

Albanian Center for Economic Reseach

Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike

Reviste ekonomike tremujore

Viti i VI, Nr. 1 (19)

Janar - Mars, 1999

"A. Frasheri" Street, Build. 4, Entr. 3, Apt 24, P.O.Box 2934
Tirana, ALBANIA, Tel/Fax: +42 25021, E-mail: qshke@ngo.org.al

EKONOMIA dhe TRANZICIONI

NE KETE NUMER

- ☛ Ekonomia Informale ne Shqiperi (Studim i QShKE-se)
- ☛ Plan Veprimi per SME-te
- ☛ Nje Strategji per Zhvillimin Ekonomik...
- ☛ Ekonomite Moderne dhe Zhvillimi i Kreditit...
- ☛ Zhvillimi i Burses se Tiranes: Projekti FOREX
- ☛ Identifikimi dhe Vleresimi i Vullnetit Politik...

Tirane, 1999

Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike

EKONOMIA *dhe* TRANZICIONI

Reviste ekonomike tremujore

**VITI VI , Nr. I (19)
Janar-Mars, 1999**

Tirane 1999

QShKE

Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike

"EKONOMIA DHE TRANZICIONI"

reviste ekonomike tremujore

**Viti VI, Nr. 1 (19)
(Janar - Mars, 1999)**

Kolegjiumi i Redaksise

Dr. Zef PREÇI - Kryeredaktor

As. Prof. Dr. Adrian CIVICI

As.Prof. Dr. Gjovalin GRUDA

As. Prof. Dr. Yllson MANOKU

Luan SHAHOLLARI

Dr. Esmeralda URUÇI - Sekretare e Kolegjiumit

Prof.Dr. Ylli VEJSIU

Redaktore:

Irma TANKU

Auron PASHA

Menaxher i Marketingut:

Kiço ZISO

Adresa e Redaksise:

Rruga: "A. Frasheri", Pallati 4, Shkalla 3, Apt. 24

Kutia Postare 2934, Tirana, SHQIPERI

Tel/Faks: 042/25021

E-Mail: qshke@ngo.org.al

WWW.ONLINE.BG/ACER

**SHTYPUR NE SHTYPSHKRONJEN "ALBDESIGN"
TIRANE, MARS 1999**

CONTENT

Title (s)	Author(s)	Page(s)
I. CONFERENCE: "ISSUES OF ECONOMIC GROWTH IN ALBANIA"		
<i>(selected working papers)</i>		
- Opening Remarks	Z. Preçi	5
- Remarks	A. Angjeli	6-7
- Remarks	T. Mroczkowski	7-8
1. Informal Economy in Albania: Empirical Report	Z. Preçi/A. Pasha/ L. Muço	9-14
2. Action Plan for SMEs		15-18
3. Policy Recommendations for Restraining Informal Economy		19-22
4. Informal Economy and Ways to Reduce it	N. Dumani	23-26
5. Barriers to Economic Growth: Case of Businesses	A. Hoxha/A. Bashllari	27-30
6. Economic - Financial Crime and the Fight against it	L. Minxhozi	31-33
7. The Improvement of Tax Legal Framework	B. Saliashi/P. Madhi	34-37
8. Fiscal Incentives and Private Business	S. Xhepa	38-40
9. Corruption and the Strategies to Combat it	B. Bislimi	41-43
10. Social Insurance and the Reduction of Informal Economy	N. Hasa	44-46
11. A Strategy for Economic Development-Base for Sustainable Growth	L. Shahollari	47-49
12. Albania: Global or Regional	A. Ahmetaj	50-52
13. Business Community and Economic Growth	E. Luçi/E. Kraja	53-56
14. Role of Government and Agriculture Development	A. Civici/ E. Jorgji	57-59
15. Some Issues of GDP Estimation	M. Ekonomi	60-62
16. Cumulative Report on ACER National Conference		63-70
II. CURRENT PROBLEMS OF TRANSITION		
1. The Development of Tirana Stock Market: FOREX Project	A. Kaso/A. Fullani	71-74
2. Small Business and the Necessity to Support it	K. Prenga	75-77
3. Transition and Marketing	A. Verçuni	78-80
4. Private Entrepreneurship and Needs of Country's Development	V. Velia	81
5. Modern Economies and Development Credit under Modern Secured Financing Systems	Y. Baranes	82-85
6. Budget Deficit and Economic Stability	S. Haderi	86-89
III. MANAGEMENT'S ISSUES		
1. An Optimistic Model for Water Investments	S. Osmani	90-92
2. Competition in Dairy and Eggs Production	D. Suli	93-95
IV. HISTORICAL OVERVIEW		
1. Historical Alternatives	A. Mezini	96-99
V. TRANSLATIONS		
1. Identifying and Assessing Political Will for Anti-corruption Efforts	D. W. Brinkerhoff/ N. P. Kulibaba	100-105
2. The Tools for Local Economic Development: Infrastructure		106-111
VI. ENGLISH SUMMARY		
		112-132
VII. INFORMATION ON ACER ACTIVITIES		
		133-137

PERMBAJTJA E LENDES

Rubrika (t)	Autori (t)	Faqe(t)
I. KONFERENCA: "PROBLEME TE RRRITJES EKONOMIKE NE SHQIPERI"		
<i>(Materiale te perzgjedhura)</i>		
- Fjala e Hapjes	Z. Preçi	5
- Fjala Pershendetese	A. Angjeli	6-7
- Fjala pershendetese	T. Mroczkowski	7-8
1. Ekonomia Informale ne Shqiperi: Raport Empirik	Z.Preçi/A.Pasha/L.Muço	9-14
2. Plan Veprimi per SME-te		15-18
3. Rekomandime Politike per Kufizimin e Sektorit Informal		19-22
4. Sektori Informal: Rruget per Minimizimin e Tij	N. Dumani	23-26
5. Barrierat ndaj Rritjes E konomike: Rasti i Bizneseve	A. Hoxha/A.Bashllari	27-30
6. Krimi Ekonomiko-Financiar dhe Lufta kunder tij	L. Minxhozi	30-33
7. Permiresimi i Kuadrit Ligjor ne Fushen e Tatim-Taksve	B. Saliasi/P.Madhi	34-37
8. Nxitesit Fiskale dhe Biznesi Privat	S. Xhepa	38-40
9. Korrupsioni dhe Strategjite e Luftes kunder Tij	B. Bislimi	41-43
10. Sigurimet Shoqerore dhe Zvogelimi i Ekonomise Informale	N. Hasa	44-46
11. Nje Strategji per Zhvillimin Ekonomik-Baze per Rritje te Qendrueshme	L. Shahollari	47-49
12. Shqiperia: Globale apo Rajonale	A. Ahmetaj	50-52
13. Komuniteti i Biznesit dhe Rritja Ekonomike	E. Luçi/E. Kraja	53-56
14. Roli i Shtetit dhe Zhvillimi i Bujqesise	A. Civici/ E. Jorgji	57-59
15. Probleme te Matjes se PPB-se	M. Ekonomi	60-62
16. Raport Permbledhes mbi Konferencen Kombetare		63-70
II. PROBLEME TE TRANZICIONIT		
1. Zhvillimi i Burses se Tiranes: Projekti FOREX	A. Kaso/A. Fullani	71-74
2. Biznesi i Vogel: Domosdoshmeria per Mbeshtetjen e tij	K. Prenga	75-77
3. Tranzicioni dhe Marketingu	A. Verçuni	78-80
4. Sipermarrja Private dhe Nevojat e Zhvillimit te Vendit	V. Velia	81
5. Ekonomite Moderne dhe Zhvillimi i Kreditit ne nje Sistem Modern te Financimit te Siguruar	Y. Baranes	82-85
6. Defiçiti Buxhetor dhe Stabilitetiteti Ekonomik	S. Haderi	86-89
III. PROBLEME TE DREJTIMIT		
1. Nje Model Optimal Percaktues per Investimet e Ujit	S. Osmani	90-92
2. Konkurenca ne Prodhimin Blektoral	D. Suli	93-95
IV. VESHTRIME HISTORIKE		
1. Alternativat Historike	A. Mezini	96-99
V. PERKTHIME		
1. Identifikimi dhe Vleresimi i Vullnetit Politik ne Perpjekjet Anti-Korrupsion	D. W. Brinkerhoff/ N. P. Kulibaba	100-105
2. Instrumentat e Zhvillimit Ekonomik Lokal: Infrastruktura		106-111
VI. PERMBLEDHJE NE ANGLISHT		
		112-132
VII. INFORMACION MBI VEPRIMTARITE E QShKE		
		133-137

FJALA E HAPJES NE KONFERENCEN KOMBETARE "PROBLEME TE RRTJES EKONOMIKE NE SHQIPERI"

*Nga Dr. Zef PRECI,
Drejtor Ekzekutiv,*

Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike

I nderuar zt. Minister,

Te nderuar Deputete te pranishem ne salle,

Te nderuar miq e kolege,

Une ndjehem shume i gezuar t'ju percejell juve pershendetjet e mia me te mira dhe t'ju uroj te gjithëve mireseardhjen ne kete conference.

Tashme nuk ka asnje dyshim se problemet e rritjes ekonomike jane ne fokusin e te gjitha paleve te interesuara: te qytetareve qe duan qetesi, pune dhe nje jetese me te mire; te qeveritareve qe perpiqen te permbushin programin e tyre te qeverisjes; te opozites politike qe formulon alternativat e saj per nje qeverisje me te efektshme; te komunitetit te organizatave jo-qeveritare qe tentojne te bejne objekt te punes se tyre problemet qe lidhen me politikat publike; te komunitetit te donatoreve perendimore qe mbikqyrin dhe mbeshtetin reformat ekonomike, ligjore dhe institucionale te Shqiperise, etj.

Pas nje pervoje pune te gjate ne fushen kerkimore dhe botuese, Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike vjen sot perpara jush me perfundimet e nje pune me se nje-vjeçare ne hulumtimin e sektorit informal te ekonomise, formave te shfaqjes se tij, lidhjeve e vartesis se sektorin formal; dhe çështje te tjera te lidhura me to. Mbi bazen e ketij vrojtimi si dhe te disa perfundimeve te arritura ne vrojtimin e njohur mbi korrupsionin qe ne realizuam gjate vitit 1998, ne kemi formuluar edhe disa rekomandime baze politike qe deshirojme t'i debatojme bashkerisht gjate dites sotme ne sesione te vecanta. Ndersa, perfundimet e sesioneve te vecanta do te behen te njohura neseser padreke ne kete salle. Pervoja e ketyre viteve te para te tranzicionit ka treguar se fenomene te tilla si ekonomia informale dhe korrupsioni perbejne nje rrezik serioz per vete fatin e reformave qe ndermerren dhe ndikojne dukshem ne rritjen e kosos ekonomike, sociale, politike, e mbi te gjitha, te kosos financiare te ketij procesi.

Duke trashегuar nje ekonomi te rrenuar dhe

aspak konkurrues ne kushtet e hapjes se vendit ndaj botes, nje shoqeri teper larg se qeni e afte te perballoje kete hapje si dhe nje lidership politik ne krijim dhe kerkim te identitetit te vet ne nje shoqeri post-komuniste, edhe sfidat e viteve te para te tranzicionit qene me te medha se sa u parashikuan ne fillim. Me kohe, fenomenet e ekonomise informale dhe te korrupsionit u bene mbizoteruese dhe ne kete menyre kriza trokiti ne prag. Kaluan dy vjet dhe mendoj se tashme ka ardhur koha qe te kalojme nga debatet puritane politike rreth shkaqeve te asaj qe perjetuam gjate pikut te krizes, ne formulimin dhe ne riformulimin e politikave qe ndjekim ndaj biznesit me qellim qe te permiresojme mjedisin e sipermarrrjes private, te inkurajojme rritjen e qendrueshme ekonomike, te shohim mundesite e ndertimit te strategjive bashkohore industriale per kete qellim, etj.

Ne materialet qe u jane shperndare pjesemarrësve keni edhe nje faqe rreth mesimeve nga teoria e re e rritjes ekonomike. Sipas kesaj teorie, akumulimi i kapitalit, zvogelimi i administrates shteterore, hapja e ekonomise se vendit ndaj botes dhe investimeve te huaja; njohja dhe respektimi rigoroz i te drejtave pronesore; ndertimi i rregullave ligjore te qarta dhe te zbatueshme dhe investimet ne kapitalin njerezor shihen si çështjet kyç per te siguruar nje rritje ekonomike te qendrueshme dhe per nje integrim real ne ekonomine boterore. Nga kjo kuptohet lehte se sa e gjate dhe e veshtire eshte rruga neper te cilen mund dhe duhet te kaloje tranzicioni i ekonomise sone drejt ekonomise se tregut.

Duke qene i bindur se puna jone shenon vetem nje hap te vogel ne rrugen e gjate e te veshtire te permiresimit te mjedisit te politikave publike ne favor te rritjes ekonomike, me lejoni qe ne emer te stafit te Qendres Shqiptare per Kerkime Ekonomike dhe te Bordit te saj te Besimit t'ju shpreh falenderimet tona dhe t'ju uroj punime te mbara dhe me produktivitet ne ditet e kesaj Konference.

STABILITETI MAKROEKONOMIK - DOMOSDOSHMERI PER ZHVILLIM

**Fjala e pershendetjes e Ministrit te Financave, Zt. Anastas Angjeli ne Konferencen Kombetare:
"Probleme te Rritjes Ekonomike ne Shqiperi"**

Te nderuar zonja dhe zoterinj!

Çështja per te cilen do te diskutohet sot dhe neser ne kete Konference eshte teper e gjere dhe komplekse. Por, nga ana tjeter, problemi i zhvillimit ekonomik te vendit eshte dhe nje problem jetik. Secili segment i shoqerise shqiptare mund te gjejte detyra apo te percaktoje objektivat e veta ne drejtim te realizimit te ketij zhvillimi. Veçanerisht institucioni qe une drejtoj ka nje rol te dores se pare ne kete fushe. Tashme, nuk ka dyshim se problemet e ekonomise informale, te evazionit fiskal, te korrupsionit dhe te ekonomise kriminale ne pergjithesi jane ngushtesisht te lidhura midis tyre. Ne kete kuptim, e gjej njaft ne kohe organizimin e kesaj konference nga ana e Qendres Shqiptare per Kerkime Ekonomike.

Per Qeverine eshte me shume interes paraqitja edhe rrahja e mendimeve ne kete Konference. Kjo jo thjesht per faktin se vrojtimet ofrojne nje informacion te fresket qe meriton te analizohet me kujdes, por edhe sepse autoret e studimeve ofrojne edhe opsione e rekomandime mbi rruget e kapercimit te gjendjes se sotme ne fushen fiskale dhe ate te luftes kunder korrupsionit.

Ne perpjekje per te zbatuar programin e Qeverise per zhvillimin ekonomik te vendit, Ministria e Financave e ka gjykuar rolin e saj kryesor ne dhenien e kontributit per krijimin e nje atmosfere te shendoshe makroekonomike. Per kete qellim, perpjekjet tona jane perqendruar edhe ne realizimin dhe zbatimin e marreveshjes ESAF-2 me Fondin Monetar Nderkombetar, e cila ka ne bazen e vet aksionet prioritare per krijimin e kushteve te zhvillimit te ekonomise shqiptare me ndihmen e organizmave nderkombetare.

Viti 1998 u mbyll me nje bilanc shume pozitiv te treguesve kryesore makroekonomike, ne perputhje me objektivat e percaktuara ne programin e Qeverise dhe Marreveshjen ESAF-2. Pas nje viti te veshtire, per arsye objektive, siç ishte ai 1997, u arrit nje rritje e Produktit Brendshem Bruto (GDP) ne masen 8 per qind. Defiqiti buxhetor u ul me 13.5 miliarde leke, ne 6.4 per qind te GDP-se. Inflacioni ne fund te vitit arriti 8.7 per qind ose 1.3 per qind me pak se objektivi qe ishte percaktuar se bashku me FMN-ne. Leku fitoi terren ne krahasim me valutat kryesore boterore.

Megjithatë informacionin ende teper te kufizuar qe disponohet, per dy muajt e pare te vitit ne vazhdim vazhdon te ruhet ritmi i rritjes se GDP-se ne masen

prej 8 per qind ne vit. Llogaritjet tregojne se vlera reale e GDP-se ne Mars 1999 eshte 1.272 miliarde leke me e larte se ne te njejtin muaj te nje viti me pare, ku industria ka nje ritim rritjeje 2.6 per qind me te madh se para nje viti. Gjithashtu, inflacioni eshte nen kontroll. Keto rezultate tregojne se masat e percaktuara ne bashkepunim me organizmat financiare nderkombetare kane sjelle rezultatet e veta pozitive, natyrisht ne kushtet e nje vendosmerie te plote per t'i zbatuar ato nga organet ne varesi te Ministrise se Financave.

Do te doja te permendja shkurtimisht punen e bere nga Financat per stabilizimin e buxhetit te shtetit, ç'ka krijon kushte per nje zhvillim me normal te ekonomise shqiptare: punen e bere gjithashtu ne drejtim te luftes kunder evazionit fiskal, korrupsionit dhe kontrabandes, si dhe per politiken fiskale te Qeverise per krijimin e nje klime me te pershtatshme per zhvillimin e biznesit, te investimeve dhe te ekonomise ne pergjithesi.

Po vihet re nje rritje e punes ne vjeljen e te ardhurave buxhetore dhe mireadministrimin e taksave permes nje zbatimi me rigoroz te politikave fiskale. Pavaresisht nga krijimi i nje atmosfere disi jopozitive nga disa kontestime te bera nga shoqatat e biznesmeneve ndaj Ligjit per Tatimin mbi te Ardhurat, organet tatimore brenda dy muajve te pare te vitit ne vazhdim me punen e tyre kane sjelle ne buxhetin e shtetit mbi 31 per qind me shume te ardhura (para) se sa realizimi i te njejtës periudhe te nje viti me pare.

Persa u perket te ardhurave dhe administrimit te Doganave, megjithese plani eshte me i madh ne krahasim me nje vit me pare (dy muajt e pare), kemi gati te njejtin nivel ne vlerë te ardhurash. Pozitiv eshte fakti se, ne saje te nje pune te mire te bere ne drejtim te zhdoganimit te mallrave me akcize, organizimit te kontroleve dhe informacionit mbi levizjen e mallrave, ka nje zhblokim ne kete drejtim.

Megjithatë, ne drejtim te realizimit te programit per permiresimin e punes te Doganave ka ende per te bere pasi te ardhurat per keto dy muajt mbeten nen 90 per qind, rezultat ky ku nuk mund te injorohen edhe faktore te tille si renia e importeve, kursi jo shume i favorshem i shkembimit valutor (leku eshte forcuar ne vlerë, por kjo pengon importet) dhe veçanerisht pritja nga ana e biznesmeneve per hyrjen ne fuqi te Kodit te Ri Doganor me tarifat e reja dhe heqjen e çmimeve dysheme, pritje kjo qe artificialisht ka penguar fluksin e hyrjes se mallrave nga importi. Natyrisht, efektiviteti i punes se

organeve doganore kunder kontrabandes nuk ka qene maksimal, sado qe angazhimi i tyre ne kete drejtim ka qene ne rritje dhe masat qe po merren do ta tregojne shpejt efektivitetin e tyre.

Stabiliteti ne te ardhurat e buxhetit dhe ne treguesit kryesore makroekonomike eshte nje baze e fuqishme per gjallerimin e ekonomise. Ai krijon kushtet e domosdoshme per rritjen e aktivitetit te biznesit ne Shqiperi, ndersa nga ana tjetere, ndikon pozitivisht per krijimin e besueshmerise tek investuesit e huaj, te cilen une e gjykoj si pike kyce per rimekembjen e ekonomise shqiptare. Prandaj dhe ne pergjithesi, politika jone fiskale nga njera ane synon mireadministrimin e taksave dhe tatimeve, nga ana tjetere, permes saj, synohet krijimi i nje mjedisi terheqes per hapjen dhe zgjerimin e aktiviteteve prodhuese e te sherbimeve, duke ndikuar drejtperdrejt ne zhvillimin ekonomik te vendit.

Te nderuar zonja e zoterinj!

Kur bashkarisht i hyme rruges se nderimit te ekonomise se tregut, mbase nuk i parashikonim te gjitha veshtiresite qe do te hasnim ne rrugen e transformimit te Shqiperise ne nje vend me ekonomi moderne. Megjithate, te gjitha kemi kuptuar gjate ketij procesi se cetynja rruge e mundshme per te cuar perpara shoqerine shqiptare ne kete fundshekulli eshte rruga e ekonomise se tregut dhe e iniciatives se lire. Programi i Qeverise sone shpreh nje angazhim total ne kete drejtim dhe nga realizimi ne praktike i ketij programi varet e ardhmja e vendit, e femijeve tane.

Duke pergezuar Qendren Shqiptare per Kerkime Ekonomike per iniciativen shembullore te ndermarre me organizimin e kesaj Konference shume te rendesishme, me lejoni t'ju uroj suksese ne punimet e saj. Uroj, gjithashtu, qe kjo pune e nisur me debatimin per zhvillimin ekonomik te vendit duhet te vazhdohet me tej. Pjesemarrja ne kete Konference e nje numri perfaqesuesish te pushtetit legjislativ, te institucioneve shtetore te interesuara, te komunitetit te biznesit, te universiteteve, te organizatave jo-qeveritare, te media's, etj., tregon nje interesim te madh te shume sektoreve te shoqerise sone si dhe nje angazhim te tyre per gjallerimin e debatit profesional, konstruktiv dhe qe inkurajon hartimin e politikave publike me efikase per ngushtimin e ekonomise informale. Kapercimi i stadit te politizimeve dhe debateve shterpe mendoj se eshte edhe nje sukses i vete komunitetit te organizatave jo-qeveritare, te cilat hap pas hapi po behen partnere serioze ne formulimin e politikave publike. Me kete rast, shpreh besimin se Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike, por edhe qendra te tjera te ngjashme, do te rritin veprimtarine e tyre ne drejtim te permiresimit dhe zbatimit te ketyre politikave. Ne kete rruge, te gjitha sebashku, do te mund te zvogelojme edhe vete koston e tranzicionit drejt ekonomise se tregut.

Ju faleminderit!

Anastas Angjeli

VIZION, KURAJO DHE VENDOSMERI DREJT NJE SHOQERIE DEMOKRATIKE NE PROSPERITET

*Fjala pershendetese e Prof. Tomasz Morczkowski
Universiteti Amerikan, Washington D.C.*

Zonja dhe zoterinj!

Se pari, dua te falenderoj Qendren Shqiptare per Kerkime Ekonomike dhe stafin e saj e ne vecanti Dr. Preçin qe organizoi kete konference, si dhe per punen e shkelqyer qe kane bere ne mbledhjen e te dheneve per raportin e vrojtimet. Eshte nje nder i madh per mua qe jam ftuar te marre pjese ne kete konference. Qe ne vitin 1993 kam ardhur rregullisht ne Shqiperi dhe vazhdimisht kam vezhguar levizjet dhe kthimet e procesit te transformimit dhe reformave ne vend; dhe gjithmone kam pare Zefin dhe gjithe stafin e tij si nje shembull nxitës i vendosmerise se shqiptareve, ose pjeses me te mire te shqiptareve, per te vazhduar rrugen e reformave, pavaresisht nga kushtet mjaft te veshtira. Do te deshiroja te beja disa komente ne lidhje me dy temat kryesore te kesaj konference: *ngushtimi i sektorit informal dhe rritja ekonomike*. Ne vecanti, do te doja te flisja pak rreth marredhenieve midis ketyre dy ceshtjeve. Ashtu siç edhe u permend ketu, disa forma te veprimtarise se sektorit informal kane ekzistuar dhe vazhdojne te ekzistojne ne shumicen e shoqerive, pavaresisht nese jane shume apo pak te zhvilluar. Sidoqote, ato ndryshojne ne qellim, natyre dhe ndikimin qe kane ne rritjen ekonomike. Nga njera ane, mund te permendim nje vend si Italia qe ka nje sektor te madh informal, i cili bashke-ekziston me nje ekonomi formale te forte dhe ne rritje. Ne vende si Shtetet e Bashkuara te Amerikes ka nje sektor informal relativisht te vogel dhe nje rritje te madhe ekonomike, te pakten tani. Ne nje rast te trete mund te permendja Ukrainen, me nje kombinim te ndryshem nga dy te parat, nje sektor informal te forte dhe ne rritje dhe rritje negative ekonomike. Pra, marredheniet jane te ndryshme.

Le te marrim rastin e Shqiperise. Sipas mendimit tim, eshte nje rast i vecate per arsye historike. Ne te kaluaren, regjimi komunist ishte me efektiv ne frenimin e iniciatives se lire private sesa regjime te tjera komuniste ne Europen Lindore. Keshtu, pas renies se komunizmit, Shqiperia lejoi veprimtarine private por me nje nivel te ulet te zhvillimit institucional. Lulezimi i sektorit informal, ashtu siç e nxjerr ne drite dhe raporti i QSHKE-se, u be mekanizmi mbijetues per shume njerez ne keto kushte. Proçese te tilla ndodhen edhe ne ekonomi te tjera ne tranzicion por, sipas mendimit tim, rasti i Shqiperise eshte me i spikatur.

Sot, ne 1999, ndodhemi nje dekadë larg nga kolapsi i komunizmit. Njohurite tona per realizimin e suksesshem te procesit te tranzicionit jane me te thella se shtate vjet me pare. Tashme kemi nje grup vendesh qe kane qene

te suksesshme ne procesin e transformimit dhe disa te tjera qe kane ndaluar kete proces.

Disa nga mesimet e dekadës se kaluar janë:

- Shtyrja e vazhdueshme e reformave nuk e ben me te thjeshte realizimin e tyre por, reformat nuk mund te behen menjehere;

- Stabilizimi makroekonomik dhe ristrukturimi ekonomik nuk mund te kene sukses pa u shoqeruar me ndertimin institucional dhe rregullin e ligjit, te cilat, sipas mendimit tim, jane lene pas dore jo vetem nga keto vende por dhe nga donatore perendimore, qe kane mbeshetur reformat ne vende te tilla si Rusia.

- Siç tregon edhe pervoja e Republikës Çeke dhe Rusisë, privatizimi nuk është një formulë automatike për një rritje të qëndrueshme. Menyra se si zbatohet dhe politikat që e shoqërojnë ato kanë shumë rëndësi në suksesin e saj dhe faktikisht privatizimi relativisht i suksesshëm i Polonisë dhe Hungarisë nuk kanë pasur një model të përbashkët. Në mënyrë simultante, ato kanë zbatuar modele të ndryshme të privatizimit.

Në përbledhje të këtyre mesimeve mbi transformimin mund të them se krijimi i një mjedisi mbështetës ndaj biznesit është njëja kritik ndaj rritjes dhe stabilitetit të vendit. Pervoja e tranzicionit ka forcuar disa mesime, të cilat janë konfirmuar dhe në mendimin e sotëm të teorisë ekonomike. Përveç politikave të qëndrueshme ekonomike siç janë normat e ulët të interesit, inflacionit të ulët, deficitit të ulët buxhetor, taksa të arsyeshme dhe liri baze ekonomike, ato që janë jetësore për një rritje ekonomike janë institucionet dhe rregulli i ligjit, të mbështetura nga të gjithë faktorët e tjerë socialë e shoqërorë.

Cilat janë disa nga mesimet për Shqipërinë që dalin nga pervoja e saj dhe e vendeve të tjera. Duke menduar për këtë, unë do të dëshiroja të përmendja disa nga ato që quhen prijë (tundime) politike që lidhen me ekonominë informale dhe rritjen ekonomike, prijë që një qeveri duhet të ketë. Prijja numer një është *te shihet ekonomia informale si të vlefshme për qeverinë dhe ta tolerojë atë deri në një fazë kufiri*; në fund të fundit, ai siguron punësim dhe mbështetje për grupe të mëdha të popullsisë në një kohë kur burimet e qeverisë janë të kufizuara. Rreziku i një politike të tillë është shtrirja e sektorit informal dhe heqja dore, nga ana e qeverisë, nga detyra për të ndërtuar një shoqëri civile. Politika tipike për këtë për këtë lloj qëndrimi janë mosndryshimi i taksave të larta të sigurimeve shoqërore dhe niveli i taksave të papunësisë pa asnjë lloj plani për të racionalizuar nivelin e kesaj takse.

Prijja e dytë është *te luftohet ekonomia informale nepermjet ndikimit burokratik, duke mbajtur nivelin e taksave të pandryshueshëm dhe pa një ndikim pozitiv në përmirësimin e grumbullimit të tyre*. Një politike e tillë nuk do të çonte në rezultate afatgjata.

Prijja e tretë mund të jetë *privatizimi spontan apo ideologjik, si një zgjidhje ndaj vështirësive ekonomike*. Por, ashtu siç përmenda dhe më parë në rastin e Rusisë dhe Çekisë, disa forma privatizimi jo domosdoshmërisht

sjellin përfitime të mëdha dhe në fakt mund të krijojnë probleme të mëdha sociale. Në kushtet e një deficiti buxhetor, privatizimi apo shitja e asetëve publikë tek investitorët e huaj për shembull, është një opsion njëjaft tërheqës për qeverinë. Çështja është si mund të përshpejtohet. Më lejoni të përmend një shembull të shkurtër për sektorin energjetik. Shumë njerez nuk e dinë se në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, të cilat janë me të mëdhatë përse i përket sektorit privat, shumë nga kompanitë energjitike zotërohen nga bashkitë. Ato konkurojnë me kompanitë private dhe shpesh ofrojnë shërbime me një çmim më të ulët sesa partnerët e tyre në sektorin privat. Në Poloni, shumë bashki i shiten kompanitë kryesore tek kompani të huaja, duke krijuar monopole private të cilat vendosnin çmimet më të larta. Këtu unë po përmend vetëm disa nga format kryesore të privatizimit.

Atëherë, kushi duhet të jetë politika më e mirë ndaj sektorit informal. Mësimi i parë duhet të jetë që nuk ka një zgjidhje të shpejtë ndaj këtij problemi, por mund të vlejë vetëm plani afatgjatë, një plan që bazohet në strategji dhe ndarje detyrash. Mendoj se dokumenti i QShKE-së ka disa elemente të kesaj strategjie që përfshijnë aspektet ekonomike, administrative, ligjore dhe sociale. Një nga përfundimet interesante të vërtetimeve për ekonominë informale në vende si Shqipëria dhe Polonia (unë kam marrë pjesë në një vërtetim të ngjashëm në Poloni) është se pjesa më e madhe e lojtarëve ekonomikë, dhe këtu përfshihen si sipërmarrësit ashtu edhe punonjësit, shprehin dëshirën për legalizimin e këtij sektori. Ju mund të thoni se pjesa më e madhe e njerezve dëshirojnë një mjedis normal dhe ligjor punë, pasi ai është një bazë për ndërtimin e një mjedisi të shëndoshe biznesi. Është e kuptueshme që reformat e vështira kërkojnë mbështetje. Mendoj se rekomandimet e QShKE-së janë një komplet objektivash primare, zbatimi i të cilave do të krijonte një mjedis shumë më të favorshëm biznesi. Pra, kufizimi i ekonomisë informale është pjesë e një axhende reformash të vazhdueshme. Por, një plan i tillë nuk është i thjeshtë. Ai kërkon kurajo dhe vizion të qartë. Por, mund të realizohet. Edhe reformat më të vështira mund të realizohen, ashtu siç dhe tregon pervoja e disa vendeve të tjera në tranzicion. Ato krijojnë një periudhë vështirësish, si për shembull në Poloni, ku aktualisht kanë nisur reforma të mëdha në sistemin e pensioneve. Kuptohet që ka vështirësi por, e rëndësishme është që do të realizohet dhe unë mendoj se do të ketë sukses.

Kapitalizmi është një sistem më i vështirë se socializmi dhe ashtu siç Z. A. Marcincin theksoi, ai kërkon përgjegjësi dhe disiplinë dhe jo vetëm entuziazëm ideologjik. Në përfundim, unë besoj se synimi për një shoqëri demokratike të qëndrueshme dhe në prosperitet është i vlefshëm për të gjithë, pavarësisht nga vështirësitë. Për këtë arsye, unë dëshiroj të mbyll fjalimin tim duke ju uruar shqiptarëve dhe qeverisë së tyre, vizionin, kurajon dhe vendosmërinë e duhur në realizimin e këtyre synimeve të vështira.

Ju faleminderit.

SEKTORI INFORMAL NE SHQIPERI: RAPORT EMPIRIK¹

Dr. Zef PREÇI²

Auron PASHA³

Ledia MUÇO⁴

VESHTRIM I PERGJITHSHEM

- Ne krahasim me vendet e tjera ish-socialiste ku iniciativa private nuk ishte krejtësisht e shtypur si ne Poloni, Hungari, Çekosllavaki etj., ne Shqipëri ne komunizëm kjo inisiativë thuhet se nuk ekzistonte. Sektori informal ne atë periudhë shfaqej vetëm ne format e prodhimit dhe shitjes të produkteve bujqësore ne masë shumë të vogël, veçanërisht ne fshatrat e vendosur ne perreth të kryeqytetit dhe qyteteve të tjera kryesore, shërbimeve dhe prodhimeve të ndryshme me karakter punëdore dhe familjare etj.
- Ndryshimet radikale që pesoi ekonomia e Shqipërisë pas rënies së komunizmit kanë çuar jo vetëm ne ndryshimin e strukturës së prodhimit të mallrave të prodhuara, por edhe të prodhuesve dhe të çmimeve të mallrave të prodhuara. Ndryshime pesuan format e pronesisë, organizimi i burimeve të prodhimit, sistemi i shpërndarjes me braktisjen e centralizimit ekonomik filloi të udhëhiqej tashmë nga tregu, çmimet e pakicës u liberalizuan etj.
- Me fillimin e proceseve derregulluese të vendit ne Shqipëri filloi të konturohej edhe një strukturë e re ekonomike e cila deri ne atë kohë kishte ekzistuar vetëm ne format me të thjeshta të saj - **ekonomia informale**. Kjo dukuri ekonomike u bë e dukshme krahas rikrijimit të sektorit privat. Si rezultat i anarkisë që ndoqi fillimet e deshtetimit të ekonomisë së Shqipërisë, mungesës së vizionit të qartë për rolin e shtetit ne një vend ne tranzicion drejt ekonomisë së tregut, si dhe mungesës së përvojave mbi rrugët e realizimit të liberalizimit ekonomik dhe të deshtetimit të prones, sektori informal demonstroi një zhvillim të shfrenuar
- Ne vitet e para të tranzicionit është treguar një vemendje e vogël ndaj sektorit informal. Ne

pergjithësi është parë si rrugë që ndihmon ne kapërcimin e krizës dhe të polarizimit të thellë social të kësaj periudhë, pa menduar për rrjedhojat afat-mesme dhe afat-gjata të saj.

- Menjëherë me rënien e sistemit të ekonomisë së centralizuar dhe fillimin e decentralizimit të saj shumë sektore të ekonomisë të ballafaquar me kërkesat e reja elastike të tregut dolën jashtë lojë duke krijuar një shtresë të gjere papunësie. Papunësia ne Shqipëri përgjate gjithë viteve të tranzicionit ka qenë mbi mesataren e vendeve të tjera ne tranzicion (e raportuar zyrtarisht 11%). Ne fillimet e tranzicionit papunësia ne Shqipëri raportohet 26-30%.

- Reformat që u ndermorrën ne fushën ekonomike ne disa raste ne historinë e tranzicionit shqiptar duket se kanë dalë jashtë kontrollit të ideatoreve të tyre duke sjellë efekte të kundërta me ato të parashikuara ne fillim.

- Lulezimi i tregtisë së bazuar kryesisht ne mallra importi i cili erdhi edhe për shkak të bllokimit thuhet se teresoret e sektoreve të brendshme prodhues, ishte një fushë e mirë për fitime të shpejta dhe me risk minimal.

- Krijimi i shtresave apo grupeve shoqërore të varfra që erdhi pas ndryshimeve dhe pamundësisë së këtyre shtresave për të siguruar të ardhura të mjaftueshme ne rrugë formale ishte një nga shkaqet e orinetimit të përpjekjeve të tyre për të jetuar apo për të siguruar të ardhura ne sektorin informal.

- Kuadri ligjor ne fillimet e tranzicionit, ndonëse i hapi rrugë shndërrimeve strukturore dhe vete procesit të deshtetimit të ekonomisë, ishte i

¹Analiza e prezantuar ne këtë raport paraprak është bazuar ne studimin dhe vërtetimet e sipërmarrjeve formale dhe informale të hartuara dhe kryera nga Qendra Shqiptare për Kërkime Ekonomike.

²Drejtor Ekzekutiv, Qendra Shqiptare për Kërkime Ekonomike, Tel/Faks: 042/25021, E-mail: zefi@qske.tirana.al

³Zv/Drejtor dhe Analist, QShKE, Tel/Faks: 042/25021, E-mail: apasha@qske.tirana.al

⁴Punonjese Kërkimore, QShKE, Tel/Faks: 042/25021, E-mail: lmuco@qske.tirana.al

papersosur per ndryshimet e shpejta politike dhe ekonomike qe solli rilindja e sektorit privat dhe kapitalizmit ne Shqiperi.

- Nje dukuri me te cilen u ndesh Shqiperia ne permasa shume me te medha se ne vendet e tjera ne tranzicion (gje qe perben edhe nje vecori) eshte migrimi i madh dhe i pakontrollueshem i popullsise nga zonat rurale drejt atyre urbane dhe vecanerisht drejt kryeqytetit te vendit. Ky proces solli nje force te madhe pune e cila per shkak te nivelit te ulet kulturor dhe profesional, kishte mundesi te ingranohej vetem ne sektorin informal ne nje kohe qe mundesite per nje punesim te rregullt thuajse mungonin plotesisht.
- Ecuria e reformave eshte shoqeruar me mosfeksionimin e rregullt te strukturave shtetore. Nder mangesite me kryesore te ketyre strukturave mund te permendim mungesen e qartesis per funksionet qe duhej te permbushnin, politizimin e tejskajshem, mungesen e konkurences ndermjet ekspertëve dhe specialistëve te te gjitha niveleve te administrates publike, ndjenja e perkohshmerise ne detyre, etj. Per rrjedhioje strukturat shtetore u treguan apatike e deri diku edhe te papergjegjshme ne zbatimin e detyrave ligjore te tyre.
- Sistem financiar gjate ketyre viteve ka qene i dobet dhe i paafte te ndihmoje ne menyre te dukshme zhvillimin e biznesit. Ekonomia shqiptare pergjithesisht mbetet nje ekonomi Cash-i. Raportet zyrtare te Bankes se Shqiperise vleresojne se rreth 60% e parave ndodhet jashte bankave. Pas renies se skemave piramidale mashtruese, bankat shqiptare u ndeshen edhe me nje mosbesim te publikut tek to, per arsye te ketyre skemave piramidale, dhe sistemit te pagesave ende te pazhvilluar sic duhej.
- Sektori informal ne Shqiperi ka lindur dhe funksionon pothuajse i shkeputur nga financat formale. Edhe kur kapitali fillestar i sipermarreve te kesaj kategorie kane qene burimet formale, ato jane futur ne rrugen informale duke iu shmangur tatime - taksave dhe detyrimeve te tjera. Njekohesisht burime te rendesishme financiare me origjine huate bankare dhe te ardhurat/asetet e perfituara nga privatizimi jane drejtuar ne sektorin informal.
- Sistemi kreditor ne Shqiperi sidomos ne vitet 1994 - 1996, ku edhe nivelet e kredive ishin me te

lartat e arritura ne financimin e ekonomise gjate tranzicionit, ka funksionuar mbi bazen e nje perzgjedhjeje jo-teknike te klienteve, kryesisht mbi afinitete politike, si dhe mosrespektim te standarteve te kolateralit, duke sjelle si rezultat qe shume nga kredite e dhena te ktheheshin ne kredi te pakthyeshme. Ky sistem pas deshtimit te pesuar ne keto vite akoma nuk e ka marre veten dhe kredite mbeten burim i paarritshem investimi per biznesit. Miratimi dhe zbatimi i ligjit mbi kolateralin eshte bere nje nevojë emergjente e kohes

- Sektori informal ne Shqiperi ka pesuar ndryshime cilesore qe nga fillimet e tij. Nepermjet burimeve informale te investimit nga te cilat spikasin te ardhurat nga emigracioni (vecori tjeter shqiptare) sipermarrjet informale jane konsoliduar njekohesisht me ato te sektorit privat formal. Keto te fundit, nepermjet mosdeklarimit te nje pjese te konsiderueshme te te ardhurave te tyre kane akumuluar burime te konsiderueshme per zhvillim dhe zgjerim te metejshem.
- Deget ku sektori informal eshte me i perhapur jane: tregtia me pakice (kioskat, shitesit e rrugeve, shitesit e tregjeve te hapura etj.), transporti (taksite, minibuset, autobuset dhe kamionet), ndertimi (i cili ka pasur nje boom vecanerisht ne keto vitet e fundit), prodhimi (punishtet e vogla neper shtepi etj.) dhe me pak ne deget e tjera.
- Si perfundim mund te themi se ka nje numer faktoresh qe kane ndikuar ne krijimin dhe zhvillimin e ekonomise informale ne Shqiperi. Nder to mund te permendim:
 1. **Faktoret me natyre ekonomike.**
 - Proceset ristrukturuese, d.mth. vete procesi i tranzicionit. Ne shumicen e rasteve, proceset ristrukturuese kane ndodhur ne menyre spontane dhe shume here kane dale jashte kontrollit te vete ideatoreve apo grupeve qe kane vezhguar/drejtuar politikat e tranzicionit.
 - Privatizimi spontan dhe qe nuk ka marre parasysh sa duhet interesat e shtresave shoqerore, qe nuk kane perfitime te mjaftueshme ne kohen e kryerjes se privatizimit.
 - Krizat financiare, qe kane corientuar ne menyre

thuaje te plote funksionimin e ekonomise se vendit, sic eshte rasti i krizes se vitit 1997.

- Politikat tatimore te lekundshme dhe konfuze, qe ne shumicen e rasteve jane hartuar per te patur efekte te menjehershme ne shtimin e te ardhurave buxhetore pa menduar per efektet e mevonshme.

2. Faktoret sociale

Keto faktore shpesh neglizhohen ose nuk merren shume parasysh gjate ndertimit te politikave te tranzicionit. Te tille faktore jane:

- niveli i ulet i jeteses se popullsise qe i shtyn natyrshem njerezit drejt zhvillimit te veprimtarive te fshehta,
- niveli mjaft i larte i papunesise qe ka qene gjithmone mbi mesataren e vendeve te tjera te tranzicionit,
- dallimi relativ ne zhvillimin e rajoneve te ndryshme te vendit,
- qendrimi apatik dhe mungesa e pergjegjesive individuale rreth fateve te ardhshme te shoqerise nga shumica e anetareve te saj, etj.

3. Faktoret e karakterit juridik

Te tille jane:

- legjislacioni i mangët dhe i koordinuar dobët,
- Paaftesia e strukturave shtetore per te zbatuar legjislacionin e hartuar me pare,
- mosnjohja ne shkallen e duhur te interesave te grupeve apo shteresave te ndryshme te popullsise dhe per rrjedhoje pasqyrimi i dobët i tyre ne legjislacionin dhe ne institucionet e vendit,
- niveli i ulet i formimit dhe kultures juridike te popullsise qe favorizon zhvillimin e ekonomise informale
- trashegimia negative e periudhes socialiste ne lidhje me rolin e ligjit, ndarjen e pushteteve, funksionimin e institucioneve, marredheniet zgjedhesh - i zgjedhur

Rezultate dhe Analiza te Vrojtimet

• Sektori informal ne Shqiperi ka nje shtrirje te gjere. Qe nga fillimit e transformimit politik dhe ekonomik ky sektor ka ardhur duke u zgjeruar dhe konsoliduar. Sipas rezultateve te vrojtimet sektori informal kontrollon minimalisht rreth 32% te tregjeve brenda vendit. Me i pranishem ky sektor eshte ne tregtine me pakice, transport dhe ndertim.

• Siper marrjet informale kane nje periudhe relativisht te gjate qe ushtrojne veprimtarine e tyre. (51% me shume se dy vjet dhe me pak se 5 vjet, 13% me shume se 5 vjet) gje qe tregon se keto siper marrje nuk kane gjetur veshtiresi ne ekzistencen e tyre perkundrazi operimi ne kete sektor per to vazhdon te jete me i favorshem, megjithese kapitali i akumuluar gjate ketyre viteve mund te jete i mjaftueshem qe keto firma te kalojne ne sektorin formal, d.m.th. te formalizojne veprimtarine e tyre.

• Evazioni fiskal duket se ka marre nje shtrirje te gjere. Morali i pagimit te taksave ne firmat shqiptare eshte shume i ulet. 75% e firmave deklarojne se evazioni fiskal i firmave eshte "i shpeshte deri shume i shpeshte". Ky evazion shfaqet si ne mosdeklarimin e fitimit apo te ardhurave te realizuara ashtu edhe ne mospagimin e sigurimeve shoqerore duke deklaruar nje page me te ulet ne kontrate se sa paga e paguar realisht.

• 73% e firmave kane deklaruar se ato fshehin dicka nga fitimi i tyre. Mesatarisht kjo fshehje apo mosdeklarim i fitimeve shkon deri ne 20% te fitimit te realizuar.

• 94% e firmave kane deklaruar se evazioni fiskal eshte rrjedhoje e politikës aktuale tatimore te ndjekur nga Qeveria. Sipas tyre kjo politike me koston e larte te saj i detyron ata te fshehin rezultatet e veprimtarise se tyre.

• Korrupsioni mbetet nje pengese shume e rendesishme per ecurine e firmave private. Pagesat nendore ose rryshfetet sic quhen ne gjuhen e popullit bejne pjese ne koston e sherbimeve apo produkteve te ofruara prej tyre. Me shume se gjysma e firmave ka deklaruar se kjo eshte nje kosto e konsiderueshme qe llogaritet mbi 5% te te ardhurave te tyre mujore.

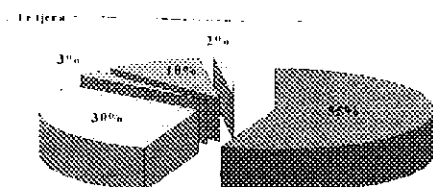
SEKTORI INFORMAL NE SHQIPERI - Raport nga QShKE

- Sipas opinionit të firmave të intervistuar (80%) praktika e deklarimit të një page tjetër me të ulet në kontratë nga ajo që është realisht është një praktikë e shpeshtë deri shumë e shpeshtë në sipërmarrjet private.
- Ende ekziston një infrastrukturë e dobët financiare që ndikon negativisht në nxitjen e zhvillimit të bizneseve private. Vetëm 3% e të intervistuarve kanë deklaruar se kanë patur mundësi për të marrë kredi për krijimin e zhvillimin e biznesit të tyre.
- Informaliteti në fushën e burimeve financiare është shumë i madh. Një pjesë të rëndësishme në kapitalin fillestar të firmave zene të ardhurat nga emigracioni (30% e firmave kanë deklaruar se kapitalin fillestar e kanë siguruar nga të ardhurat e emigracionit.), të ardhura të cilat janë plotësisht të pakontrollueshme e të pakanalizuara në sitimin financiar. Nga ana tjetër 16% e tyre kanë deklaruar se e kanë filluar biznesin me kredi nga burime private.
- Nuk është përcaktuar ende saktë politika e ndjekjeve të kontratave punëdhënës-punëmarres. Tregu informal i punës ka marrë përmasa të gjera duke u bërë konkurrencë i tregut formal të punës. (57% e firmave kanë deklaruar se nuk kanë kontratë pune me të gjithë punonjësit e tyre). Pothuajse asnjë nga firmat nuk ka patur vështirësi për të gjetur punëtorë pa kontratë.
- Sipas opinionit të të intervistuarve punësimi i fshehtë duhet të ndalohej nga shteti (94%). Nëse kemi parasysh se shumica e tyre deklarojnë se kanë punëtorë pa kontratë atëherë mund të thuhet se ky punësim i fshehtë në këtë firmë bëhet për arsye të ruajtjes së parametrave të konkurrencës me firmat e tjera që veprojnë në këtë mënyrë duke krijuar epërsi financiare mbi to.
- Në ekonominë shqiptare ekziston një ndërvaresi e konsiderueshme e marrëdhënieve sektor formal-sektor informal. 47% e firmave të rregullta kanë deklaruar se kanë marrë produkt apo shërbim nga firmat e sektorit informal. Deget e prodhimit dhe të ndërtimit janë me të lidhura me këtë sektor (64% dhe 56% përkatësisht.). Arsyeja kryesore e marrjes së këtyre produkteve nga sektori informal qëmimi me i favorshëm i ofruar nga ky sektor.
- Sektori informal është konsoliduar deri në atë shkallë sa të bëhet një nga vështirësitë kryesore për qëndrueshmëri të firmave të sektorit të rregullt formal për shkak të konkurrencës së tyre të pandershme. Në të njëjtën kohë qëmimet e ofruar nga sektori informal kanë krijuar mekanizma artificiale të vendosjes së këtyre qëmimeve në bazë të kërkesës dhe ofertes. Kjo për shkak se këto qëmime të cilinua nga taksat dhe detyrimet e tjera nuk janë në nivelin e qëmimeve të përcaktuara nga tregu i rregullt.
- Shumica e sipërmarrësve informale e kanë filluar biznesin e tyre me kapital të siguruar nga kursimet e familjes (56%) gjë që të lehtë të mëndosh se shumica e kapitalit fillestar ka qenë gjithsesi modeste. Krahësuar me ata të cilët e kanë filluar veprimtarinë e tyre me kapital të siguruar nga të ardhurat e emigracionit, kapitali i të parëve është deri 10 herë më i vogël.
- Brenda strukturave të tij sektori informal ka krijuar mekanizma të tillë konkurrence dhe është zgjeruar deri në atë masë sa që vetë ky sektor po bëhet një vështirësi (për shkak të konkurrencës brenda tij) për sipërmarrësit informale.
- Rritja e sektorit informal shprehet edhe të fakti se shumica e sipërmarrësve informale (59%) kanë deklaruar se të ardhurat e tyre janë rritur konsiderueshëm krahasuar me dy vjet më parë.
- Sektori informal e ka gjetur forcën e punës fillimisht ndërmjet njerezve të cilët nuk kishin asnjë mundësi tjetër për të patur të ardhura dhe punësimi në këtë sektor për ta ka qenë "bajka e shpëtimit". 88% e të punësuarve në këtë sektor kanë deklaruar se arsyeja e punësimit ka qenë pamundësia për të patur të ardhura.
- Karakteristika e sektorit informal së marrëdhëniet e punës ndërtohen kryesisht mbi bazën e lidhjeve dhe njohjeve personale deri qarte edhe në vërtetim, 80% e të punësuarve në sektorin informal kanë deklaruar se punën e kanë siguruar në sajë të këtyre lidhjeve dhe njohjeve personale.
- Sipas opinionit të të intervistuarve shteti dhe strukturat e tij luajnë rolin kryesor në kufizimin dhe minimizimin e madhësisë së sektorit informal, së pari duke i krijuar kushtet dhe mundësitë sektorit formal të ketë më përparësi duke detyruar në këtë mënyrë sipërmarrësit informal të legalizojnë aktivitetin e tyre.

Grafike te perzgjedhur nga Vrojtimi i Ekonomise Informale, realizuar nga QShKE

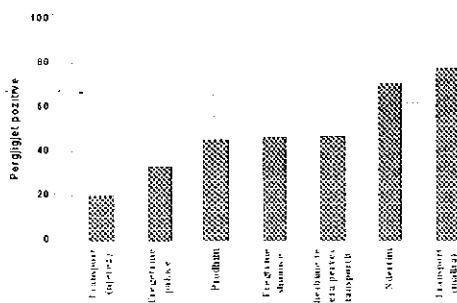
Si eshte siguruar Kapitali Filleshtar

■ Kursime dhe borime te rregjishme □ Investim Financiar nga Emigracioni
 ■ Kredit Bankare ■ Kredit nga Burime Private

Burimi QShKE
Vrojtimi i Ekonomise Informale, 1999

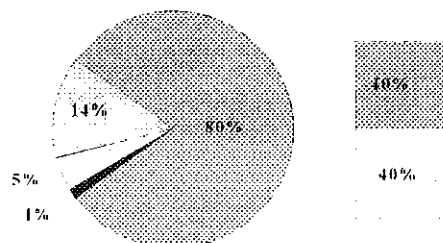
A ekziston ne firmen tuaj praktika e deklarimit te nje page tjeter ne kontrate nga ajo reale?

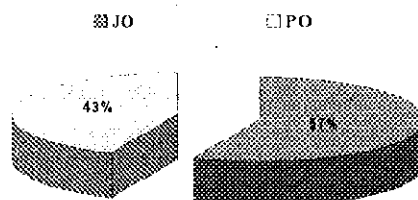
Burimi QShKE
Vrojtimi i Ekonomise Informale, 1999

Ne firma si e juaja a eshte deklarimi i nje page tjeter fenomen qe ndodh:

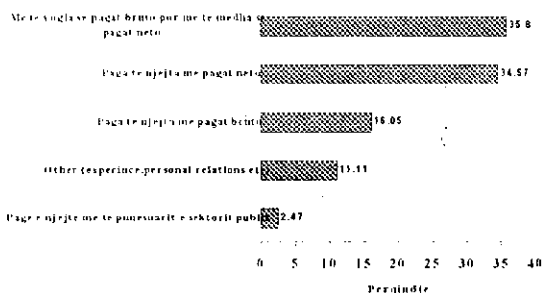
■ Ndonjehere □ Asnjehere ■ Rralle ■ Shume shpesh ■ Shpesh

A keni kontrata pune me te gjitha punonjesit tuaj?

Kriteret per vendosjen e pages te punonjesve pa kontrate

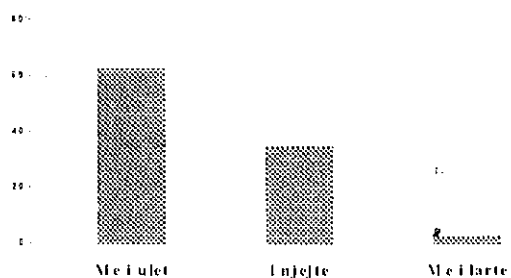

Opinionet e Firmave - Pjesa e tregut kryesor e kontrolluar nga:

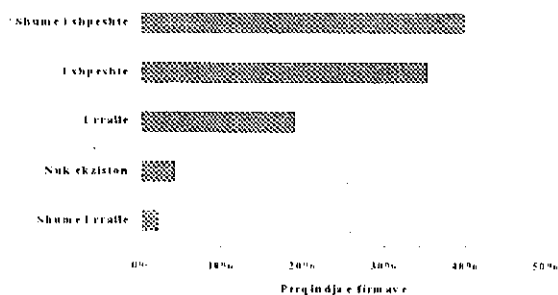
■ Firmat e Sektorit Formal □ Firmat e Sektorit Informal

Cmimi i te njejtut produkt/sherbm te ofruar nga sektori informal eshte:

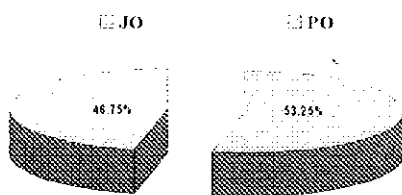

Evazioni Fiskal eshte nje fenomen:

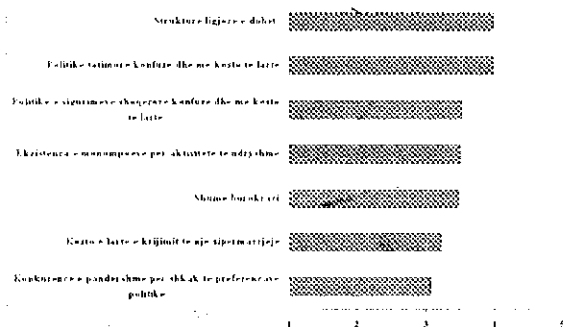

SEKTORI INFORMAL NE SHQIPERI - Raport nga QShKE

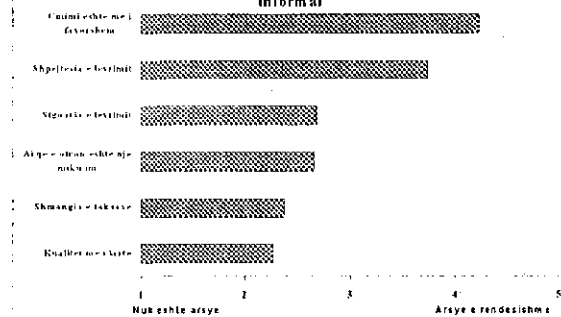
Lidhjet e sektorit formal me sektorin informal (produkt apo shërbim i marrë nga sektori informal)

Arsyet e ekzistencës së sektorit informal

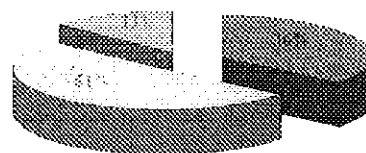

Arsyet e marrjes së produktit/shërbimit nga sektori informal

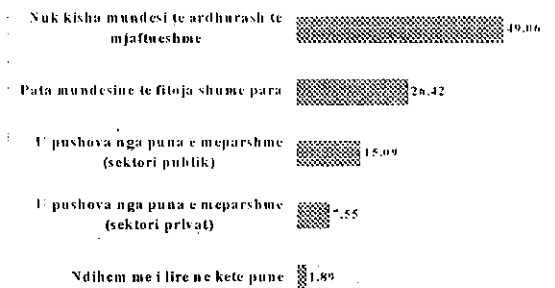
Sa kohë keni qenë involvuar në sektorin informal?

- ☒ Me pak se 2 vjet
- ☐ Me shume se 2 vjet por me pak se 5 vjet
- ☐ Me shume se 5 vjet

Burimi: QShKE
Vrojtimi i Ekonomisë Informale, 1999

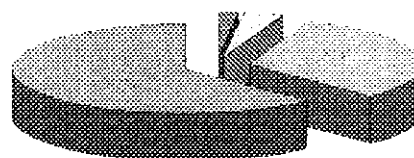
Arsyet e futjes në sektorin informal

Burimi: QShKE
Vrojtimi i Ekonomisë Informale, 1999

Te ardhurat e tanishme të krahasuara me të mëparshmet

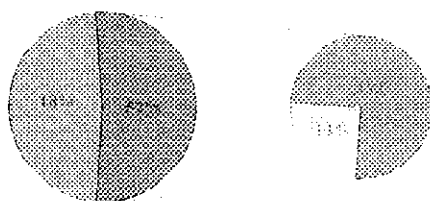
- ☒ Te ardhurat e tanishme janë me të ulta
- ☐ Në të njëjtin nivel
- ☐ Te ardhurat e tanishme janë me të larta
- ☐ Te ardhurat e tanishme janë shume me të larta

Burimi: QShKE
Vrojtimi i Ekonomisë Informale, 1998 - 1999

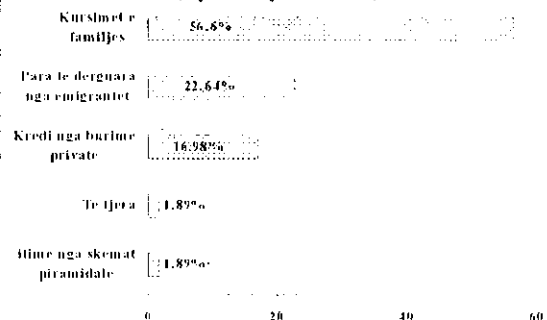
Pagat krahasuar me sektorin Formal janë:

- ☒ Me të ulta
- ☐ Me të larta
- ☐ Te njëjta

Burimi: QShKE
Vrojtimi i Ekonomisë Informale, 1998 - 1999

Si është siguruar kapitali fillestar (Sipërmarrje informale)

PLAN VEPRIMI PER SME-te *

DRAFT

Hyrje

Qe me fillimet e ristrukturimit te ekonomise ne Shqiperi, duhet thene se nuk ka pasur nje strategji te qendrueshme dhe afatgjate per zhvillimin e prioriteteve ekonomike. Megjithese gjithnje eshte theksuar nevoja per reforma, per strukturat e qeverise nuk ka qene shume e qarte se cilet sektore duhet te jene me prioritare.

Destabilizimi i ambientit te biznesit shqiptar ka kufizuar zhvillimet e sektorit te SME-ve. Deshtimet ne politiken makroekonomike kane ndikuar ne te gjithë sipermarrjet private, por veçanerisht ne ato te sektorit te SME-ve, te cilat jane me te dobta e te paafte per te thithur kapital dhe informacion.

Synimi per hartimin e nje Plan Veprimi per SME-te eshte: te mund te percaktohet zhvillimi i SME-ve ne raport me stabilizimin dhe permiresimin e zhvillimit ekonomik ne teresi; te behet e qarte situata makroekonomike dhe kushtet me te rendesishme per zhvillimin e sektorit te SME-ve, duke vene theksin ne veprimet qe duhet te ndermerren ne kete drejtim. Fushat kryesore ku eshte fokusuar ky Plan Veprimi jane dy:

I. PERMIRESIMI I MJEDISIT EKONOMIK, INFRASTRUKTURES INSTITUCIONALE DHE KUADRIT LIGJOR NE MBESHTETJE TE SME-VE

II. MONITORIMI I NDRYSHIMEVE NE POLITIKAT DHE MJEDISIN LIGJOR PER SME-TE NE SHQIPERI

1. Permiresimi i Mjedisit Ekonomik, Infrastruktures Institucionale dhe Kuadrit Ligjor ne mbeshtetje te SME-ve

a. *Nje element shume i rendesishem per SME-te eshte informacioni mbi klientet, tregjet potenciale dhe kanalet e shperndarjes.*

Qeveria, donatoret e huaj dhe shoqatat e biznesit duhet te inkurajojne shkembimin e lire te informacionit dhe krijimin nje rrjeti te gjere agjensish qe ofrojne konsulence dhe informacion per SME-te, si dhe te ndermarrin nje fushate

paraprake per zhvillimin e sherbimeve publike, te cilat do te japin me shume informacion dhe do te permiresojne perdorimin e *database*, te rendesishme per veprimtarine e SME-ve. Gjithashtu, kjo mund te realizohet duke perdorur metoda nxitese per zhvillimin e SME-ve dhe duke i dhene akses falas atyre ne informacionin e standartizuar tregtar, etj.

Krijimi i nje sistemi informacioni te programuar mbi biznesin dhe lidhja e tij me sistemin e informacionit Europian, per qellime shkembimi informacioni biznesi.

Rinovimi i *database* per monitorimin dhe zhvillimin e SME-ve, nepermjet ndermarrjes se nje sere vrojtimesh statistikore ne shkalle vendi sipas standarteve te EU dhe brenda strukturese se EUROSTAT-it, si edhe publikimi i tyre mbi nje baze te rregullt periodike.

Ndjekja nga afer e veprimtarise se SME-ve dhe caktimi i nje organi apo subjekti, i cili ne bashkepunim me INSTAT-in, AZHB-te, Dhomat e Tregtise dhe Industrise si dhe organizatat e biznesit te hartojne nje raport vjetor per SME-te.

Konsolidimi i informacionit dhe i burimeve te SME-ve ne nje "adrese", duke shmangur perhapjen e tyre ne shume agjensi (shteterore) qe, as nuk jane te afte dhe as nuk njihen mire nga bizneset.

Krijimi i sistemi te konsoliduar dhe te centralizuar te Regjistrimit Tregtar. Per kete eshte e nevojshe te ndermerren hapa per kompjuterizimin e ketij sistemi se pari ne Qender dhe pastaj duke krijuar terminale ne baze. Ky sistem duhet te funksionoj ne baze te procedurave administartive te thjeshta, duke eliminuar komplikimet e panevojshme.

Krijimi i organizatave te vete SME-ve te cilat do te siguronin te njejtat sherbime si ato te agjensive shteterore (ne lidhje me informacionin). Kriteret per legjitimitetin dhe pavaresine e ketyre organizatave duhet te rregullohen me ligje dhe akte nenligjore.

Hartimi i planeve te zhvillimit urban dhe krijimi i mundesive per sigurimin e shpejte te licensave te kerkuara, duke minimizuar burokracite ne sigurimin e dokumentacionit te nevojshe.

* Ky Plan Veprimi eshte bazuar ne studime dhe vrojtime te realizuara nga Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike. Ai eshte hartuar mbi bazen e parimeve liberale te tregut te lire, te cilave i dedikohet fokusi i veprimtarise se QShKE-se.

Organizimi i *database* publike per llojet e aktiviteve, sipermarrjeve qe do te privatizohen, mundesite vakante per biznes ne rajon, ecurine e SME-ve ne nivel lokal, etj.

Krijimi i organizatave qe do te bashkonin administraten lokale dhe SME-te me qellim inkurajimin dhe percaktimin e zhvillimit te SME-ve ne nivel lokal, promovimin e potencialit sipermarres per joint-ventures dhe investimet e huaja, lancimin i iniciativave te perbashketa te rendesishme per nivelin lokal, etj.; specializimi i organizatave sipas tipeve te aktivitetit per te permiresuar aftesite menaxheriale e teknologjike per te ulur koston e zhvillimit te ardhshem te aktivitetit te SME-ve ne tregjet e brendshme dhe te jashtme; identifikimi e pengesave per organizimin dhe zhvillimin e aktiviteve me qellim permiresimin e ecurise se biznesit (vizita jashte shtetit, perdorimi i asistences teknike ne trajnimin profesional, perdorimi i fondeve nderkombetare dhe bilaterale per zhvillimin dhe inkurajimin e joint-ventures), etj.

b. Ndermarrja e programeve per edukimin dhe trajnimin e stafit te SME-ve

Rishikimi i ligjeve dhe masave qe duhet te marre shteti per te inkurajuar zhvillimin e SME-ve, me qellim percaktimin e burimeve dhe metodave qe duhen ndjekur per mbeshtetjen e sherbimeve konsulente dhe trajnimeve profesionale per manaxheret dhe punonjesit ne SME.

Ndermarrja e nje programi te pergjithshem edukimi dhe trajnimi ne shkalle kombetare, ku te perfshihet edukimi sipermarres si dhe trajnimi per grupe te ndryshme (punetore, te rinj te sapoarsimuar, zyrtare te pushtetit lokal, bankiere, etj.)

Kurset dhe seminarat duhet te organizohen ne bashkepunim me organizatat donatore nderkombetare dhe nepermjet bashkepunimit dypalesh me vendet gjeografikisht te aferta me qellim shkembimin e know-how dhe teknologjise, ruajtjen e mjedisit te biznesit, lidhjen e veprimtarive te sipermarrjeve dhe organizimin e sipermarresve.

Percaktimi i programeve nga ARZH-te dhe agjensi te tjera brenda e jashte vendit, qe ofrojne asistence teknike per trajnimin e sipermarresve dhe menaxhereve, dhe zbatimi i ketyre programeve ne te gjitha nivelet e percaktuara.

Zbatimi i nje politike me aktive te pushtetit lokal per te mbeshtetur SME-te lokale me informacion rajonal mbi mundesite e biznesit, kanalet e ndryshme te informimit, etj.

c. Ndermarrja e veprimtarive publike qe synojne promovimin e veprimtarive sipermarrese te SME-ve dhe zhvillimin e organizatave te biznesit.

Inkurajimi i lidhjeve midis SME-ve private dhe institucioneve shteterore ne promovimin e vlerave dhe objektiveve sipermarrese dhe venien ne zbatim te ideve dhe projekteve sipermarrese.

Zhvillimi i agjensise qe do te percaktoje standartet e punes ne SME, mbeshtetur ne cilesine e kontroleve ne prodhim dhe ne sherbime dhe ne aplikimin e standarteve te reja ISO.

d. Krijimi i kushteve per vendosjen e lidhjeve te SME-ve me partnere te huaj dhe forcimi i metejshe me marredhenie ekzistuese.

Krijimi i fondeve publike per promovimin e SME-ve si: ekspozitat nderkombetare, workshope, etj; futja e sherbimeve te reja bankare per sigurimin e eksporteve ndaj rrezeve jo-tregtare.

PAKETE SPECIALE

Tashme, Shqiperia po kalon dalengadale nga faza e vakuumeve ligjore ne permiresimin e strukture ligjore dhe institucionale per SME-te. Megjithate duhet pranuar se, shpesh ligjet dhe aktet neligjore jane ndertuar vetem per efekt te permiresimit te kuadrit ligjor, pa pasur parasysh kushtet reale dhe pa u konsultuar me ata qe jane te ndikuar ne kete rast, SME-te dhe organizatat e tyre.

Megjithatë perpjekjet e bera, infrastruktura institucionale per mbeshtetjen dhe zhvillimin e sektorit te SME-ve ne Shqiperi eshte ende e dobet. Shume pak institucione publike te autorizuar per funksione ekonomike kane dhe ndjekin ne politike te vecante per SME-te. Shpesh perpjekjet perfundojne ne krijimin e shoqatave, agjensish formale, te cilat nuk kane as mundesite dhe as jane te afta per te krijuar nje mjedis mbeshtetes per SME-te. Per kete eshte e nevojshme:

a. Permiresimi i kuadrit ligjor dhe adoptimi i ligjeve te reja qe synojne krijimin e nje mjedisi ligjor te favorshem per zhvillimin e SME-ve

Ne kete kuader, duhet pare me vemendje perkufizimi i SME-ve sipas standarteve nderkombetare, duke marre parasysh specifikat e ketij biznesi ne Shqiperi. Eshte shume i nevojshem nje riklasifikim i bizneseve mbi kritere te qendrueshme, gje qe do te krijonte lehtesia ne identifikimin e problemeve te tyre si dhe do te lehtesonte procedurat e programeve te posaçme, inspektimit dhe te taksave.

Rishikimi i procedurave per sigurimin e lejeve dhe licensave te nevojshme per te ndermarre

nje biznes, me qellim thjeshtesimin dhe centralizimin e tyre si per aktivitetet brenda vendit, ashtu edhe per licensa speciale (p.sh. licensa e eksportit/importit, etj.). Krijimi i nje sistemi identifikimi kodik, marrja e te cilit do te presupozonte kalimin e te gjitha procedurave te kerkuara nga ligji, dhe keto procedura nuk do te duheshin te perseriteshin me.

- Efekti i ligjit Anti-Monopol ne Shqiperi pothuajse nuk eshte ndjere fare. Duhet te kete nje perkufizim te mirefillte te institucionit qe merret me zbatimin e ketij ligji ne menyre qe ai te mund te ndermarre veprime konkrete ndaj agjenteve qe perdorin praktika konkurimi te pandershme.

- Nxjerrja e akteve nenligjore dhe urdheresave ne perputhje me thelbin e vete ligjit, per te mos shkaktuar kontradikta brenda vete kuadrit ligjor apo, duke imponuar taksa ekstra dhe barra fiskale gjate vitit financiar, te cilat do te sillnin vetem disavantazhe per SME-te.

- Do te ishte e nevojshme ngritja e nje nje grupi ekspertesh te pavarur, te cilet do te shikonin mundesine e thjeshtezimit te akteve nenligjore dhe procedurave administrative te rendesishme per SME-te.

b. Zhvillimi dhe zbatimi i nje strategjie per te pershpjettuar privatizimin ne shkalle te gjere, duke perdorur gjeresisht teknikat e privatizimit.

c. Hartimi i nje strategjie kombetare per mobilizimin e investimeve te brendshme dhe terheqjen e kapitalit te huaj, duke perfshire masat per permiresimin e klimes se pergjithshme te biznesit ne vend.

Problemi i investimeve dhe kredive per SME- te eshte nje nga problemet me themelore dhe me delikate per momentin. Sistemi kreditor ne Shqiperi, pas deshtimit qe pati ne periudhen 94-96, duket se nuk eshte i afte te perballoje nevojat e SME-ve per kapital. Duhet pranuar qe ky sektor nuk mund te krijojte baza financiare afatgjata vetem nga kursimet e sipermarresve. Investimet dhe kredite jane nje element shume i nevojshem per zhvillimin dhe forcimin e metejshe me SME-ve.

- Krijimi i fondeve te vecanta shteterore me qellim qe te inkurajohet veprimtaria e SME-ve dhe te krijohen lehtesia per to ne marrjen e kredive nga bankat, fondet e investimit, etj. Krijimi i nje fondi apo agjencie si hallke ndermjetese midis bankave dhe biznesit. Ky fond/Agjensi, qe do te mbeshitej edhe nga shteti, do te ishte e specializuar ne fushen e kredive dhe do te ndante riskun e kredive me bankat (nje tip Fondi Garancie, por me aktivitet pak me te gjere).

- Rritja e fondeve nga burimet e brendshme dhe te jashtme per te organizuar nje infrastrukture efikase, per sigurimin e sherbimeve konsulente dhe asistencen teknike per zhvillimin e SME-ve.

- Krijimi dhe inkurajimi i shoqerive *leasing*, me qellim shlyrtezimin e mjeteve dhe teknologjise me kushte te favorshme.

- Miratimi i shpejte i Ligjit mbi Kolateralin.

- Angazhimi i analisteve te kreditit ne banka, per te bere biznes me SME-te dhe per te pranuar planet e biznesit si instrumenta per identifikimin dhe vleresimin e ideve dhe projekteve te biznesit.

d. Marrja e masave per ngushtimin e aktivitetit dhe ndikimit te ekonomise se fshehte dhe krijimi i nje ambienti konkurrues pa shkaktuar crrregullime ne treg. (Shih Rekomandimet Politike baze per kufizimin e sektorit informal)

e. Hartimi i strategjie zhvillimi per SME-te, te ndare nga ajo per bizneset e medha per pjese te caktuara te kesaj strategjie.

f. Vazhdimi dhe forcimi i luftes kunder korrupsionit.

Korrupsioni vazhdon te mbetet nje nga barrierat kryesore te biznesit. Paketa Institucionale, e ndertuar nga Qeveria, pas vrojtimet te QShKE-se ne bashkepunim me Banken Boterore, tashme duhet te kaloje ne te gjitha hallkat e pushtetit dhe te mos mbetet "privilegj" i Institucioneve Qendrore. Duhet krijuar premisa per adoptimin e kesaj pakete edhe ne nivel lokal. Lufta kunder fenomenit te korrupsionit eshte e gjate dhe e komplikuar por, eshte e domosdoshme qe ajo tashme te filloje te jape edhe frutet e para te saj.

g. Pershtatja e nje politike fiskale qe synon nxitjen e zhvillimit dhe zgjerimit te sektorit formal te SME-ve.

- Ne kete drejtim duhen ndertuar programe per nxitjen e aktivitetit te SME-ve, duke synuar ulje progresive te nivelit te taksave dhe detyrimeve per SME-te qe ndermarrin investime apo punesojne numer te konsiderueshem punonjesis.

- Dhenia autoriteteve lokale nje pjese me te madhe te te ardhurave fiskale, te cilat ata duhet t'i perdorin per promovimin dhe mbeshitetjen e SME-ve.

- Taksa te larta shkaktojne shmangie te larta te tyre. Per shkak te tyre, firmat e vogla priren te kalojne ne evazion fiskal dhe ne tregjet informale. Ne kete drejtim p.sh., mund te shikohet mundesia e uljes se takses se sigurimit shoqeror qe eshte me kosto te larte (45.9 per qind).

Krijimi i lehtësirave doganore dhe tatimore për investimet dhe marrjen e know-how teknologjik dhe menaxherial, veçanërisht për joint-ventures me partner të huaj.

Hartimi i politikës tatimore duhet t'u shërbejë jo vetëm objektivave fiskale afatshkurtra, por të ketë ndikimin e saj pozitiv në periudhën afatgjatë.

h. Forcimi dhe zhvillimi i sektorit prodhues privat vendas.

Është shumë e nevojshme që strukturat dhe institucionet të përqendrojnë përpjekjet në aspektin e zhvillimit dhe forcimit të këtij sektori. Është ky sektor që i jep një shtytje të madhe rritjes ekonomike, siguron bazat e teknologjise dhe i krijon ekonomisë premisa për një frymëmarrje më të thellë. Firmat prodhuese i kanë ndjere me shumë efektet e krizës së fundit të vitit 1997 në Shqipëri. Ky sektor pothuajse pushoi së funksionuari dhe po e merr veten shumë ngadale po rimerr veten. Nga ana tjetër, këto firma për nga veprimtaria e tyre janë të detyruara të përballojnë kosto fikse të aktiviteteve të tyre, ndërkohë që sektoret e tjera mund të reduktojnë kostot e aktiviteteve të tyre, përderisa këto ndertohen mbi kosto të ndryshueshme. Për këtë arsye është e nevojshme:

• Të shikohet me prioritet ky sektor në dhonien e kredive me përqindje interesi favorizues.

• Hartimi i strategjive të mirëfillta nga ministratë perkatese (Bujqësia, Industria) për promovimin dhe garantimin e prodhimit vendas.

• Forcimi dhe fillimi i funksionimit real të agjensisë/zyres Anti-Monopol, për të siguruar një konkurrencë të ndershme dhe për të shmangur monopolizimin e sektoreve të ndryshme, si nga firmat dhe sipërmarrje vendase ashtu edhe nga ato të huaja.

2. Monitorimi i Ndryshimeve në Politikën dhe Mjedisin Ligjor për SME-te në Shqipëri

Për momentin, është shumë e nevojshme që në Shqipëri të ngrihet një sistem monitorimi, i cili do të kishte për qëllim të:

• Monitoronte ndikimet direkte që do të kishin vendimet, ligjet apo ndryshimet e mundshme në politikën ekonomike ndaj sektorit të SME-ve.

• Siguronte, në bazë të analizave dhe të dhënave, mbështetje për ligjvënësit, gjë që jo vetëm do t'i informonte ata për zhvillimin e SME-ve por, edhe do t'i inkurajonte për ndryshime.

Rekomandime:

a. Hartimi i një sistemi monitorimi për këtë qëllim.

Sistemi i monitorimit, do të kishte për qëllim përgatitjen e një raporti dy herë në vit (6 muaj). Ky raport do të ishte baza e diskutimeve mbi ecurinë e politikave në drejtim të sektorit të SME-ve. Gjetjet e këtij raporti mund të diskutohen në workshop-e apo forume të ndryshme, ku do të merrnin pjesë deputetë, qeveritarë dhe ekspertë të ndryshëm.

b. Zhvillimi i dy shkallëve të sistemit të monitorimit, në nivelin makro dhe në nivele të specifikuar më të ulta.

Në nivelin makro, sistemi do të monitoronte ecurinë makro-ekonomike dhe zhvillimin e vendit në bazë të disa treguesve të kuptueshëm ekonomike. Një grup i tillë indikatorësh mund të ishte Indeksi i Lirisë Ekonomike (Index of Economic Freedom). Këta indikatorë janë:

- Politika Tregtare;
- Politika Tatimore;
- Konsumi Qeveritar i Prodhimit Ekonomik;
- Politika Monetare;
- Rrjedhja e Kapitaleve dhe Investimet e huaja;
- Politika bankare;
- Kontrolli i Pagave dhe çmimeve;
- Të drejtat e Pronësive;
- Politika rregulluese;
- Tregu i Zi;

Gjithashtu, këtyre treguesve u duhet shtuar edhe *Indeksi i Korrupsionit*. Ky indeks do të përpunohej me instrumentat tashmë të njohura për vlerësimin e fenomenit të korrupsionit, të zhvilluara nga Banka Botërore, Transparency International, etj.

Nivelet më të ulta të monitorimit do të caktoheshin sipas veçorive dhe specifikave të caktuara.

Metodat e monitorimit dhe burimet e të dhënave duhet të jenë të sakta dhe të besueshme. Pjesa më e madhe e të dhënave mund të merret nga INSTAT-i. Një rol të rëndësishëm mund të luajë *database* e kerkimeve të QShKE-se, e cila përmban çështje të tilla si privatizimi, reformat ekonomike, ekonomia informale, etj.

Për ecurinë e këtij sistemi monitorimi do të ishte përgjegjës një grup ekspertësh, qeveritarë, përfaqësues të OJQ-ve, bankave, etj. Këta do të ndertonin edhe instrumentat e nevojshëm për funksionimin e sistemit, nga vërtetimet, analizimi i të dhënave deri tek rekomandimet.

Rekomandimet Politike Baze per Kufizimin e Sektorit Informal*

FAKTORET QE NDIKONJEN NE EKONOMINE INFORMALE	REKOMANDIMET PERKATESE	NIVELI I PRIORITETIT		
		ASH	AM	AGJ
1. Faktore politike	1. Rekomendime			
1. Paqendueslmeria politike, karakteristike e dy viteve te fundit, shkakton anarki ne te gjitha vendin duke sjelle impaktin e vet ne ekonomine	1. Venderja dhe ngratja e nje stabiliteti politik afatgjate ne vend	+	+	+
	2. Ndarimi i shqopie qe bazohet ne rregullim dhe ligjin, dhe ne respektimin e institucioneve.	+	+	+
2. Faktoret ekonomike	2. Rekomendime	ASH	AM	AGJ
1. Krizat financiare qe qortentoje funksionimin e ekonomise se vendit (Rasti i krizes se Marsit 1997)	1. Mre-administrimi i financave te shtetit nepermjet zbatimit te nje politike monetare te studiuar njealf mire ne pare.		+	
	2. Rritje e efektivitetit te supervizionit	+	+	
	3. Pomeruesimi i sistemit te pagesave	+		
	4. Zbatimi i rregullave te caktuara per dhonien e kredive, me qellim uljen e kredive te paktyeshme.	+		
2. Hartimi i nje strategjie privatizimi te pastudiuar mire qe nuk iu pershai si duhet interesave te shtrësare shqopere.	1. Ndjekja ne rigorozitet e nje strategjie te re te ngratuar tashme, per procesin e privatizimit	+	+	
	2. Transparenca ne procesin e privatizimit nepermjet tenderave apo ankardave.	+	+	
	3. Perfshirja e lerrave ne vlore privatizimi ne menyre aktive ne procesin e privatizimit.	+		
3. Politikat tatimore te ldamshme dhe konfuze, qe ne shumicen e rasteve jane hartuar per te patur efekt te menjkershme pa merrdar per efektet afatgjate	1. Rishikimi i politikës tatimore nga organet perkatese, me synim pomesimin e tij ne drejtim te ngratjes dhe zhvillimit te bizneseve te vogla e te mesme.	+		
	2. Miratimi i Ligjit Anti - Dumping.	+		
	3. Zbatimi i nje politike favorizuese per bizneset e legalizuar, me qellim ngratjen e legalizimit te bizneseve te parregjistruara	+	+	
	4. Forcimi i kontrollit nga organet perkatese (policia tatimore) ndaj bizneseve te parregjistruara.	+		

Rekomandimet Politike Baze per Kufizimin e Sektorit Informal

4. Politika e sigurimeve shoqerore me kosto te larte dhe te ngarte.	1. Rishikimi i politikave se sigurimeve shoqerore qe per momentin perben nje barre per sipermarrjesit. Shikimi i mundesise se uljes se sigurimeve shoqerore ne teresi, qe per momentin perben merrh 45,9 % te pages. 2. Sasia e sigurimeve shoqerore qe duhet te paguhet nga punonjesis duhet te konsultohet me Sindikatat dhe perfaqesuesit e tyre. 3. Sistemi shtetror i sigurimeve shoqerore duhet te shoqerohet me skemat private. Punonjesis e paguar me mire duhen inkurajuar per tu futur ne keto skema private. Sistemi privat i sigurimeve duhet te funksionojte paralelisht me sistemin shtetror. Ky i fundit duhet te siguroje vetem perfitimet minimale. Kjo do te ulte presionet mbi shtetin per te mirat kontributet ne menyre qe te jete ne gjendje te mbaje gjitha barren e perfitimeve.				
5. Roli i dobët i bankave ne zhvillimin e ekonomise Cash.	1. Krijimi i mjedisit te pershtatshem dhe te favorshem per biznesit nga ana e bankave me qellim kufizimin e transakcioneve cash te firmave. Politikat qe duhet ndertuar duhet te jene shume te kujdeshme e te peraktuara dhe mjekoheshit transparente duke iu dhane mundesi firmave qe te kuptojne avantazhin e transakcioneve nepermjet bankave.				
3. Faktoret me karakter administrativ					
1. Shumangia e burokrative te shanta qe behen pengese per krijimin dhe zhvillimin e nje mjedisit mbushetates dhe lehtesues per biznesin	1. Zhvillimi i procedurave te regjistrimit te sipermarrjeve duke eliminuar involvimin e disa institucioneve shpreshe te panevojshem per kete proces. 2. Lehtesimin e procedurave per marrje licencash per ushtrim aktiviteti, import apo eksport. 3. Kontrolli dhe sanksione mbi punonjesis e administrates publike sidours ata tuimore qe vertetohet se narin myshfete. 4. Krijimi e rolit te pushtetit lokal ne drejtim te kontrollit dhe mbushetates se bizneseve lokale. Kompetenca me te gjera do te benin qe pushteti lokal qe eshte edhe me alet bizneseve lokale te kishin nje rol me te rendesishem ne kufizimin e sektorit informal				

4. <i>Futurët Sociale</i>		4. <i>Rekomandime</i>				ASHL	AM	AGJ
1. Niveli i lartë i lartë i papunësisë që ka qenë gjithmonë mbi mesataren e vendeve të tjera të tranzicionit		1. Zbatimi i një politike me aktive nga shteti në drejtim të hapjes së vendeve të reja të punës.						
		2. Ndërmarrja e programeve të trajnimit dhe edukimit që do të përshijë një pjesë të të papunëve për t'u përshirë në jetën aktive.						
		3. Hartimi i politikave që stimulojnë zhvillimin e biznesëve të reja dhe kryerjen e investimeve në prodhim, ndërtim apo ndonjë fushë tjetër duke hapur kështu vende të reja pune.						
		4. Përcaktimi i normës së saktë të papunësisë duke përshirë këtu edhe të papunët e parregjistruar si dhe rishikimi i masave të marra për reduktimin e papunësisë.						
		5. Krijimi i burimeve për kualifikim dhe rikualifikim të të papunëve është një nga çështjet kryesore ku duhet të bazohet politika e punësimit. Eksperiencat e vendeve të tjera tregojnë se të harrtosh për trajnim dhe kualifikim është me e përshatshme se sa të harrtosh për të mbuluar përfitimet sociale.						
2. Niveli i lartë i varfërisë ku një pjesë e konsiderueshme e popullsisë jeton nën nivelin minimum të jetesës		1. Buxheti shtetëror nuk mund ta mbajë të gjithë barrën e krijimit të vendeve të punës prandaj është e nevojshme që edhe sektori privat të kontribuojë në këtë drejtim. Deri tani shumë pak taksa apo lehtësira nga taksat janë krijuar për të inkurajuar sektorin privat të ndërmarrjeve projektive të tilla si programe trajnimit të punonjësve, kualifikime të sipërmarrësve etj. Është e nevojshme që në legjislativë të përfshihen avantazhet tatimore për sipërmarrjet që janë të involvuara në programe trajnimit/trajnim.						
		1. Përcaktimi dhe zbatimi i drejtë i masave për lufën ndaj varfërisë						
		2. Rishikimi i politikave sociale në drejtim të uljes së varfërisë e koordinuar me politikan për reduktimin e papunësisë.						
3. Niveli i ulët i ndërgjegjesimit të publikut lidhur me ndikimet e sektorit informal në jetën e tyre në veçanti dhe në ekonominë e vendit në përgjithësi; etj.		1. Ndërmarrja e veprimeve që sqarojnë dhe bindin të punësuarit ilegal për të lidhur kontratat me punëdhënësit e tyre.						
		2. Ndërkjo e politikave për ndërgjegjësimin e publikut mbi rëndësinë pagimit të sigurimeve shoqërore për ata vetë dhe për gjeneratat e mëvonshme.						

Rekomandimet Politike Baze per Kufizimin e Sektorit Informal

4. Faktorët Informalë	4. Rekomandime	ASH	AM	AGJ
1. Dobesite e kuadrit ligjor dhe keq-koordinimi i tij.	1. Rishikimi i kuadrit ligjor ne detyrim te pammiresimit te tij. 1. Identifikimi i te meave te kuadrit ligjor ne procesin e privatizimit ne fushen e tatim-taksave, ne detyrim te kontrollit te veprimtarise informale, parregullsisve dhe abuzimeve ne shfrytezim te postit, etj.	+	+	
2. Paaftesia e strukturave shtetore per te zbatuar legjislacionin ekzistues.	3. Rishikimi i akteneve nenligjore dhe urdheresave te cilat jane ler shumta dhe shpesh dalin jashte konceptit te vete ligjit ku bazohen. 1. Ushtrimi i kontrollit, per merrjen e zbatimit te ligjeve, akteve nenligjore dhe rregullave nga organet perkatese si dhe marrja e masave perkatese. 2. Rishikimi i kompetencave te dhena institucioneve shtetore per te mos krijuar overlaping ne detyra si dhe burokracira pa fund.	+	+	
3. Pasqyrimi i dobet i interesave te grupeve apo shitesave te ndryshme te popullsisve ne legjislacion	1. Aprobimi i ligjit per kolateralin duke ndihmuar ne zbatimin e praktikave te ceknuara per transakcionet nepermjet bankes (dhenia e kredive). 2. Rishikimi i ligjit mbi tatimet duke shtuar uljen e normes se TVSH per subjekte te ceknuara, si dhe diferencimin e TVSH per malla apo sherbime te ndryshme.	+		+
4. Niveli i ulet i formimit dhe kultures juridike te popullsisve qe favorizim zhvillimin e ekonomise informale	1. Njohja e publikut me ligjet dhe aktet qe ndalojne zhvillimin e ekonomise informale. 2. Informimi i popullsisve me perimet buze te se drejtes nepermjet medias se shkruar dhe audiovizuale. 3. Ertja e qarte e publikut mbi te drejtat dhe detyrimet qe lindin ndermjet tij dhe punedhenesve duke vene theksin ne lidhjen e kontratave dhe pagimit e sigurimeve shpeterore.	+	+	+

*ASH = Afat-shkurter

AM=Afat-mesem

AGJ=Afat-gjate (Shen. i Red)

SEKTORI INFORMAL: RRUGET PER MINIMIZIMIN E TIJ

Nga Dr. Nexhmedin DUMANI¹

1. Veshtrim i Pergjithshem mbi Sektorin Informal

Niveli, natyra dhe shtrirja e sektorit informal ndryshon nga nje vend ne tjetrin ne varesi me nivelin e zhvillimit dhe strukturat e tyre ekonomike. Sot, per sektorin informal nuk gjen nje perkufizim te vetem e te qarte, dhe as kriteret juridike e administrative te sakta. Sipas specifikave, mund te vihen re situata te ndryshme te zhvillimit te ketij sektori ne vendet ne zhvillim dhe ato te zhvilluara.

Ne te parat, sidomos ne zonat urbane, sektori informal perbehet nga veprimtari qe njerezit ndermarrin per te hapur vende pune dhe krijuar te ardhura qe te sigurojne mjetet e jeteses. Kjo sepse sektoret e medhenj publik e modern nuk ofrojne vende pune dhe te ardhura te mjaftueshme. Kategoria e ketyre njerezve perbehet nga te varferit e zonave urbane, migrantet, personat me nivel te ulet arsimimi e kualifikimi, te rinj qe dalin per here te pare nga shkolla dhe qe futen ne tregun e punes.

Ne vendet e zhvilluara, shtrirja e sektorit informal eshte me e vogel sepse rrjeti i prodhimit dominohet nga sektori i strukturuar. Pavaresisht nga permasat, si ne vendet e zhvilluara dhe ato ne zhvillim, sektori informal bashkejeton me sektorin e strukturuar.

Sektori informal perfshin nje teresi veprimtarish heterogjene qe nga tregtia e vogel, riparimet dhe sherbimet komunale, ndertimi, transporti, manifaktura, etj., sektore qe prodhojne te mira materiale, sherbime e te ardhura personale per familjen. Ne pergjithesi, keto njesi kane nivel te ulet organizimi dhe operojne ne nje shkalle te vogel e ne menyre specifike, pa ndarje te punes e kapitalit si faktor prodhues. Marredheniet e punes mbesheten ne punesimin e rastesishem, lidhje personale apo familjare dhe ka mangesi ne fushen e kontratave ligjore.

Ne mjaft raste, veprimtaria ekonomike e sektorit informal bashkejeton me sektorin formal madje ne disa raste ai konkuron me sukses. Nuk jane te pakta rastet kur sektori informal furnizon me lende te pare faktoret e prodhimit dhe shperndan produktet e gatshme ne treg.

Ne varesi me raportet qe krijon sektori informal me rregullat dhe ligjet ne fuqi te nje vendi, dallohen dy forma te shfaqjes se tij:

a. veprimtari ilegale si: kontrabanda, kembimi jozyrtar valutor, prodhimi e shperndarja e droges, alkoololit, duhanit, cigareve, organizimi i basteve, etj.

b. veprimtari te sektorit informal qe realizojne prodhime e sherbime njelloj me sektoret e strukturuar qe lejohen me ligj, siç jane: artizanati, prodhime e sherbime komunale, sherbim transporti, tregti, etj.

Karakteristike eshte qe nje numer i konsiderueshem i degeve te sektorit informal nuk i respekton normat teknike dhe dispozitat ligjore e organizative persa i perket procedurave te licensimit e regjistrimit te tatim-taksave, legjislacionin e punes, sigurimet shoqerore e shendetesore, kushtet e punes e sigurimin teknik, etj.

Ne literaturen ekonomike dallohen dy menyra per percaktimin e sektorit informal, qe mbesheten ne kriteret ekonomike dhe kriteret juridike e administrative. Sipas ketyre kriterëve sektori informal percaktohet:

a. si nje forme e veçante prodhimi e sherbimesh qe bazohen ne kriteret relative te menyres se organizimit e te drejtimit te njesive;

b. sektori informal rigrupon njesite qe nuk jane ne perputhje me kerkesat juridike e organizative ne fuqi.

Ne çdo rast, konceptet per sektorin informal, si forme e veçante prodhimi dhe organizimi, nuk duhen ngaterruar me sektorin informal te parregjistruar. Keshtu, disa forma te njesive te parregjistruara mund te jene shume me te integruara me sistemin ekonomik e social, nderkohe qe disa njesi private te rregjistruara ne perputhje me ligjin te veprojne sipas te gjitha karakteristikave te sektorit informal.

Ne vendin tone, format, tiparet dhe permasat e sektorit informal ne pergjithesi ndryshojne ne raport me mjaft vende te Europes Lindore, qe perjetojne periudhen e tranzicionit drejt ekonomise se tregut. Kjo diktohet nga fakti se sektori privat eshte ne fillimet e veta, numri mesatar i punemarrësve ne biznes eshte i ulet, veprimtarite ekonomike ne mjaft raste jane afatshkurtra, mbizoteron biznesi familjar qe nuk i nenshtrohet rregullave dhe kerkesave te ligjeve te ekonomise se tregut.

Per percaktimin e mases se shtrirjes se sektorit

¹ Drejtor, Inspektoriat i Punes, Ministria e Punes dhe Çeshtjeve Sociale, Tel: 042/25051 (Shen. i Red.)

informal ka mendime te ndryshme. Keshtu, disa mendojne se sektori informal sherben si lubrifikant i ekonomise se tregut, sepse ai gjeneron zhvillimin dhe hap perspektiva per zhvillimin e ekonomise, krijon vende pune te reja dhe i ben balle stanjacionit e nivelit te ulet te te ardhurave, mungeses se investimeve, veshtiresive te periudhes se tranzicionit, etj. Disa te tjere e shikojne zhvillimin e ketij sektori si pengese per perparimin e ekonomise.

Percaktimi i mases se shtrirjes se sektorit informal eshte e veshtire per t'u llogaritur me shifra konkrete. Raportet e ekonomise informale dhe asaj formale ndryshojne jo vetem nga nje vend ne tjetrin, por edhe brenda nje vendi, midis zonave te zhvilluara dhe atyre me pak te zhvilluara, midis rajoneve qe kane probleme sociale te akumuluar ne raport me disa te tjere qe kane nivel jetese me te larte, etj. Ceshtja shtrohet qe ekuilibri, qe mendohet se luan sektori informal per zbutjen e problemeve sociale te nje vendi, roli i tij i mire si lubrifikant i "makines se ekonomise se tregut" te mos lejohet te kthehet ne te keqen e vet, te mos lejohet te kthehet ne nje bumerang per te penguar rrjedhen normale te ekonomise se tregut.

Pervoja jone e deritanishme deshmon per nevojën e frenimit te sektorit informal. Ai ka marre permassa te medha dhe po godet konkurrencen e ndershme ne prodhim e tregti. Duket jemi para faktit qe ne vend qe "makines se ekonomise" t'i hidhnim lubrifikantin e duhur, kemi preferuar rrugen e dyte: kemi hedhur tere makinën "ne nje pellg te madh vaji". Keshtu, ne vend qe sektori informal te ndihmoje ne zhvillimin e ekonomise, ai po e pengon ate.

2. Disa Drejtime per Minimizimin e Sektorit Informal

Disa nga drejtimet ku duhet punuar per te zvogeluar pjesen informale te bizneseve dhe punen e zeze mund te jene:

A. Drejtimi i pare: Evidentimi dhe perfshirja ne skemen e tatim-taksave te bizneseve shqiptare qe nuk i nenshtrohen detyrimit fiskal.

Eshte fakt se kur interesohesh per numrin e bizneseve te licensuara nuk merr nje pergjigje te sakte. Dega e tatim-taksave dhe zyrat e sigurimeve shoqerore te japin shifra te ndryshme. Ligji kerkon qe cdo biznes privat qe merr license ne deget e tatim-taksave duhet te beje nje kontrate me sigurimet shoqerore. Vetem pas ketij veprimi subjekti merr licencen. Por, nga ky rregull me sa duket ka shume perjashtime. Nga kontrollat e bera ne nje numer rrethesh del se numri i subjekteve te palicensuara e te paperfshira ne listat e tatim-

taksave eshte mjaft i larte, ne menyre te vecante per subjektet fizike.

Ne pjesen dermuese te rretheve te vendit, qe u perkasin shifrat e mesiperme, del se rreth 1/3 e subjekteve te kontrolluara nuk jane te regjistruara ne skemat e vjeljes se tatim-taksave. Nga nje kontroll i bere ne 6 mije subjekte ne rrethin e Tiranes, u gjeten 1.233 biznese pa license. Nder 300 firma private ndertimi te kontrolluara ne disa rrethe te vendit, 100 prej tyre u gjenden pa license. Pjesen dermuese te ketij evazioni fiskal e perbejne bizneset e vogla, personat fizike dhe me pak ato juridike. Keta shembuj provojne tezen se informaliteti shoqerohet me evazion fiskal. Ne kete menyre, shteti nuk thith ne buxhet nje pjese te konsiderueshme te ardhurash, nuk njej numrin e bizneseve qe funksionojne ne vend, nuk percakton numrin e fuqise punetore te zene me pune, nuk deklaroi nivelin e papunesise

Pasqyra 1. Numri i subjekteve te regjistruara dhe te paregjistruara ne Tatim-Taksa

Nr.	Emertimi	Subjekti		
		Juridik	Fizik	Gjithsej
1	Subjekte te regjistruara	7.450	19.020	26.470
2	Subjekte te paregjistruara	280	8.920	9.200
	Gjithsej	7.730	27.940	35.630

dhe shkallen e inflacionit, etj. Ne kete menyre, sektori informal dhe puna e zeze duken se jane te pranishem ne nje numer te madh degesh. Ato kane hapur shtigje per konkurrence te pandershme dhe po krijojne pengesa te shumta per zhvillimin e lire te ekonomise se tregut.

Kur hartohen politikat dhe legjislacioni i nevojshem per kufizimin e ketyre dukurive, duhet qe ligjet dhe aktet e tjera nenligjore te mbeshtesin njeri-tjetrin dhe te bashkerendohet puna e institucioneve ekzekutive, per te mos penguar zbatimin ne praktike te tyre.

Per te kufizuar sektorin informal, momenti i hartimit te procedurave per dhenien e licensave duhet te vleresohet me teper nga te gjitha institucionet kontrolluese. Procedurat duhet te jene te thjeshta, qe te eliminojne burokracine dhe korrupsionin dhe te kursejne kohen qe harxhojne subjektet per hapjen e licensave. Ndoshta ka ardhur koha per te ndertuar nje skeme unike me procedura te thjeshtezuara, ku personat e autorizuar te institucioneve ekzekutive e kontrolluese qe percakton ligji, te perqendrohen ne nje ambient te perbashket, ku te japin konfirmim per rregullshmerine e dokumentacionit te bizneseve private qe duan te hapin license. Kjo do te sjelle kursimin e kohes, eleminimin e burokracive dhe korrupsionin. Ky mjedis dhe kjo fryme

bashkepunimi duhet te krijohet dhe udhëhiqet nga organet e Tatim-Taksave te rrethit.

Ne listen e institucioneve autorizuese per leshimin e licensave duhet te jene ato qe kane peshe ne buxhetin e shtetit te tilla si: detyrimet per tatim-taksat, dokumentacioni per TVSH, Sigurimet Shoqerore, Inspektorati i Punes, detyrimet per energji elektrike, ujin dhe konfirmimin per ndihmen ekonomike, etj. Nderkaq mund te hiqen nga lista e procedurave te licensimit te subjekteve ato detyrime qe nuk ngrejnë peshe ne buxhetin e shtetit, por qe mund te derdhen ne forma te tjera, pa e veshitësuar procesin e hapjes se licensave.

B. Drejtimi i detyr: Bashkerendimi i kërkeses se llogarise te institucioneve kontrolluese per futjen ne skemen e sigurimeve shoqerore te gjithë bizneseve dhe punemarresve private. Ne lidhje me kete çështje, tre jane momentet qe duhen vlerësuar me shume:

Se pari, numri i bizneseve qe regjistrohen ne sigurime shoqerore duhet te jete i barabarte me numrin e bizneseve te regjistruar ne degjet e tatim-taksave te rretheve perkatese. Pervoja tregon se ka nje diference jo te vogël lidhur me numrin e bizneseve te regjistruar ne keto dy institucione. Me pak biznese regjistrohen ne sigurime shoqerore, ndonese ligji e kerkon qe te mos leshohen licensa nga degjet e tatim-taksave pa pasur dokumentacionin perkates dhe kontraten e lidhur nga bizneset me sigurimet shoqerore.

Ne menyre te veçante, per subjektet fizike ekziston nje diference e madhe persa i perket numrit te bizneseve qe nuk figurojne te regjistruar ne sigurimet shoqerore. Kjo tregon se nuk zbatohen procedurat per hapjen e licensave nga organet kompetente dhe mungon bashkerendimi midis institucioneve kontrolluese e zbatuese. Keto mangest jane me pasoja te ndjeshme financiare per buxhetin e shtetit dhe per te ardhmen e sigurimeve shoqerore.

Pasqyra 2. Numri i subjekteve te regjistruar ne degjet e Tatim-Taksave dhe ne Sigurimet Shoqerore

Nr	Emertimi	Subjekte		
		Juridike	Fizike	Gjithsej
1	Subjekte te regjistruar ne degjet e tatim-taksave	8.965	33.949	42.914
2	Subjekte te regjistruar ne sigurime shoqerore	7.480	11.420	26.900

Se dyti, te shfrytezohen te gjitha mundesite dhe hapësirat ligjore nga organet ekzekutive per te perfshire ne skemen e sigurimeve shoqerore te gjithë punemarresit qe angazhohen ne biznesin privat. Nga vëzhgimet dhe kontratat e lidhura me Sigurimet Shoqerore rezultojn qe numri i punemarresve qe deklarohen

nga bizneset eshte ne çdo rast mjaft me i ulet se numri i punemarresve qe punojne realisht ne subjektet ekonomike. Keshtu, ne kontrollin e bere ne 6 mije biznese ne rrethin e Tiranës u gjeten ne pune 32 mije punemarres, nderkohe qe ishin te regjistruar ne degen e sigurimeve shoqerore te rrethit 4.425 subjekte dhe ishin perfshire ne skemen e sigurimeve shoqerore ku derdhnin detyrimet perkatese vetem 23.580 individe. Ne 300 firmat private ndertimi, ku punonin 5.470 punemarres, vetem 2.100 prej tyre derdhnin sigurimet shoqerore. Vetem ne 50 njesi private te rojeve civile te kontrolluara, te cilat kishin 670 punonjes, u konstatuan te padeklaruar ne sigurimet shoqerore 200 prej tyre. Kjo eshte nje dukuri masive qe mbart ne vetvete rreziqe per te ardhmen e

Pasqyra 3. Numri i punemarresve regjistruar dhe te peregjistruar ne sigurimet shoqerore

Nr	Emertimi	Ne i punemarresve sipas subjekteve		
		Juridike	Fizike	Gjithsej
1	Te regjistruar ne sigurimet shoqerore	57.000	107.500	164.500
2	Te peregjistruar ne sigurimet shoqerore	11.600	133.400	245.000
	Gjithsej	68.600	240.900	309.500

ekonomise dhe buxhetin e shtetit.

Sipas dokumentacionit te zyrtare te Tatim-Taksave, llogaritet qe numri i punemarresve te angazhuar ne sektorin privat te jete rreth 102 mije punonjes, nga te cilet rreth 68 mije te punesuar si persona fizike. Praktikisht, rreth 25 mije punemarres nuk jane perfshire ne skemen e sigurimeve shoqerore nga firmat private.

Ka shume raste qe bizneset private punojne me dy liste pagesat: nje sipas kontrates qe kane lidhur me sigurimet shoqerore dhe nje tjetër per pagesat ne bizneset e tyre. Nuk eshte veshitëse te llogariten pasojat financiare. Per 25 mije punemarres, Instituti i Sigurimeve Shoqerore nuk arketon çdo vit rreth 800 milione leke ($25.000 \times 2.700 \times 12$). Kuptohet se keto llogari vlejne vetem per nje pjese te punemarresve qe jane evidentuar, pasi ne sektorin privat mendohet se jane angazhuar dy deri tre here me shume punemarres se sa jane te regjistruar ne Sigurimet Shoqerore.

Nisur nga te dhenat e dokumentacionit te degeve te Tatim-Taksave dhe te Sigurimeve Shoqerore, por edhe sipas disa llogaritjeve te Sherbimit Kombetar te Punesimit, del se numri i punemarresve te angazhuar ne sektorin privat mendohet te jete rreth 199 mije vete.

Pra, pervec 75 mije punemarresve, qe shlyejne sot detyrimet ne Sigurimet Shoqerore ne perputhje me ligjin, ka edhe rreth 125 mije punonjes te tjere qe nuk perfshihen ne skemen e Sigurimeve Shoqerore. Kjo do te thote se ne buxhetin e shtetit nuk arketohen rreth 4 miliarde leke ($125.000 \times 2.700 \times 12$).

Eshte bere masive dukuria qe partneret sociale, punemarresit dhe punedhenesit, bien dakord per t'iu shmangur detyrimeve te sigurimeve shoqerore. Ne kete menyre, buxheti i shtetit nuk thith mjetet e nevojshme per te mbuluar shpenzimet e ekonomise. Fiton diçka punemarresi, nje sasi te vogel parash, por ai humbet me shume per te ardhmen e tij. Ai qe fiton me shume eshte punedhenesi, i cili padrejtesisht nuk derdh ne arken e shtetit pjesen qe nevojitet per sigurimet shoqerore per te ardhmen e punetoreve. Grupet shoqerore qe do te vuajne me shume nga ky pakt i pandershem do te jene te punesuarit e sotem te grupmoshes 50 - 60 vjeç, te cilet ne nje te ardhme te afert do te dalin ne pension dhe me siguri do te ballafaqohen me nderprerjen e zinxhirit te viteve

Tabella 4. Numri i punonjese sipas subjekteve

Nr.	Emertimi	Nr. subjekteve	Nr. punemarresve
1.	Persona juridike	8955	110550
2.	Persona fizike	33949	88450
	Shuma	42865	199000

te pensionit. Nderkaq, shoqeria ne te ardhmen do te ndeshet me nje problem te madh social, sepse do te duhet te perballoje nje kosto te larte sociale dhe ekonomike.

Se treti, ka ardhur koha per te eliminuar kontradikten qe ekziston sot ne fushen e kontratave te punes dhe pagave ne sektorin privat e publik. Ndonese kontratat e punes mbartin me vete te gjitha detyrimet ligjore qe duhet te respektoje punemarresi, nga ana tjeter, ne te nuk barazpeshohen te drejtat e punemarresve dhe punedhenesve. Kjo duket sidomos ne ato elemente te kontrates se punes qe lidhen me pagat dhe elementet perberes te tyre, ne kohen e punes, lejet e zakonshme, sigurimin shendetesor, sigurimet shoqerore, etj. Per te krijuar nje ide me te qarte per permasat e ketyre problemeve, le te analizojne vetem ne dy prej tyre:

a. Edhe pse sipas Kodit te Punes, kontratat individuale jane te detyrueshme per t'u lidhur midis partnereve social, numri i kontratave te lidhura deri tani eshte mjaft i ulet, si ne sektorin privat dhe ate publik. Arsytet jane te shumta, por ato motivohen me mungesen e levizjeve sindikaliste, numrin relativisht te ulet te punemarresve ne biznes, me psikologjine e perkohshmerise te qenit ne nje vend pune, etj. Por, niveli i ulet i lidhjes se kontratave individuale e kolektive eshte njekohesisht nje forme presioni qe punedhenesi ushtron ndaj punemarresit, duke e kercenuar ate me largimin nga puna, me nivelin e ulet te pagave, mospagesat e sigurimeve

shoqerore, shkurtimin e pushimeve vjetore, mbikohen e punes, etj.

Vetem 7 per qind e numrit gjithsej te subjekteve kane lidhur kontrata dhe vetem 21 per qind e punemarresve kane lidhur kontrata pune me punedhenesit. Niveli i ulet i lidhjes se kontratave krijon premisa per konflikte te pazgjidhshme ne dem te punemarresve dhe rrit fluksin e levizjes ne tregun e punes, duke veshitresuar kontrollin.

b. Ekziston nje marreveshje e heshtur midis punemarresit dhe punedhenesit qe kontributi per pagesat ne sigurimet shoqerore te llogaritet mbi bazen e nivelit minimal te pages. Kjo dukuri eshte masive ne te gjitha bizneset private. Paga minimale, qe zbatohet si dysHEME per llogaritjen e kontributit ne sigurimet shoqerore (afersisht 6 mije leke), eshte mjaft me e ulet se sa paga nominale qe marrin punemarresit ne biznes ne te gjitha degjet e industrise prodhuese, ne tregti, ndertim, sherbime, etj. Nga nje vezhgmim i bere ne disa biznese ne rrethe te ndryshme te vendit, mund te pohohet se diferenca midis pages nominale dhe pages minimale eshte 50-60 per qind dhe ne raste te vecanta edhe dy here me e larte.

Sot kontributet nga punedhenesit dhe punemarresit jane ne masen 49.7 per qind, qe perben nje nivel te larte ne raport me pagen qe marrin punonjesit dhe shumen qe derdhen pronaret e bizneseve ne Sigurimet Shoqerore. Si prirje, duhet synuar qe perqindja e kontributeve te vije duke u ulur. Realizimi i ketij

Tabella 5. Niveli i lidhjes se kontratave sipas subjekteve

Nr.	Emertimi	Nr. i subjekteve		Nr. i punemarresve	
		Gjithsej	Me kontrate	Gjithsej	Me kontrate
1.	Subjekte buhetore	1301	240	121200	32240
2.	Subjekte jebuhetore	970	180	79000	22480
3.	Subjekte juridike private	810	1830	110800	28000
4.	Subjekte fizike private	33980	810	88480	4870
5.	Gjithsej	4530	3060	309700	87300

objektivi kerkon qe te rritet gradualisht numri i punonjeseve qe perfshihen ne skemen e Sigurimeve Shoqerore, me synim qe volumi ne leke i kontributeve te tyre te mbuloje numrin e pergjithshem te pensionistev dhe volumin ne vlerë te pensione qe ata terheqin. Ky proces duhet te ekuilibrohet nepermjet rritjes se numrit te punemarresve private ne skemen e Sigurimeve Shoqerore. Rezervat per kete proces ekzistojne, por kjo kerkon angazhim te institucioneve kontrolluese qe brenda nje kohe relativisht te shkurter te thithen ne skemen e Sigurimeve Shoqerore mbi 100 mije punonjes te qytetit qe sot punojne ne te zeze, te cilet se bashku mund te kontribuojne me 2-3 miliarde leke ne buxhetin e shtetit.

Nje drejtim tjeter ku duhet perqendruar vemendja eshte percaktimi i rrugeve dhe masave konkrete per te terhequr punonjesit e bujqesise ne skemen e Sigurimeve Shoqerore.

BARRIERAT NDAJ RRRITJES EKONOMIKE: RASTI I BIZNESEVE

Nga Artan HOXHA¹

Anila BASHILLAR²

1. Roli i SME-ve dhe Kontributi i Tyre ne Zhvillimin Ekonomik

"Ne fazen fillestare te transformimit, zhvillimi i SME-ve dhe mbeshetja e tyre eshte nje nga instrumentet me efektive ne riorientimin e ndergjegjesimit social.... Pa qeluruar ndergjegjen sociale, rendesia emergjente e sektorit privat dhe e ekonomise se tregut jane te pamundura".

- **Kontributi i tyre ne punesim.** Qe prej botimit te Raportit te Birch-it ku trajtohet gjeresisht problemi i punesimit si rezultat i krijimit, rritjes dhe zhvillimit te SMEve, fokusi i vemendjes se vendim-marresve perendimore ka qene kontributi i SMEve ne krijimin e vendeve te punes. Nga nje studim i kryer ne SH.B.A eshte konstatuar se gjate periudhes 1976-1988, firmat me me pak se 20 te punesuar kane dhene 37 per qind te krijimit te vendeve te punes, ne nje kohe kur ato kontribojne ne 19 per qind te punesimit te pergjithshem. Ne studime te ndryshme, paraqitet ideja se, meqenese SME-te jane fleksibel, ekziston mundesia qe nepermjet nenkontraktimit, franshizes apo kryerjes se sherbimeve dhe/ose furnizimeve, per te krijuar mundesi te panumerta punesimi.

- **Kontributi i tyre si burim novacioni.** Sikurse thote Porter, "novacioni eshte teper i rendesishem per ekonomite lokale, rajonale dhe kombetare, pasi ai perfaqeson nje mundesi per te fituar nje avantazh konkurrues, i cili eshte me i qendrueshem sesa ai i bazuar kryesisht mbi qmimin".

SME-te shpesh shihen si burim novacioni ne nivel agregat, pasi ato jane me fleksibel, me dinamike dhe me te ndjeshme ndaj ndryshimeve ne kerkese ne krahasim me firmat e medha.

Kontributi si nje pjese integrale e strukture ekonomike. Kontributi i SME-ve ne zhvillimin ekonomik duhet pare si kontribut ne zhvillimin e nje strukture ekonomike te diversifikuar. Roli i SME-ve mund te shihet si furnizues i ndermarrjeve te medha, duke kontribuar ne konkurrencen e jashtme te ketyre firmave. Shpeshhere, shumica e SME-ve luajne rolin e furnizuesit te specializuar

per ndermarrjet e medha, nenkontraktues per montim elementesh te vecante, apo kryerjen e sherbimeve te cilat kane nje kosto me te lire se sa te realizoheshin nga vete firmat e medha. Ne kete kendveshtim, firmat e vogla realizojne nje pjese te rendesishme te infrastruktures, ne te cilen zhvillohet konkurrenca e nje ekonomie.

Po keshtu, ne disa pjese te Europes, SME-te luajne me shume nje rol udhheqes ne strukturat ekonomike rajonale, nepermjet formave te ndryshme te bashkepunimit midis firmave. Pyke, nje ekonomist i njohur qe ka studiuar zhvillimet neprajonale dhe konkurrencen, thekson se ne rajone te tjella si Emilia Romagna ne Itali, konkurrenca rajonale bazohet me shume ne ndervartesine midis SME-ve se sa strategjite apo veprimtarite e firmave te vecanta, apo atyre te medha.

- **Kontributi i tyre si fidanishte, nga e cila mund te zhvillohen biznese te medha.** Nje nga argumentet qe perdoret per te justifikuar hartimin e politikave mbeshetese per SME-te eshte se firmat e vogla perfaqesojne nje mundesi sipermarresish te rinj dhe mund te konsiderohen si nje fidanishte nga e cila mund te zhvillohen bizneset e medha. Megjithate, duhet theksuar se nga pervoja, nje numer jo shume i madh firmash te vogla kane shanset per t'u kthyer ne biznese te medha.

2. Si mund te Mbeshtetin Qeverite Zhvillimin e SME-ve?

"... qeverite nuk duhet te ndermarrin skema financiare te kushtueshme per SME-te ne emer te krijimit te vendeve te punes.... Efektet e punesimit mund te shikohen me mire ndoshta nga nje perpjekje e pergjithshme e politikave industriale dhe arsimore per rritjen e prodhimit ne teresi.

Shteti mund te nderhyje ne tre drejtime themelore:

- *Financiare,* duke rritur aksesin e tyre ne tregun e kapitaleve; duke dhene kredi me kushte favorizuese financimi per biznese te reja; duke krijuar dhe/ose mbeshetur skema garantimi te kredive; si dhe duke adoptuar lehtesira fiskale te pershtatshme;

¹ Drejtor Ekzekutiv, Instituti i Studimeve Bashkekohore, Tel: 042/47146 (Shen.i Red.)

² Nepunese Programi, PNUD, Tel: 042/33122 (Shen.i Red.)

- *Organizative dhe infrastrukturë*, duke mbështetur organizimin e veprimtarive të konsulencës, trajnimeve, informacionit; duke inkurajuar/financuar qendrat inkubatore me kushte favorizuese për bizneset që premtojnë zhvillim; duke përmirësuar shërbimet dhe infrastrukturën e përgjithshme publike;

- *Institucionalo-ligjore*, duke përmirësuar dhe zbatuar një kuader ligjor që garanton konkurrencë të ndershme dhe funksionim të padeformuar të tregut; duke përmirësuar kuadrin ligjor për SME-te dhe siguruar zbatimin e tij; duke eliminuar diskriminimin midis sektorit privat dhe shtetëror; duke adoptuar politika sektoriale zhvillimi dhe insitucione efikente në zbatim të tyre; duke garantuar hapësirë sa më të gjërë tregtare dhe integrim në ekonominë botërore njëkohësisht duke e mbrojtur nga konkurrenca e huaj e bazuar në "dumping".

3. Barrierat e Rritjes në Realitetin Shqiptar

Percaktimi i barrierave ndaj zhvillimit të bizneseve, që nga bizneset e mëdha, të vogla e deri të mikrobizneseve, mbetet një objekt diskutimi sa profesional aq dhe i një rendësie vendimtare në ndërmarrjen e politikave zhvilluese.

Në percaktimin e tyre ka rendësi vlerësimi dinamik i faktorëve që i shkaktojnë dhe i ndikimit të tyre të drejtëpërdrejtë apo të tërthorë ndaj lindjes dhe/ose zhvillimit të qendrueshëm të këtij sektori.

Duke pranuar se lojtaret në thelb sillen racionalisht mbetet që zgjedhjet dhe/ose veprimet e tyre deformohen dhe/ose kushtëzohen nga veprimi i një numri faktorësh jashtë tyre, të cilët e largojnë gjendjen nga ekuilibri natyral pra dhe nga efikasiteti.

Barrierat nuk janë vetëm një takse për zhvillimin, veprimi i të cilave rrit koston individuale dhe sociale, tkurr iniciativën, zvogëlon mobilitetin e faktorëve të prodhimit, zvogëlon rritjen e prodhimit dhe punësimit afatshkurter dhe deformon shpërndarjen afatgjatë të burimeve.

Zhvillimi i biznesit shqiptar ndeshet me një mori barrierash, tipologjia e të cilave nuk shpreh ndonjë specifike. Këto barrierë dhe veprimi i tyre janë të trajtuara në literaturën shkencore dhe të njohura nga përvoja e vendeve të tjera.

a. Sinergjia e Barrierave. Por, ndërsa tipologjia e tyre s'është e re, ndikimi i këtyre barrierave shfaq efekte negative të shkalles. Mund të thuhet se ndikimi i barrierave të rritjes në ekonominë shqiptare shkakton kosto dhe tkurr investimet/prodhimin në një efekt të shumëfishuar. Arsyeja kryesore qëndron në faktin se ekzistenca dhe veprimi i menjëhershëm i tyre rrit ndjeshëm efektin

diferencial të secilës pra, edhe të efektit shumator.

Sipas rezultateve të një studimi mbi efektshmërinë e mikrokredise të FZHSH, kredimarrësit në Tiranë shprehën se për të njëjten masë kredie, efekti i saj në biznesin e tyre ka qenë i rëndësishëm deri në shumë të rëndësishëm në rritjen e rezultateve financiare dhe në punësim, ndërsa në qytetet e tjera (Elbasan, Berat, Shkoder, Kavaje, Shijak, Puke) efekti ka qenë i moderuar deri në i vogël. Në qytetet e tjera, në krahasim me Tiranën, vërehen barrierë me të qendrueshme në lidhje me dimensionet e tregut, informacionin, aksesin në tregun e kapitaleve, aksesin në tregun e lendeve të para, nivelin e zhvillimit të burimeve njerezore, nivelin e zhvillimit të infrastrukturës etj.

b. Barrierë Financiare. Në mendimin specialist dhe në opinionin e përgjithshëm, diskutohet se një barrierë kryesore në zhvillimin e SME-ve shqiptare është mungesa e kapitaleve. Mendojmë se ekonomistë shqiptarë nuk i kanë munguar burimet kapitale. Në të kundërt, këto burime kanë qenë me të shumta se aftësitë absorbuese të kësaj ekonomie. Do të konsideronim se me shumë se mungesë kapitalesh financiare, në rastin shqiptar kemi të bëjmë me:

a. Akses të ulët të SME-ve në burimet formale të kapitalit shkaktohet nga:

- Efikasiteti i ulët i sistemit të ndërmjetësve (banka, "venture capital", fondet e investimeve, etj.). Tërësia e ndërmjetësve nuk kenatq nevojat për realizimin e transferimit të kapitaleve për kohësisht të larta tek investitorët në përgjithësi;

- Mungesa e instrumentave kundër riskut i bën bankat përgjithësisht të tregohen të kujdesshme në dheniet e kredive dhe të adoptojnë interesa me të larta;

- Përcaktimi i një risku të lartë të bankave ndaj kreditimit të SME-ve. Nga studime të bëra del se totali i kredive të bankave ndaj kësaj kategorie të një pjese fare të vogël të portofolit të kredise. Bankat e huaja janë edhe më refraktare në këtë drejtim.

- Një qëndrim reciprokisht negativ i SME-ve ndaj bankave. Mendimi i mjaft biznesmenëve është se bankat kërkojnë mjaft informacion dhe kanë procedurë të komplikuar (që kërkojnë kohë), kanë kosto të larta (interesa) dhe është mjaft e vështirë të negociohet me to. Për bankat publike shtohet edhe korrupsioni.

b. Sjellje jo-racionale e SME-ve në lidhje me kredimarrjen. Në ambientin e SME-ve ka një sjellje

jo-rationale perkundrejt kredimarrjes. P.sh. nga nje studim i bere mbi efektet e mikrokredise doli se vetem 1/3-ta e kredimarrsesve mendojne se "kredia eshte nje instrument normal biznesi". Te tjere e mendojne si nje mundesi per te kaluar probleme te perkoheshme, disa si nje e keqe qe i drejtohen ne raste ekstreme, etj. SME-te shqiptare gjejne me shume komfort tek kredia informale (familja, miqte, individe, etj.) sesa tek kredia bankare.

Mikrokredia urbane rezulton nje institucion financiar mjaft i pelqyeshem nga SME-te. Tek FZSHH ato gjejne aksesin e lehte, trajtimin e thjeshte, kolateral te pershtatshem (psh. shtepine), nderkohe qe kane verejtje per masen mjaft te kufizuar te kredise. Se fundi, ky fond ka vendosur te rrise tavanin e kredise dhe te zgjeroje veprimtarine ne zona te tjera urbane. FZSHH synon qe klientet e saj me te suksesshem te kaperecne barrieren e mikrobiznesit dhe te kalojne ne SME.

FEFAD eshte nje tjetër institucion bankar qe eshte perqendruar ne kreditimin e SME-ve dhe qe po e zgjeron veprimtarine e tij. Pervoja e krijuar deri me sot tregon se kreditimi i SME-ve, i bere nepermjet instrumentave te pershtatshem te nxitjes ekonomike dhe te kontrollit, ka mundesi te jete i suksesshem.

Rritja e aksesit te SME-ve ne burimet e kapitalit kerkon institucione bankare dhe financiare te afta te perballojne nje numer te madh klientesh, me kolateral te vogel dhe me risk me te larte. Ne lidhje me riskun duhet kuptuar qe ai vjen me shume nga numri i madh i klienteve dhe veshtiresite e kontrollit apo ndjekjes se mosmarreveshjeve ne raste abuzimesh te njehanshme dhe me pak si risk biznesi.

Per te patur sukses ne kreditimin e SME-ve, nje banke me qellim fitimi mund te konsideroje:

- Krijimin e nje komuniteti SME-sh, te interesuara per mbarevajtjen e relacioneve financiare me banken (keshilla konsultative, borde, etj);
- Perdorimin e instrumentave fleksibel te kredise dhe te garancise (kredi korporate, kredi projekti, kolateral edhe mbi investimin e ardhshem);
- Bashkepunimin me institucione te tjera kredituese (fonde garancie, portofole te perbashketa kreditimi);
- Segmentimin e klienteve sipas potencialit zhvillues (sektori, gjinia, te rinjte, grup-bizneset);
- Vleresimi i biznesplaneve nepermjet agjensive te specializuara;
- Ofrimi i sherbimeve te konsulences, informacionit dhe trainimit nepermjet agjensive te specializuara.

c. Barrierë Informative

Ne nje proces "brainstorming" me specialistet me te njohur shqiptare ne kete fushe, me teme "Identifikimi i Barrierave te Rritjes se Bizneseve" rezultati surprize per vete pjesmarresit ishte klasifikimi prej tyre i barrieres informative si barrierë me ndikim me te madh ne rritjen dhe zhvillimin e inisiatives private. Ketu s'ka asgje per t'u çuditur. Sherbimi i informacionit eshte ndoshta sherbimi me pak cilesor dhe i pamjaftueshem ne tregun shqiptar si dhe nje sherbim publik fare infantil.

Permiresimi i sherbimit te informacionit mund te jete instrumenti me i rendesishem i politikës se zhvillimit te SME-ve. Ketu duhen konsideruar tre momente kryesore:

- Zhvillimi sasior dhe cilesor i ofertes "informative" nepermjet nje produkti te sakte, te shpejte, te diversifikuar dhe te besueshem si i natyres se pergjithshme ashtu edhe i natyres specifike;
- Akses i plote dhe jo i kushtueshem i SME-ve ne keto burime. Nese ka vend per "subvencione" ketu do te ishte e mundur perdorimi me i drejte i tyre;
- Zhvillimi i "tregut informativ", i cili ne nje faze te pare mbetet kryesisht nje kosto publike nderkohe qe ofruesit eshte me mire te jene agjensi private ose mikse. Gradualisht, ne segmente te ndryshme te ketij tregu, agjentet private do te fillojne te mbulojne kostot e sherbimit nepermjet shitjes direkte te ketij produkti duke e bere kete treg edhe me eficient. Sidoqofte, mbulimi i nje pjese te kostove nga burime publike duhet te mbetet sj nje politike afatgjate.

d. Barrierë Dimensionale. Dimensionet e vogla te tregut shqiptar emerohen shpesh si nje fatalitet i pakapereyeshem. Kapercimi i kesaj barrierë mund te arrihet nepermjet uljes se "frikioneve" te qarkullimit te mallrave dhe sherbimeve. Ketu mund te kihen parasysh disa momente kryesore:

- Krijimi i infrastruktures fizike dhe informative dhe perdorimi i saj me kosto te ulet;
- Krijimi i hapësirave te mjaftueshme te rajoneve ekonomike te mundshme per mbeshketjen e ekonomive te shkalles;
- Bashkepunimi mes bizneseve;
- Hapja ekonomike dhe shfrytezimi i mundesive te nje tregtie te lire mes vendeve, ne perputhje me avantazhet konkurruese.

e. Barrierat Rregullatore mund te klasifikohen si nga barrierat me te rendesishme. Keto mund te ndahen ne dy lloje:

- *Barrierat rregullatore ekzistuese.* Ketu duhet permendur se bizneset shqiptare, ne pergjithesi, nuk

jane objekt i zbatimit te shume rregullave. Ne shume sektore, ekziston nje liberalizem i zhvilluar. Ky thjeshtim i sistemit te komandes dhe kontrollit duhet konsideruar nje sukses i modelit shqiptar. Sidoqofte, rregullat ekzistuese ne disa sektore mund te thjeshtezohen ende, ndersa do te ishte e nje rendesie me te madhe permiresimi i sherbimeve ne lidhje me keto rregulla qe ulin konsumin e kohes.

- *"Takimi dhe ose paqartesia i rregullave"* mund te klasifikohet si nje barriere e rendesishme e rritjes ne rastin shqiptar. Sistemi yne i rregullave le mjaft hapesire interpretimi subjektiv dhe zbatimi asimetric nga ana e subjekteve publike dhe nepunesve te shtetit. Kjo jep dy efekte te menjehereshme: rritjen e pasigurise se bizneseve dhe perceptimin e nje risku me te larte dhe shfaqjen e korrupsionit apo paafetise se nenpunesit publik qe transformohet ne kosto direkte financiare.

Ne percaktimin e rregullave te lojes se biznesit duhet patur parasysh disa momente kryesore:

1. *Percaktimi i qarte i objektivave* te pergjithshme dhe specifike qe do te arrihen nepermjet adoptimit te rregullave te caktuara. Objektiva te tilla ne fusha te ndryshme mund te ishin, eficaenca e tregut, konkurrenca e lire dhe e ndershme, ekuilibri i qendrueshem, zgjerimi i tregut, barazia. Shpesh kerkohet adoptimi i nje bashkese objektivash:

2. *Percaktimi i qarte i sistemit formal* te rregullave dhe te zbatimit te tyre.

3. *Modifikimi i sjelljes*. Sistemi i percaktuar ne piken e mesiperme duhet ngritur, duke synuar modifikimin e sjelljes se aktoreve, me qellim arritjen e objektivave te paracaktuara.

d. Barrierat te Sjelljes Konsumatore. Sjellja konsumatore, ashtu si edhe psikologjia sociale, eshte pak e njohur ne Shqiperi. Sjellja konsumatore mund te perbeje nje barriere rritjeje kur ajo nuk perben nje faktor nxites te rritjes se cilesise se produkteve dhe sherbimeve. Duke pranuar se ajo s'ka se si te mos jete racionale, deformimet qe ndeshen vijne per efekt te mungeses se informacionit dhe te pervojes se meparshme.

Racionalizimi i sjelljes konsumatore mund te tentohet nepermjet dy drejtimeve themelore:

- *Adoptimi i standarteve te cilesise si dhe*

garantimi i respektimit te tyre nepermjet detyrimit te bizneseve nga njera ane, dhe nepermjet informimit te konsumatoreve nga ana tjetere:

- *Edukimi i konsumatoreve nepermjet mjeteve te medias dhe edukimit shkollore.*

e. Barrierat te Cilesise se Inputeve. Nder keto barrierat do te veqonim cilesine e faktorit njerezor. Ne pergjithesi, cilesia e ketij faktori eshte prodhuar ne nje sistem tjetere vlerash dhe me tjetere teknologji, ndoshta i pershtatshem per ate sistem. Agjentet ekonomike te sotem vazhdojne te perdorin te njejtin input njerezor per pasoje produktiviteti i punes eshte mjaft i ulet.

I vetmi element mesimdhenes i bizneseve mbetet pervoja vetjake gjate kasej periudhe tranzicioni. Duke pranuar rendesine e saj, duhet konsideruar se format e tjera te edukimit/trainimit kane qene te pakta dhe jo-profesionale dhe per pasoje me ndikim te kufizuar.

Nga ana tjetere, duhet konsideruar se teresia e rregullave qe ndesh biznesi, duke mos garantuar nje konkurrenca te ndershme, nuk nxit vullnetin per te mesuar po aq edhe gadishmerine e bizneseve per te pranuar koston e investimit njerezor. Kesaj i duhet shtuar edhe nje lloj qendrimi *"mendjemadh"* i vete bizneseve ne lidhje me trainimin. Nje nga drejtimet themelore te investimit publik mund te ishte trainimi dhe ri-trainimi i stafave te bizneseve. Kjo veprimtari ka nevojte per institucione te specializuara dhe te pajisura me pervojen dhe mjetet e nevojshme.

f. Barrierat fizike. Pamjaftueshmeria dhe cilesia e ulet e infrastruktures dhe sherbimeve publike eshte nje barriere percaktuese. Realizimi i saj kerkon shpenzime te konsiderueshme fondesh dhe perdorim te tyre me eficaence. Si mund te behet kur pagimi i taksave eshte i ulet? Mendojme se ketu nuk duhet pritur. Nje gjendje e tille stimulon ne vetvete evazion. Duke qene nje investim afatgjate ai nuk perben ne thelb nje borxh mbi brezat e ardhshem.

g. Qendrueshmeria e sistemit ne teresi. Qendrueshmeria politike, eficaenca qeverisese dhe kohezioni social qendron ne baze te te gjitha barrierave. Komentet ketu do te ishin te teperta.

Literatura:

1. Barrierat e Rritjes se Biznesit- ISB Dhjetor 1997.
2. Beneficiary Assessment of Urban Micro-credit of FZSH. January 1999.
3. Birch, D. 1979. *"The job generation process"* Cambridge Massachusetts.
4. Brinner, H.B. 1993. *"The Development experience and Government Policies"* Lessons for Easter Europe.
5. Mobile Business scholl & Barrierat e rritjes se biznesit- ISB dhjetor 1997
6. Piasecki, B. 1995, *"Dilemmas of the SMEs sector promotion policy during the transformation period"*.
7. Porter 1990, *"The comparative advantages of nations"* Macmillan: London & Basingstoke.
8. Programi i Zhvillimit te Kredise Ursbane Shkurt 1999.

KRIMI EKONOMIKO-FINANCIAR DHE LUFTA KUNDER TIJ

Nga Lutfi MINXHOZI

Hyrje

Ne termin e perditshem krimi ekonomiko-financiar etiketohet si krimi i "jakave te bardha", "pastrim parash", "piramida", "korrupsion", "manipulimet fiktive", "skandali financiar", "sektor informal", etj., terma qe nuk tregojne gje tjeter vecse larmine e formave nepermjet te cilave zhvillohet krimi ekonomik.

Krimi ekonomiko-financiar, krahasuar me krimin ne teresi, paraqet specifika te vecanta :

- *Ai eshte nje veprimtari e fshehte, ne pamje te pare e padukshme, subjektet e se cilit paraqiten ne vetvete si investitor, si biznesmen, tregtare, si persona me horizont ne fushen e ekonomise dhe qe po luftojne per zhvillim e progres. Pra, ne opinion mund te njihen si te tille, por prapa tyre fshihen veprime abuzive, pervetesime, fallsifikime, mashtrime ne dem te interesave te shtetit, individeve apo shoqerise ne teresi:*

- *Krimi ekonomiko-financiar ne shumicen e rasteve eshte i organizuar. Ne rrjetin e tij perfshihen nje mori personash, te cilet jane te lidhur me njeri tjetrin ose jane futur ne "rrjedhen e lojes" mbi bazen e interesit, te pervetesimit, te pasurise, apo te ndarjes se pjeses se perfutur padrejtesisht. Ai kryhet ne bashkepunim me persona ose subjekte ne marreveshje midis tyre, duke e shtrire veprimtarine e tyre edhe jashte kufijve te nje vendi:*

- *Format dhe metodat e tij jane shume te larmishme, sa dhe vete larmia e problemeve ekonomike e sociale. Ato kryhen me veprime dhe me mosveprime, duke konsumuar nje ose nje sere veprash penale ne te njejten kohe, si vjedhje nepermjet mashtrimit, fallsifikimit, perpilimit te dokumentave fiktive, shperdorimit te detyres, fshehjes se gjendjes falimentimit, kontrabandes, pastrimit te parave qe rrjedhin nga krimi, etj:*

- *Eshte nje krim sistematik qe kryhet ne vazhdimesi. Ai mund te mos zbulohet per nje periudhe te gjate kohe dhe te vazhdoje te ekzistojte duke sjelle pasoja te konsiderueshme per ekonomine e shtetit. Nese nuk ndiqet, zbulohet dhe parandalohet ne kohe do te çonte ne probleme*

te medha ekonomike e sociale deri ne falimentim bankash, shoqerish tregtare e prodhuese, prishje te parametrave makro-ekonomike, destabilizim te te gjitha situates ekonomike, deri dhe politike e sociale ne vend. Kjo e fundit eshte nje pervoje e hidhur, per vendin e popullin tone, kur disa vite me pare u ngriten, lulezuan dhe rane skemat piramidale, si ne formen e fondacioneve apo te kompanive rentiere.

- *Objekti i demtuar ne te shumten e rasteve eshte shteti, banka, korporata ose qeveria dhe perfaqesuesit e tyre hezitojne ta denoncojne dhe nuk paraqiten si deshmitare. Kjo duket ne mungesen e legjislacionit per te vene perpara pergjegjesise penale struktura e persona qe konstatojne vepra penale dhe nuk bejne kallzimin e tyre. Ne mjaft raste edhe trupi gjykues nuk ka shume meshire per te tilla viktima dhe disa transaksione jane aq te nderlikuara saqe shpesh nje perfaqesues drejtesie apo anetare gjykate nuk do ta kuptonte natyren e tyre mashtruese.*

Ky lloj krimi nuk njeh kufije shtetror e kohor dhe eshte cilesuar si "semundja e shekullit '20". Ne keto krime eshte pershire me permasa jo te vogla edhe vendi yne. Pas viteve '90-te, ndyshimi i sistemit ekonomik nga ekonomia e centralizuar ne ate te tregut, solli me vete rritjen e permasave te disa prej formave te vjetra te krimit ekonomik dhe lindjen e formave te reja te ketij krimi te pahasura ndonjehere, karakteristike e vendeve ne tranzicion.

Ato u hasen ne forma te ndryshme por, forma me e rende jane firmat rentiere piramidale, ose Ponxi, te ashtuquajturat fondacione bamirese, etj., te cilat sollen pasoja katastrofike per popullsin, banken dhe investitorin, si dhe ne formen e mashtrimeve ne subvensione, kredi, ne abuzimet ne tendera e ankande, ne fshehjen e tatim taksave, ne fushen e privatizimit, ne evazionin e madh doganor, te shoqeruara keto edhe me shkallen me te larte te korrupsionit ne Europen Lindore e Qendrore, te administrates gjyqesore, shtetore e lokale.

Krimet ekonomiko-financiare me te perhapura

¹ Shef, Sektori kunder Krimit Ekonomik, Ministria e Brendshme, Tel: 042/47156 (Shen.i Red.)

ne vendin tone mund te permbledhen:

1. *Falsifikimi i dokumentave, vulave, kartmonedhave, letrave me vlerë dhe qarkullimi e venia ne perdorim i valutes se huaj, te falsifikuar.*

2. *Kontrabanda ne te gjitha format e saj, qe presupozon fshehjen ne sasi, vlerë, cilesi dhe lloj te mallrave, objekt i importimit, eksportimit dhe tranzitimit, ne qellim shmangjen dhe mospagimin e detyrimeve doganore. Kontrabanda realizohet ne disa forma:*

- Moskalimit ne rruge te drejtperdrejte ne PKK dhe zyra doganore;
- Importimi dhe eksportimi i mallrave jashte zoneve doganore;
- Importimi, eksportimi i mallrave qe ndalohen te futen ne vendin tone;
- Mos deklarimi i gjithe sasise, vleres, cilesise se mallit;
- Mosparaqitja ne doganen e destinacionit;
- Blerja, shitja, dhenia dhurate e mallrave qe dihet se jane kontrabande.

Organet e specializuara ne Ministrine e Financave, duke patur nje strukture me te plote dhe te vetmen detyre funksionale te tyre luften kunder kontrabandes, duhet te ishin me eficiente ne kete lufte dhe me rezultative, pasi ky fenomen eshte teper i gjere dhe rastet e goditjeve te bera tregojne se ka vend per forcim te masave. Duke qene se demt qe shkaktohet nga ky fenomen eshte kolosal dhe me teper pasoja, jo vetem per buxhetin por edhe per tregtarët dhe investitorët e ndershem qe i neshetrohen rregullave, organet doganore kane me teper mundesi per te njohur ne thellesi dhe nderprere kete veprimtari, jane ne kontakt te drejteperdrejte me subjektet, marrin nje informacion te plote nga EURO-DOGANA (Divizioni XXI), per ngarkesat e bera jashte shtetit dhe jane te autorizuar me ligj per kontrollin e bllokimin e tyre. Per nje rezultat sa me efikas ne luften kunder kontrabandes kerkohet nje bashkepunim me i madh ne mes instancave shtetore te Ministrise, Financave, Ministrise Rendit Publik, Kontrollit te Larte te Shtetit, Sherbimit Informativ Kombetar, Prokurorise dhe Gjykates.

Duke pare se njega format e shfaqura shpesh, kohet e fundit eshte edhe kontrabanda nepermjet falsifikimit te dokumentave doganore (duke

perpiluor dy a me shume deklarime), i eshte propozuar Ministrise se Financave persosja e procedurave te kontrollit doganor, duke futur numer serial dhe shume elemente te tjere sigurie per deklaratat doganore, si dhe per pullat fiskale te mallrave me akcize.

3. *Mushtrimet* perbejne tjeter veprimtari kriminale me rrezikshmeri e pasoja per ekonomine dhe shtetin, ato presupozojne pervetsimin nepermjet shperdorimit te besimit, genjeshtres, paraqitjes se dokumentave fiktive, rrethanave te rreme per objekte apo sende duke i regjistruar ne hipoteke ato qe nuk ekzistojne, me teper se vlera e tyre ose nen pronesine e personave te tjere, duke perfituar padrejtesisht interesa, subvencione, kredi, etj., me qellim pervehtesimi dhe per te mos i kthyer me apo ne afatin e caktuar.

4. *Tjetersimi dhe fshehja e pasurise* eshte veper penale relativisht e re per punen e policise shqiptare, e parashikuar nga Kodi Penal dhe qe perfshin prirjen e fshehjes apo zhdukjes se natyres, burimit dhe perkatesise se pasurise, e cila mund te jete vene nga nje veprimtari kriminal.

Kjo ka te beje me te ashtuquajturen "Pastrimi i Parave", por si veper penale e re per vendin tone edhe ne legjislacion ne kete drejtim ka shume mangesi, gjë qe shihet edhe ne kodin penal ku eshte permbledhur thjesht ne njeren me emrin "tjetersim i pasurise".

Duke qene se vendi yne eshte ne tranzicion dhe konsiderohet si i pershtatshem per subjekte te ketij krimi, qofshin keto vendas apo te huaj, per te investuar ne veprimtari legale kapitalet qe rrjedhin nga krimi, del si domosdoshmeri angazhimi total i instancave shtetore e qeveritare per parandalimin, zbulimin e goditjen e pastrimit te parave. Ne kete drejtim jane emergjente e te domosdoshme:

- Ndjekja dhe nxitja e niratimit tenje Projekt Ligji per Parandalimin e "Pastrimit te Parave" nga Banka e Shqiperise, Ministria e Financave dhe e Rendit Publik;
- Autoriteti mbikqyres duhet te jete nje institucion jashte atyre financiare ne Ministrine e Rendit Publik;
- Te parashikohen ne ligjin e funksionimit te autoritetit mbikqyres kompetenca, kontrolli, hetimi e praqalimi si dhe mbashtetje me njete dhe

asistence teknike;

- Lidhja midis Drejtorise se Pergjithshme te Tatimeve dhe Bankes se Shqiperise me Autoritetin Mbikqyres per verifikimin e te ardhurave te depozituara neper banka, kur vlera e depozitave, transfertave, shkembimit, konvertimit eshte mbi 1.5 milion lek dhe nuk justifikohet nga klienti me burime te ligjshme te pasurise;

- Te kontrollohet nga organet shtetore, tregu i kembimit valutor duke mos lejuar ate te rruges;

- Te kontrollohen ne menyre me te plote veprimtarite e lojrave te fatit;

- Te jete eficient dhe jo formal ligji i verifikimit te pasurive te personave shtetore;

- Te percaktohet me ligj limiti maksimal i kalimit te valutes ne cash neper pikat e kalimit kufitar si edhe sanksionet perkatese deri ne konfiskimin e valutes nga organet ligjore kompetente.

5. Vepra penale kunder veprimtarise shtetore te kryera nga punonjes shtetore ose ne sherhim publik.

a. Shperdorimi i detyres, nga persona te ngarkuar me funksione shtetore kur me veprimet ose mosveprimet e kundraligjshme te tyre, u jane shkaktuar pasoja te renda interesave te shtetit ose shtetasve, duke sjelle perfitime ne interes te tyre ose te personave te trete;

b. Shperdorimi i kontributeve te dhena nga shteti, subvencioneve dhe financimeve te ndryshme, per t'u perdorur ne vepra dhe veprimtari me interes publik;

c. Shkelja e barazise se pjesmarresve ne tendera apo ankande publike me vlera te medha, te cilat behen per te krijuar avantazhe ose privilegje te padrejta per organizatoret, pjesmarresit ose te tretet;

6. Vepra penale ne lidhje me takse-tatimet e falimentimin jane kryesisht objekt i punes se Policise Tatimore dhe Drejtorise se Pergjithshme te Tatim-Taksave. Por, Sektori i Luftes kunder krimit Ekonomiko-financiar, synon ne zbulimin dhe parandalimin e fshehjes se te ardhurave ne shuma relativisht te medha nga subjektet juridike, kur me pare jane marre masa administrative per subjektin nga sektori i tatimeve, apo kur ne te implikohen punonjes shtetore qe kane per detyre

ndjekjen e nje problemi te tille.

Ne ekonomine e tregut, per interesa te ndryshme, ndodh shpesh qe te provokohet dhe te cohet ne gjendjen e falimentimit nje subjekt juridik. Motivet mund te jene te ndryshme dhe keto ndryshojne sipas interesave te personit fizik, subjekt te ketij krimi.

Per te qene rezultativ ne luften kunder krimit ekonomik dhe per te parandaluar kete fenomen eshte e domosdoshme te krijohen lidhje me institucione e struktura te cilat jane me te prekshme nga subjektet e ketij krimi, si Institucionet financiare (Bankat e te gjitha niveleve, Agjensia e Kthimit te Kredive, shoqerite e sigurimeve publike e private etj); dogana, agjensite doganore, PKKK; degjet e tatim-taksave; shoqerite e transportit, hekurudhor, ujqor e ajror; telekomunikacioni Shqiptar; korporata energjitike; agjensite e privatizimit, komisionet e kthimit te pronave dhe komisionet e organizimit te tenderave per prokurimet me fondet buxhetore; tregu valutor dhe bursa, etj.

Per realizimin e qellimit te mesiperem duhet synuar ne zbulimin e:

- shkeljeve te akteve ligjore e nenligjore ne sistemin Bankar, ne prodhimin dhe qarkullimin e kartmonedhave, letrave me vlera, transaksioneve bankare te paligjeshme, mashtrimeve ne subvencione, sigurime, kredi, etj., futjen ne sistemin bankar ose tregun e lire i kartmonedhave apo valutes falsifikuar, linjat e prodhimit, falsifikimit e qarkullimit te tyre;

- shkeljeve te dispozitave ligjore ne fushen e doganave, kontrabanda me mallra te ndaluar, me mallra qe paguhet akcize, te palicensuar, etj., kontrabanda nga punonjes te doganave e te sektoreve te tjere shtetore;

- Abuzimeve, vjedhjeve me ane te shperdorimit te detyres me pasoja per ekonomine publike, ne fushen e transportit, energjitikes, telekomit;

- Shkeljeve ligjore gjate privatizimit te sektoreve te ndryshem te ekonomise, abuzimet ne prokurimet me fondet buxhetore gjate organizimit te tenderave e ankandeve te ndryshme me vlera te medha per ekonomine kombetare, etj.

PERMIRESIMI KUADRI LIGJOR NE FUSHEN E TATIM-TAKSAVE

Nga As. Prof. Dr. Bashkim SALIASI¹
Pandi MADHP

1. Zhvillimet e Deritanishme ne Sistemin Tatimor

Ndryshimet politike, sociale dhe ekonomike sollen si domosdoshmeri krijimin dhe funksionimin e nje sistemi tatimor, i cili do te sherbente per te financuar funksionimin e shtetit ne te gjithe hallkat e tij, per te realizuar politiken ekonomike dhe per te perballuar mbeshtetjen sociale te popullsisë. Ne fillim te vitit 1991 u vendosen tatimet e para me nje Udhezim te Ministrise se Financave.

Miratimi i Dispozitave Kryesore Kushtetuese ne Prill te vitit 1991, ne te cilen percaktohej se taksat dhe tatimet vendosen vetem me ligj, solli domosdoshmerine e hartimit te nje legjislacioni tatimor. Paketa fiskale e miratuar nga Kuvendi Popullor ne Janar te vitit 1992 perbehej nga "Ligji per Akeizat", "Ligji per Tatimin mbi Qarkullimin", "Ligji per Tatimin mbi te Ardhurat e Personave Fizike ne sektoret private te tregtise, artizanatit dhe sherbimeve te tjera (biznesi i vogel)", "Ligji per Tatimin mbi Fitimin", "Ligji per Sistemin e Taksave ne Republiken e Shqiperise" (kombetare dhe lokale), "Ligji per Administrimin e Tatimeve dhe Taksave ne Republiken e Shqiperise".

Gjate vitit 1992 paketa fiskale u pasurua me ligjin "Per tatimin mbi te ardhurat personale" dhe gjate vitit 1993 u be nje permiresim i metejshe i te gjithe legjislacionit tatimor. Ky legjislacion (i permiresuar), i cili u ndertua ne perputhje me situaten makroekonomike te vendit, sherbeu per ate periudhe dhe dha kontribut ne disa drejtime:

- sherbeu per mbledhjen dhe administrimin gjithnje e me mire te te ardhurave tatimore;
- u stimulua krijimi dhe konsolidimi i subjekteve qe veprimtarine e tyre e zhvillonin ne sferen prodhuese, duke sjelle fuqizimin e tyre;
- nepermjet tatimit mbi te ardhurat personale, per kategori te caktuara te ardhurash, u edukuan individet tatimpagues per te dhene kontributin e tyre ne buxhetin e shtetit;
- u stimuluan investimet e huaja, nepermjet perjashtimeve qe parashikoheshin ne klauzolat e

Ligjit per Tatimin mbi Fitimin. Veprimtarite prodhuese perjashtoheshin nga tatimi mbi fitimin per 4 vitet e para te veprimtarise neqoftese kjo veprimtari do te zhvillohej pa nderprerje ne nje periudhe me te gjate se 10 vjet. Lehtesi tatimore perfitonin edhe personat juridike (zbritje prej 60 per qind ne tatimin e paguar, per sasine e fitimit qe rinvestohej ne sferen prodhuese).

Ne "Ligjin per Tatimin mbi Fitimin" kishte trajtime te diferencuara ne raport me shkallen tatimore 30 per qind qe zbatohet per subjektet e zakonshme. Veprimtari te tilla si kerkimi dhe shfrytezimi i hidrokarbureve, veprimtarite ne peshkim dhe turizem, e kishin shkallen tatimore te tatimit mbi fitimin respektivisht 50 dhe 40 per qind.

Veçanerisht gjate 3 viteve te fundit, paketa fiskale ka pesuar ndryshime te ndjeshme. Ajo eshte pasuruar me ligje te reja si dhe jane permiresuar dhe plotesuar ligjet ekzistuese. Permiresime jane bere ne te dy grupet kryesore te tatimeve, ne ato direkte qe rendojne sipermarrjet dhe individet ne menyre te drejtperdrejte si dhe ne ato indirekte qe ndonese llogariten nga persona tatimpagues, paguhet nga konsumatorët.

Tatimi mbi vleren e shtuar eshte nje lloj i mirefillte i tatimit indirekt te pergjithshem mbi konsumin. Si nje nder realizimet me te mira te ketij shekulli, ai ka filluar zbatimin ne Shqiperi me 1 korrik 1996 (zevendesoi tatimin mbi qarkullimin). Tipar kryesor i ketij tatimi eshte se ai mbulon nje nomenklature te gjere mallrash dhe sherbimesh, duke patur nje numer te kufizuar perjashtimesh.

Miratimi ne fund te vitit 1998 i paketes fiskale, e perbere nga Ligji per Tatimin mbi te Ardhurat, Ligji per Akeizat dhe Ligji per Sistemin e Taksave, eshte nje tjetër zhvillim i legjislacionit tatimor.

2. Persosja e Legjislacionit Tatimor - Detyre e Perhershme

Me hyrjen ne fuqi te legjislacionit tatimor me 1 Janar 1992, natyrshen u shfaqen probleme te shumta. Administrata tatimore zgjidhi nje pjese te rendesishme te tyre si dhe reagoi ndaj dukurive negative te verejtura.

¹ Zv. Drejtor, Drejtoria e Pergjithshme e Tatimeve, Tel: 042/74162 (Shen. i Red.)

² Keshilltar i Ministrit, Ministria e Financave, Tel: 042/26001 ext. 458. (Shen. i Red.)

a. *Thjeshtesimi dhe modernizimi i legjislacionit tatimor* ka ardhur ne menyre graduale. Ky proces ka shoqeruar pothuajse te gjitha ligjet tatimore. *Ligji per Tatimin mbi Biznesin e Vogel* i vitit 1993 percaktonte se tatimi mbi keto biznese llogaritej me tarifa proporcionale mbi te ardhurat qe realizoheshin nga shitja ose nga kryerja e sherbimeve, duke patur nje minimum te tatueshem vjetor. Kjo zbatohet per shume lloj veprimtarish dhe me kuota fikse vjetore per personat fizike qe ushtronin veprimtari ambulante dhe disa profesione te tjera. Me hyrjen ne fuqi te TVSH-se, subjekte te pagimit te tatimit mbi biznesin e vogel jane te gjitha subjektet qe realizojne nje xhiro nen 5 milione leke. Duhet patur marre parasysh se per vitin 1997-1998 nga rreth 30 mije subjekte te regjistruara ne zyrtat e tatimeve ne te gjitha territorin e vendit, 7 mije jane subjekte te pagimit te TVSH-se dhe 23 mije te biznesit te vogel. Administrata tatimore humbiste shume kohe me kete kategori tatimpaguesish, te cilet japin rreth 1.5-2 per qind te te ardhurave te buxhetit te shtetit. Njekohesisht mundesia e abuzimit me ligjin nga administrata tatimore ishte shume e madhe. Kjo beri qe ne ligjin e ri qe hyri ne fuqi ne fillim te Prillit 1998, te percaktoheshin tatime fikse per subjektet qe kane nje xhiro deri ne 2 milione leke dhe per subjektet qe kane xhiro ne kufirin 2-5 milione leke si dhe nje tatim proporcional ne masen 4 per qind per pjesen e xhiros mbi 2 milione leke ne vit, duke thjeshtesuar punen e organeve tatimore.

Nje tjetër ligj qe mund te permendet eshte *Ligji per Akeizat*, i cili ploteson nje nga kushtet per te hyre ne Organizaten Boterore te Tregtise. Me te nuk diskriminohet prodhimi vendas, por ai mbrohet nga nje politike taksash doganore ne favor te tij. Nje nga parimet e OBT-se eshte mosdiskriminimi, i cili nenkupton akeiza unike te produkteve te vendit dhe te importit. Ne kete kuader termi "proteksionizem" eshte pothuajse i papranueshem per shtetet anetare, por dhe nese do te lejohen nuanca te tij, kjo do te behet vetem me taksat doganore.

b. *Politika jo perjashtimore dhe kufizimi i lehtesive tatimore.* Ne paketen e pare te ligjeve tatimore qe hyri ne fuqi me 1 Janar 1992 ishin parashikuar nje sere lehtesish tatimore per veprimtari te vecanta si: perjashtimi nga pagimi i tatim qarkullimi i personave fizike dhe juridike qe realizonin nje qarkullim mallrash deri ne 8 milione leke ne vit, tatimi mbi fitimin kishte nje sere lehtesish ne veprimtarite private. Kjo behej per te nxitur

zhvillimin e veprimtarive private; vecanerisht atyre ne sferen prodhuese, si dhe per terheqjen e investitoreve te huaj. Me pas nga nje politike tatimore me shume perjashtime u bene kufizime te ndjeshme dhe ne paketen e ligjeve te miratuar ne Mars 1993, u be nje reduktim i metejshe mbi tyre. Keshtu, sipas ligjit "Per Tatimin mbi Fitimin" te Marsit 1993 perjashtohet nga pagimi i tatimit mbi fitimin, fitimi i personave fizike dhe juridike (subjekte te pagimit te TVSH-se) qe ushtronin veprimtari ne sferen prodhuese ne nje periudhe prej 10 vjetesh e me shume. Kjo behej me qellim qe te nxitet veprimtaria prodhuese ne Shqiperi.

Ne *Ligjin e ri per Tatimin mbi te Ardhurat* pothuajse nuk ka perjashtime apo lehtesira tatimore, duke shfuqizuar shume te tilla nga ligje te meparshme.

Si perfundim i pergjithshem mund te thuhet se kufizimi i perjashtimeve tatimore çon ne kufizimin e evazionit fiskal, ne kufizimin e fenomeneve te korrupsionit dhe ne vendosjen e nje barazie para ligjit te te gjitha subjekteve qe veprojne ne Shqiperi. Faktor kryesor per nxitjen e investimeve vecanerisht atyre te huaja jane rendi publik i forte, nje legjislacion tatimor i qendrueshem, nje administrate publike efikase, e pakorruptuar dhe procedura te thjeshta dhe jo te zgjatura ne kohe per zgjidhjen e problemeve te biznesit.

c. *Raportet ndermjet tatimeve te terthorta dhe tatimeve te drejtperdrejta* per te rritur me tej peshen specifike te kesaj te dytes. Pjese e rendesishme e reformimit te legjislacionit fiskal ishte dhe rishikimi i tatimeve te drejtperdrejta (direkte): tatimi mbi te ardhurat (pagat, shperblimet), tatimi mbi fitimin e ortakut apo i aksionerit ne shoqerite tregtare, tatimi mbi biznesin e vogel, tatimi mbi interesat bankare dhe te bonove te thesarit, te letrave me vlerë, tatimet mbi te drejten e autorit e profesione intelektuale, tatimi mbi ndertesat, tatimi nga kalimi i se drejtes se pronesise mbi pasurite e paluajtshme, e tjere.

Me tatimin e terthorte, shtetasit duhet te paguaje kuoten ne momentin e shpenzimit, te konsumit te te ardhurave, qofte kur blejne mallra me afat te gjate perdorimi, qofte kur kursejne per te kenaqur nevojat e ardhshme. Ne tatimet e terthorta bejne pjese akeizat, tatimi mbi qarkullimin, tatimi mbi vleren e shtuar dhe taksat doganore.

Tatimi mbi Fitimin, Tatimi mbi Biznesin e Vogel, Tatimi mbi te Ardhurat Personale dhe Tatimi mbi Ndertesat japin rreth 1.3 per qind te GDP-se, ose

me pak se 10 per qind te te ardhurave tatimore gjithsej ne vendin tone (per vitin 1998).

d. *Politika e drejte tatimore, faktor kryesor per uljen e evazionit fiskal.* Praktika e ketyre viteve tregoi se nje politike e shtrenguar tatimore çon ne moszbatim te ligjeve, ne rritjen e evazionit fiskal dhe ne perhapjen e gjere te fenomenit te kontrabandes. Pas vitit 1995, zhdoganimet per importet e cigareve, karburanteve, pijeve alkolike dhe kafese u ulen ne menyre te ndjeshme. Tregjet e mbushura me cigare dhe pije alkolike pa pullen fiskale tregonin qarte se ato vinin ne Shqiperi ne rruge te tjera duke ju shmangur detyrimeve fiskale. Perballe kesaj gjendjeje, Qeveria dhe Parlamenti u detyruan te heqin dore nga politika shtrenguese, duke ulur akeizat e ketyre mallrave, efektet e te ciles ne te ardhurat e buxhetit presupozohej qe do te perballohej nga rritja e importeve te tyre. *Ligji i ri per Akeizat* qe hyri ne fuqi me 20 qershor 1998, pati keto efekte ne importin e disa mallrave te akcizes:

Pasqyra 1. Importi i mallrave te akcizes

Nr.	Produkti	6 mujori i I-re 1998	6 mujori i II-te 1998
1	Cigare	19	544
2	Karburant e	32.740	50.649
3	Kafe	115	56

Keto shifra tregojne qarte se pervec kafese, ligji ne te cilin u ulen akeizat dha efekte pozitive ne te ardhurat e buxhetit te shtetit, duke krijuar nje baze me reale per vitin 1999.

Pasqyra 2. Te ardhurat nga akciza

(n: miliona lek)				
Nr.	Emertimi	6 mujori i I-re 1998	6 mujori i II-te 1998	Vjetori 1998
1	Akeiza ne Dugura	845	1326	2171
2	Akeiza Tatime	1026	1945	3271
3	Gjithesaj	1871	3271	5142

Si perfundim duhet thene se shteti duhet te zbatoje nje politike fleksibel ndaj dukurive qe verehen ne praktike permes analizash te thella, duke marre masat e nevojshme ligjore, permes nje politike sa me reale, per te mbrojtur interesat e shtetasve dhe per te kufizuar dhe eliminuar fenomenet negative te kontrabandes dhe korrupsionit, qe jane te pranishme ne nje vend qe zhvillohet sipas parimeve te ekonomise se tregut.

e. *Nderthurja e legjislacionit tatimor me ligjet e tjera.* Gjate ketyre viteve jane bere perpjekje te mira per te bashkerenduar legjislacionin tatimor me pjeset e tjera te legjislacionit shqiptar. Sot mund te themi se kemi te bejme me nje sistem ligjesh tatimore qe jane dhe veprojne ne perputhje me Kushtetuten e Shqiperise dhe me pjeset e tjera te legjislacionit shqiptar.

3. Permiresimet e Metejshme ne Legjislacionin Tatimor

Persosja e metejshme e legjislacionit tatimor kerkon nga organet financiare qe ky proces i permiresimit, reformimit dhe modernizimit te ketij legjislacioni te vazhdoje me tej.

- Hartimi i Kodit te Procedurave Tatimore, qe do te zevendesojë Ligjin "Per Administrimin e Tatimeve dhe Taksave ne Republiken e Shqiperise", behet i domosdoshem nga ndryshimet e shume kushteve ekonomike dhe financiare, zbatimi i tatimit mbi vleren e shtuar, reforma ne tatimet direkte, qe do te shoqerohet me elemente moderne dhe bashkekohore.

Kodi i ri i Procedurave tatimore ka ne permbajtje te tij zhvillimet me te fundit ne fushen e teorise dhe te praktikes se fiskalitetit modern. Ne baze te ketij zhvillimi qendron parimi i lenies se pergjegjesise per te percaktuar (vetellogaritur) masen e detyrimit tatimor dhe per t'ja paguar ate vete tatimpaguesve. Parimi i vetvleresimit eshte nje parim ne perputhje te plote me lirite dhe te drejtat e njeriut, por ai ne asnje menyre nuk kufizon e per me teper nuk pengon detyrimin dhe te drejten e administrates tatimore per te kontrolluar vertetesine e deklarimit nga ana e tatimpaguesve, duke zbatuar ne te njejtën kohe te gjitha masat penalizuese te parashikuara ne rast deklarimi te rreme. Nje gje e tille perben themelin e funksionimit te nje sistemi fiskal ne pergjithesi, i cili gjen shprehje ne kete kod.

- Mase tjeter e rendesishme ne ndihme te organeve tatimore eshte e drejta e ketyre organeve per te percaktuar detyrimin tatimor, duke u bazuar ne vleresime dhe informacione te tjera te jashtme, ne rastet e mungeses se tyre tek tatimpaguesit.

- Kodi parashikon gjithashtu masa te metejshme detyruese qe marrin organet tatimore, ne rastin kur tatimpaguesit nuk kane gjendje ne llogarite e tyre bankare. Keto masa fillojne me sekuestrimin e pasurive te ndryshme te tatimpaguesit te parregullt, te cilat, nese pas nje afati te caktuar gjendja nuk ndryshon, konfiskohen

dhe shiten. Te ardhurat e arketuara nga shitja e tyre perdoren per likuidimin e shumes se detyrimit tatimor te papaguar.

- Krahës ketyre masave, ne kod jane parashikuar dhe te drejtat legjitime te tatimpaguesve per ankim dhe percaktohen te gjitha shkallet e ankimit tatimor, sipas te cilit shkalla me e larte ku paraqiten ankimet eshte Komisioni i Apelimit te Tatimeve, qe do te jete nje organizem i pavarur brenda Ministrise se Financave, dhe do te funksionojë sipas rregulloreve te miratuara nga Ministri i Financave.

- Ne zhvillimet e tanishme eshte e rendesishme rishikimi i kuadrit ligjor mbi te cilin mbështetet Policia Tatimore, per t'i dhene kompetenca te reja dhe per ta kthyer ne nje organ me te specializuar, gje qe do te ndikojë ne rritjen e efektivitetit te punes se kesaj Policie.

- Drejtim tjetër i rendesishem eshte tatimi mbi token bujqesore. Bujqesia jep 50 per qind te GDP, por nuk jep asnje kontribut ne te ardhurat e buxhetit te shtetit. Paraprakisht mund te paraqitet (ndoshta ne vitin 1999) nje sistem paraprak shume i thjeshte i tatimit mbi bujqesine, per t'u paguar nga familjet fshatare, ne varesi kjo nga paraqitja e tatimit te tokes bujqesore te pershkruar me lart.

- Ne nje perspektive afat-gjate, objektivi duhet te jete paraqitja e nje tatimi mbi te ardhurat, duke synuar ne tatimin e atyre fermereve qe kane prodhim te ndjeshem te kulturave per treg dhe qe ia shesin ate ndermarrjeve te biznesit bujqesor dhe tregtareve me shumice;

- Eshte e domosdoshme pergatitja dhe planifikimi i kujdesshem per rivendosjen e tatimit mbi token bujqesore. Vendimi perfundimtar mbi kohen e fillimit duhet te bazohet ne plane te detajuara dhe ne kompletimin e suksesshem te projekteve pilot. Ai duhet te perdoret 100 per qind per pushtetin lokal, qe fermeret te ndjejne efektin e perdorimit te te ardhurave nga ky tatim. Pervoja e kaluar nuk duhet te perseritet me. Paraprakisht duhet te behet regjistrimi i te gjithë tokave bujqesore te fermereve;

- Ndryshimet per lojrat e fatit dhe kazinote, te

cilat do te konsistojne ne drejtimin e ketyre veprimtarive nga shteti dhe shmangien, eliminimin e veprimtarive te paligjshme. Ligji aktual ka krijuar nje treg te dyshimte dhe lojrat e fatit apo llotarite kane humbur besueshmerine. Projekt-ligji i ri per lojrat e fatit dhe kazinote, do te kete per baze modelin italian te zhvillimit te tyre, qe konsiston ne regjimin e monopolit te shtetit mbi llotarite, konkurset parashikuese dhe lojrat e tjera te fatit. Ketu duhet permendur gjithashtu dhe rishikimi i tatimit mbi fituesit 20 per qind (nga Ligji i Tatimit mbi te Ardhurat):

- Hapat ligjore drejt informatizimit te informacionit tatimor.

- Dokumentacioni tatimor eshte nje pike e dobët e legjislacionit tatimor. Mungesa e dokumentacionit te detyrueshem tatimor dhe hapesira e gjere per te abuzuar, falsifikuar me kete legjislacion ka nxjerre para administrates tatimore kerkesen per ndryshime. Ne kete kuader, si faze e pare dhe shume e rendesishme eshte plotesimi i Ligjit "Per TVSH-ne" (miratuar me Janar 1999) per faturen tatimore, te ciles eshte menduar t'i shtohen elemente sigurie te larte, me numer rendor, me prodhim te perqendruar dhe te njohur nga administrata tatimore. Gjithashtu, eshte ne fazen e diskutimit nje projektligj i vecante, i cili mendohet te zevendesojë Ligjin "Per Dokumentimin dhe Mbajtjen e Llogarive per Tatimet", projekt i cili eshte ne fazen e diskutimit dhe permiresimit.

Si perfundim, duhet pranuar se jane hedhur hapa te mira te nje legjislacioni tatimor qe ka ardhur gjithnje duke u permiresuar dhe qe po shkon drejt nje konsolidimi te plote. Legjislacioni tatimor eshte bashkekohor, stimulon zhvillimin e bizneseve ne Shqiperi, ndikon ne permiresimin e administrimit te te ardhurave tatimore, dhe ne te gjejne zbatim parimet baze ne fushen fiskale si ato te barazise, universalitetit dhe neutralitetit. Ky kuader ligjor kerkon nje zbatim rigoroz te tij dhe njohje te plote si nga tatimpaguesit por, dhe nga administrata tatimore.

Literatura:

1. Angjeli, A., dhe Hilmia, S., *Financat Publike*.
2. Ligji "Per Tatimin mbi te Ardhurat".
3. "Manaxhimi i Sistemeve Tatimore ne nje Mjedis Nderkombetar te Hapur", OECD, Shtator 1997.
4. "Permbledhje e Legjislacionit Fiskal te Republikes se Shqiperise".
5. "Reforma e Tatimeve mbi te Ardhurat dhe mbi Pasurine", FMN, Maj 1998.
6. "Statistikat Fiskale te Qeverise", Buletin i Ministrise se Financave.
7. "Tarifat Doganore dhe Detyrimet e Akcizes", FMN, Nentor 1998.

NXITESIT FISKALE DHE BIZNESI PRIVAT

Nga Dr. Selami XHEPA¹

Hyrje

Si një vend me ekonomi në tranzicion, Shqipëria po synon rishikimin industrial, nëpërmjet përmirësimit të teknologjive dhe zbatimit të programeve të privatizimit në gjithë sektorët e ekonomisë. Terheqja e kapitalit privat², dhe në veçanti e investimeve të huaja direkte, përben një element me rëndësi themelore në suksesin e ketyre përpjekjeve. Rritja e konkurrencës në tregun e kapitaleve ka bërë që vendet të përdorin instrumente të posaçme në terheqjen e investimeve private, ku nxitesit financiarë dhe jofinanciarë zënë një vend të posaçëm. Në këtë kontekst, përpunimi i një platforme apo strategjie të veprimit, të bazuar jo vetëm në konkurrencën midis instrumentave nxites, por edhe në elementet e tjera të strategjisë si konsumatorët (investitorët) dhe fuqitë e dobësile të tregut të investimeve, përben tashmë një çështje të një rëndësie përcaktuese.

Nxjtja për të trajtuar domosdoshmerinë e dhenjes së lehtësive fiskale për sipërmarrësit private vjen nga programet e ofruara nga qeveria dhe të diskutuara kohët e fundit për heqjen e lehtësirave që janë ofruar deri tani.

1. Disa Argumenta kundër dhe në favor të Përdorimit të Nxitesve

Në përgjithësi, autoritetet fiskale dhe financiare janë kundër përdorimit të nxitesve. Argumenti klasik që përdoret është se "përdorimi i tyre deformon veprimtaritë ekonomike për shkak të divergimit të standardeve të fitimeve para dhe pas taksave; e për rrjedhojë kjo çon në një shpërndarje të burimeve ekonomike të ndryshme nga ai që gjenerohet nga ekuilibri i tregut". Megjithatë, është një çështje e diskutueshme nëse ky argument, që i referohet tregjeve të konsoliduara, zbatohet edhe në vendet me ekonomi në tranzicion. Një tjetër argument i përdorur është ai që "taksimi dhe skemat e financimit, të zhvilluara nga organizmat qeveritarë, kanë një efekt mjaft të vogël zgjedhjen e vendosjes së një projekti investimi". Si faktorë me të rëndësishëm konsiderohen stabiliteti i sistemit të taksave dhe

parashikimi i tyre në një afat të mesëm.

Nga ana tjetër, agjensitë zhvillimore dhe vete biznesi privat bëjnë "lobbing" pranë autoriteteve politike vendim-marrëse, duke ndikuar në dhenjen e nxitesve. Në këtë rast, argumentat që përdoren prej tyre janë të shumtë:

Se pari, nxitesit shihen si një instrument për përmirësimin e konkurrencës në ekonomi, duke përmirësuar aftësinë e saj për terheqjen e kapitalit ndërkombëtar të levizshëm:

Se dyti, ato janë korrektore të "dështimit të tregut". Kjo mund të rezultojë, p.sh., në situata të informacionit jo të plotë mbi mundësitë e tregut për investime, gjë që do të çonte në më pak investime se sa mund të realizoheshin në kushtet e një tregu plotësisht të mirëinformuar;

Se treti, argumentet në favor të nxitesve bazohen edhe në konsideratat makroekonomike. Në këtë rast, ato përdoren për të trajtuar probleme të tilla si: ndryshimet ciklike apo strukturore të papunësisë, deficitet e bilancit të pagesave dhe rregullimet për shkak të normave të larta të inflacionit dhe efektet e tyre në detyrimet e firmave para organeve tatimore;

Se fundi, përdorimi i tyre shihet si "kompensim për disavantazhet e vendosjes së një projekti", që burojnë kryesisht prej infrastruktureve të dobëta, administratës jo efektive, kostove të larta të shërbimit të biznesit, etj.

Përse është kjo kontradiktë e dukshme ndërmjet dy opinionëve dhe qëndrimeve ndaj përdorimit të nxitesve? Një shpjegim mund të gjendet në perkufizimin e gjërë të nxitesve të përdorur nga qeveritë dhe biznesi, që përfshin "çdo veprim të qeverisë që rrit fitimprurjen e investimeve mbi nivelet që do të realizoheshin nëse veprimet e tilla nuk do të ishin ndërmarrë, ose që zvogelojnë risqet e investimit".

Për shkak të një perkufizimi të tillë të gjërë, është e qartë që nxitesit ndikojnë në investimet, përfshirë edhe investimet e huaja direkte, p.sh., barrierat tregtare, të cilat rrisin fitimprurjen e investimeve dhe pakësojnë risqet që përfshin realizimi i një investimi,

¹ Specialist, Departamenti i Kerkimeve dhe Publikimeve, Banka e Shqipërisë, Tel: 042/35568 (Shën. i Red.)

² Regjimi për investimet, i adaptuar nga vendi ynë, bazohet në parimin e trajtimit të barabartë të investitorëve të huaj dhe vendas. Në këtë kontekst, të gjitha incencivat e ofruara kanë qenë të vlefshme jo vetëm për investitorët e huaj por, edhe për biznesin privat vendas. Referimi, në disa raste në këtë shkrim, për investimet e huaja private bëhet vetëm për të theksuar rëndësinë e tyre si një element shtesë në terheqjen e kursimeve të huaja në ekonomi, por jo për të bërë dallim në trajtimin e lehtësive që duhet t'i ofrohen biznesit privat.

njiher tashme si faktore pozitive ne terheqjen e investimeve te huaja. Ndersa, koncepti pergjithesisht me i pranuar i nxiteseve i referohet *"masave fiskale, te tilla si pakesimi i nivelit te taksave ose lehtesi te tjera financiare te ofruara per projektet e investimeve"*.

2. Pervoja e Vendeve te Ndryshme lidhur me Nxitesat

Bashkimi European shpenzon rreth 1/3 e buxhetit te tij vjetor (gati 30 miliarde Euro) ne kater fondet strukturore, qe perbejne bazen e subvencionimit te rajoneve apo sektoreve qe konsiderohen me ne veshtiresi. Njeri prej tyre, p.sh., Fondi European i Investimeve merr pjese si bashkefinancues, me gati 2 milione Euro, ne cdo biznes te vogel, kryesisht nepermjet fondeve te investimeve.

Fondet per zhvillimin rajonal zene rreth 20 per qind te shumes gjithsej te ndihmes, ndersa fondet e ndihmes per zhvillimin e sektorit prodhues zene rreth 50 per qind te shumes. Siq shihet, nxitese (kryesisht te tipit financiar) jane perdorur gjeresisht nga vendet e BE-se ne nxitjen e zhvillimit industrial.

Keshtu, nen shembullin e vendeve te zhvilluara, vendet ne tranzicion, pasi mbaroi koha e naivitetit per hyrjen e investimeve te huaja (mjafton te themi qe ne jemi vend i hapur per kapitalet e huaja dhe investoret do te vraponin!), filluan te pergatisin programe te posaqme ne terheqjen e investimeve, ku jane perdorur dhe po perdoren gjeresisht nxitese. Ne keto pervoja, u bazuan edhe programet nxitese per zhvillimin e biznesit privat dhe terheqjen e kapitalit te huaj, qe u pershtaten nga autoritetet shqiptare qe nga fillimi i vitit 1993.

3. Pervoja e Vendit tone lidhur me Nxitesit e Ofruar

Parimet e ndertimit te sistemit te nxiteseve, te

Pasqyra 1. Shperndarja e fondeve ndermjet vendeve anetare

Vendet	Popullsia qe mbulohet (ne %)	Kufiri maksimal i ndihmes ³
Belgjike	33	30
Danimarke	20	25
France	42	25
Gjermani	42.8	23
Greqi	100	75
Irlande	100	75
Itali	49	65
Luksemburg	80	25
Hollande	16.6	25
Portugali	100	75
Spanje	58.3	75
Mbretëria e Bashkuar		
Britania e Madhe	34	30
Irlanda e Veriut	100	75

Burimi: *Financial Times*, 27 Shtator 1997.

ofruara nga legjislacioni yne, bazoheshin kryesisht ne thjeshtesine e zbatimit te tyre nga autoritetet tatimore dhe ishin te orientuara si ne nxitjen e krijimit te sipermarryeve te reja (nepermjet perjashtimit nga tatim fitimi per nje periudhe kater vjeçare per investimet ne sferen prodhuese), ashtu dhe ne nxitjen e procesit investues ne teknologji te reja (perjashtimi nga detyrimet doganore per makinerite dhe pajisjet). Kjo mase e fundit stimuluese u zbatua deri ne mesin e vitit 1995 dhe me pas ajo u hoq (me perjashtim te sektorit te turizmit). E vetmja mase e posaqme inkurajuese per kapitalin e huaj eshte riimbursimi i tatim fitimit te paguar, ne rast se fitimet nuk riatdhesohen ne vendin e origjines por rinvestohen.

Disa nga efektet me te rendesishme dhe te dukshme te realizuara nga keto masa stimuluese ishin:

- Eksportet nga sektori privat u rriten nga 50 per qind ne vitin 1994 ne 80 per qind ne vitin 1996. Numri i kompanive private (te huaja dhe vendase) qe perfitonin lehtesira te tilla u rrit, duke shenuar ne fund te vitit 1997 shifren 1800 subjekte;

- Importet e makinerive dhe pajisjeve arriten mesatarisht ne 100 milione dollare ne vit, deri ne momentin e perjashtimit te tyre nga detyrimet doganore. Nderkohe qe pasi kjo mase u celiminua, importet e tyre kane rene mesatarisht me 30 per qind ne vit.

- Kontributi i tyre ne punesim eshte i konsiderueshem (shoqata e investitoreve italian deklaror se vetem investoret e ketij vendi kane te punesuar rreth 60 mije force pune).

Argumenti i perdorur per heqjen e lehtesive fiskale te ofruara eshte ai i humbjeve te buxhetit te shtetit. Edhe analiza e autoriteteve tatimore ne keto rast mbetet vetem ne konstatimin e humbjeve (te cilat perseri jane vetem tentative) dhe nuk merr ne konsiderate perfitimet e realizuara.

Siq shihet nga pasqyra, me vendosjen e takses doganore mbi mallrat kapitale (gusht 1995), te ardhurat e buxhetit te shtetit nga doganat rane, duke qendruar mesatarisht 48 per qind poshte nivelit te tyre mesatar per periudhen 1993-1994. Renia e kontributit te tyre ne te ardhurat buxhetore, pavaresisht nga rritja e tarifes doganore (nga 0 ne 7 per qind), reflekton nje kontraktim te aktivitetit investues, qofte nga firmat vendase dhe ato te huaja (per shkak te rritjes se kosos se kapitalit). Nga ana tjetere, te ardhurat shtese te realizuara nga buxheti i shtetit (ne terma absolut) nuk jane shpenzuar ne aktivite produktive, perkundrazi, shpenzimet kapitale te buxhetit gjate kesaj periudhe rane me 7 per qind.

Nje tjetere llogaritje e servirur nga autoritetet

³ Shprehur ne perqindje ndaj popullsise se vendit.

⁴ Maksimumi i granteve te lejuara, si perqindje e shpenzimeve kapitale te nje investimi.

tatimore jane humbjet prej gati 9.6 miliarde leke (rreth 65 milione dollare) per shkak te perjashtimit te firmave nga pagimi i tatimit mbi fitimin si dhe perjashtimet doganore per investimet ne turizem. Llogaritja reale mund te realizohej vetem ne se do te ishte e mundur te parashikohej se sa prej ketyre projekteve do te realizoheshin, ne se keto nxitesa nuk do te ishin ofruar. Nga nje studim i kryer mbi kete fakt, rreth 80 per qind e firmave te huaja te intervistuar⁵ pyetjes se "a do te kishin investuar ne se incentivat nuk do te ishin ofruar", i jane pergjigjur "jo". Mbi keto fakte, llogaritjet mbi fitimin e munguar te buxhetit te shtetit nuk tingellojne te jene reale. Per me teper, llogaritjet nuk mbajne ne konsiderate perfitimet e buxhetit nga taksat e tjera kombetare dhe lokale, efektet multiplikatore nga nenkontraktimet, etj.

Pasqyra 2. Te dhena mbi te ardhurat nga taksat (ne % te GDP)

Emertimi	1993	1994	1995	1996	1997
Te ardhurat nga taksat	16.6	16.0	13.2	10.7	9.8
Te ardhurat nga doganat	2.9	3.4	2.7	2.7	2.6
Te ardhurat nga VAT	4.0	2.7	2.4	3.2	4.6
Deficiti Buxheti	9.27	8.95	6.76	10.2	10.8
			5	2	

Burimi: Statistikat Fiskale, Ministria e Financave, Qershor 1998

4. Disa Sugjerime per Permiresimin e Skemes se Nxitesve

Nxitesit ne vetevete nuk mund te eliminojne efektet negative te klimes politike, ligjore dhe ekonomike. Pra, vendimi per investime eshte nje proces kompleks, ku ka prioritet analiza e faktoreve te pergjithshem te gjendjes se vendit (situata politike dhe e sigurise, situata makroekonomike, kuadri ligjor dhe institucional, etj.) Por, ne cdo rast, nxitesit mund te perdoren si nje element kunderbalancues, pervecse si element konkurrencial me vendet e tjera te rajonit, te cilat gjithashtu zbatojne te tilla skema nxitesve.

Perjashtimi nga tatim fitimi, nga vete natyra e saj, eshte nje mase qe nuk lidhet aq shume me investimin se sa me nxitjen e krijimit te bizneseve te reja. Ne kete kuptim, do te ishte e rekomandueshme qe vendimi per heqjen e ketij nxitesi te shoqerohej me stimulimin me masa qe te lidheshin me vete investimin te sipermarreve tashme te themeluara dhe operuese ne vend. Si e tille, eshte e rekomandueshme zbatimi i

perjashtimeve nga detyrimet doganore per importimet e teknologjive dhe materialeve (te cilat

Pasqyra 3. Renditja e nxitesve sipas rendesise se tyre

Renditja	Lloji i nxitesit
1	Perjashtimi nga detyrimi doganor
2	Reduktimi i nivelit standart te tatimit mbi fitimin
3	Amortizim i pershepuar
4	Perjashtim nga tatimi mbi fitimin
5	Zbritje per investimin/Rinvestimin
6	Zbritje nga kontributi i sigurimeve shoqerore
7	Zbritje specifike nga te ardhurat bruto, per qellime te taksave
8	Incentiva jo fiskale

Burimi: Rezultate te pyetesorit ne sektorin privat

normalisht nuk deformojne konkurrencen e tregut, pasi ato nuk prodhohen apo gjenden ne tregun e brendshem). Kjo do te ndikonte ndjeshem ne uljen e kosos se vendosjes se projekteve te investimeve dhe do te kunderbalancoje, deri ne nje mase te caktuar, edhe efektet e politikave se shtrenguar monetare. Kundrejt tipeve te tjera te incentivave qe mund te perdoreshin, kjo ofron edhe thjeshtesine e zbatimit nga autoritetet tatimore.

Nje nxitje e tille ka provuar te jete e suksesshme edhe nga pervoja aziatike si dhe ajo e mjaft vendeve ne tranzicion. Vec kesaj, eliminimi i perjashtimit nga tatim fitimi, mund te shoqerohet edhe me:

- zgjatjen e afatit te se drejtes se firmave per mbartjen e humbjeve nga tre vjet, qe aktualisht eshte ne mbi pese vjet;
- rishikimin e normave te amortizimit dhe zbatimin e normave standarte te OECD, etj.

Perjashtimi nga detyrimi i pagimit te akcizes per subjektet qe veprojne ne turizem duket i pakuptimte dhe si i tille ai mund te hiqet.

Nxitesi me i rendesishem dhe real per biznesin privat mbetet sigurimi i nje konkurrence te ndershme, ku autoritetet tatimore te sigurojne qe te gjitha subjektet te respektojne rregullat e lojes. Nuk mundet qe zgjidhja per te mbushur buxhetin e shtetit te gjendet perhere ne rritjen e niveleve te taksave e tatimeve. Rritja gjithmone ka nje fund. Perpara se autoritetet financiare te shqetesohen per rrjedhjet e buxhetit, te krijuara nga lehtesite fiskale te ofruara (qe jane rrjedhje te ligjshme), ato duhet te shqetesohen per evazionin fiskal qe eshte me permasa shume here me te madhe.

⁵ Jane intervistuar gjithsej 150 firma te huaja, perfaqesues te gjithe sektoreve te ekonomise, me nje nitem te kthimit te pyetesoreve prej 10 per qind.

Literatura:

1. Holland, D. and Vann, R.J., "Income Tax Incentives for Investment" Tax Law Design and Drafting, Vol. 2, IMF Publication, 1998.
2. "Foreign Direct Investment - Lessons of Experience", IFC/IAS, no.5, 1997, p. 45.
3. Kontis, A. I., Xhepa, S., "Role of Incentives in Industrial Restructuring: case of Albania", pergatitur ne kuadrim e programit "NATO Science Fellowships Program", Dhjetor 1998.
4. Schumenner, R.W., "Making Business Location Decisions", Prentice Hall Inc. 1982, p.65.
5. Sporken C.J.E.A: "Taxation of FDI in CEE: A Summary and Analysis of the OECD Report in European Taxation", October 1995, p. 321.

KORRUPSIONI DHE STRATEGJITE E LUFTES KUNDER TIJ

Nga Besnik BISLIM¹

Hyrje

Korrupsioni si fenomen nuk është zbulim i shekullit të njëzete, ashtu siç dhe nuk janë të reja as përpjekjet për luftimin e tij. Për herë të parë, lufta kundër korrupsionit përmendet në reformat e Babilonisë rreth 4500 vjet më parë. Ajo që ka ndryshuar me kalimin e kohës është zgjerimi i repertorit të veprimtarive që konsiderohen si të korruptuara si dhe persosja e vazhdueshme e metodave të zbatimit të tij. Përsa i përket vetë përkulizimit të termit korrupsion, ekziston deri diku një mendim i përbashkët i ekspertëve se bëhet fjalë për përdorimin e zyrrave publike për përfitime private. Nga veprimtaritë që vlerësohen si të korruptuara më së shpeshti paraqiten: dhënia dhe marrja e rryshfetit, keqpërdorimi ose vjedhja e mjeteve publike, fshehja e tatimit, kercënimi, familjarizmi, mashtrimi në tregti ose kriminaliteti ekonomik, etj. Shumica e veprimtarive të lartpërmendura janë ilegale megjithatë do të ishte i gabuar konkluzioni se çdo veprimtari ilegal është njëkohësisht korrupsion ose anasjelltas. Financimi i fushatave parazgjedhore të partive politike mund të jetë një lloj korrupsioni i politikaneve për të fituar mbështetjen e tyre me votë, por ky financim nuk çëssohet si veprimtari ilegal.

Rritja e korrupsionit paraqet barrierën kryesore për një zhvillim të shëndoshë të ekonomisë së një vendi edhe pse pasojat e tij ndihen edhe në shumë fusha të tjera. Neqoftëse permasat e tij janë relativisht të vogla, respektivisht kemi të bëjmë me paraqitje sporadike të tij, atëherë ai mund të zbulohet relativisht lehtë dhe të denohet.

Situata ndryshon rëndësisht kur korrupsioni është i përqendruar. Kur ai shtrihet në të gjitha sferat e sistemit, paralelisht me rritjen e tij zvogëlohen mundësitë për ta luftuar. Në këto rrethana, kur pothuaj të gjitha institucionet i përshtaten modalitetit të ri të operimit, korrupsioni ushqehet nga vetvetja. Ky proces përshpejtohet edhe nga vetë qytetarët e thjeshtë të cilët kur ballafaqohen me punonjës publik, nga përvojat e kaluara, nisen apriori nga bindja se zyrtari në anën tjetër të tavolines është i korruptuar dhe se e vetmja mënyrë për të kryer punë është që atij t'i ofrohet rryshfet. Të mos harrojmë edhe një pjesë të të huajve (kryesisht investore), të cilët për përfitime private dhe gjithnjë me të njëjtat arsye, korruptojnë burokracinë vendase. Fakti që pjesa dërrmuese e burokracisë është e korruptuar, ushtron presion edhe në pjesën e ndershme për t'i ndërruar rradhet. Mundësitë për venien në levizje të një mekanizmi të tillë shtohen sidomos në rastet kur vetë stafi udhëheqës

i takon grupit të të korruptuarve. Në kushte të tilla, të qenët i ndershëm nuk është vetëm një sjellje jashtë normave, nën të cilat veprojnë institucionet, por njëkohësisht paraqet edhe rrezik të madh për të humbur vendin e punës.

Nga përvoja botërore mesohet se lufta kundër korrupsionit duhet të ketë për synim zvogëlimin e këtij fenomeni dhe jo të pretendojë eliminimin e plotë, pasi kjo e dyta është thjesht një iluzion. Luftimi i korrupsionit është një proces tejte i vështirë, dhe ekziston rreziku i vendosjes së ekuilibrit që bashke-ekziston me një shkallë relativisht të lartë të korrupsionit. Automatikisht, kjo nënkupton edhe shkallë më të vogël të zhvillimit ekonomik. Të presësh që korrupsioni të eliminohet vetvetiu, si rrjedhojë e një procesi historik, është iluzion dhe naivitet. Goditja e menjëhershme në shumë fronte ose e ashtuquajtura terapia e "shock-ut" paraqitet si e vetmja alternative.

1. Burimet e Korrupsionit

Duke mos lënë menjëherë llojet e tjera të korrupsionit, rryshfeti paraqet një nga format më të shpeshta të shfaqjes së tij. Në këtë rast duhet të bëhet dallimi mes ofruesit dhe kërkuarit të rryshfetit pasi edhe motivet e tyre ndryshojnë. Dhënia e rryshfetit bëhet kryesisht për dy arsye: për të realizuar përfitime jo të ligjshme, ose për të shmangur shpenzime të caktuara. Dhënia e rryshfetit për të realizuar përfitime paraqitet kryesisht:

a. Në veprimtaritë, ku shteti merr pjesë aktive në blerjen dhe shitjen e mallrave. Paga e rryshfetit në këtë rast, bëhet kryesisht për të fituar të drejtën e furnizimit të shtetit me prodhime të caktuara ose për realizimin e projekteve që kryhen me investime shtetërore.

b. Në ndarjen e subvencioneve për ndërmarrjet e degeve të caktuara ekonomike. Këtu, dhënia e rryshfetit nuk ka për qëllim vetëm aksesin në mjetet e shpërndara, duke i korruptuar politikanet që vendosin për fatin e tyre. Gjithashtu, synohet sigurimi i shpërndarjes së tyre edhe në të ardhmen. Korrupsioni në ndarjen e subvencioneve lajmërohet sidomos në rastet kur vlera e përgjithshme e tyre është e vogël, për të kenatur dëshirat e gjithë konkurruesve.

c. Në ndarjen e licencave, si rrjedhojë e kufizimeve dhe kuotave të ndryshme. Për ato produkte, qarkullimi i lirë i të cilave është i pamundur përmes kuotave të ndryshme, sigurimi i licencave të nevojshme i garanton pronarëve të tyre fitime mbiproporcionale, gjë që ushqen gadishmerinë për ofrimin e rryshfetit.

¹ Asistent Lektor, Fakulteti i Ekonomisë, Universiteti i Freiberg, Gjermani, Tel: +49 3731 39 27 55, E-Mail: Besnik.Bisl@hwl.hs-freiberg.de (Shën. i Red.)

d. Ne procesin e privatizimit te ndermarrjeve shtetore. Ne procesin e privatizimit, dhenia e rryshfetit mund te shperblehet shumefish sidomos kur vlera e ndermarrjeve caktohet me qellim shume me ulet sesa ajo reale.

e. Ne shperndarjen e kredive, ku eshte evident racionimi i tyre. Ne ato shtete ku mundesite per marrjen e kredive jane tejet te kufizuara (si ne Shqiperi), qofte si rezultat i mungeses se mjeteve, qofte si pasoje e ekzistences se kriterieve te tjera ne ndarjen e tyre, dhenia e rryshfetit paraqet te vetmen mundesi per te siguruar mjetet e nevojshme. Ketu nuk duhet harruar fakti se rryshfeti i paguar ne kete rast ka te njejtin efekt qe kane kamatat me te larta. Si rezultat, zvogelohen edhe synimet per te investuar si pasoje e renies se rentabilitetit te investimeve.

f. ne korruptimin e gjykatesve ose policise per ta demtuar konkurrencen;

g. ne administraten publike per te marre dokumente te ndryshme, marrja e te cilave ne menyre te rregullt do te ishte e veshtire ose e pamundshme, etj.

Dhenia e rryshfetit per te shmangur shpenzimet mundeson kryesisht zvogelimin e barres tatimore; zvogelimin e barres doganore, ose mundesine per te bere kontrabande te produkteve pergjate kufirit; shmangien e rregullave te ndryshme (psh. rregullat mbi mbrojtjen e ambientit, etj); manipulimin ne ndalesat ligjore, etj.

Marrja e rryshfetit nga ana e zyrtareve mund te motivohet nga shume faktore. Si nje nga arsytet me te shpeshta permendet niveli tejet i ulet i pagave.

Ne literaturen e shumte rreth korruptionit haset shpesh formula: **korruptioni=monopoli i zyrtareve ne marrjen e vendimeve + hapesirat per manipulim - pergjegjesia per vendimet e marra**. Eshte kjo nje formule universale qe qendron pa marre parasysh se per cilin shtet eshte fjala dhe se a kemi te bejme me sferen publike apo private. Korruption do te kemi gjithnje kur dikush ka monopolin mbi nje produkt, sherbim ose informacion, ka autorizimin te vendose mbi ate se kush dhe sa do te marr nga keto produkte ose sherbime dhe nuk mbajne pergjegjesi per vendimet e tyre. Marrja e rryshfetit stimulohet edhe nga pasiviteti ose korruptimi i organeve te drejtesise, meqe ne situata te tilla zvogelohen mundesite e pales tjetere per te denoncuar.

3. Pasojat e Korruptionit

- Luftimi i korruptionit kerkon mobilizim te burimeve te dukshme materiale dhe te nje numri te madh te personelit.

- Korruptioni demton jo vetem efikasitetin statik, por edhe investimet e me te edhe shkallen e zhvillimit ekonomik. Ne mes korruptionit dhe zhvillimit ekonomik ekziston nje korrelacion negativ. Sa me i perhapur korruptioni ne shoqeri, aq me i vogel zhvillimi ekonomik, dhe sa me i shpejte zhvillimi ekonomik i nje shteti aq me shpejt do te lufthohet korruptioni. Nese investoret e rinj

detyrohen te paguajne rryshfet per marrjen e lejeve te nevojshme, bie edhe deshira per te investuar.

- Korruptioni i policise dhe i organeve te drejtesise minon besimin e qytetareve ne sistemin ligjor dhe nxit rruge alternative te vendosjes se drejtesise, sic jane kanuni, hakmarrja, organizimi i bandave te ndryshme kriminele, etj.

- Rastet e korruptimit te personave ne poste udheheqese si ato te ministrave, deputeteve, apo drejtoresh e rrenon legjitimitetin politik, pasojat e te cilit mund te jene shkaterruese. Mbajtja ne jete dhe lulezimi i skemave piramidale ne nje mase si rezultat i perkrahjes apo pasivitetit te disa figurave me ndikim ne jeten politike, rezultoi ne konflikte sociale me pasoja te paparashikueshme.

4. Sugjerime rreth Strategjise per Luftimin e Korruptionit

Se pari, ne situaten kur korruptioni merr permasa endemike e vetmja alternative per ta luftuar ate eshte nje sulm i menjehershem ne disa fronte. Kjo eshte e mundur vetem nese ne popull dhe ne mes politikaneve me ndikim, shihet me prioritet lufta kunder korruptionit. Rendesi shume te madhe ka formimi i vullnetit politik. Politikanet ne pushtet duhet te binden se lufta kunder korruptionit nuk do te thote vetevrasje politike, perkundrazi. Grupimet e reja politike qe kane interesin per krijimin, ose rivendosjen e institucioneve te shendosha e lehtesojne tejet zgjidhjen e problemit. Do te ishte shume pozitive sikur kryeministri apo kryetari i shtetit te perkrahe haplazi punen e atyre qe perfishihen ne kete lufte. Pervojat e vendeve te ndryshme (si Hongkongu, Singapori, Gana etj) tregojne se zgjidhja me e mire eshte themelimi i nje komisioni te pavarur qe do te udhehoqte punet. Shkalla e larte e autonomise, autorizimeve dhe e autoritetit te ketij komisioni jane elemente te nevojshme. E para arrihet nese rregullohet qe komisioni t'i pergjigjet vetem parlamentit, per te mos qene ne kontrollin e nje personi te vetem (kryetari i shtetit ose kryeministri).

Se dyti, te gjitha institucionet do te detyroheshin te bashkepunonin me komisionin, nderkaq vete komisioni pervec mbledhjes se te dhenave dhe zbulimit te personave te korruptuar do te merrte te drejten edhe per ngritjen e akuzave kunder tyre. Kjo do te vlente edhe per personat qe gzojne imunitet.

Se treti, vendosja ne krye te komisionit te nje personi politikisht neutral, te pakompromentuar dhe me autoritet ne popull, nevojitet per te krijuar bindjen tek populli se kesaj radhe mendohet seriozisht. Ky komision, pervec mbledhjes se te dhenave dhe ngritjes se akuzave ndaj personave te korruptuar do te merrej edhe me propagande publike me qellim rritjen e vetedijes se qytetareve mbi te drejtat dhe detyrimet e tyre, si dhe mbi mundesite e perfshirjes aktive te qytetareve ne aksionet e tij. Formimi i nje seksioni per pune me qytetare ose instalimi i nje numri telefoni ku qytetarët do te mund te telefononin dhe te tregonin pervojen e tyre me burokrate

te korrumpuar do ta ndihmonte veprimtarine e komisionit, pasi sic dihet qytetaret jane shume me kopersues kur mbeten anonim. Ketu duhet nenvizuar gjithashtu edhe roli tejet i rendesishem i mediave te cilat do te informonin rregullisht mbi veprimtarite e komisionit dhe do te botonin pervalet e ndryshme te qytetareve. Ne France, per shembull, neper gazeta dhe revista me ndihmen e qytetareve publikoheshin lista me te gjitha format e mundshme te korrupsionit. Ndihma e mediave eshte e rendesishme dhe ne fushatat e ndryshme per ngritjen e moralit si te qytetareve ashtu edhe te punonjeseve publik. Lavderimi i personave te ndershem ne sherbimin publik, ndarja e shperblimeve nga qytetaret, ose mediat per zyrtare te ndershem do te ndihmonin ne mase veprimtarine e komisionit.

Gjithashtu, komisioni do t'i ofronte ndihme teknike te gjitha ministrave, drejtorive dhe administratave te tjera te interesuara per ta luftuar korrupsionin ne radhet e tyre. Eshte e rruges qe anetare te komisionit te zgjidhen edhe nga ato struktura ne te cilat korrupsioni ka marre permasa me te medha.

Do te ishte mire qe komisioni te tregojte rezultate fillestare qe ne muajt e pare. Duke akuzuar dhe denuar disa nga peshqit e medhenj (ndonje nenpunes fiskal ose doganor pa marre parasysh rangun e detyres - sa me i larte rangun aq me mire, nje mospagues te tatimeve ose doganave, ndonje gjykates tejet te korrumpuar, dike nga rendi publik, njeek apo politikan te korrumpuar) njerez keta per te cilet dihet haptas se jane zhytur thelle ne tjerat te ndotur, binden si dhenesit ashtu edhe marresit e korrupsionit se rregullat e lojes kane ndryshuar dhe se korrupsioni nuk do te tolerohet me.

Te gjitha keto veprimtari te komisionit nuk do te kurorezohen me sukses nese ato nuk shoqerohen me reforma ekonomike, institucionale dhe ligjore. Nese korrupsioni ekziston si rezultat i monopolit te zyrtareve ne marrjen e vendimeve, ne autorizimet e medha dhe mungesen e pergjegjesise se tyre, reformat duhet te kene per qellim zvogelimin e ketij monopoli dhe te hapesires manovruese paralelisht me rritjen e pergjegjesise.

Me reformat ekonomike duhet synuar zvogelimin i kulzimeve, kuotave dhe subvencioneve duke zvogeluar keshtu mundesite e zyrtareve per korrupsion. Rritja e transparences ne punet shteterore (psh. duke e bere publik buxhetin) paraqet gjithashtu nje hap ne te njejtin drejtim. Forcimi i institucioneve sidomos ne aspektin e cilesor çon jo vetem ne rritjen e efikasitetit, por pershpjeron dhe zhvillimin ekonomik dhe duke i rritur te ardhurat shteterore mundeson rritjen e pagave te zyrtareve. Si rezultat, ulen motivet e tyre per te mbetur te korrumpuar.

Reformat ne gjyqesor krahas luftimit dhe denimit te gjykatesve te korrumpuar duhet te synojne edhe permiresimin e ligjeve duke mos lene hapesira ligjore per korrupsion. Gjithashtu, jane te nevojshme ligje te reja dhe me te rrepta kunder te korrumpuarve, pasi importimet e

ligjeve nga perendimi sado te standardizuar te jene ato, jane jashte kushteve shqiptare.

Nje pune e madhe duhet te behet ne ministrine e rendit publik, pasi perballe nje policie relativisht te papergatitur qendron nje rrjet i gjere i kriminalitetit si: kontrabanda, tregtia e ndaluar me droge, me arme, me femra, me refugjate, pastrimi i parave, institucioni i hakmarries, etj. Paralel me luftimin e korrupsionit ne radhen e policise duhet permiresuar edhe profesionaliteti ne mesin e tyre si dhe kushtet e punes dhe te pageses.

Luftimi i korrupsionit eshte nje proces qe kerkon sakrifica dhe shpenzime te medha. Kufizimet financiare jane ato qe e bejne te pamundur nje aksion me dimensione te gjera. Per kete arsye, nevojitet qe se pari te sulmohen disa nga segmentet e lartepermendura, edhe pse natyrisht publikisht nuk mund te deklarohet se korrupsioni do te luftohet ne njerën fushë e do te tolerohet ne tjetren. Ne kete rast, eshte e rruges te zgjidhen disa nga ato fusha ku korrupsioni e demton ne mase me te madhe shtetin (sistemi fiskal, tatimor) si dhe ndonje fushë ku me teper ne menyre direkte demtohen qytetaret (rendi publik, jurisprudenca, sigurimi social apo shendetesia). Meqe qeveria shqiptare nuk do te jete ne gjendje te financoje nje aksion me permasa te medha, duhet kerkuar ndihma nga institucionet nderkombetare. Po keshtu, ne zbatimin e aksionit duhet kerkuar dhe ndihma e organizatave joqeveritare.

Ne pakon e masave te miratuara nga Keshilli i Ministrave ne Gusht te vitit te kaluar permendet dhe pjesa me e madhe e masave te sugjeruara me siper. Problemi i vetem me kete rast qendron ne faktin se pakos se mesiperme i mungon skeleti, domethene komisioni i pavarur me te gjitha detyrat dhe kompetencat e pershkruara me lart. Shperdorimi i detyrave neper ministri, drejtori e struktura te tjera e delegon rendesine e problemit dhe te hapesire per abuzim. Nese realizimi i masave te propozuara ne kete pako nuk mbikqyret vazhdimisht, nese mungon asistenca teknike nga komisioni e para se gjithash nese askush nuk pergjigjet per veprat e bera deri tani, mbetet enigmatike se si duam te bindim popullin se nuk mungon serioziteti ne zbatimin e programit te aprovuar. Per me teper, nese te gjithë mekatarët ende mbeten ne pushtet e ne disa raste atyre edhe u besohet reformimi i institucioneve, besimi ne vendosmerine e qeverise do te luhatet edhe me teper. Pa dyshuar ne qellimin fisnik te Keshillit te Ministrave, them me plot bindje se ne zgjedhjen e strategjise dhe ne hapat e ndermarre jane bere gabime te medha.

Sa kohe qe Shqiperia do shihet nga te huajt si nje vend pa ligje dhe pa rend, do te jete e pamundur te terhiqet kapitali i huaj aq i nevojshem per ringjalljen e ekonomise shqiptare. Banka Boterore dhe institucionet tjera financiare gjithnje e me shume insistojne ne perdorimin e pershtatshem te ndihmave te ofruara nga ta; kerkojne nje lufte me te vendosur ndaj korrupsionit, pra ushtrojne tryzni ne qeverine e Shqiperise per ta luftuar korrupsionin.

SIGURIMET SHOQERORE DHE ZVOGELIMI E EKONOMISE INFORMALE

Nga Naim HASA¹

Hyrje

Sigurimet shoqerore luajnë një rol të rëndësishëm në jetën ekonomike, politike e shoqerore të një vendi. Mundësia e vendosjes së tyre përcaktohet nga forca ekonomike e një shteti, për faktin se ato mbështesin me të ardhura shtetasit në raste të tilla si paafësi për punë, papunësi, pleqëri etj.

Kushtet e reja sociale që u krijuan, diktuan nevojën e rishikimit e rimodelimit të sistemit të mbrojtjes shoqerore, sipas skemave bashkëkohore. Në këtë kontekst, është ndertuar edhe platforma legjislative që rregullon marrëdhëniet në fushën e sigurimeve shoqerore. Aktualisht këto marrëdhënie rregullohen nepermjet ligjit nr.7703, datë 11.05.1993 "Për Sigurimet Shoqerore në Republikën e Shqipërisë".

1. Mbrojtja Shoqerore

Mbrojtja shoqerore përfshin dy grupe të mëdha: përfitimet kontributive dhe ato jo kontributive. Qëhen përfitime kontributive sepse përfitimet që rrjedhin nga ky legjislacion financohen nga kontributet që derdhen në subjektet e interesuara në buxhetin e llojeve të veçanta të sigurimit dhe madhësia e tyre varet nga kontributet e derdhura. Ndërsa, përfitimet jo kontributive mbështeten tek nevojat që kanë familjet ose individët pa të ardhura ose me pak të ardhura dhe financohen nga buxheti i shtetit.

a. Përfitimet kontributive ndahen në dy grupe të mëdha: Sigurimet Shoqerore që realizohen nepermjet ligjit nr.7703, datë 11.05.1993 dhe Sigurimet Shëndetësore që realizohen nepermjet ligjit nr.7870, datë 13.10.1994.

Sistemi i Përgjithshëm i sigurimeve shoqerore, përfshin në vetvete 3 lloj sigurimesh:

- Sigurimi i detyrueshëm ka në përbërje 5 degë sigurimi si: sigurim për semundje, barre lindje, aksidente në punë e semundjet profesionale, pensione, papunësi. Ky sistem mbështetet në disa parime kryesore.
- Sigurimi Vullnetar është vazhdimi i skemës së detyrueshme. Ky lloj sigurimi jep përfitime shtesë për personat e vetëpunësuar; zgjerohet sigurimi i detyrueshëm për kategori të caktuara, por që nuk përfitojnë nga skema e detyrueshme, etj.
- Sigurimi Suplementar, i cili ofron përfitime shtesë për zyrtarët shtetërorë, ushtarakët, dhe personat private.

2. Fondet e Sigurimeve Shoqerore

Një konceptim interesant të ri në këtë legjislacion marrin marrëdhëniet financiare. Buxheti i Sigurimeve Shoqerore është parashikuar të funksionojë si bankë, me të ardhurat që formohen nga kontributet që derdhen në punëdhënësit, punëmarresit dhe shteti për kategori të caktuara të siguruarish. Nepermjet kësaj banke financohen të gjitha shpenzimet që parashikohen në legjislacion. Në këtë kushtë, për funksionimin normal të kësaj

Tabella 1. Masa e Kontributeve

Nr.	Sigurime Shoqerore	Në %
1	Pensione	21.7
2	Semundje	1.5
3	Barre lindje	2.8
4	Aksidente	0.5
5	Papunësi	0.5
6	Gjithsej	32.5

skeme, në ligj është përcaktuar masa e kontributeve që duhet të derdhet çdo subjekt, për çdo degë sigurimi.

Nga këto, 32.5 për qind paguhet nga punëdhënësi dhe 10 për qind nga i punësuar. Ndërsa për sigurimin shëndetësor paguhet gjithsej 3.4 për qind nga ku 1.7 për qind punëdhënësi e 1.7 për qind punëmarresi.

Sipas pjesëmarrjes punëdhënësi derdhi 58.4 për qind të fondit të sigurimeve shoqerore, punëmarresi 23.3 për qind dhe shteti 18.3 për qind. Duke i analizuar burimet e formimit të ardhurave duke filluar nga viti 1993, pjesëmarrja e shtetit në fondin e sigurimeve shoqerore ka ardhur duke u ulur. Kështu, ndërsa në vitin 1993 ajo zinte 57.6 për qind, në vitin 1998 zuri 18.3 për qind.

3. Struktura e Shpenzimeve të Sigurimeve

Tabella 2. Shpenzimet ndaj GDP në Vit

Vitet	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Shpenzimet ndaj GDP	6.46	6.44	5.97	5.94	5.48	4.76

Tabella 3. Struktura e Shpenzimeve (1998)

Nr.	Shpenzimet	Milione leke	Në %
1	Pensione	16,703	76.1
2	Paafësi	90	0.41
3	Barre lindje	709	3.23
4	Aksident	5	0.02
5	Adm	553	2.52
6	Program e tjera	3,890	2.52
7	Gjithsej	21,950	100

¹ Drejtor i Përgjithshëm, Instituti i Sigurimeve Shoqerore, Tel: 042/27850 (Shën. i Red.)

Buxheti per sigurimet shoqerore ka zene nje pjese te rendesishme te Produktit te Pergjithshem Shoqeror. Per vitin 1998, peshen kryesore te shpenzimeve e kane zene shpenzimet per pensione.

Faktoret qe kane ndikuar ne rritjen e pensioneve kane qene rritja e numrit te pensioneve (e perfituesve) dhe rritja e pensionit mesatar.

Ne ligjin e ri te Sigurimeve Shoqerore, pjesemarrja e shtetit eshte ne dy aspekte: si kontribut dhe si subvencione, kur shpenzimet nuk mbulohej. Legjislacioni i ri ben nje transformim rrethor edhe te Skemes se Financimit. Nepermjet ketij ligji parashikohen te arrihen 2 qellime:

- Kthimi i sistemit te sigurimeve nga nje sistem i varur totalisht nga buxheti i shtetit ne nje sistem veteadministrues;
- Krijimi i hapësirave te nevojshme per rritjen e perfitimeve.

Duke analizuar treguesit financiar vihet re se subvencioni i buxhetit te shtetit ka ardhur gjithmone ne renie. Ndersa ne vitin 1993 ai perfaqesonte 56.05 per qind, ne fund te vitit 1997 zuri 6.2 per qind te totalit te shpenzimeve.

Pasqyra 4. Struktura e Popullsise ne vitin 1997

Nr.	Popullsia	Ne mije	Ne %
1	Ne moshe pune	1.860	56
2	Mbi moshen e punes	368	11
3	Nen moshen e punes	1.096	33
4	Gjithsej	3.324	100

Nje nder faktoret qe ndikon ne zhvillimin e sistemit te sigurimeve shoqerore jane edhe proceset demografike.

Pasqyra 5. Struktura e Popullsise Aktive

Nr.	Popullsia Aktive	Ne mije	Ne %
1	Te punesuar jashte vendit	561	30
2	Te punesuar brenda vendit	1.107	60
3	Te papune	194	10
4	Gjithsej	1.860	100

Siç shihet, popullsia aktive ze nje vend te rendesishem (56 per qind). Aktualisht Shqiperia eshte nje vend moshor te re te popullsise. Moshja mesatare eshte 28 vjet kundrejt 40 - 42 vjeç qe e ka Europa.

Megjithese kemi nje popullsi, ku rreth 56 per qind e saj eshte aktive, struktura e popullsise aktive paraqet si me poshte:

Shifrat e mesiperme tregojne se vetem 60 per qind e popullsise aktive eshte e punesuar brenda vendit dhe eshte nje objekt direkt i punes tone, per t'aktivizuar si kontribues ne sistemin e sigurimeve shoqerore.

Duke ju referuar treguesve te meposhtem, 79 per qind e

Pasqyra 6. Popullsia e punesuar sipas sektoreve

Nr.	Sektoret	Ne mije	Ne %
1	Spektori Shteteror	226	21
2	Spektori privat jo-bujqesor	120	11
3	Spektori privat bujqesor	761	68
4	Popullsia gjithsej e punesuar	1.107	100

popullsise punon ne sektorin privat, ndersa 21 per qind e saj punon ne sektorin publik, si ne ate buxhetor ashtu dhe ate jo buxhetor.

Analiza e struktures se popullsise se punesuar gjate

Pasqyra 7. Struktura e popullsise se punesuar (1994)

Nr.	Sektoret	Ne mije	Ne %
1	Spektori shteteror	615	56
2	Spektori privat bujqesor	6	5.5
3	Spektori privat jo-bujqesor	420	38.5
4	Gjithsej	1.095	100

periudhes se tranzicionit tregon ndryshime te kesaj strukture. Gjithmone dhe ne shume pesha specifike e sektorit shteteror vjen duke u ofruar dhe ajo e sektorit privat vjen ne rritje. Struktura e popullsise se punesuar ne vitin 1994 me vitin 1997 jepet ne pasqyrat e meposhtme.

Pasqyra 8. Struktura e popullsise se punesuar (1997)

Nr.	Sektoret	Ne mije	Ne %
1	Spektori shteteror	226	21
2	Spektori privat	881	79
3	Gjithsej	1.107	100

Studimi i I.L.O. "Pleqeria nje ngarkese e padobishme" ofron disa perfundime te rendesishme. Rritja e rena e lindjeve dhe rritja e jetegjatesise jane dy faktorine te kombinuara, njafte shqetesuese sot ne bote. Shifrat gjithmone dhe me shume po dobesojne skemat e pensioneve. Ne vitin 2025, vetem ne vendet e Europes, anetaret e popullsise mbi 65 vjeç priten te rriten ne 21 milione, ndersa popullsia aktive 15-40 vjeç pritet te bjere 15 milione.

I pare ky aspekt ne vendin tone, nga nje studim i Institutit te Statistikes "Situatione Demografike ne Shqiperi" rezultojn se ne periudhen 1990-2000 numri i lindjeve do ulet me shpejtesi nga 79 mije lindje ne vitin 1990, me nje mesatare vjetore 65 mije vete per periudhen 1990-2000. Po keshtu, popullsia me moshe pune (15-59 vjeç) e rritur shume shpejt

ne vitet 1969-1989, si rrjedhoje e lindshmerise se larte, ne saje te uljes se ritmit te lindjeve dhe te nje emigracioni, per vitet 1990 - 1995 ka nje zvogelim te kesaj grupmoshe. Per rrjedhoje, grupmosha e popullsisë se moshuar mbi 60 vjeç do rritet shume ne te ardhmen. Ne vitin 2000 ne raport me vitin 1990 ajo do rritet rreth 42 per qind.

4. Ndikimi i Sektorit Informal ne Sistemin e Sigurimeve Shoqerore

Trajtimi i realizimit te treguesve te mesiperin pasqyron ndikimet e punes jo formale edhe ne sistemin e sigurimeve shoqerore. Pa dyshim, puna informale gjendet ne çdo vend te botes dhe ka ndikimet e veta ne sistemin e sigurimeve shoqerore, sidomos ne ato sisteme mbi baze kontributive, por e rendesishme eshte qe behen perpjekje te medha per minimizimin e veprimeve te saj.

Sa me i konsoliduar te jete shteti, sa me ne harmoni te veprojne pjeset perberese te tij, aq me e vogel eshte edhe puna jo formale. Ne kete kontekst, ne Shqiperi si nje vend i pa konsoliduar ne tranzicion, ku akoma vazhdon te mbizoteroje pozicioni pasiv i individit per zgjidhjen e problemeve, sidomos ato sociale, ndikimet e punes jo formale jane shume te medha. Ndersa hota flet me shifra 2-5 per qind, ne Shqiperi flet me 20-30 per qind e me shume.

Puna jo formale paraqitet me dy format e saj, ne punen e zeze, d.m.th. kur personat kane nje veprimtari ekonomike dhe nuk e kane deklaruar ate, dhe per rrjedhoje nuk i nenshtrohen detyrimeve shteterore, si dhe ne punen "gri", kur personat qe kane veprimtari ekonomike te deklaruar, nuk pasqyrojne sakte perfittimet per rrjedhoje derdhen me pak detyrime shteterore.

Ajo qe duhet te pranohet eshte se megjithese shihen pasojat e punes ilegale, qe jane drastike per Buxhetin e Shtetit dhe ate te sigurimeve shoqerore, perseri kjo dukuri nuk njihet mire, per rrjedhoje perpjekjet tona frontale per kufizimin e saj jane ta pakta.

Nga disa kontrole qe jane ushtruar ne bashkepunim me Inspektoriatin e Punes ne organet tatimore ne rrethin e Tiranës (Tetor 1997) del se nje numër i konsiderueshem i subjekteve private bente pune te zeze. Keshtu, nga subjektet e kontrolluara vetem 74 per qind kishin akt-marveshje dhe 70 per qind e te punesuarve kishin deklaruar rreth 8453 persona me pak. Sipas vrojtimeve rezultojn se vetem Tirana humbet 23.4 milione leke ne muaj.

Ne shkalte vendi, vetem si efekt i punes se zeze mendohet se sigurimet shoqerore humbasin rreth 1.5 miliarde ne vit (ketu nuk perfshihet puna "gri"). Shkaqet jane te ndryshme, por me te rendesishme jane shkaqet legjislative dhe ato qe lidhen me situaten e pastabilizuar.

5. Ndikimi i Sektorit Informal ne Ecurine e Skemes dhe te Buxhetit te Sigurimeve Shoqerore

Ky ndikim aktualisht eshte i ndjeshem dhe ka dy pasoja te rendesishme negative. *Ne pari*, krijohet nje kontigjent i madhte i pa siguruarish, vecanerisht nga brezi i ri te punesuar pas vitit 1993. Nese do te vazhdohet te ecet ende keshtu, do

te jete e veshtire perfshirja e tyre ne skemen e sigurimit te detyrueshem. Dhe nese do te realizohet kjo perfittimet prej saj do te jenen minimale.

Ne dyti, ulat ndjeshem kontributi i brezi aktual ekonomikisht aktiv dhe kjo ndikon negativisht ne buxhetin e sigurimeve shoqerore, e per rrjedhim ne rritjen e nivelit te te ardhurave te perfittuesve aktuale pensioniste.

Per te gjykuar rreth ketyre pasojave eshte e domosdoshme te njihet niveli real i papunesise dhe i sektorit informal. Niveli zyrtar i papunesise njihet rreth 10-12 per qind, nderkohe qe ka studiues dhe institute private qe flasin per nje nivel real te papunesise qe shkon rreth 40-50 per qind.

Te dhenat e nxjerra nga studimi i kryer ne shkalte vendi ne Dhjetor te vitit 1996, lidhur me regjistrimin e subjekteve juridike dhe fizike private tregojne se rreth 25-30 per qind e ketyre subjekteve ekonomikisht aktive jane te paregjistruara. Duke bere diferencat midis 50 per qind dhe 12 per qind te nivelit te papunesise, te cilat jane trajtuar me lart, rezultojn se rreth 28-32 per qind e personave te vetepunuesuar apo te punesuar veprojne aktualisht ne sektorin informal.

Nga nje anketim i zhvilluar nga ISSH-ja per kete problem ne sektorin privat ne Tirane (500 te anketuar) te pasiguar rezultojn:

- 15 per qind jane indiferent ndaj sigurimit;
- 5 per qind nuk deshirojne vete te sigurohen;
- 3 per qind nuk kane dijeni per nevojën qe ka çdo shtetas per sigurim shoqeror dhe institucionin qe e administronate;
- 28 per qind kane vendosur te mos sigurohen ne marreveshje me punedhenesit;
- 49 per qind nuk jane te siguruar sepse kjo ju eshte imponuar nga punedhenesi.

Nga shifrat e permendura nuk eshte veshtire te arrihet ne perfundimin se sektori informal vepron ne permasa shqetesuese dhe se ai do te kete rrjedhime teper negative per te ardhmen, si per buxhetin e shtetit ashtu edhe per skemen dhe buxhetin e sigurimeve shoqerore. Duke qene se ka pasoja mbare kombetare, kerkohet nje platforme shteterore dhe bashkerendim te punes se tere institucioneve shteterore, vecanerisht organeve Tatimore, Inspektoriatit te Punes dhe te Sigurimeve Shoqerore per te punuar e luftuar kete dukuri.

Krahas masave dhe faktoreve makroekonomike qe do te veprojne ne te ardhmen, Instituti i Sigurimeve Shoqerore ka nje program te vecante per te operuar per zvogelimin e ketij tregu. Politika e ketij institucioni synon qe permes akteve ligjore e nenligjore, masave administrative, zhvillimeve institucionale dhe strukturore, si dhe te atyre te karakterit informues e publicistik t'i drejtohet ketij sektori me njetet dhe mentalitetet e tregut. Pra, do tu drejtohen sektorit privat, te vetepunuesuarve ne zonat rurale dhe sigurimit vullnetar per t'u perfshire keta ne skemen e sigurimit shoqeror.

Kjo eshte e vetmja rruge, jo vetem per te siguruar mbijetesën e skemes se sigurimit te ISSH-se, por njekohesisht per te ecur me konsekuence drejt krijimit te nje shteti te vertete social ne vendin tone.

NJE STRATEGJI PER ZHVILLIMIN EKONOMIK- BAZE PER RITJE TE QENDRUESHME

Nga Dr. Luan SHAHOLLARI¹

Hyrje

Domosdoshmeria e hartimit te nje strategjie zhvillimi ne kushtet e nje ekonomie tregu buron nga fakti se "...tregu eshte me shume se rezultatja e levizjeve te individeve atomike. Tregu perfshin ndryshime te rregulluara dhe te organizuara. Pra, tregu nuk eshte nje e dhene natyrore apo qiellore, por eshte ne vetvete nje institucion i qeverisur nga nje varg rregullash qe pengojne disa zakone dhe legjitimojne disa te tjera".

Strategjia e zhvillimit kombetar aktivizon vendin per te vene sa me mire ne perdorim kursimet e veta dhe ato te partnereve te tij te huaj, ne menyre te koordinuar, me qellim qe zhvillimi te sjelle te ardhmen qe njerezit deshirojne per veten dhe femijet e tyre. Ajo mund te konsiderohet si projekt i qendrueshem, i mbeshitetur nga politikat perkatese, qe synon realizimin e objektiveve afatgjata qe lidhen me nje dege te caktuar, dhe permes saj, me ekonomine kombetare ne tersi. Ne nje version tjetër, strategjia percaktohet si nje ndertim institucional i synimeve, objektiveve, perparësive dhe mekanizmeve te realizimit te tyre, gjate nje periudhe te projektuar.

Shqiperia nuk ka nje strategji te zhvillimit kombetar, dhe nivelet me te larta te qeverise dhe donatoret nderkombetare e pranojne domosdoshmerine e saj. Ne Nentor 1997, stafi i Qendres Karter vizitoi Shqiperine dhe arriti ne perfundimin se, megjithë veshitësitë, ne Shqiperi ekzistojne kushtet per procesin e hartimit te nje strategjie te zhvillimit kombetar. Kuptohet se, kushtet jane me te mira tani ne vitin 1999, pas tabloze makroekonomike te permiresuar dhe largimi i vendit nga stadi i emergjences vitin e kaluar.

Mungesa e nje strategjie zhvillimi, megjithë ndihmat e ofnuara, lidhet me politikat liberale te ndjekuara nga qeverite e meparshme ne fillimet e tranzicionit ne Shqiperi si dhe me nenvlefesimin e rolit te institucioneve ne nje ekonomi tregu. Per rrjedhoje, gjate kesaj periudhe kemi njohur nje tranzicion te gjate, te veshtire, me nderprerje e kthesa mbrapa, me pasoja negative per shitesa te gjera te popullsisë. Pra, per vite me radhe kemi njohur "Shock-un", por jo "therapyn". Tek ne ndodhi pikerisht ajo qe ka kish paralajmëruar qe ne fillim te kesaj deкаде çmimi Nobel per ekonomi ne vitin 1991 R. Coase se "...pa institucione te pershtatshme nuk mund te ndertohet asnje lloj tregu, i çfaredo rendesie qofte ai".

Ndertimi institucional ne formen e nje strategjie zhvillimi ekonomik ne shkalle kombetare synon te plotesoje pikerisht nje nga boshlleqet e mesiperme.

I. Strategjia Industriale dhe Politika Industriale: Raporti midis tyre

Prof. G. Meier i Universitetit te Oksfordit vecon disa lloj strategji sh:

- te zhvillimit industrial;
- te zevendesimit te importit;
- te zhvillimit te eksportit;
- te ritjes se ballancuar te zonave urbane ne ato rurale;
- te mbeshetes te zhvillimit te bujqesise

Nuk ka receta te gatshme lidhur me strategji te duhen ndjekur per te kaluar nga njera faze zhvillimi ne tjetren, vecanerisht ne kete periudhe tranzicioni, mbasi mundesite dhe kushtet jane te ndryshme ne vende te ndryshme. Por, ne kete rast na vjen ne ndihme pervoja e vendeve me te industrializuara te Europes Perendimore, SHBA-se, Kanadase e Japonise, te cilat pas Luftes se Dyte Boterore, e sidomos ne vitet '60, i dhane perparësi ritjes se prodhimit industrial ne strategji te tyre te zhvillimit ekonomik.

Pervoja e mevonshme e Japonise dhe e "4 tigrave te Azise" (Korea e Jugut, Hong Kong, Tajvan, Singapor), te pasuar nga te tjere "tigrat", tregon per kombinime te strategji te industriale, te zevendesimit te importit dhe te nxitjes se eksportit, duke shfrytezuar "transferimin teknologjik" nepermjet investimeve te huaja direkte. Shteti ka luatur nje rol te rendesishme ne kete proces, duke ndjekur linjen e avantazheve krahasuese, duke mos perjashtuar edhe nje lloj proteksionizmi te perkohshem ose duke administruar renien ne dege te caktuara te industrise si psh: metalurgjia, çeliku, tekstilet. Si rezultat i ketyre masave dhe strategji te zhvillimit ekonomik, keto vende gjate dekadave te fundit kane qene sfidantet e rinj ne volumin e pergjithshem te prodhimit boteror dhe shkenbimeve tregtare.

Raporti midis strategji te industriale dhe politikes industriale mund te shprehet, ne menyre figurative, ne krahasimin midis skeletit te nje ndertese dhe tullave qe veshin muret e saj.

Politika industriale, ne nje kuptim te gjere, mund te percaktohet si nje lloj i politikes qeveritare qe ndikon mbi industrine ne menyre te vecante, per te arritur nje objektiv te caktuar, i cili zakonisht matet me ritjen e GDP-se per fryme te popullsisë.

Qeverite mund te adjekin politika qe synojne mbrojtjen e ritmeve te prodhimit ne dege te caktuara

¹ Deputet, Komisioni Ekonomi, Finance, Privatizim, Ligjvenderesja e Shqiperise, Tiranë, 1999.

te ekonomise. Zhvillimi i SME-ve, rritja e eksportit dhe zëvendësimi i importit në periudha të caktuara mund të vlerësohen në rendesi strategjike, për rrjedhojë mund t'u kushtohet rendesi e veçantë.

K. Kowling argumenton se është e nevojshme që politika industriale të konceptohet jo thjesht në terma të rregullatore por, në ato zhvillimore, ashtu si në Japoni. Ai nuk bën fjalë për një plan qendror të plotë, por për një planifikim investimesh, i cili duhet të jetë "strategjik, selektiv dhe e decentralizuar", duke vënë në dukje se hallka kyçe mbetet "evidencimi i fituesve" që do të dalin nga një shqyrtim i kujdesshëm i "sektoreve dhe firmave strategjike".

Mungesa e një politike industriale ka ndikuar mes të tjerave që vendi ynë të jetë "... ndër të paktet vende ish-socialiste, ku procesi i ç'industrializimit ka shkuar aq larg sa të ndryshojë në mënyrë rrenjesore strukturën e prodhimit dhe si pasojë të çojë drejt një përkeqësimit të ndjeshëm të të ardhurave të buxhetit të shtetit.

Objektivat strategjike duhet të detajohen në afatmesme (2000-2005) dhe afat-gjata (2000-2020), të cilat mund të rishikohen e plotësohen në zbatim e sipër, duke synuar disa drejtime kryesore:

- a. vënie në qarkullim të burimeve natyrore të vendit, duke krijuar kapacitete të reja prodhuese me cikël të mbyllur, të orientuar kryesisht nga eksporti;
- b. rritjen e ritmeve të larta të GDP-se me qëllim rritjen e nivelit të mirëqenies të popullatës në teresi;
- c. rritjen e ritmeve të larta të prodhimit industrial brenda struktureve të GDP-se, që të zërvendin e përë midis degeve të tjera;
- d. rritjen e nivelit të punësimit në tersi, në veçanti në sektorin e industrisë, me qëllim që t'u afroheni niveleve mesatare të vendeve të BE-se.

2. Një Strategji Industriale për Shqipërinë? Alternative që duhet Studiuar me Kujdes

Përkeqësimi i tregësive makroekonomike në fund të vitit 1996, zgjerimi e sektorit informal dhe i korrupsionit në teresi, lulezimi dhe falimentimi i skemave piramidale, ngjarjet dramatike të muajve të përë të vitit 1997 vëçanërisht, nxorren në përë dobësine e institucioneve në Shqipëri. Në këtë kuadër u ngrit edhe opinioni i ekonomistëve dhe specialistëve të tjere për domosdoshmerinë e një strategjie për zhvillimin ekonomik të vendit.

Në përfundim të një debati të hapur vitin e kaluar në shtyp për rolin e një strategjie të mundshme zhvillimi, ku shprehën mendimet specialiste të ekonomistëve, politikane, qarqet akademike, rreth 90 për qind e tyre theksuan domosdoshmerinë e një strategjie të zhvillimit ekonomik në shkallë vendi, duke zgjedhur, në shumicën e rasteve, alternativën e një strategjie industriale. Mendimet kundër lidhen me tëper me shkaqe të karakterit politik se sa ekonomike apo shkencor.

Gjate kësaj periudhe tranzicioni janë hartuar e

miratuar dy strategji: një për zhvillimin e bujqësisë (1992) dhe një tjetër për zhvillimin e turizmit (1993). E përë pati një zbatim të pjesshëm, kurse e dyta mbeti në letër. Arsytet janë të shumta, përë një prej tyre - me karakter të përgjithshëm - ishte mungesa e një strategjie tëresore zhvillimi, që të përfshinte gjithë ekonominë. Është i njohur fakti se industria është e lidhur ngushtë me bujqësinë e deget e tjera. Nderkohe që një strategji e re u miratua vitin e kaluar për bujqësinë (green strategy) dhe ajo për turizmin po rishikohet, është e nevojshme të hidhen hapa të tjere me të plotë.

Zhvillimi ekonomik i vendit i paraprirë nga një strategji industriale përcaktohet nga disa faktore:

Se përë, kriza e shtime ekonomike që po kalon vendi ynë është kryesisht pasojë e krizës ekonomike në industri. Ky përfundim i nxjerrë ka një konsensus të gjërë edhe midis qarqeve politike, akademike dhe shtetërore. Përë, ky konkluzion qëndron ende në rendin e ditës. Gjate kësaj periudhe tranzicioni, nga viti 1991 e këtëj, prodhimi industrial i është nënshtruar një "renie të lirë" në kuptimin fizik të këtij koncepti, që ka sjellë si pasojë:

- ndryshime drastike të tij në raport me deget e tjera brenda GDP-se;
- thellimin e defiqitit buxhetor;
- thellimin e defiqitit të tregtisë së jashtme;
- rritjen e nivelit të papunësisë.

Rrjedhimisht, përë rritjen e prodhimit industrial nuk mund të sigurohet një rritje ekonomike e qëndrueshme në teresi. Përë, kjo nuk mund të realizohet në mënyrë spontane. Frenimi i rënies dhe rritja përë saj kërkojnë hartimin dhe zbatimin e strategjive dhe politikave shkencore, që mund të përfshiheshin në një strategji industriale, të detajuar në objektiva afatmesme dhe afatgjata.

Se dyti, një strategji e mundshme industriale, e mbështetur nga një politike industriale përkatëse, do të ndikojë fuqimisht në integrimin ekonomik të vendit tëone në strukturat e Bashkimit Europian. Ky proces duket ende i largët për Shqipërinë, përë gjithësesi mbetet një objektiv për t'u arritur në të ardhmen afatmesme apo afat-largët. Kjo përëje është vërtetuar me kohë nga vendet aktuale të BE-se, përë edhe nga ato kandidatë si Hungaria, Polonia, Republika Çeke, Slovenia dhe Estonia.

Në këtë kuadër, është e nevojshme të terhiqet dhe përshatet përëvoja për hartimin e një strategjie dhe politikë industriale dhe institucionizimin e saj, duke përëshire me këtë të gjitha ndryshimet e legjislatonit tëone kombetar.

Se treti, mjedisi ekonomik ndërkomëtar, më të cilin Shqipëria përëballët përë fillimin të kësaj dekae dhe në vazhdim, është kërëtesisht i ndryshuar nga ai i përë viteve '90. Ky mjedis kërkon ndryshime në ekonominë, që ajo t'i përshatet e konkurojë, të gjejë veten e vet. Vëprimet duhet të shkojnë në një drejtim, i cili krijon kushte për lidhje të ngushta midis qeverisë,

organizatave te punetoreve dhe sipermarresve. Te gjitha keto duhet te perfshihen ne nje strategji dhe politike industriale, e cila duhet te kete si objektiv kryesor rritjen e nivelit te mireqenies ne vend. Prandaj, eshte e nevojshme nje perdorim me efektiv i ndihmave dhe kredive te BE-se, FMN-se, BB-re, i investimeve te huaja direkte dhe kanalizimi i tyre drejt objektivit kryesor.

Se katerti, Shqiperia ka nje fuqi punetore te re, relativisht te arsimuar por jo te kualifikuar, per rrjedhoje me cmim te ulet dhe me prejardhje kryesisht nga zonat rurale. Pervoja e vendeve me te industrializuara te botes tregon se industrializimi perben nje prirje te pergjithshme, nje rruge te sigurte per cdo vend qe synon zhvillim te shpejte dhe te qendrueshme ekonomik. Madje, shumica e ketyre vendeve kane kaluar me tej - industrializim - faze zhvillimi. Kjo, ku punesimi ne industri (sektori dytesor) ka ardhur duke rrene, kurse ne ate te sherbimeve (sektori terciar) duke u ngritur, nje pervojë shkaklore qe ndjek ndryshimin qe ka ndodhur gjithnje me pare - nga sektori primar (bujqesi - lende te para) drejt sektorit sekondar, kjo sjell njaft avantazhe: sektori i sherbimeve, duke i zgjeruar, sjell rritjen e cilesise te jetes per konsumatorët, nderkohe qe punesimi ne kete sektor eshte shpesh (por, jo gjithmone) me i preferueshem se ne sektoret e tjere.

Ne Shqiperi, rreth 65 per qind e fuqise punetore gjithsej eshte e punesuar apo vete-punesuar ne bujqesi, kundrejt vetem 6 per qind ne vendet e BE-se (behet fjale per 12 vendet e para, por prirja nuk ndryshon edhe po te mbalhen parasysh 3 vendet qe u futen me vone) ose 24 per qind (mesatarisht) ne vendet e Europes Lindore dhe Qendrore. Ne industri eshte e punesuar vetem 10 per qind e fuqise punetore ose 3 here me pak se ne BE, ndersa se sektorin e kerkimeve 24 per qind, kundrejt 62 per qind ne BE dhe 40 per qind ne vendet e Europes Lindore dhe Qendrore. Prandaj, eshte e nevojshme qe te kemi nje strategji dhe politike industriale qe te synoje ndryshimin e raportit te punesimit ne favor te industrise dhe sherbimeve, duke lehtesuar bujqesine qe eshte tejet e mbingarkuar.

Se pesti, Shqiperia, ne dallim nga disa vende te tjera ish-komuniste, ka me shume mundesi te mbeshetese nje strategji zhvillimi industrial ne perdorimin me efektivitet te burimeve te brendshme, njaft prej te cilave me cikël te mbyllur, duke krijuar

kushte te favorshme per uljen e koston si dhe per krijimin e vendeve te reja te punes.

Vendi ndjen mungesen e burimeve financiare per investime per perdorimin e tyre. Nga ana tjeter, vetem 300 milione dollare investime te huaja direkte, ne menyre kumulative nga viti 1991 e ketej, jane shume pak ne krahasim me nevojat qe ka ekonomia shqiptare per ristrukturim. Ndertimi i nje strategjie dhe politike industriale, e shoqeruar nga nje politike terheqese ndaj kapitalit te huaj privat, do te siguroje me shume garanci per investitorët e huaj.

Se fundi, ne synimin per hartimin e nje strategjie zhvillimi, qeverite shqiptare kane pasur mbeshetjen e institucioneve financiare nderkombetare si FMN, BB, BE, BERZH, te fondacioneve apo qendrave te njohura studimore ne bote si Qendra Karter. Ato kane keshilluar rishikimin e strategjive te para krizes te vitit 1997 qe ato te sjellin qendrueshmeri e permiresime brenda nje periudhe afatmesme. Sigurisht, kjo perben nje avantazh per qeverine shqiptare, e cila duhet ta shfrytetoje me efektivitet e ne kohen e duhur

Hartimi i nje strategjie te zhvillimit ekonomik, ne rastin konkret te nje strategjie industriale, duhet te jete objekt i nje vleresimi te kujdesshem shteteror. Shteti ka rolin e vet edhe ne nje ekonomi fregn, i cili para se gjithash eshte nje rol transformues. Hartimi i kesaj strategjie duhet te konceptohet si nje studim teresor, i kryer nen drejtimin e qeverise me pjesemarrjen jo vetem te specialisteve te institucioneve qeveritare por, edhe atyre jo-qeveritare, madje edhe te specialisteve te huaj.

Duke marre parasysh te gjithë faktoret pozitive dhe negative, periudha deri ne fund te vitit 2000 mund te caktohet si kufiri maksimal per hartimin dhe miratimin e strategjive industriale. Detajime me te hollesishme mund te behen brenda kesaj periudhe, ne varesi me objektivat konkrete qe do te caktohen nga grupi qendror i punes prane qeverise.

Kjo strategji do t'i nenshtrohet shqyrtimit dhe miratimit shkalleshkallesh, nga hallka me e ulet deri ne ate me te larten - Kuvendin e R.Sh.-se, duke marre ne kete menyre formen e nje ndertimi institucional - ligjor, i detyrueshem apo i rekomandueshem (si te gjykohet) per zbatim nga te gjitha subjektet shteterore apo private, vendase apo te huaja qofshin ato.

Literatura:

1. Albania, "Directions for recovery and growth. An initial assessment", Prepared by the WB, EC, EBRD in consultation with the IMF, July 1997.
2. Barbone, L. & Marchetti, D., "Transition and the fiscal crisis in Central Europe", Paper "the economies of Transition" Volume 3 I, 1995, p.59-74.
3. Coase, R., 1991, Nobel lecture "The institution structure of production", Oxford University Press
4. Edye, D. & Lintner, V. "Contemporary Europe. Economics, Politics and society", 1996, f.43.
5. Forbård, Th. A., Drejtore i zhvillimit te pergjithshem te Qendres Karter, "Shqiperia - Procesi i nderimit te strategjise se zhvillimit kombetar", "Ekonomia dhe Tranzicioni", nr.2 (16), Qershor 1998.
6. Hodgson, G.M., "Notes on institution building and industrial strategy", Paper, Cambridge, June 1996.
7. Konkurenca globale dhe modeli i ekonomise, Ekonomia, 13.12.1998
8. Kowling, K. (1987), "Transnational monopoly capitalism", p.179.
9. Meksi, A., "Programi afatmesem i Qeverise per zhvillimin ekonomik te Shqiperise per vitet 1993-1996", RI 27 Nentor 1993.

SHQIPERIA: GLOBALE APO RAJONALE

Nga Arben AHMETAJ

Hyrje

Kur flitet për tregje rajonale dhe zhvillimet e këtij fenomeni në dhjetë vitet e fundit, duhet të mbahet parasysh gjithë kuadri i marrëdhënieve ekonomike ndërkombetare apo për tregtine ndërkombetare, që lindin apo çimentojnë integrimin e tregjeve të veçanta në tregje të integruara.

Përvoja shqiptare e pas viteve '91 paraqet një rast pak të çuditshëm, por shumë pozitiv, në sjelljen ndaj elementeve kryesore të hapjes së tregut. Ndodhë edhe nën presionin e donatoreve, reformave të ndermarrura nën flamurin e ekonomisë së tregut dhe demokratizimit të institucioneve, Shqipëria vendosi të ece në rrugën e liberalizimit të llogarise korente të bilancit të pagesave. Këtë vendos ta bëjë duke liberalizuar tregun shqiptar, duke minimizuar, me një tendencë drejt zhdukjes, të gjitha barrierat që mund të qëndeshin proteksionizëm. Liberalizimi i çmimeve, kurs i lire këmbimi, minimizim subvencionimesh, mosaplikim kuotash, ruajtje e elementeve proteksioniste vetëm në nivel tarifor si instrumenti i vetëm ndërkombëtar i pramur në ruajtjen e prodhimit apo ekonomisë vendase, të krijon pershpyjen e një tregu transparent që do të mund të bëhet atraktiv për kapitalin e huaj dhe atë vendas, i cili ishte në formën. Dilema, e cila mbizotëron në shumicën e vendeve që tentojnë hapjen ndaj tregut global, është të ndjekë një liberalizim të shpejtë, duke parashikuar dhe anomali momentale të aktivitetëve ekonomike ekzistuese në vend, por duke e bërë tregun shqiptar të hapur për investitorët e huaj apo, të ndjekë një liberalizim të gradual që do të vononte ardhjen e kapitalit të huaj, për shkak të një ambijenti hezitant ekonomik me rezikun e një variabiliteti të madh të çmimeve relative në të ardhmen. Liberalizimi i shpejtë dhe unilateral u bë i mundur në Shqipëri edhe për një shkak tepër banal dhe fatkeq: shkaterimi i vlerave ekonomike të vendit. Transicioni shqiptar u shoqërua me shkaterimin e industrive eficientë dhe jo eficientë të cilat, në një ambjent me të studiuar ndryshimesh, do të mund të kishin mbijetuar duke institucionalizuar edhe mundësinë e ekzistencës së loëve që do të rezistonin një hapje të menjëhershme, fenomen që është observuar në disa vende të Evropës Lindore, të Amerikës Latine apo diku tjetër. Sot, në manualët komerciale Shqipëria figuron si një nga tregjet me të hapura dhe pa asnjë barriera sasiore dhe me barriera minimale "hidden or behind the borders", pra barrierat e bazuara në standarde dhe cilësi.

Duke iu referuar elementeve të lartpërmendur, tregu shqiptar duhet të ishte një nga tregjet me të preferuara të mallrave dhe të kapitalit të huaj. Në të vërtetë, në jemi deshmues të një terheqje minimale të investitoreve. Përgjigjja është tepër e thjeshtë dhe e njohur gati nga të gjithë: Volatiliteti i ekuilibrit politik, humbja e këtyre balancave deri në dhunë, dominimi i politikës në ekonominë shqiptare si dhe zhvillimet në Rajon i kanë mbajtur larg investitorët potenciale. Në të njëjtën kohë,

liberalizimi i menjëhershëm, i shpejtë, i kushtëzuar ka bërë që Qeveritë mos të kenë një strategji integrimi ekonomik të qartë, duke e bazuar atë në avantazhin e krahësuar shqiptar. Duke qenë se në përgjithësi liberalizimi apo nevoja për liberalizim vjen në moment krizash, ajo fillon si një politikë ad-hoc, duke mos dhënë një mundësi për të reformuar institucionet e politikave tregtare.

Tashmë, i gjithë ky liberalizim unilateral është duke hyrë në një fazë të re, atë të anëtarësimit të Shqipërisë në OBT (Organizata Botërore e Tregtisë). Është e vërtetë që anëtarësimi është një hap tepër pozitiv. Tregu Shqiptar do të integrohet institucionalisht në tregun ndërkombëtar, duke respektuar rregullat e lojës të përcaktuara në GATT dhe të zgjeruara me Roundin e Uruguajt, e me tej për në strukturat e OBT-së. Ç'është efektet ekonomike kur flitet për mundësitë e integrimit rajonal të Shqipërisë.

1. Tregu Rajonal dhe Tregu i Integruar Shqiptar

Fakti është që teorikisht Shqipëria është një treg i integruar, praktikisht Shqipëria vazhdon të jetë një treg, ku pjesa dermuese e konsumit të mallrave kryesore vjen nga importi dhe eksporti akoma nuk ka kapur shifrat e viteve 1980 në vlerë dollari. Si është e mundur që 10-15 vjet më parë, një ekonomi e centralizuar dhe jo efiçente arrinte të eksportonte rreth 360 milione dollare në vit dhe në vitin 1998 të arrijë të eksportoje vetëm 206 milione dollare në vit. Si është e mundur që 15 vjet më parë kishte treg për eksportin tone dhe sot eksportuesit shqiptarë numërohen me gishta. Vërtet ka një element që nuk mund të neglizhohet: eksporti apo importi atëherë ishte i kushtëzuar nga ekzistenca e një blloku politik-ekonomik i quajtur KNER, brenda të cilit Shqipëria kishte mundësi dhe lehtësira për të realizuar qëllimet tregtare, duke bërë të mundur një bilanc pagesash relativisht normal. Po në këtë kohë ka ekzistuar dhe një bllok po politik ekonomik perendimor. Komuniteti Ekonomik Europian, në të cilin Shqipëria kishte akses minimal apo të pallogaritshëm në krahasim me bilancin që kishte me vendet e KNER-it. Pavaresisht nga efiçenca apo epersia ekonomike e bllokut tregtar lindor, llogjika e të grupuarit dha rezultate. Sot në vitin 1999, kur vendi ynë bëhet gati të hyjë në Organizatën Botërore të Tregtisë, del e domosdoshme që Shqipëria të ketë një strategji integrimi të qartë, jo për t'i imponuar vetvetes një identitet ekonomik fals duke mbështetur apo subvencionuar një dege të caktuar ekonomike por, për të përgatitur veten për një treg të madh dhe të pafund ku kufijtë shtetërorë kanë pak rendësi, ku cilësia, sasia dhe shpejtësia e informacionit janë elemente vendimtare të mbijetesës. Ç'farë duhet patur parasysh në anëtarësimin në OBT dhe cilat janë vendimet e mundshme politik-ekonomike që politiko-

ekonomistët shqiptarë duhet të rekomandojnë për vendimarrësit të çfaredo krahut. Në aspektin teorik dhe të përgjithshëm, gjithmone theksohet se hapja e tregut shqiptar në tregun botëror si pjesë integrale e tij, janë avantazhet kryesore të anetaresimit. Të gjitha keto kanë si qëllim tërheqjen e investimeve të huaja në ekonominë shqiptare. Por, keto janë vetëm hapat fillestarë dhe jo garantues të tërheqjes së investimeve të huaja. Sot, pjesa dërmuese e ekonomisë ish-socialiste kanë ndërmarrë hapa të mëdha në hapjen ndaj partnerëve tregtarë perëndimorë. Vende si Maqedonia, ish-Republikat Sovjetike, Rusia, etj., duke mos marrë parasysh vende si Hungaria, Polonia apo Çekia që janë në një fazë tepër të avancuar, janë duke bërë të njëjtat përpjekje për të anetaresuar. Pra, kjo të shtyn të mendosh se koha në të cilën në anetaresohemi është në disfavor. Shqipëria në këtë aspekt e ka humbur elementin kohë si aleat të saj. Çfarë do ta bëjë Shqipërinë një vend më të favorshëm në tërheqjen e investimeve të huaja, në krahasim me vendet më të cilat ajo konkuron? Cili është ai avantazh i krahasuar, të cilin nuk e kanë vendet e tjera?

Shqipëria, në rradhë të parë, në pafundësinë e tregut të hapur duhet të kërkojë aleatë më të ngushtë në rajon, midis vendeve të zhvilluara dhe atyre në zhvillim. Ka ardhur koha që Shqipëria ta shohë me shumë kujdes mundësinë e hyrjes në bllok apo blloqe ekonomike apo marrëveshje tregtare të avancuara. E rëndësishme është se ku duhet t'i kërkojmë këta aleatë. Racionalja e çdo marrëveshjeje integrimi rajonal apo krijimi i një blloku ekonomik rajonal ka një bazë gjeo-politike. Sot statistikisht tregojnë 60 për qind të sipërfaqes së rrëzullit tokësor të përfshirë në marrëveshje të integrimit rajonal. Prandaj OBT-se janë të raportuara rreth 184 marrëveshje të integrimit rajonal dhe rreth 133 vende anetare të OBT-se marrin pjesë në një apo më shumë marrëveshje të kësaj natyre. Në shumicën e tyre, një nga elementet kryesore iniciues ka qenë faktori politik. E thënë më qartë, integrimi rajonal shërben së pari si diplomaci për të ulur tensionet politike, etnike dhe ekonomike, duke krijuar lidhje ekonomike tregtare, të cilat me kalimin e kohës duke sjellë përfitime ekonomike të dyanshme apo të shumëanshme bëhen barriera për prishje të ekuilibrit rajonal dhe sigurisë së një rajoni të caktuar.

Në librin e saj të fundit "Shtetet dhe Tregjet", Suzan Strange, Profesori në London School of Economics shkruan: "Shkëmbimet në tregtinë ndërkombëtare nuk janë thjesht rezultate të forcave të tregut, të kërkesës dhe ofertës relative. Më tepër, ato janë rezultat i një kompleksi të ndërsjellë negociatash që janë pjesërisht ekonomike, pjesërisht politike. Këto negociata përfshijnë shkëmbime të interesave të sigurisë kombëtare me ato komerciale." Shembull i qartë është vetë Bashkimi Europian, i cili u iniciua si një domosdoshmëri për të lidhur dhe kështu kontrolluar ekonomitë, me saktë industritë e Qymyrit dhe të Çelikut, pra industritë e luftës për atë kohë, të dy vendeve rivale Europiane, të Francës dhe të Gjermanisë, të cilat i kishin dhunuar botes dy lufta botërore. Sot ka një Komitet të integruar në gjëresë dhe thellesë, i cili do të kishte me shumë kosto në

që montimin e tij sesa në ecjen e vështirë përpara.

Se dyti, një vend në zhvillim do të kërkonte të hynte në marrëveshje të integrimit rajonal me një apo më shumë vende të zhvilluara, për të siguruar mbështetje në realizimin e reformave, ndërtimin dhe forcimin e institucioneve. Shembull për këtë është Shqipëria, e cila ka tentuar dhe do të vazhdojë të tentojë për një kohë të gjatë të hyjë në BE, jo vetëm për përfitimet ekonomike se sa për të garantuar vazhdimësinë e reformave strukturale dhe makro-ekonomike, pra për të evituar një kthim mbrapa. Në keto lloj marrëveshjesh, në shumicën e rasteve, ka edhe një element kushtezues anetaresimi të rëndësishëm. Vendet më të zhvilluara, anetare për anetaresimin e vendeve të ndryshme, përveç një sere parametrash ekonomike vendosin dhe parakushte për reforma institucionale, të cilat demokratizojnë vendin kandidat. Bashkimi Europian nuk do të pranojë asnjë vend kandidat pa u siguruar për bazën demokratike të këtij vendi. Kjo shihet qartë në rëndësinë e madhe që po i kushton këtij elementi vendet candidate të skalonit të parë si Çekia, Estonia, Hungaria apo Polonia. Një shembull tjetër tipik i efektivitetit politik të marrëveshjeve për integrim rajonal është rasti i Paraguajit - kandidat për të futur në MERCOSUR (Marrëveshje e integrimit të katër vendeve të Amerikës Latine, Argjentine, Brazil, Paraguaj dhe Uruguaj). Në prag të anetaresimit pati levizje për një gnisht shteti të mundshëm nga një grup oficerësh në Paraguaj. Presidentet e katër vendeve anetare deklaruan se parakusht për anetaresimin ishte sistemi politik demokratik, gjë që bëri që grupi i ushtarakëve të rishikonte qëndrimin. Shembull i qartë është vetë Shqipëria, e cila në përpjekjet për të anetaresuar në organizata apo institucione të ndryshme, ka ndërmarrë një sere reformash strukturale apo ekonomike.

Për të mbijetuar në ekonominë globale, një vend duhet të plotësojë dy kushte vendimtare:

Treg i hapur;

Ekonomi efiçente.

Shqipëria plotëson kushtin e parë por, nuk arrin të plotësojë dot kushtin e dytë. Çfarë është menduar që në momentet e para të reformës ekonomike në Shqipëri, pra që në "Stand By" e parë. Në ESAF-in e parë apo të dytë, ndër të tjera është krijuar i një tregu i hapur, transparent me stabilitet makroekonomik i cili në të dyja rastet, si në 1993-1994 apo në 1997-1998, është arritur me politika shtrenguese. Ekonomia efiçente kërkon instrumentat e saj bazë si privatizimin e sektoreve të ndryshëm të ekonomisë, duke përfshirë edhe ata strategjike, duke vënë theksin në privatizimin e sektorit bankar si linja nga e cila stabiliteti makroekonomik do të bëjë të mundur kreditimin e ekonomisë neperimjet ngushtimit të deficitit buxhetor pra, të rritjes së asaj pjesë të shteses së parase të dedikuar për ekonominë. Nga ky element në jetën akoma larg dhe do të ngelemi akoma më larg neqoftese do të kemi këtë volatilitet politik, shkundje të herëpashershme të institucioneve apo politizim të thembër të administratës shtetërore. Si rrjedhojë, investitorët e huaj do të vazhdojnë të rrinë larg. Në përpjekjet e veta për grupim, ka ardhur koha që Shqipëria të ndajë qartë partneret thjesht politike nga partneret e natyreshëm ekonomike. Gjeopolitika shqiptare gjithmone do të jetë Europiane. Pozicionet

gjeopolitike, rajonale kushtezojne menyren e sjelljes se nje vendi ne politiken ekonomike nderkombetare, duke tentuar partnere te cilet per fat te mire apo te keq do te jene influencuesit kryesore ne stabilitetin ekonomik apo politike te atij vendi.

Analiza e bilancit tone tregtar tregon qarte se importet kryesore vijne nga vendet fqinje Italia, Greqia, Gjermania, Turqia, Maqedonia. Eksportet tona kryesore jane me Italine ne rradhe te pare, Greqine, Gjermanine, Maqedoni, Austri e Turqi. Te dhenat e bilancit tregtar te vitit 1998 tregojne se vetem Italia ze 44 per qind te importeve tona, Greqia 30 per qind nderkohe qe 5 vendet e tjera sebashku perbejne 82 per qind. Per sa i perket eksporteve, Italia ze rreth 60 per qind te eksporteve tona, Greqia 20 per qind dhe te 5 vendet e paraqitura perbejne sebashku 87 per qind te eksporteve tona.

Pikerisht, ne kete grup shtetesh duhet t'i kerkojme partneret tane definitiv. Keto jane vendet ku diplomacia tregtare duhet te funksionoj me gjithë forcen e saj. Fatmiresisht por, edhe fatkeqesisht, me keto vende e kemi te lidhur edhe nje nga elementet kryesore te zhvillimit, sigurimin rajonal. Stabiliteti apo destabiliteti i ketyre vendeve dhe cdo levizje politike apo reforme ekonomike qe ate ndemarin ndikon ekonomikisht apo politikisht Shqiperine. E njeja gje ndodh dhe anasjelltas. Gjithashtu, do te thoja se edhe Jugosllavia duhet te projektohet si nje nga partneret tane kryesore ne te ardhmen ndoshta te afert. Ne e dime se jemi te detyruar te bashkejetojme dhe do te na duhet te gjejme rrugen me te mirre per ta bere kete. Pra, vendimmarresit shqiptare do te duhet te studiojne mundesine e inicimit te marreveshjeve te integritit rajonal te afert me keto vende. Kuptohet qe Bashkimi Europian do te ishte union Politikiko-Ekonomik i perkryer per Shqiperine por, duhet te jemi koshiente se eshte relativisht larg per ne. Aq me teper qe po t'i hedhim nje veshtrim te shpejte ekonomive te vendeve anctare dhe te kandidatave me te mundshem, ate q'ka Shqiperia afron, turizmin, bujqesine se bashku me krahuin e lire te punes, e afrojne shume vende te tjera perpara nesh me struktura me te institucionalizuara.

Aktualisht, Shqiperia ka nje disavantazh, kohen ne te cilen hapet. Tashme ajo nuk eshte e vetme qe konkurron per te terhequr investime dhe kapital. Shifrat flasin per kete. Ne vitin 1996, vetem 22 per qind e totalit te importit ishin import makineri dhe pajisje, pjesa tjeter i perkisnin mallrave te konsumit, ne vitin 1997 21 per qind dhe ne vitin 1998, pra ne vitin e pas-krizes, vetem 15.7 per qind. Ne kuadrin e zhvillimit te nje alternative te ndermjetme, Shqiperia mund te kombinonte nje hapje te njeanshme, ne baze te rregullave te institucionalizuara nga OBT, por duke tentuar seriozisht nje Marreveshje Integrimi te diferencuar qofte dhe te njeanshme nga ana e vendit tone, njekohesisht me Italine dhe me Greqine. Eshte e rendesishme te theksohet se nje kandidat apo nje anetar i OBT-se, kur tenton te hyje ne nje marreveshje te integritit rajonal, parimi kryesor do te duhet te jete lehtesimi i tregtise se mallrave apo te sherbimeve ne territorin qe do te mbuloje kjo marreveshje integrimi e mundshme, sesa rritja e barrierave te tregtise me vende jashte kesaj marreveshje. Kjo çështje eshte thelbesore per Nenin 14 te GATT 1994 dhe Nenin 5 te GATS.

Le te kthehemi perseri tek ideja e nje marreveshje integrimi rajonal me Italine dhe Greqine, e cila do te ishte nje marreveshje ideale, sepse do te jepte siguri per te dy partneret tane kryesore dhe do ta bente Shqiperine vend atraktiv per investitoret dhe kapitalin e ketyre dy vendeve. Duke mos abstraguat ne elementin politik, heqja e barrierave tarifore me keto dy vende, duke rritur pranine e investitoreve te ketyre vendeve ne Shqiperi, do te rrise interesin per stabilitet politik, ekonomik si dhe interesin teper domethenes per nje ekonomi formale nepermjet kanaleve zyrtare.

Jo pa interes per Shqiperine do te ishte nje Marreveshje Integrimi Ballkanik, ku pervec nje vendi apo dy vendeve te zhvilluara si Italia e Greqia te integroheshin ne nje marreveshje rajonale Shqiperia, Maqedonia, Jugosllavia si dhe Turqia. Nje marreveshje integrimi rajonal, e cila do te ishte shembull me interes per ne eshte CEFTA (Zona Europiane Qendrore e Tregtise se Lire), e nenshkruar nga vende te ish-kampit socialist si Republika Çeke, Hungaria, Polonia, Rumania, Republika Sloake dhe Slovenia. Kjo, jo vetem qe do ta kthente Ballkanin ne nje treg te madh, pra me interesant per investitoret e huaj por, do te realizonete dhe disa elemente te tjere po kaq te rendesishem per vendin tone: perfitimet ekonomike do te ulnin tensionet rajonale, do te rrisnin sigurine ne rajon, kete element baze per te afruar biznesin, si edhe do te sillnin ekzistencen e nje tregu mbareshqiptar duke integruar tregje qe i perkasin popullsesive etnike shqiptare ne rajon.

Ne kete rast ngrihet pyetja: po me te ardhurat buxhetore qe do te humbim nga heqja e tarifave te importit çfare do te behet, aq me teper qe ne 2002 do te fillojme te paguajme principalin e borxhit te ri, te cilin presupozohet ta kemi perdorur me efikasitet. Kjo pyetje do te vazhdoje te ekzistojte per nje periudhe relativisht te gjate. Sot qeveria eshte e pergatitur per nje hap teper pozitiv: uljen e tarifave me nje prirje per te aritur ne 2 nivele jo-zero, me plan per te pasur tarifen me te larte 15 per qind. Ndoshta, nje ide akoma me e perparuar mund te dominoje ne te ardhmen e afert: ate te te pasurit nje tarife unike. Ne kete aspekt do te theksoja se krijimi i nje Komisioni Tarifor brenda Ministrise se Financave, me pjesmarje te eksperteve sektoriale, do te arrinte te koordinonte me mire interesat sektoriale me politiken tarifore apo fiskale te Qeverise.

Anetaresimi ne OBT eshte nje obligim teper serioz per respektimin e rregullave te lojes. Mosrespektimi i ketyre rregullave te lojes presupozon nje penalizim te rende. Qeveria Shqiptare, pervec elementeve preferenciale te OBT-se, do te duhet te krijojte apo forcoje seriozisht institucionet qe kane pergjegjesi per ruajtjen e "trade-mark", te pronesise intelektuale, te drejtes se autorit, apo te copy-right. Pra, pa nje transparence te plote te tregut dhe pa krijimin e Institucioneve Gardian e rregullatore te parimeve, te cilat ne i pranojme dhe i promovojme, Shqiperia nuk mund te jete pjese dinjitoze e tregut rajonal apo global por do te ngelet ngaster e atyre "pseudo-biznesmeneve" qe do te mundohen ta mbajne ate jashte kanaleve formale te ekonomise.

KOMUNITETI I BIZNESIT DHE RRITJA EKONOMIKE

Nga Prof. Edmond LUÇI¹
Edlira KRAJA²

Hyrje

Me vendosjen e pluralizmit politik dhe pronësor pas vitit 1990. Shqipëria u fut në rrugën e ekonomisë së tregut. Ligjesimi i pronës dhe i iniciativës së lirë private, një varg masash për privatizimin e tokës bujqësore, të njësive të tregtisë dhe të shërbimeve, të mjeteve të transportit, të ndërmarrjeve të vogla e të mesme etj., si dhe krijimi i kuadrit ligjor dhe i strukturave të reja adekuate të ekonomisë së tregut, mundësuan krijimin dhe fuqizimin e sektorit privat të ekonomisë.

Duke anashkaluar analizen e dinamikës së biznesit, pranohet se vitet e fundit, sidomos pas ngjarjeve të hidhura të 1997, kjo dinamike ka njohur një prirje rënie që duket edhe nga të dhënat që vijojnë:

Figura 1. Dinamika e subjekteve private

Vitet	Nr. i subjekteve private të licencuara	Nga keto:	
		Biznes i vogël	Biznes i madh
1996	39,535	29,840	9,695
1997	25,684	18,083	7,601
1998	30,346	22,389	7,957

Perfytirimi me real mbi vendin dhe rolin e biznesit privat në ekonominë e vendit dhe mbi ndryshimet e ndodhura gjatë periudhës 1994-1998 japin të dhënat statistikore, që tregojnë peshën specifike të biznesit privat në numrin e përgjithshëm të të punësuarve në vend: në vitin 1994 ishte 61.8 për qind; në 1996 ishte 69.0 për qind, ndërsa në 1998 ishte 65.8 për qind. Vlerësimet e përafërta deshmojnë se sektori privat në vitin 1998 siguronte rreth 75-80 për qind të Produktit Kombëtar Bruto.

1. Disa Opinione mbi Kuadrin Ligjor Ekonomik

Gjatë hartimit të ligjeve me ndikime të fuqishme mbi kuadrin makro e mikro ekonomik të biznesit ka munguar bashkëpunimi institucional i organizmave shtetërore me përfaqësuesit e biznesit. Mund të thuhet pamedyshje se ende nuk është krijuar partneriteti real e i nevojshëm shtet - komunitet biznesi. Kjo praktikë ka pasojë shqetësuese e të padëshirueshme për biznesin. Legjislati shpesh, jo vetëm që nuk krijon terren të favorshëm për nxitjen e sipërmarrjes private, por në të kundërt, diskriminon haptas interesat e tyre.

Për ta shmangur në të ardhmen këtë mangësi, sugjerohet që të institucionalizohet krijimi i një

Forumit Konsultativ me përfaqësues të Qeverisë dhe të organizatave të biznesit. Të vendoset rregull që në forum të diskutohet dhe të merren kontestimet dhe sygjërimet për çdo projekt-ligj që ka të bëjë me politikën ekonomike dhe me mekanizmat e drejtimit të ekonomisë.

Defekti më serioz në lëmin e legjislatimit, që shoqërohet me pasoja njëjtë negative mbi biznesin, qëndron tek mungesa e forcës dhe efikasitetit për zbatimin praktik të ligjeve të miratuara. Ky defekt ka shërbyer si një shtrat i ngrohtë për lulezim të dukurive negative si: korrupsioni, kontrabanda, anarkia, ekonomia informale dhe spekulimi, të cilat demtojnë rëndë stabilitetin ekonomik e social të vendit.

Sjellja e administratës publike vazhdon t'i shkaktojë dëm të mëdha tregut. Le të qendrojmë p.sh. tek tregu i punës, ku vërehen deformime të mëdha që vijnë jo vetëm nga përhapja e gjere e punës së zeze por, sidomos nga shfaqja e korrupsionit dhe e të shpërdorimit të postit të punonjësve të sektorit publik. Përmes rrugëve spekulative dhe pengësive që u nxjerrin biznesmenëve, punonjësit e sektorit publik marrin shpërblime të paligjshme, që i kalojnë me disa herë pagat që ofron sektori privat. Kjo situatë e demton rëndë sektorin privat, punonjësit e të cilët jo vetëm ndihen të demotivuar në punë, por tërthorazi nxiten nga kjo dukuri negative që t'i vjedhin pronaret. Ka ardhur koha që të ndërmerren masa me energji dhe me efikasitet për të minimizuar këto dukuri që po e asfiksojnë çdo ditë e më shumë biznesin dhe tregun shqiptar.

Fakti që shumë biznese nuk deklarohen në organet tatimore, ndërsa njëjtë të tjere fshihen dhe i shmangen obligimeve ligjore, demton rëndë rregullat e lojës, deformon tregun dhe i vë në pozita të disfavorshme bizneset e ligjshme. Këto dukuri, duke deformuar keqas tregjet dhe sinjalet që transmetojnë ato, vështiresojnë edhe marrjen e vendimeve të drejta nga sipërmarrësit. Kjo dukuri duhet ta bëjë me të përgjegjshëm komunitetin e biznesit për detyrimet ndaj buxhetit.

2. Krijimi i Kuadrit Makroekonomik Nxites për Zhvillimin e Biznesit

Anketimet e kryera në komunitetin e biznesit kanë evidentuar barrierat me të cilat ballafaqohet aktualisht biznesi.

¹ Drejtor i Projekteve dhe Programeve, BOBSH, Tel: 042/ 43974 (Shën. i Red.)

² Lektore, Fakulteti i Ekonomisë, Universiteti i Tiranës, Tel: 042/24772 (Shën. i Red.)

a. *Forcimi i rendit dhe i qetesise publike*, garantimi i sigurise se jetes dhe te prones private te biznesmeneve dhe pse nuk eshte faktor ekonomik perben padyshim parakushtin me te rendesishem, por edhe me te kerkuar per nxitjen e investimeve te reja dhe zgjerimin e biznesit privat. Pervoja e hidhur e gjysmes se pare te vitit 1997, humbjet shume te medha qe pesoi sektori privat nga shperberja e shtetit dhe anarkia qe pllakosi vendin, por edhe ndodhite e periudhave te mevonshme, e kane rritur shqetesimin e pronareve te njafte firmave te vendit dhe te huaja, te cileve u eshte kercenuar jeta, u jane vene "gjoba" ne shuma te medha, jane zhdukur fizikisht ose kane provuar shantazhin e krimin.

b. Komuniteti i biznesit eshte thellesisht i interesuar per nje *strategji teresore, shkencore dhe afatgjate per zhvillimin ekonomiko-social* te vendit. Strategjite e deritanishme te trajtes se programeve ESAF, qe klasifikohen si strategji monetariste, nuk gjykohen si me te pershtateshme per interesat e zhvillimeve ekonomike afatgjate. Ato kufizohen te stabilizimi i situates makroekonomike permes uljes se deficitit buxhetor dhe venies nen kontroll te inflacionit. Konform kesaj strategjie, ndiqen politika ekonomike restriktive, te cilat e frenojne iniciativen private, per pasoje frenojne rritjen ekonomike dhe punesimin. Mungesa e nje strategjie teresore per zhvillimin, se bashku me mbizoterimin e metodës gjenetike ne konceptimin e tranzicionit e ka perjashtuar deri tani perpunimin dhe zbatimin e politikave ekonomike te orientuara me karakter sektorial, doganor, tatimor, sociale, rajonale, etj.

Per te vertetuar mungesen e zbatimit te politikave ekonomike le te analizojme disa aspekte nga *Kodi i ri Doganor*, i cili jo vetem nuk parashikon asnje mase stimuluese per nxitjen e prodhimit ne vend dhe per nxitjen e investimeve te reja, por perkundrazi mund te thuhet se diskriminon dhe frenon sipermarrjen private prodhuese ne vend. Mjafte permenden disa shembuj: Taksa doganore per miellin eshte caktuar e barabarte me ate te grurit, duke e nxjerre praktikisht jashte loje industrine e blojes. Po keshtu, vendosja e taksave te larta doganore per lendet e para te siguruar nga importit e qe nuk prodhohen ne vend, ne kushtet kur ne Shqiperi ka ndodhur nje proces i thelle de-industrializimi, e diskriminon prodhimin ne vend te produkteve nga lende te para te importit.

c. *Ligji i Tatimit mbi te Ardhurat*, duke sanksionuar normen unike te tatimit mbi fitimin prej 30 per qind per te gjitha llojet e bizneseve pavaresisht nga sektori ku zhvillohet aktiviteti dhe nga rajoni ku ndodhet biznesmeni, i heqin atij cdo mundesi per te zbatuar politika nxitese tatimore per raste te vecanta.

Ne kete perfundim te çon edhe abrogimi i ligjit nr.7786 date 27.1.1994, qe parashikonte perjashtimin nga detyrimi per pagesen e tatimit mbi fitimin per 4 vjet per investimet e reja te kryera ne sektoret e prodhimit. Nje konceptim i tille i ligjit mbi tatimet duket i manget, sepse e shikon ate vetem si mjet per sigurimin e te ardhurave te buxhetit por jo edhe si instrument, permes te cilit shteti formulon dhe zbaton politika ekonomike te caktuara dhe te domosdoshme per nxitur zhvillimin e biznesit, rritjen ekonomike dhe punesimin.

Prandaj, politika e diferencuar tatimore do te ishte me stimuluese. Ne kete kontekst, ndoshta do te ishte e nevojshme, madje edhe e dobishme, qe te caktohen tarifa te tatim-fitimit te diferencuara dhe me te ulta per bizneset e sektoreve te prodhimit. Kjo, per te nxitur zhvillimin e prodhimit ne vend dhe per te stimuluar kalimin e kapitaleve te lira tregtare drejt bizneseve prodhuese, per te ndikuar sadopak ne permiresimin e bilancit tregtar dhe te pagesave. Gjithashtu, do te ishte me pasojat pozitive ruajtja e lehtesive tatimore per 4 - 5 vjet e para te aktiviteteve te reja ne sektoret e prodhimit per shfrytezimin dhe perpunimin e lendeve te para lokale, vecanerisht te atyre bujqesore e blektorale, per rritjen e prodhimeve te orientuar per eksport, etj. Po ashtu, rekomandohet zbatimi i nje politike tatimore stimuluese per bizneset ne zonat dhe rajonet e prapambetura te vendit siç jane zonat veri-lindore dhe ato jug-lindore. Ngritja ekonomike dhe popullimi i ketre zonave mund te behet edhe permes perjashtimit apo reduktimit te tatim-fitimit per nje periudhe kohe 5 ose 10 vjeçare.

d. *Politikat e punesimit qe realizohen permes projekteve publike* nga Ministria e Punes dhe e Çështjeve Sociale mund te orientohen me mire ne dobi te bizneseve, per te rritur efikasitetin e tyre ne te ardhmen. Keto fonde mund te drejtohen me perparesi drejt krijimit te vendeve te reja e te qendrushme te punes nga ana e komunitetit te biznesit e jo siç veprohet aktualisht, kur ato drejtohen teresisht ne krijimin e vendeve te punes te perkohshme permes financimit te projekteve te puneve publike. Ndoshta, mund te ndiqet rruga qe, pagat dhe kontributet e sigurimeve shoqerore per vendet e reja te krijuara nga biznesi privat per nje periudhe qe do te gjykohej e pershtateshme, te perballohen per llogari te ketre fondeve publike. Me tej, per te minimizuar largimin e inteligjencies permes emigracionit, dukuri kjo qe paraqitet njafte shqetesuese, sugjerohet krijimi e nje programi te posaçem per financimin e fillimin e aktiviteteve te biznesit nga ana e kuadrove te reja qe perfundojne studimet e larta dhe nuk arrijne te aktivizohen ne vende te tjera pune.

e. Zgjerimi dhe konsolidimi i biznesit privat ka bere qe *roli i bankave ndaj ketij sektori te jete vendimtar*, njelloj si ne cdo vend tjeter me ekonomi

tregu te konsoliduar. Analiza e marredhenieve firme-banke mund te behet nga kendveshtrime te ndryshme.

Sipas nje anketimi te kryer me rreth 400 sipermarrees lidhur me opinionet per bankat si partner i tyre, kane rezultuar keto perfundime: 18 per qind e sipermarresve vleresojne si ane negative te bankave pamundesine apo veshtiresite per marrjen e kredive prej tyre, 17 per qind veqojne si ane te dobet nivelin e ulet te sherbimit bankar, 14 per qind shprehen te pakenaqur per normat e larta te interesave bankare, 13 per qind jane te pakenaqur me menytrat e pagesave dhe po kaq evidentojne si dobesi dukurine e korrupsionit ne banka, etj.

- *Bankat ofrojne nivel te ulet sherbimi.* Kjo pasqyrohet ne ngushtesine e llojshmerise se sherbimeve financiare qe ofrojne ato, por sidomos ne vonesat e medha per pagesat. Likujdimet e pagesave ndermjet firmave ne qytete te ndryshme brenda vendit zgjasin mbi 20 dite. Kjo shtate i largon firmat nga bankat. Per pasoje, mbi 90 per qind e xhiros ekonomike e realizojne me leke ne dore.

- *Zhvillimi dhe fuqizimi i biznesit privat pengohet seriozisht nga mungesa e perkohshme e mjeteve te mjaftueshme financiare.* Siq dihet, bankat shtetore e kane nderprere kreditimin e aktivitetit privat, ndersa bankat private jo vetem qe jane te perqendruara ne Tirane, por duke qene ne fazen fillestare te jetes se tyre, ofrojne shume pak kredi. Duke i shtuar kesaj shtate edhe mungesen e tregjeve sekondare te letrave me vlere, del e qarte veshtiresia me te cilen perballat biznesi shqiptar per sigurimin e burimeve monetare e financiare.

Niveli i veshtiresise per te siguruar kredi bankare poretakton ne te shumten e rasteve edhe sjelljen e firmave private perballe sistemit te bankave. Nga studimi lidhur me kete sjellje rezulton kjo shtate interesante: 58 per qind e firmave nuk i jane drejtuar sistemit te bankave per te kerkuar kredi; 24 per qind e firmave kane kerkuar, por nuk kane arritur per shkaqe te ndryshme, te marrin kredi nga bankat; dhe vetem 18 per qind e firmave kane kerkuar dhe kane arritur te marrin kredi. Duke vazhduar me tej me kete problem, rezulton se rreth 60 per qind e sipermarresve te intervistuar deklarojne se eshte shume e veshtire te marresh kredi bankare. Nder arsyt kryesore, 42 per qind e te anketuarve veqojne kerkesen e bankave per shume dokumentacione per dhenien e kredise.

Kerkesa themelore qe shtron komuniteti i biznesit perball sistemit te kreditimit eshte ajo e zgjerimit te kreditimit ne mbeshetjet te zhvillimit dhe te fuqizimit te sektorit te biznesit privat. Disa rekomandime do te ishin:

- *te hapen linja te vecanta e te drejteperdrejta kreditimi per sektorin privat te ekonomise.* Pervoja e deritanishme ne kete drejtim eshte e hidhur,

Pjesemarrja e perfaqesuesve te komunitetit te biznesit ne monitorimin e realizimit te ketyre linjave krediti do te ishte i nevojshem dhe me perfitime per te dya palet, si per bankat ashtu edhe per biznesin.

- *zgjerimi i kredise konsumatore* per blerje bancesash apo orendish me afat te gjate perdorimi nga popullata, si ne te gjitha vendet me ekonomi tregut te konsoliduar, do te ishte nje ndihme e madhe e sistemit te kreditimit per te mbeshetetur ne forme te tertorte zhvillimin e biznesit, sepse kjo do te ndikonte ne zgjerimin e kerkeses agregate ne ekonomi, e rrjedhimisht edhe ne fuqizimin e biznesit.

- *Per te mbeshetetur zhvillimin e agrobiznesit,* sektor ky me avantazhe krahasuese te spikatura dhe me perspektive te madhe, do te ishte me rendesi stimulimi dhe mbeshetja e procesit te krijimit te Bankave Kooperative. Ato, siq deshmone pervoja e perparuar boterore, luajne rol te madh e te pazevendesueshem ne mobilizimin e kursimeve te fshataresise dhe ne kreditimin e prodhimit bujqesor dhe te bizneseve te vogla ne zonat rurale.

- *Mungesa e tregjeve te kapitaleve,* mungesa e kultures dhe mentaliteteve te ekonomise se tregut, frika dhe pervoja e hidhur nga humbja e kursimeve ne firmat piramidale, tensionet sociale e politike dhe pesimizi qe krijojne ato per te ardhmen e vendit, etj., kane ndikuar qe nje pjese e madhe e kursimeve te popullates dhe e te ardhurave te emigracionit te ngelen jashte qarkullimit ekonomik te vendit. Sipas disa vleresimeve te peraferta, llogaritet qe keto mjete monetare jane rreth 2 miliarde dollare. *Terheqja e ketyre mjeteve monetare perkohesisht te lira nga sistemi i kreditit eshte pachyshim detyre ne rradhe te pare e ketij sistemi.* Megjithate, mendojme se ne zgjidhjen e ketij problemi mund te jape ndihmesen e tij edhe komuniteti i biznesit. Per kete, komuniteti te biznesit i duhen krijuar mundesite ligjore dhe mbeshetja e nevojshme nga ana e shtetit per krijimin e fondeve te garantimit te investimeve. Krijimi i ketyre institucioneve monetare do te plotesonte nje boshlllek qe vihet re ne kete drejtim dhe do te ndihmonte ne mobilizimin dhe perdorimin e kursimeve te popullates ne interes te zhvillimit te biznesit.

- *Kusht i pare i rendesishem per zhvillimin e ekonomise se tregut eshte sigurimi i levizjes se lire te mallrave, te kapitaleve dhe te njerezve.* Deri tani, ndersa jane arritur te shmangen barrierat e levizjes se lire te mallrave dhe te kapitaleve, nuk mund te thuhet e njejta gjc edhe per levizjen e lire te njerezve e posaqerisht te biznesmeneve.

3. Shqetesime te Karakterit Mikroekonomik Perballe Biznesit

Studimi i profilit te krijuesve te biznesit sipas moshes, nivelit arsimor dhe sektorit te aktivitetit para krijimit te biznesit paraqet rendesi ne ecurine e biznesit.

Analiza e sipermarrësve sipas moshës evidenton një strukturë moshore të re të biznesmënëve. Rreth 27 për qind e tyre rezultojnë me moshe më të vogël se 35 vjeç në momentin e krijimit të biznesit. Kjo karakteristike paraqitet më e theksuar për ato lloje biznesi që kanë karakter tregtar. Grup moshë tjetër, 35-45 vjeç, grumbullohet rreth 47.8 për qind të biznesmënëve. Të kësaj grup moshë janë sidomos bizneset që kërkojnë njohuri më të thella ose përvojë më të madhe në lëmin e drejtimit. Struktura arsimore e biznesmënëve tregon se mbizotëron në mënyrë absolute grupi i biznesmënëve me arsim të mesëm, që përbejnë rreth 50 për qind të bizneseve të vërtuara dhe ata me arsim të lartë, që përbejnë për qind. Analiza e situatës profesionale para krijimit të biznesit dëshmon se rreth 35.5 për qind e sipermarrësve kanë qenë më parë në punë administrative, 13 për qind kanë qenë drejtues, 3 për qind ushtarake, etj.

Analiza e profilit të krijuesve, në kombinim me analizën e strukturës së punësimit në bizneset e reja, të çon në përfundimin se zhvillimi i biznesit në Shqipëri është ende në fazat fillestare të tij. Mbizotëron organizimi dhe drejtimi më tepër empirik dhe shumë pak përdoren metodat bashkëkohore të menaxhimit. Prandaj, delegimi i funksioneve të menaxhimit nga pronarët tek specialistët e përgatitur dhe intensifikimi i përpjekjeve për formimin dhe riformimin profesional të specialistëve do të përbejë një drejtim të rëndësishëm për përmirësimin e situatës mikroekonomike të bizneseve për periudhat e ardhshme, kur pritet që të forcohet konkurrenca e në të njëjtën kohë edhe rigoroziteti i organeve shtetërore për plotësimin e detyrimeve ligjore nga ana e biznesit.

Më interes për fatin dhe perspektivën e zhvillimit të biznesit paraqitet *studimi i tregjeve*. Nga ky studim rezultoi se, kryesor për shitjen e mallrave dhe të shërbimeve për biznesin shqiptar është tregu i vendit me 79.7 për qind. Brenda këtij tregu, mbizotëruan është tregu lokal ku realizohet 54 për qind e xhiros së përgjithshme të mallrave dhe shërbimeve, ndërsa tregu kombëtar zë vetëm 20.6 për qind të xhiros totale. Kjo situatë, ndonëse e përligjur në fazën fillestare të lindjes dhe të konsolidimit të biznesit, vlerësohet si më tepër negative për të ardhmen. Ajo dëshmon për një integritet shumë të ulët të biznesit në rrjedhat ekonomike mbarekombetare dhe më gjere, në rrjedhat ekonomike dhe kooperimet rajonale e

nderkombetare. Karakteri i kufizuar i tregjeve lokale e vë në pikëpyetje perspektivën e zhvillimit të bizneseve të orientuara nga këto tregje dhe kërkon domosdoshmërisht studimin dhe zbatimin e politikave makro e mikro ekonomike që stimulojnë prodhimin dhe shërbimet e orientuara nga eksporti.

Në këtë kontekst, biznesi ka nevojë për informacione dhe studime për tregjet e vendit, ato rajonale dhe ndërkombetare, të cilat aktualisht janë krejt të pamjaftueshme ose mungojnë krejtësisht. Po ashtu, duhet të nxiten dhe mbështeten aktivitetet prodhuese që punojnë me lende të pare të porositësit e që destinohen kryesisht për eksport. Kërkohet mundësi të lidhjeve me partnerë të huaj e më përvojë të mjaftueshme në lëmin e marketingut ndërkombëtar, për krijimin e ndërmarrjeve të përbashkëta me kapitalin vendas. Po ashtu, paraqitet imperative përpunimi dhe zbatimi i politikave dhe strategjive të mëtejshme me të gjitha përkrahjet dhe lehtësitë përkatëse tashmë për bizneset që punojnë për eksportin, si dhe një përmirësim rëndësor i parqitjes së jashtme, të cilësise së produkteve, të ambalazhit dhe të karakteristikave të tjera të cilësore.

Një problematike të rëndësishme përben *konkurrenca*. Nga analiza e konkurrencës rezultoi se biznesmenët kanë mangësi të theksuar në drejtim të ndërtimit të skemave të marketingut bashkëkohor për bizneset e tyre. Në të shumtën e rasteve, fillimi i një biznesi bëhet kryesisht në rrugë intuitive, me diletantizëm, ose duke kopjuar përvojën e biznesmënëve të tjerë dhe nënës nga konkluzioni imagjinari se në atë biznes fitohet shumë. Nuk është krijuar ende bindja dhe rregulli që ngritja e një biznesi duhet të paraprihet nga një plan biznesi i hartuar me profesionalizëm, ku të analizohen të gjithë faktorët që do të garantojnë efektivitetin e investimit siç janë: studimi i tregut dhe i konkurrentëve potencial, studimi i produktit dhe i teknologjisë së tij, sqarimi i burimeve të sigurimit të imputeve, politika e çmimit, plani financiar dhe rrjedha e parave, etj.

Krahas krijimit të organizmave të specializuara nga vete biznesi, më rëndësi është edhe fuqizimi i institucioneve të përshtatshme që ofrojnë shërbime këshillimi, hartim plan biznesesh dhe përvojë financiare për ecurinë e investimeve të reja. Në këtë drejtim, më përfitime të mëdha do të ishte fuqizimi i Fondacioneve të SME-ve dhe Agjensive Rajonale të Biznesit si dhe rritja e shkallës së bashkëpunimit të komunitetit të biznesit me këto institucione.

Literatura:

1. Albanian Human Development Report, vitet 1996 dhe 1998.
2. Ceni, A., "Shqipëria nga plani në treg", SHBU, Tiranë 1998.
3. Nagels, J., "Du socialisme pauvre au capitalisme sauvage", Ed Universite de Bruxelles, 1991.
4. Zhvillimi ekonomik dhe punësimi në Shqipëri, IEFB, Tiranë 1998.

ROLI I SHTETIT DHE ZHVILLIMI I BUJQESISE

*Nga As. Prof. Dr. Adrian CIVICI¹
Elton JORGJI²*

1. Nderhyrja e Qeverise dhe Forcat e Tregut ne Zhvillimin Ekonomik

Ne nje kendveshtim te gjere te teorive ekonomike, ajo qe vihet re eshte se ne thelb te tyre dhe ajo cka ajo i dallon nga njera-tjetra qendron ne faktin ne se duhet pranuar roli i qeverise ne orientimin e zhvillimit te aspektit ekonomik te vendit apo ky zhvillim te marre nje orientim te drejtuar ne menyre te lire nga forca qe nuk varen nga qeveria. Shoqerise i eshte dashur te perballat vazhdimisht me dilemen e nderhyrjes se qeverise ne ekonomi apo zhvillimit te lire te ekonomise. Qeveria dhe Tregu nuk duhen pare si dy zevendesues por, si plotesues te njeri-tjetrit, pra shmangia e qendrimeve ekstremiste dhe perdorimi i te dy modeleve per te patur nje rritje te qendrueshme ekonomike, e cila duhet te rezultoj me pasoja pozitive edhe ne aspekte te tjera te zhvillimit te nje vendi.

Ne gjysmen e dyte te ketij shekulli, pervoja e zhvillimit ekonomik te vendeve te industrializuar dhe te atyre ne zhvillim ka treguar se ka patur nje rritje te treguesve te rritjes ekonomike, madje mund te thuhet se ritmet e rritjes se tyre jane me larta ne vendet ne zhvillim dhe ket vende mund te sherbejne si nje shembull i mire per nderhyrjen e qeverise me ane te politikave te saj ne ekonomi. Por, mund te thuhet se edhe qeverive te vendeve te industrializuara i eshte dashur te bejne shume nderhyrje ne ekonomi.

Duke qendruar ne kontekstin e raportit midis Qeverise dhe Tregjeve, mund te thuhet se gjithnje e me teper po kerkohet nje ndryshim i rolit te qeverise. Per shume kohe sektore te caktuar te ekonomise (si per shembull, telekomunikacioni, energjia elektrike, etj.) jane cilesuar si monopole te padiskutueshme te qeverise, ku konkurenca ka qene e pavlefshme. Qeveria ishte e lidhur drejtperdrejte me prodhimin e mallrave ne keto sektore ose i mbikqyrte ato nga afer. Por sot, per shkak edhe te ndryshimeve teknologjike, eshte forcuar mendimi se parimi i konkurences mund te funksionoj ne shumicen e ketyre sektoreve ne qofte se ne te perfshihet paraprakisht nje strukture rregulluese. Pra, nuk eshte e domosdoshme heqja e rregullave qe kufizojne konkurrencen por, konceptimi i tyre ne nje menyre te re. Sipas ketij konceptimi, rregullat duhet te kufizojne konkurrencen atje ku parashikohet se ajo eshte efektive dhe te vendoset monopoli atje ku konkurrenca nuk eshte e mundur.

Nderhyrja e qeverise ne ekonomi mund te shihet edhe ne kendveshtimin e madhesise se nderhyrjes se saj ne sektore te caktuar te ekonomise kombetare, ku me te

njohurat dhe me te rendesishmet jane politikat qeveritare ne fushen e bujqesise. Hartimi i politikave agrare dhe atyre rurale pervec percaktimit te qarte te masave dhe instrumentave nderhyres, parashikimit te ndikimit dhe pasojave qe do te kene ndjekja e ketyre politikave, mjaft e rendesishme do te ishte edhe krijimi dhe funksionimi normal i institucioneve dhe organizmave qe garantojne zbatimin normal te politikave agrare.

Destabiliteti politik ne Shqiperi gjate periudhes se tranzicionit ka qene pervec te tjerash nje faktor qe ka ndikuar ne mungesen e nje strategjie afatgjate per zhvillimin e bujqesise shqiptare. Qeveri te ndryshme paraqisnin programe te ndryshme, te cilat ne te shumten e rasteve kishin kendveshtime te ndryshme dhe per rrjedhoje edhe politikat brenda ketyre programeve ishin te ndryshme.

Ne keto kuader mund te thuhet se, ndonese nderhyrjet e qeverive ne bujqesine shqiptare kane ekzistuar ne formen e instrumentave dhe masave te politikave agrare te hartuara nga to, zbatimi i tyre ka qene jo i mire. Ne keto menyre, vlen te theksohet se ndikimi ose roli i qeverise ne zhvillimin e bujqesise shqiptare ka qene fare minimal. Ne keto kushte, hapi i pare qe duhet bere ne hartimin e politikave agrare eshte percaktimi i objektivave themelore afatgjate dhe ne menyre te vecante i gjetjes se instrumentave me te pershtatshem te ketyre politikave si dhe i menyres me efektive te zbatimit te ketyre politikave.

2. Aspekte te Politikave Afatgjate te Zhvillimit Bujqesor ne Shqiperi

Si nje ceshtje me te cilen eshte e lidhur pjesa me e madhe e popullsis se vendit, bujqesia kerkon nje mbeshtetje te vecuate me ane te politikave agrare. Percaktimi i objektivave te politikave agrare duhet te jete ne harmoni edhe me objektivat e politikave ekonomike e sociale dhe te shoqerohet me efekte dytesore negative sa me minimale. Ne keto kuader, objektivat kryesore te politikave agrare ne Shqiperi mund te permblidhen:

a. Rritja e produktivitetit te bujqesise nepermjet permiresimit te teknologjive, te praktikave te prodhimit si edhe rritjes se efektit te sherbimit ekstensive ne Shqiperi. Kjo do te sjelle zhvillimin racional te prodhimit bujqesor si edhe perdorimin racional te faktoreve te prodhimit;

b. Sigurimi i teardhurave te mjaftueshme per popullsin rurale qe merret direkt me aktivitet bujqesor, ne menyre qe te kete nje rritje te standartit te jeteses se kesaj pjese te

¹ Lektor, Fakulteti i Bujqesise, Universiteti Bujqesor i Tiranes, Tel: 042/27804 (Shen. i Red.)

² Punonjes Kerkimor, Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike, Tel: 042/25021 (Shen. i Red.)

popullsise dhe te frenohet ritmi i larte i eksodit rural;

c. Stabilizimi i tregjeve agrare. Kjo do te kishite efekte pozitive per fermeret, tregtaret e produkteve bujqesore dhe per konsumatoret;

d. Garantimi i sigurise ushqimore brenda vendit si nga pikepamja e sasise dhe cilesise se produkteve ushqimore te prodhuara ne vend;

e. Sigurimi i qmimeve sa me te qendrueshme per konsumatoret, sepse shpenzimet per ushqime zene nje peshe shume te madhe ne buxhetin e konsumatorit shqiptar, gje qe do te rezultonte me efekte pozitive per te;

Pasqyra 1. Çmimet mesatare vjetore te shitjes me pakice te disa produkteve ushqimore

Produkti	1995	1996	1997	1998
Grure	14.0	27.5	39	40.6
Miser	17.6	29.3	37	37.4
Domate	72.7	97.5	117.6	145.5
Patate	36.8	36.8	50.2	56.4
Fasule	114.9	93.8	101.4	192.9
Qumesht Lope	31	32.3	39.6	48.8
Mish Viçi	250.9	297.7	384.3	587.3
Veze	7.8	10.7	13.2	14.5
Djathe i Bardhe	197.1	222.8	261.0	329.3
Peshk	208.1	259.1	332.4	393.4
Buke Masive	25.5	36.0	56.8	62.2

f. Krijimi i mundesive qe veprimtaria bujqesore te mos kete efekte negative ne mjedis;

g. Objektivat e politikave agrare duhet te jene ne koherence me dokumentin e Komunitetit Europian AGENDA 2000, detyrimet qe rrjedhin nga antaresimi ne OBT si edhe te jene te krahasueshme me politikat agrare qe po ndjekin vendet e Europes Lindore kandidatet per tu pranuar ne Keshillin e Europes.

Arritja e ketyre objektiveve kerkon nje bashkerendim te te gjitha masave dhe instrumentave qe do te perdoren ne kuadrin e politikave agrare. Arritja ne nivele te kenaqshme i ketyre objektiveve do te kerkonte:

- Percaktimin e nje orientimi te sakte te zhvillimit bujqesor shqiptar, duke e konsideruar ate si nje çështje te rendesishme qe kerkon nderhyrje dhe per te mos e lene ategjen ndikimin e lojes se lire te tregut;

- Integrimin e bujqesise shqiptare ne menyre te kujdeshme ne tregjet rajonale dhe boterore, duke synuar mbrojtjen e tregjeve te brendshme nga konkurenca e huaj;

- Zbutjen e dallimeve te zhvillimit bujqesor dhe rural midis zonave te ndryshme te vendit;

- Realizimin e studimeve dhe arritjen e nje konsensusi shkencor dhe politik per mundesite e zhvillimit te bujqesise shqiptare si dhe avantazhet krahasuese te saj ne bujqesi;

- Reformimin strukturor te bujqesise, e cila do te rezultojte ne nje bujqesi me konkurrence;

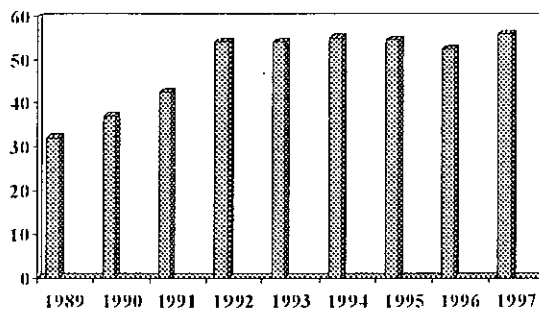
- Krijimin e mundesive qe fermeret te marrin pjese ne nje shkalte me te gjere ne hartimin e politikave dhe marrjen e vendimeve;

Per nga vete kompleksiteti i politikave afatgjata agrare, eshte e rendesishme vendosja e disa prioriteteve te cilat do te ndihmonin ne detajimin e tyre

dhe ne parashikimin sa me te sakte te hapave qe do te ndermerreshin. Ne lidhje me kete mund te permendim çështjet e meposhtme:

A. Percaktimin e rolit te bujqesise ne ekonomine kombetare.

Aktualisht dihet se prodhimi bujqesor perben me shume se gjysmen e prodhimit kombetar, gje qe shihet edhe nga grafiku i meposhtem. Ne kete menyre, hartimi i politikave te ardhshme afatgjata do te kerkonte te vendosej ne se bujqesia do te ishte nje dege udhheqese apo nje prej degeve te ekonomise kombetare, dhe sugjerimi eshte qe bujqesia duhet te trajtohet si dege prioritare.

Grafiku 1. Kontributi i Bujqesise ne GDP (ne %)

B. Percaktimi i bujqesise ne se ajo do te kete si drejtim kryesor te saj eksportit. Para se gjithash ky prioritet strategjik kerkon realizimin e nje studimi shkencor mjaft kompleks per te percaktuar mundesite prodhuese dhe avantazhet krahasuese te Shqiperise ne raport me vendet e tjera te Ballkanit dhe me tej akoma. Ne qofte se bujqesia do te percaktohej si nje bujqesi e orientuar drejt eksportit, atehere do te ishte e nevojshme te perdoreshin teknika prodhimi me aflesi te larta prodhuese dhe cilesore, ndjekja e politikave te pershtatshme doganore, ngritja e institucioneve te cilat do te merreshin me studimin e tregut nderkombetar dhe te qmimeve, kuader i pershtatshem ligjor per garantimin e standarteve dhe te cilesise se produkteve bujqesore te prodhuara ne vend, perdorimi i pagesave dhe i sistemit te kompensimeve te drejteperdrejta ose te indirekte per fermeret qe marrin pjese ne programet e posaqme te favorizimit te eksporteve, etj.

C. Percaktimin e prodhimit bujqesor si i orientuar per te plotesuar nevojat e tregut te brendshem me produkte ushqimore me cilesi te mire dhe qmime te ulta.

Kjo do te kerkonte vendosjen e sistemit te garantuar te qmimeve per fermeret per disa produkte qe do te cilesoheshin si mjaft te rendesishem, krijimi i nje agjensie qe do te kete monopolin per blerjet nga jashte dhe subvencionimet nga brenda, nxitja e investimeve per zhvillimin e industrise perpunuese ne zonat rurale, realizimi nga ana e shtetit e pjeses me te madhe te sherbimit ekstensiv, etj.

D. Ndarja e zonave rurale te vendit ne dy pjese. Nje pjese e ketyre zonave do te trajtohen si zona me perparesi per eksportin dhe do te zbatohen instrumentat perkatese

dhe pjesa tjetër si zona që do të kenë përparesi për prodhimin masiv të produkteve ushqimore me cilësi të lartë dhe çmime të pranueshme për tregun e brendshëm.

Nisur nga kushtet e Shqipërisë dhe shkalla e integritetit të ekonomisë dhe bujqësisë së saj si dhe nga suksesi i zbatimit të saj në vendet në zhvillim me bujqësi të prapambetur, mund të themi se varianti i tretë është më i pranueshëm për një strategji afatgjatë 20 - 30 vjeçare.

3. Aspekte të Politikave Afatshkurtra dhe Afatmesme të Zhvillimit Bujqësor

Në përgjithësi, politikat agrare afatshkurtra dhe afatmesme synojnë ruajtjen e raporteve midis aspektit ekonomik dhe atij social si dhe rritjen e efektivitetit të prodhimit bujqësor. Nisur nga kushtet aktuale të bujqësisë shqiptare dhe nevojat me emergjente të saj mund të thuhet se për një periudhë afatshkurter dhe afatmesme duhet të ketë keto përparesi:

a. Hartimi i një politike mbështetëse të fokusuar në mënyrë të konsiderueshme tek fermerët e vegjël. Në këtë kuadër përfshihen jo vetëm nderhyrjet direkte tek këta fermerë si p.sh. shfrytëzimi i të gjitha mundësive për kreditimin e tyre me kushte lehtësues (sepse në të kundërt ato do të ishin të pamundura për ta), shtrirja dhe zgjerimi i shërbimit ekstensiv në të gjitha zonat rurale të vendit, por edhe krijimi i lehtësive të tjera si: organizim me i mirë i tregjeve agrare, përmirësimi i infrastrukturës rurale, etj. Kjo politikë mbështetëse do të kishte një bazë të gjërë përfutësish sepse siç dihet bujqësia shqiptare është e karakterizuar nga fermat e vogla.

b. Përfshirja sa më e madhe e fermerëve në përdorimin e lendeve të para bujqësore që kanë cilësi të lartë dhe kosto të ulët. Këtu do të përfshiheshin blerja e farërave të zgjedhura të kulturave të ndryshme bujqësore, sigurimi i mjaftueshëm i ujërave për ujëtimin e kulturave, sigurimi i sasive të nevojshme, me çmime të përshtatshme për fermerët, i pesticideve dhe plehrave kimike.

c. Ngritja e strukturave dhe institucioneve përkatëse në mbështetje të bujqësisë. Në këtë aspekt do të përfshihej ngritja e magazinave dhe kapaciteteve frigoriferike për ruajtjen e produkteve bujqësore, të cilat do të jenë një mundësi për të ulur riskun e shitjes së prodhimeve; krijimi i agjensive shtetërore për grumbullimin, shitjen dhe eksportin ose importin e produkteve bujqësore që konsiderohen të një rendësie të veçantë; ngritja e agjensive shtetërore për orientimin dhe ndihjen e tregut të tokës bujqësore, e cila është shumë e nevojshme për vetë fazën fillestare në të cilën ndodhet ky proces; zbatimi i politikave doganore të pjesshme dhe të perkohshme me karakter mbrojtës për fermerët shqiptarë; nxjerrja e ligjeve të veçanta për mbrojtjen e ambientit dhe tokave nga erozioni.

d. Rritja e shkallës së partneritetit të fermerëve shqiptarë në marrëdhëniet tregtare. Në këtë aspekt duhet theksuar se fermerët shqiptarë aktualisht ndeshen me tre pengesa kryesore në lidhje me konkurrencën e tyre në treg:

- me konkurrencën e huaj;
- presionin nga tregtarët vendas të produkteve

bujqësore. Për shkak të mungesës së organizimit të fermerëve, të kanaleve të plota të marketingut të produkteve bujqësore dhe magazinave të grumbullimit, shpesh fermerët janë në pozita inferiore në vendosjen e çmimeve. Tregtarët e produkteve bujqësore janë në pozita monopoliste dhe ata u imponohen fermerëve në vendosjen e çmimeve. Çmimet e shitjes me pakicë arrijnë deri në 2-3 herë më të larta se sa ato "në derën e fermës", gjë që sjell mosshpërblimin e fermerëve për prodhimin që ata kanë realizuar dhe rëndon buxhetin e konsumatorëve.

• përfaqësim i dobët i fermerëve në procesin e vendimmarrjes dhe hartimit të politikave agrare

6. Disa Opinione rreth "Strategjisë së Gjelber"

Hartimi i "*Strategjisë së Gjelber*" nga qeveria shqiptare në vitin 1998 dëshmon për një vullnet të mirë politik, për një angazhim real në lidhje me zhvillimin e bujqësisë dhe të shoqërisë rurale në përgjithësi. Përveç kësaj, angazhimi për hartimin e kësaj strategjie i specialisteve nga ministria, qarqet akademike dhe komuniteti i OJQ-ve, përbente një garanci për një nivel të lartë të karakterit shkencor të saj dhe përcaktimin e saktë të objektivave dhe instrumentave afatgjatë dhe afatshkurter që do të përdorëshin për politikën në kuadër të kësaj strategjie. Megjithatë, përveç se duhet konsideruar si sukses fakti që u hartua një strategji e tillë, në këtë proces ka patur edhe disa të meta ose elemente që janë neglizhuar.

• Afatet e fiksuara për shtrirjen në kohë të kësaj strategjie janë shumë të kufizuara për të merituar emrin strategji:

• Para miratimit të variantit përfundimtar të strategjisë, do të ishte i nevojshëm një diskutim me bazë në të gjërë sociale, shkencore dhe politike. Angazhimi më i madh i shoqatave të fermerëve, konsumatorëve dhe qarqeve akademike e shkencore në dhenien e sugjerimeve të tyre do të kishte bërë më të besueshme në publik këtë strategji.

• Hartimi i kësaj strategjie nuk u parapri nga një punë intensive kërkimore dhe shkencore për njohjen sa më të mirë të situatës.

• Strategjia e Gjelber duhet të konceptohet në harmoni të plote midis pjesës teknike-ekonomike me atë financiare dhe sociale, si dhe vendosja e saj në një sfond të koordinuar me strategjitë e tjera të zhvillimit të ekonomisë:

• Në strategji mungonte një sistem treguesish, i cili do të ishte i nevojshëm për të bërë një vlerësim në vazhdimësi të ecurisë së strategjisë dhe që do të krijonin mundësi për korrigjime në rastet kur një gjë e tillë do të gjykohej e nevojshme, sepse mungon një strategji e përgjithshme e ekonomisë apo të paktën e politikave ekonomike për degët kryesore të ekonomisë:

• Do të ishte e nevojshme që në dokumenta të tilla të vendosen raporte me të drejta midis çështjeve të prodhimit dhe çështjeve të agropërpunimit e ushqimit dhe atyre të zhvillimit rural.

PROBLEME TE MATJES SE PBB-se

Nga Milva EKONOMI

Per njohjen e ekonomise ekzistojne burime te ndryshme. Jeta jone e perditslme eshte e mbushur me procese ekonomike, prej te cilave nxirret nje pervoje e pasur. Ne shesim dhe blejme produkte, punojme, investojme, marrim te ardhura, kursejme, etj.

Burim kryesor i njohjes jane statistikat ekonomike, te cilat perpiqen te shprehin zhvillimet ekonomike nepermjet treguesve, pra te matin ekonomine. Keta tregues ekonomike perdoren gjeresisht (ne disa raste edhe keqperdoren) nga qeverite, politikanet, biznesmenet, organizatat nderkombetare. Rezultatet e shkences ekonomike, informacionet e perditslme dhe statistika ekonomike luajne nje rol te rendesishem ne marrjen e vendimeve te ndryshme ekonomike.

Nder treguesit ekonomike kryesore qe perdoren si mates sintetike te ekonomise eshte Produkti i Brendshem Bruto (GDP) krahas prodhimit industrial, indeksit te cmimeve te konsumit (inflacionit), bilancit te tregtise se jashtme, etj.

Per matjen e zhvillimit te ekonomise ne bote, mendimi ekonomik ka ndertuar Sistemin e Llogarive Kombetare (SNA), i revizionuar ne vitin 1993, pra quhet SNA'93, botuar nga Zyra e Statistikes, prane OKB-se.

Ne SNA'93 linjat kryesore jane te thjeshta. Ne qender te saj eshte pershkrimi i nje sistemi lidhjesh te llogarive qe paraqet ne nje menyre te pergjithshme dhe te detajuar teresine e procesit ekonomik per nje vend dhe kohe te caktuar. Cdo llogari tregon nje aktivitet te vecante, p.sh. prodhimin, shperndarjen, rishperndarjen ose perdorimin e te ardhurave. Secila prej ketyre llogarive eshte e ekuilibruar nepermjet nje saldoje kontabile, qe korrespondon me diferencen midis burimeve totale dhe perdorimeve totale.

Te dhenat baze, qe marrin pjese ne kete sistem, rrjedhin nga nje seri vrojtimesh dhe te dhenash te mbledhura nepermjet zyrave te ndryshme administrative, qe jane p.sh. zyrat e tatim taksave, te dhenat e institucioneve te ndryshme te sigurimeve, etj.

SNA eshte nje sistem institucional dhe shumefunksional. Baza themelore e tij jane dy ndarje te medha: sektoret institucionale dhe operacionet (transaksionet) e tyre ekonomike. Sipas SNA'93, pese jane sektoret e medhenj institucional, ku perfshihen agjentet e ndryshem veprues te cilesuar si rezidente ne ekonomi:

- Shoqerite jo Financiare (Ndermarrjet e ndryshme qe sigurojne te ardhurat e tyre kryesisht nga shitja e produkteve apo rishitje mallrash);
- Shoqerite financiare (Bankat, sigurimet, etj.);
- Administratat publike, perfshire administratat e sigurimeve shoqerore;
- Organizatat e ndryshme jo qeveritare me qellim jo perfitimi ne sherbim te shoqerise e familjeve;
- Familjet (duke qene si konsumatore dhe prodhuese njekohesisht).

Cdo sektor ndahet ne nensektore, ku Sistemi parashikon nje seri komplete llogarish te flukseve.

Transaksionet (operacionet) e ketyre njesive institucionale tashme jane te njohura ne shoqerine tone, ne formen e blerjes dhe shitjes te produkteve, pagat, interesat, fitimet, qerate, etj. Nepermjet ketyre dy ndarjeve te medha dhe duke njohur levizjet e import-eksporteve me boten e jashtme behet e mundur pershkrimi i plote i procesit ekonomik.

Ne qender te Sistemit te Llogarive Kombetare (SLLK) eshte aktiviteti i prodhimit, i cili konsiderohet si nje proces material, i realizuar nen pergjegjesine dhe kontrollin e nje njesie institucionale dhe e drejtuar prej saj. Ai konsiston ne perdorimin e punes dhe te aktiveve per te transformuar mallrat (sendet) dhe sherbimet ndermjetese, me synim per te prodhuar mallra te tjera ose sherbime, te cilat mund te shiten ne treg ose te shkembehen edhe gratis. Pra, aty pervec te tjerash perfshihen edhe te gjitha mallrat dhe sherbimet e kryera familjeve ose shoqerise ne teresine e vet nga ana e administratave publike ose shoqatave jo fitimprures.

Sistemi i Llogarive Kombetare eshte nje sistem shumefunksional, qe sherben per shume objektiva, pavaresisht nga shkalla e zhvillimit ekonomik apo struktura ekonomike e vendit. Perkufizimet dhe konceptet baze te Sistemit mbeshiten mbi arsyetime dhe parime ekonomike qe kane vlera universale dhe nuk ndikohen nga kushtet ekonomike te vecanta ne te cilat ato zbatohen.

Nder objektivat e tjera paresore te SLLK mund te permenden aftesite e tij:

- per te krijuar nje baze te dhenash makro-ekonomike te perhershme per analizen dhe zhvillimin e ekonomise;

¹Drejtores Ekzekutive, Instituti i Statistikave, Tel: 042/22411 (Shen. i Red.)

- per te ndihmuar ne marrjen e vendimeve dhe formulimin e politikave ne fushen ekonomike jo vetem ne gjirin e administratave publike por, edhe ne sektoret e tjere private apo publike;

- per efekte te krahasimeve nderkombetare: te dhenat qe u transmetohen organizatave nderkombetare sherbejne gjeresisht per krahasime statistikore nderkombetare;

Gjithashtu, ky Sistemi ploteson njekohesisht nje funksion statistikor vecanerisht te rendesishem, duke sherbyer per koordinimin e statistikave ekonomike, dhe kjo nen dy aspekte: *nga njera ane*, sherben si kuader teorik qe garanton koherencen e definicioneve dhe nomenklaturave te perdorura ne fusha statistikore te ndryshme por te lidhura; *nga ana tjeter* sherben si kuader kontabel qe siguron koherencen numerike te te dhenave te shprehura ne burime te ndryshme (p.sh. anketat mbi industrine ose familjet, statistikate prodhimit, deklaratat e TVSH-se dhe burimeve te tjera administrative).

Treguesit kryesore te ketij Sistemi qe tashme jane te njohur si *Prodhimi i Brendshem Bruto (PBB)* dhe *PBB per fryme* shfrytezohen nga studiuesit, ekonomistet, analistet, politikanet, gazetaret, ndermarrjet dhe publiku i gjere, duke i konsideruar keta si tregues sintetik dhe globale te aktivitetit ekonomik, pse jo edhe te mireqenies.

2. Mbi Metodate Matjes se PBB-se

Per matjen e PBB sherbejne metoda e prodhimit, shpenzimeve dhe ajo e te ardhurave.

a. Metoda e prodhimit, si metoda me e rendesishme per matjen e PBB mbeshitetet ne mbledhjen dhe njohjen e informacionit rreth vleres te prodhimit dhe konsumit ndermjetes. Diferenca midis ketyre treguesve eshte vlera e shtuar bruto. Shuma e vleres se shtuar per te gjitha aktivitetet ne nje kohe te caktuar quhet PBB.

b. Metoda e shpenzimeve, mbeshitetet ne llogaritjen e PBB-se, duke kryer totalin e shpenzimeve perfundimtare siç jane: Konsumi individual, Konsumi administrativ, Formimi Bruto i Kapitalit Fiks (investimet ne teresi), Ndryshimi i gjendjeve, Eksportet minus Importet.

c. Metoda e te Ardhurave, ka parasysh llogaritjen e PBB-se duke vleresuar te ardhurat, p.sh., nga pagat dhe tepricen Bruto te Shfrytezimit, e cila nga ana e saj ka komponentet e saj: interesat, dividendet, fitimet, etj.

Keto metoda çojne ne vleresimin e PBB me çmime korrente te vitit perkates.

Ne kushtet e tranzicionit te vendit tone, INSTAT gjykon se ndertimi i punes per ndertimin e SLLK ne Shqiperi, te kaloje ne dy etape: *ne etapen e pare* synon ndertimin e nje serie te dhenash kryesore makroekonomike per vitet e fundit, perfshi PBB, me

çmime korrente dhe konstante, ndertimin e llogarive te prodhimit per disa sektore institucionale (Administratat Publike, Institucionet monetare) dhe *ne fazen e dyte*, kalimin ne Sistem e Llogarive Kombetare. Ne keto gjykime jane marre parasysh edhe konkluzionet e analisteve te huaj, nepermjet misioneve te kryra ne Shqiperi, (INSEE, FMN,) mbeshitetur edhe ne situaten, nevojat, problemet ekonomike te vendit tone.

Ne punimet per realizimin e fazes se pare, INSTAT, ne kuadrin e studimit te llogaritjes te PBB (metoda e prodhimit), sipas sektoreve te medhenj institucionale te Kontabilitetit Kombetar, ka pregatitur projekt-metodikën, ku nje vend te rendesishem ze vleresimi i prodhimit duke bere te mundur keshtu futjen e tij ne nje llogjike te re. Nder te tjera, objektivat kryesore jane:

- *venia ne koherence*, nga njera ane e te dhenave me prejardhje nga sektore institucionale dhe nen-sektore te aktivitetit dhe te dhenave te degeve dhe produkteve nga ana tjeter;

- *ndertimi i llogarive te prodhimit sipas sektoreve*,

Kjo metodike ka per objektiv te saktesoje metodën e punes per sektorin e ndermarrjeve jo financiare², si nje nga sektoret me te rendesishem. Synimi i saj eshte ndertimi i llogarise te prodhimit, pra i llogaritjes te prodhimit, te konsumit ndermjetes dhe per rrjedhim te Vleres te Shtuar, sipas metodës se prodhimit. Ne ndertimin e saj merret parasysh ndryshimi i Planit Unik Kontabel.³

Ne vendin tone, prodhimi i ndermarrjeve vleresohet me çmimet e ndermarrjes pa TVSH e faturuar. Si rrjedhoje, vleresimi i PBB-se me çmimet e tregut ne optiken e prodhimit do te rezultojte nga kombiniimi i agregateve te meposhtem:

Prodhimi me çmimet e ndermarrjes pa TVSH e faturuar

- Konsumin ndermjetes (me çmimet e blerjes, pa TVSH e zbritshme)

+ TVSH ndaj prodhimeve

+ Tatimet e lidhura me importet (me perjashtim te TVSH)

- Subvencionet per importet

Nisur nga aktivitetet konkrete ne Shqiperi per vitet 1995-96-97, sipas situatave te mesiperme, le te shpjegojme ne vija te pergjithshme procedurat e vleresimit te prodhimit, konsumit ndermjetes dhe te vleres te shtuar, per sektoret kryesore sipas aktiviteve.

1. Ndermarrjet e medha kombetare (NMK) i perkasin sektorit institucional te ndermarrjeve jo financiare. Meqenese mund te kete gjithmone ndryshime, per shkak te privatizimit apo arsyeve te tjera, ato do te trajtohen si pjese perberese e sektorit te ndermarrjeve.

Per efekte praktike klasifikimi, ne kete grupim do te vendosen ndermarrjet apo shoqerite qe plotesojne kriteret ekonomike te meposhtme:

- kanë një pozicion monopolistik në Shqipëri, në kuptimin e dominimit në aktivitetin përkatës krahasimisht me njësitë e tjera rezidente;

- kanë një madhësi njëjtë të rendesishme dhe që duhet marrë parasysh në trajtimet makroekonomike;

- kanë një fare vartësie nga shteti, sidomos për sa i përket tarifave, investimeve dhe financimit të tyre.

Në këtë grup përfshihen: **Korporata Elektroenergjetike Shqiptare (K.E.Sh.), Korporata e Bakrit, Korporata e Kromit, Albpetrol, Drejtoria e Përgjithshme e Hekurudhave, Ndermarrja e Postave Shqiptare, Ndermarrja e Telekomunikacioneve, Albtransporti.**

2. **Sektorët me të dhëna kontabile të plota**, ku përfshihen ndermarrjet dhe shoqëritë jo financiare (shtetërore ose private). Burimi kryesor i përdorur për këto ndermarrje është bilanci kontabel.

Shumëllojshmëria, lloji i pronesisë dhe madhësia e ndryshme e ndermarrjeve që bëjnë pjesë këtu, nuk bëjnë të mundur përdorimin e menjëhershëm të të dhënave që do të mbledhen. Është e domosdoshme të behen punime plotësuese në rradhë të parë për të garantuar mbulimin statistikor, dhe së dyti, që është njëjtë e rendesishme, të behen plotësime që lidhen me pamjaftueshmërinë e konstatuar të vlerave të deklaruara.

Spektori i ndermarrjeve jo financiare trajtohet këtu vetëm në kuadrin e ndermarrjeve që janë persona juridikë dhe që si të tilla kanë një bilanc. Ky grup ndermarrjesh klasifikohet në nën-sektore, në vartësi të veprimtarisë ekonomike të ushtruar nga çdo njësi. Për nevojat statistikore të vlerësimit të prodhimit, do të kemi parasysh ndarjen deri në kater shifra të nomenklaturës NACE. Megjithatë Plani Unik Kontabel ka arritur gjatë këtyre viteve të ketë një fare stabilizimi në definicionin e posteve të përdorura në kontabilitetin tregëtar, kalimi i tyre në termat e Kontabilitetit Kombëtar është kompleks, meqenëse ka pak informacione shtesë të detajuara dhe si të tilla ato janë të pamjaftueshme.

Në Pasqyrë paraqitet rasti i llogaritjes të prodhimit, duke kaluar me pas në atë të konsumit ndermjete, sipas posteve kontabile të përdorura: (Konkretisht të marra nga "Llogaria e Fitimeve dhe e Humbjeve")

Ura e Shtuar është diferenca midis Prodhimit dhe Konsumit Ndermjete.

Vlen të theksohet se në sektorin institucional të shoqërive jo financiare del si problematike marrja parasysh e të ashtuquajturës *ekonomia e fshehtë*. Kjo kërkon që të ndermerren operacione rivlerësuese mbështetur në studime për të pasqyruar sa më afër realitetin ekzistues.

Për t'u përgjigjur objektivave të llogaritjes të PBB-se (metoda e prodhimit), vlerësimi i prodhimit duhet të shoqërohet me një mobilizim me të plotë të burimeve statistikore, në veçanti të të dhënave që kanë lidhje me ndermarrjet. Realizimi i saj do të arrihet duke bërë bashkimin (fuzionimin) e të dhënave të bilanceve kontabile të ndermarrjeve me anketat e qegës (vjetore), duke e siguruar këtë në nivel ndermarrje. Në këtë fazë paraprake, rendësi të veçantë marrin të dhënat e bilanceve vjetore, që në këtë rast do të luajnë një rol të privilegjuar në ndërtimin e llogaritjes të prodhimit në nivel sektori: anketat vjetore do të furnizojnë rishpërndarjen e shitjeve të ndermarrjes midis aktiviteteve të ndryshme.

Në kontabilitetin e përgjithshëm, prodhimi është një nocion indirekt, sepse ai nuk korrespondon me një fluks homogjen. Përveç të tjerash, prodhimi i stokuar ose prodhimi i aktiveve të qëndrueshme nuk janë të vlerësuar sipas të njëjtave kriteresh si është vlerësuar prodhimi i shitur. Pra, nuk është e drejtë të paraqesësh prodhimin në përgjithësi sipas kategorive të produkteve. Anketat vjetore të ndermarrjeve kërkojnë shpërndarjen e sipas produkteve vetëm të prodhimit të shitur. Pra, është e nevojshme që të behet vlerësimi i kalimit nga sektori në aktivitet, bazuar në njohjen e shitjeve.

Për ndermarrjet e vogla, ku nuk është e mundur njohja e të gjitha aktiviteteve, do të behet hipoteza

që totali i shitjeve të tyre do të përkatë aktivitetit të tyre kryesor. Një moment tjetër i rendesishëm është shqyrtimi i rasteve të ndërhyrjes për korrektime dhe rivlerësime që do të bazohen nëpërmjet interpretimit të të dhënave kontabile nga ndermarrjet.

Korrektime dhe rivlerësimet duhet të përpunohen në një nivel sa më të detajuar të mundshëm. Këtu do të kemi parasysh të dhënat që do të furnizohen nga anketimet e ndryshme, bilancet, raportet e ndermarrjeve, vlerësimet nga ekspertët kontabel, të dhëna për kontrabandën, etj.

<u>Llogaritja e prodhimit:</u>	
<u>Postet Kontabile:</u>	<u>Emertimet:</u>
TE ARDHURA I - Te Ardhura që hyjnë në Shifrën e Afarizmit	
SHPENZIME II (2) - Mallra	
TE ARDHURA II (5) + Shtesa e gjendjeve të prodhimit të vet	
SHPENZIME I - Pakesimi i gjendjes së prodhimit të vet	
TE ARDHURA II (6) + Prodhimi i aktiveve të qëndrueshme	
TE ARDHURA II (7) + Subvencione të shfrytëzimit	
= PRODHIMI	
<u>Llogaritja e Konsumit ndermjete:</u>	
<u>Postet Kontabile:</u>	<u>Emertimet:</u>
SHPENZIME II (1) - Materiale të para dhe materiale të blera	
SHPENZIME II (3) + Furnitura, nentrajtme dhe shërbime	

RAPORT MBI KONFERENCEN KOMBETARE: "PROBLEME TE RRITJES EKONOMIKE NE SHQIPERI"

Ne datat 12-3 Mars 1999, ne Pallatin e Kongreseve (Tirane), Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike (QSHKE) mbajti konferencen Kombetare: "Çeshtje te Rritjes Ekonomike ne Shqiperi". Kjo veprimtari u organizua ne kuadrin e projekteve: "*Ekonomia Informale: Punesimi i Fshehte dhe Fshehja e Taksave*" dhe "*Rrjeti Ballkanik: Barrierat e Fshehta ndaj Rritjes Ekonomike*" mbeshetur nga Qendra Nderkombetare per Sipermarjen Private (CIPE) dhe Chesapeake Association/USAID.

Ne konference u be nje analize e sfidave dhe mundesive te zhvillimit te biznesit ne Shqiperi, politikave ekonomike te ndjekura ndaj biznesit dhe sektorit informal si dhe u dhane nje sere rekomandimesh mbi politikat qe duhen ndjekur per te siguruar nje rritje ekonomike te qendrueshme.

Ne konference moren pjese rreth 80 te ftuar, perfaqesues te qeverise shqiptare (qendrore dhe lokale); bankave vendase dhe te huaja; perfaqesues te OJQ-ve, komunitetit te biznesit, akademike, komunitetit te donatoreve, eksperte te huaj dhe vendas te ekonomise, financave, bankave, gazetare dhe analiste, etj.

Konferenca u zhvillua ne dy dite, ne formen e debatit te ndare ne kater sesione te zhvilluara paralelisht dy e nga dy ditene e pare dhe ne seance plenare ditene e dyte. Kater ishin fushat kryesore te debateve: "Mjedisi i Biznesit dhe Strategjite per SME-te"; "Korrupsioni dhe Zhvillimi i Biznesit"; "Probleme te Sektorit Informal"; "Rritja e Qendrueshme Ekonomike dhe Strategjite Respektive", rezultatet e te cilave u debatuan gjeresisht ne seancen plenare te dites se dyte.

Sesioni A1: Mjedisi i Biznesit dhe Strategjite per SME-te

Ne kete sesion diskutimet u perqendruan ne identifikimin e rolit te SME-ve ne zhvillimin dhe rritjen ekonomike te vendit; te pengesave qe ndesh biznesi dhe mundesive qe ka ai per t'u zhvilluar, si

dhe u dhane disa ide e rekomandime per mundesite e mbeshetjes se biznesit me qellim qe te mund te zhvillohet me tej e te nxitet krijimi dhe zhvillimi i sipermarreve te reja.

Pas paraqitjes se disa rezultateve te studimit te QSHKE-se mbi problemet dhe veshtiresite e sektorit te SME-ve u kalua ne prezantimin e punimeve te bera mbi çeshtjet qe lidhen direkt ose indirekt me njedisin e biznesit. Nder barrierat me te rendesishme per biznesin u identifikuan: *barrierat informative, ato te shkaktuara nga kuadri ligjor, nga sjellja konsumatore, barrierat financiare, te cilesise se inputeve dhe te infrastruktures*. Njekohesisht u dhane nje sere idesh dhe rekomandimesh mbi rruget lehtesimit te ketyre barrierave.

Lidhja e kuadrit ligjor me biznesin ishte nje tjetër çeshtje qe paraqiti interes dhe u trajtua gjeresisht gjate kesaj seance. Kjo jo vetem ne kontekstin aktual, por edhe ne perspektive, duke ofruar edhe disa vizione e alternativa mbi rruget qe duhen ndjekur. Gjithashtu, u identifikuan edhe format e shkëljes apo moszbatimit te ligjeve te cilat duhen studiuar me qellim qe te behen permiresimet perkatese, te tilla si: *fshehja e rezultatit financiar ndaj organeve tatimore; abuzimi ndaj konsumatoreve; shmangia nga detyrimet doganore; kontrabanda dhe korrupsioni; shmangia nga detyrimet e sigurimeve shoqerore, etj*. Veçanerisht e rendesishme u konsiderua politika e drejte tatimore, si nje faktor kryesor per uljen e evazionit fiskal, thjeshtezimi dhe modernizimi i legjislacionit tatimor dhe zbatimi me rigoroziteti i tij.

Çeshtja nese duhet te zbatohen ose jo lehtesime tatimore mbi bizneset e vogla mbetet akoma e hapur per diskutim. Mbi kete çeshtje u zhvillua nje debat i gjate ndermjet dy paleve kryesore pjesemarrese ne sesion. Nje pale kerkonte te lejoheshin lehtesime tatimore, (mendim qe perfaqesohej kryesisht nga komuniteti i biznesit). Per kete qellim folesit sollen mjaft raste te trajtimit

te SME ve me kushte lehtësuese edhe në vendet e zhvilluara, ndërsa pala tjetër, (kryesisht Ministria e Financave) u perpoq të argumentonte se kufizimi i përjashtimeve tatimore çon në kufizimin e evazionit fiskal, kufizimin e fenomeneve të korrupsionit dhe në vendosjen e një barazie para ligjit të të gjitha subjekteve që veprojnë në vend.

Mendimi mbizotërues ishte se rruga e kompromisit është zbatimi i lehtësive tatimore deri në momentin kur kosto e zbatimit të këtyre lehtësirave nuk e kalon koston e mbajtjes së sektorit informal kundrejt atij formal.

Sidoqoftë, për një gjë ishin të gjithë të një mendje: *nuk ka taksa pa biznes; nuk ka shtet pa taksa dhe nuk ka biznes të sigurtë pa shtet.*

Lidhur me tatimet, me qëllim që tatimi të mos zbatohet vetëm për buxhetoret, pati një propozim të ri për vlerësimin e tatimeve mbi të ardhurat personale. U sugjerua që ky tatim të zbatohet jo mbi të ardhurat, por mbi shpenzimet e kryera, duke bërë të mundur kështu edhe tatimin e një pjese të ekonomisë informale, d.m.th. edhe për atë pjesë të popullsisë që vepron në sektorin privat, formal ose informal.

Aftësia për të thithur investime në rrethet e ndryshme të vendit, në një pjesë të mirë varet dhe nga aftësia e bashkësive për ta lehtësuar këtë proces. Kjo ishte edhe një nga idetë që u trajtua në sesion, duke vënë theksin në marrëdhëniet që ekzistojnë ndërmjet sektorit privat, sipërmarrësve dhe pushtetit lokal, (kryesisht bashkësive), lidhje e cila duhet shfrytëzuar në drejtim të përmirësimit dhe gjetjes së mundësive për bashkëpunim të këtyre të fundit në drejtim të zhvillimit ekonomik rajonal. Diskutantët theksuan edhe një herë rolin aktiv që duhet të luajnë bashkësitë në drejtim të thithjes së investimeve në përputhje me përparësitë e burimeve rajonale, pa kaluar në abuzime dhe shpërdorime të kompetencave që kanë marrë, sidomos mbas fushatës së decentralizimit fiskal dhe fuqizimit të institucioneve perkatese të pushtetit vendor.

Komuniteti i biznesit dhe organizmat që e përfaqësojnë atë drejtpërdrejtë, theksuan diskutantët të tjerë, duhe të luajnë një rol më aktiv për rritjen ekonomike, duke bërë që të funksionojë me mirë makina e zhvillimit të vendit.

Në fund të sesionit u dhënë edhe disa rekomandime në fushën e legjislacionit, me synim

përmirësimin e mëtejshëm të kuadrit institucional, dhe mjedisit të biznesit.

Sesioni: A2 "Probleme të Sektorit Informal"

Në këtë sesion u diskutua mbi problemet që kanë dalë nga pranimi dhe shtrirja e gjere e sektorit informal, alternativat për formalizimin e tij, zvogelimin e evazionit fiskal dhe punësimit të fshehtë, etj. Që në fillim të këtij sesioni folësit theksuan se deri me sot problemi i ekonomisë informale është trajtuar shumë pak. Sipas tyre kjo për shkak se ai është parë si rrugë për zbutjen e polarizimit të dukshëm të shoqërisë shqiptare dhe të varfërisë që solli transformimi ekonomik për një pjesë të shoqërisë.

Raporti paraprak mbi ekonominë informale në Shqipëri, shkaqet, permasat dhe shtrirjen e kësaj ekonomie, i hartuar nga Qendra Shqiptare për Kërkime Ekonomike, shtronte si nevojë emergjente përqendrimin e vëmendjes ndaj këtij sektori, pasi shtrirja e gjere e tij në këto vite të tranzicionit përben një pengesë të madhe për sektorin formal të ekonomisë, duke e konkurruar në mënyrë të pandershme atë. Gjithashtu veprimtaria informale do të thote të ardhura me të pakta për buxhetin shtetëror, gjë që nga ana tjetër do të thote më pak mundësi për shtetin të prodhojë ato të mira publike për të cilat ka shumë nevojë shoqëria shqiptare - rregulli dhe ligji, infrastruktura, shëndetësia, etj.

Folësit trajtuan në aspektin teorik dhe praktik probleme të ndryshme të ekonomisë informale si: *shkaqet e lindjes dhe zhvillimit të saj, disa masa për ta parandaluar apo për ta kufizuar shtrirjen e mëtejshme të saj; rolin që luan ky sektor në ekonominë e tjera në tranzicion; specifikat e vendeve të zhvilluara; etj.*

Në këtë sesion u fol edhe për dallimin që ekziston ndërmjet ekonomisë informale dhe ekonomisë kriminale. Ekonomia Informale, u theksua në këtë sesion, është një grup njesish ekonomike, prodhimi apo shërbimi i të cilave është legal por keto njesi ekonomike nuk i nënshtrohen rregullave të institucioneve të shoqërisë si licënsimi, taksa – tatimeve, etj. Efekti kryesor i pranisë së ekonomisë informale është evazioni fiskal dhe mospërfshirja e të punësuarve në skemën e sigurimeve shoqërore. U theksua edhe fakti se çmimet e ofruara nga sektori informal për produktet apo shërbimet e veta janë më të ulta se ato të sektorit

informal, por keto çmime po krijojnë raporte artificiale të vendosjes së tyre në baze të kërkesës dhe ofertës. Keto raporte veprojnë jashtë tregut të rregulluar, e në këte mënyrë, çmimet nuk reflektojnë tregun real.

Nder sektorët ku ndjehet më shumë prania e sektorit informal mund të përmendim: tregtine me pakicë, transportin, ndërtimin dhe prodhimin. Pjesë apo shfaqje të ekonomisë informale gjenden edhe brenda sektorit formal gjë që shprehet në punësimin pa kontratë apo në deklarimin e një page tjetër (minimale) në kontratë, të ndryshme nga paga reale. Gjithashtu, firmat e sektorit formal fshehin një pjesë jo të vogël të veprimtarisë së tyre duke iu shmangur në këte mënyrë pagimit të taksave. Mospërfshirja e të punësuarve në skemën e sigurimeve shoqërore, u theksua në diskutime se ka dy pasoja të rëndësishme negative, pasi *krijohet një kontigjent i madh të pasiguarish, veçanërisht nga brezi i ri i të punësuarve pas vitit 1993 duke përbërë një rrezik social për të ardhmen dhe ulët ndjeshëm kontributi i brezit aktual ekonomikisht aktiv, gjë që ndikon negativisht në buxhetin e sigurimeve shoqërore, e për rrjedhim në rritjen e nivelit të të ardhurave të përfituesve aktualë pensioniste.*

Nder shkaqet më kryesore të zhvillimit të ekonomisë informale u përmenden:

- Kuadri ligjor dhe institucional i mangët dhe më mjaft defekte në teresi dhe për sistemin bankar e atë të procesit të privatizimit në veçanti,

- Vete proceset ristrukturuese në ekonominë shqiptare disa here kanë dale jashtë kontrollit të ideatoreve të tyre;

- Lulezimi i tregtisë së bazuar kryesisht në mallra importi, i cili erdhi edhe për shkak të bllokimit thuajse tërësor të sektoreve të brendshëm prodhues, ishte një fushë e mirë për fitime të shpejtë dhe me risk minimal;

- Niveli mjaft i lartë i papunësisë që i shtyn njerezit drejt veprimtarive të fshehta;

- Qendrimi apatik dhe mungesa e përgjegjësisë individuale rreth fatëve të ardhshme të shoqërisë nga shumica e anëtarëve të saj;

- Migrimi i brendshëm me permasha të mëdha dhe në mënyrë të pakontrollueshme i popullsisë nga zonat rurale drejt atyre urbane solli një forcë të madhe pune e cila për shkak të nivelit të ulët kulturor dhe profesional kishte mundësi të

ingranohej vetëm në sektorin informal në një kohë që mundësitë për një punësim të rregullt thuajse mungonin plotësisht;

- Mungesa e një sistemi bankar eficient për të financuar apo kredituar biznesin favorizoi lindjen e tregut informal financiar;

- Politika tatimore, që në keto vite të tranzicionit shpesh është hartuar për të patur efekte të menjëhershme në shtimin e të ardhurave të buxhetit të shtetit;

- Rishitja e pronave të privatizuara të firmat rentiere;

Folet të ndryshëm u ndalën në dy alternativat që mund të zbatohen në drejtim të ngushtimit të sektorit informal; eliminimi i këtij sektori nepermjet sanksioneve të rënda, ose krijimi i kushteve për formalizimin e kësaj ekonomie. Pjesëmarrësit në këte sesion ishin të një mendjeje që më i frutshëm do të ishte formalizimi i këtij sektori, pasi sektori formal ka nevojë për potencialin jo të pakët të sipërmarrësve informale. Në këte drejtim u theksua roli i shtetit në kufizimin dhe formalizimin e ekonomisë informale nepermjet instrumentave dhe metodave ekonomike dhe sa më pak me anën e atyre administrative.

Në sesion u theksua se më gjithë masat e marra nga Qeveria për të mbyllur firmat rentiere perseri ekziston rreziku i rigjallërimit të ekonomisë informale, për disa arsye:

- se pari, ekzistenca e kapitaleve të lira në duart e popullsisë, e cila do të investojë ato me kushte fitimprurëse,

- se dyti, sistemi bankar vazhdon të jetë në ristrukturim dhe i paaftë për të thithur gjithë rrjedhën e akumulimeve të popullsisë dhe atë më tepër për t'u përgjigjur nevojave të investitoreve me kredi,

- se treti, mungesa e alternativave të tjera investuese siç është tregu i aksioneve, kapitaleve, etj.

Në fund, u dhënë një sërë rekomandimesh politike për parandalimin e zhvillimit të ekonomisë informale.

Sesioni B1: "Korrupsioni - Përgesë për Zhvillimin e Biznesit"

Në këte sesion u diskutua mbi ecurinë e luftës kundër korrupsionit, rolin e lojtareve të ndryshëm në këte luftë, mangesitë institucionale për një luftë të suksesshme anti-korrupsion, nevojën e

bashkerendimit të veprimtarisë së institucioneve shtetërore, komunitetit të biznesit dhe shoqërisë civile për të luftuar realisht këtë fenomen, etj.

Nga njëra folës u trajtua korrupsioni në konceptimin e tij teorik në sensin më të gjërë, si mendim dhe mundësi për përfitime nga ushtrimi i detyrës apo sigurimi i avantazheve në biznes dhe, në konceptin më të ngushtë, si fenomen konkret në rastet dhe fusha specifike. Gjithashtu, korrupsioni u trajtua si fenomen në rrafshin historik, që ka ekzistuar në periudha të ndryshme kohë dhe si një fenomen që prek jo vetëm vendet në tranzicion, vendet në zhvillim por, të gjitha vendet e botës, bile edhe vendet më të zhvilluara. Ajo që ka ndryshuar është zgjerimi i fushave të veprimtarisë që konsiderohen si "të korruptuara" si dhe persosja e vazhdueshme e metodave të luftimit të korrupsionit. Përvoja ka treguar se objektiv i luftës kundër korrupsionit duhet të jetë zvogëlimi i këtij fenomeni dhe jo pretendimi për eliminimin e plotë të tij, i cili është thjesht një iluzion. Në këtë sesion korrupsioni u trajtua sipas formules:

Korrupsioni = Monopol + Autoritet vendimarrës - Përgjegjësi për vendimet e marra.

Gjatë debatit u theksua se megjithatë nuk ka matës të saktë statistikor për të dhënë shifra konkrete për nivelin e korrupsionit dhe efikasitetin e institucioneve shtetërore, përseri ai mund të matet përmes treguesve të tërthorë. Në këtë drejtim, u konsideruan të rëndësishme të dhënat e publikuara nga QSHKE në konferencën e organizuar nga Banka Botërore dhe Qeveria Shqiptare në Qershor 1998.

Folës të ndryshëm theksuan se duhen vlerësuar hapat e derisotëm në luftën kundër korrupsionit megjithatë ende nuk është arritur të vihen në funksionim të gjitha hallkat dhe masat e propozuara për këtë qëllim.

Larmia e fushave në të cilat shfaqet korrupsioni ishte një tjetër objekt diskutimesh. Fusha kryesore e korrupsionit aktual u konsiderua prokurimi i fondeve publike. Këtu u theksuan kërkesat kryesore që duhet të plotësohen në prokurimet publike: transparenca e pushtetit ndaj publikut në përdorimin e fondeve publike. Gjithashtu, ligjet duhet të zgjerohen dhe të plotësohen me vendime, rregullore që i përgjigjen konkretisht zbatimit në praktike të prokurimit, por më së rëndësishme mbetet

zbatimi i korrekta në praktike dhe përgjegjësia që duhet mbajtur për prokurimet që bëhen. Kështu, të gjitha nivelet e administratës (qendrore apo lokale) duhet të jenë të përgjegjshme për zbatimin e procedurave dhe parimeve bazë në fushën e prokurimit publik.

Një fushë konkrete, e cila pati diskutim të gjërë ishte ekzistenca e krimit të organizuar dhe spontan në ekonomi. U diskutua rreth formave dhe specifikave që merr kriminaliteti i organizuar në ekonomi: ai shfaqet në formë të fshehtë dhe bëhet nga persona të aftë profesionalisht që depertojnë në administratën shtetërore; ai bëhet me bashkëveprim personash dhe shtrihet në veprime dhe mosveprime, të cilat gjithnjë kanë një pjesë të aktivitetit që kryhet jashtë vendit.

Nga ana tjetër, theksi u vuri veçanërisht në efikasitetin e luftës kundër tij, pasi ai mund të krijë tronditje dhe pasoja të mëdha negative ekonomike dhe sociale, nga falimentim bankash, shoqëri të tregtare dhe prodhuese, prishje të parametrave makroekonomike e deri në format më ekstreme në destabilizim të situatës ekonomike dhe politike sociale të vendit, si ajo që përjetoi vendi ynë në vitin 1997.

Specifike të këtij krimi është se gjithmone pala e dëmtuar është shteti, bankat, korporatat dhe ende përfaqësuesit e tyre e kanë të vështirë të denoncojnë këtë figurë krimi.

Vëmendje iu kushtua edhe formave më të përhapura me të cilat shfaqet krimi ekonomik në Shqipëri si: *falsifikimi i dokumentave, vula, letërave me vlerë, kartmonedhave, vizave; kontrabanda në të gjithë format e saj; mashtrimet; tjetërsimi dhe fshehja e pasurisë, veprat penale që kryhen kundër veprimtarisë shtetërore nga vete punonjësit e administratës publike si dhe veprat penale në lidhje me veprimtarinë e tatimit taksave dhe me falimentimet, etj.*

Gjithashtu, u trajtuan probleme të legjislativës për lojrat e fatit, probleme të tregut informal të këmbimit të valutave, verifikimi i të ardhurave të depozituara në banka, etj.

Diskutimet vënë në dukje se ende ka boshllëqe dhe mungesa jo vetëm në bazën ligjore për këtë fenomen por edhe në vullnetin e mirë për ta goditur atë. Këtu u theksuan edhe nderhyrjet e ndryshme për të mos goditur rastet e njohura si "korrupsion"

e te denoncuara gjeresisht nga shtypi.

Gjate debatit u theksuan lidhjet midis fenomenit korrupsion dhe funksionimit te dobet te institucioneve. Keshtu, jo vetem korrupsioni vjen nga funksionimi i dobet i institucioneve, por edhe vete dobesia institucionale rritet per shkak te korrupsionit. U theksua se, ne praktike, institucionet shteterore shpesh kryejne dublime te detyrave dhe nuk ndajne fushat konkrete te punes dhe pergjegjesive, kembejne shpesh akuza te ndersjellta, duke pretenduar se e meta e funksionimit qendron jo tek institucioni i tyre por, ne institucionet e tjera qe merren me kete problem ndaj dhe forcimi i institucioneve mbetet nje nga sfidat aktuale.

Institucioneve te ndryshme iu jane dhene funksionet por jo instrumenta konkrete per realizimin e tyre. Nga ana tjetere, shtrihet problemi i pergjegjshmerise se atyre qe do t'i permbushin keto funksione.

Ne kete fushe, propozimet nuk mund te behen ne rrafshin e pergjithshem por, duke analizuar nje nga hallkat e punes ku shfaqen dobesite institucionale. Mungesa e kriterave (dhe mos zbatimi i atyre ekzistuese) per marrjen ne pune dhe pushimin nga puna ben qe shpesh nepunesit ta shikojne veten si te perkohshem ne detyre, dhe punen e tyre e shikojne te lidhur ngushte me qenien ne detyre te eprorit te qe i ka caktuar.

Politizimi i tejskajshem i politikave te punesimit eshte nje nga shkaqet baze te perkohshmerise ne detyra te niveleve te ndryshme. Nga ana tjetere, mosndeshkimi administrativ dhe penal i personave qe dyshohen si te korruptuar, sjell si pasoje te drejtperdrejte rritje te fenomenit te korrupsionit.

Moment me rendesi ku u fokusua debati ishte edhe lidhja qe ekziston midis bizneseve informale dhe korrupsionit. Keshtu, u theksua se ekziston nje ndarje midis atyre biznesmeneve qe jane ndergjegjesisht te prirur drejt kryerjes se bizneseve permes rruges korruptive dhe nga ana tjetere, jane biznesmenet qe duan te ushtrojne nje veprimtari te ndershme, por qe ne kushtet e mosperballimit te konkurences nga bizneset e korruptuara, detyrohen qe te perdorin korruptimin si rruge per kapercimin e pengesave dhe mposhtjen e konkurences.

Ndonese shpesh biznesi konsiderohet si ushqyes i korrupsionit, nga ana tjetere bizneset e ndryshme jane dhe duhen trajtuar si frenues te tij.

Por, per kete duhet nje bashkepunim me i mire midis institucioneve shteterore dhe organizatave te biznesmeneve.

Gjate sesionit iu kushtua vemendje edhe shkaqeve qe vijne dhe favorizojne fenomenin korrupsion. Ketu mund te permenden:

- Transformimet ekonomike qe i paraprine transformimeve ligjore dhe institucionale;
- Konçidenca ne kohe e tranzicionit me shperndarjen/privatizimin e pasurise kombetare;
- Flukset e medha te ndihmes se huaj ne drejtim te vendit tone;
- Boshlleku ligjor dhe niveli i ulet i zbatimit te ligjit;
- Qeverisja e centralizuar dhe niveli i ulet i demokratizimit;
- Paqendrueshmeria ekonomike vendit;
- Niveli i ulet ekonomik i jeteses;
- Niveli i ulet kulturor dhe deformimi i personalitetit tek nje pjese e mire e njerezve;
- Hapja e menjehershme dhe kontaktet e gjera me boten materiale, te privuara deri atehere per shumicen e shqiptareve.

Nepernjete ketij debati u arrit te percaktoheshin disa nga rruget per te luftuar me mire fenomenin e korrupsionit.

Sesioni B2 : "Rritja e Qendrueshme Ekonomike dhe Strategjite Respektive"

Ne sesionin mbi "Rritjen e Qendrueshme Ekonomike dhe Strategjite Respektive" fokusi i diskutimeve ishin problemet qe lidhen natyrshem me perspektivat e mundshme per nje zhvillim ekonomik te qendrueshem, politikat globale e rajonale, politikat fiskale, zhvillimi i sektorit bankar dhe financiar, roli i komunitetit te biznesit, rendesia e bashkeveprimit midis komunitetit te biznesit dhe shtetit, me synim rrahjen e mendimeve per rruget qe sigurojne zhvillimin ekonomik te vendit ne periudha afat-gjata dhe me ritme sa me te qendrueshme.

Ne kumesat dhe diskutimet e parapergatitura u theksua *nevoja e vazhdimesise se stabilizimit makroekonomik si nje nga prioritetet kryesore afat-mesme ekonomike te qeverise dhe si domosdoshmeri per te krijuar kushtet per nje rritje te qendrueshme dhe reforma strukturore te fuqishme.*

Programet ekonomike te qeverive kane qene

te orientuara kryesisht drejt nevojave emergjente, pa pasur objektiva te qarta afatgjata. Hartimi i nje platforme te studiuar me politika dhe objektiva afatgjata te harmonizuar per nje zhvillim te qendrueshem duhet te jete subjekt i nje vleresimi te kujdesshem shteteror. Pervoja e deritanishme e hartimit te strategjive sektoriale te izoluara, jashte nje kuadri dhe zhvillimi te pergjithshem afatgjate te ekonomise ka deshmuar per deshtimin e tyre. Fakti nese ekzistojne kushtet, cilat jane avantazhet dhe disavantazhet e hartimit te strategjise, nevojat afatmesme dhe afatgjata, caktimi i objektivave dhe instrumentave u diskutuan gjere nga te pranishmit.

Pjesmarresit theksuan se hartimi i nje strategjie para se gjithash kerkon kushte ne baze te te cilave do te zhvillohet, kerkon ekzistencen e grupeve te interesave dhe nje vullnet te perbashket.

Nje aspekt i vecante ne diskutimet per strategjite e zhvillimit ishte dhe cheshtja e integritetit te ekonomise shqiptare. Kjo gje konsiderohet si nje domosdoshmeri pasi marrredheniet bilaterale dhe multilaterale me vendet e zhvilluara sherbejne per te siguruar mbeshtetje per realizimin e reformave dhe forcimin e institucioneve ne vendet ne zhvillim si Shqiperia.

Zhvillimi ekonomik i qendrueshem dhe i harmonizuar eshte parakusht i nje integritetit te suksesshem te ekonomise shqiptare ne tregun boteror dhe ne ekonomine europiane. Por theks i vecante u vu nga referuesit dhe ne nevojen per nje integritet ekonomik rajonal ne ballkan dhe domosdoshmeri per te studiuar politikat e instrumentat qe do te mundesojne dhe pershpjetojne kete integritet.

Nje tjeter problem i trajtuar gjate nga pjesmarresit ishte roli i sektorit privat si sektor dominant ne ekonomine e vendit dhe ne rritjen ekonomike. Ne trajtimin e kuadrit ligjor ekonomik u konstatua se ligjet e hartuara deri me sot nuk kane qene sa duhet stimuluese per biznesin madje disa kane patur efekte te kunderta duke perfshire ketu dhe mungesen e zbatimit apo zbatimin e keq te tyre. Keto kane krijuar kushte per deformimin te tregjeve dhe veshtiresi ne marrjen e vendimeve. Gjithashtu u paraqiten disa nga barrierat me serioze qe veshtiresojne krijimin e nje ambjenti makroekonomik si dhe disa barrierat te karakterit mikroekonomik me te cilat perballlet zhvillimi i biznesit. Disa nga problemet e evidentuara ishin mungesa e nje bashkepunimi te

ndersjellte midis shtetit dhe komunitetit te biznesit, anarkia, korrupsioni, kontrabanda, ekonomia informale.

Ne lidhje me zhvillimin e bujqesise shqiptare u theksua se ky sektor aktualisht ka shume nevojte per nje mbeshtetje reale te qeverise me ane te programeve dhe politikave rurale dhe agrare te cilat duhet te kene objektiva te qarta. Kjo per faktin se pervoja e bujqesise shqiptare gjate tranzicionit ka qene nje shembull i pasojave qe sjell mungesa e politikave perkatese te zhvillimit apo spontaniteti i politikave qeveritare. Duke qene se bujqesia shqiptare karakterizohet nga fermet e vogla edhe politikat agrare duhet te jene te fokusuar gjeresisht tek fermeret e vegjel, duke krijuar kushte te pershtatshme per zhvillimin me pergjithesi te bujqesise.

Produkti i Brendshem Bruto dhe problemet e ndeshura ne vleresimin e tij nga ana e institucionit perkates ishin nje tjeter objekt i diskutuar ne kete sesion. Mungesa dhe pasaktesia ne marrjen e informacionit te besueshem ne lidhje me treguesit kryesore ekonomike con ne interpretime te gabuara te fenomeneve dhe zhvillimeve ekonomike.

Krijimi dhe fuqizimi i nje sistemi funksional te statistikave eshte gur themeli per ndermarrjeve e studimeve ekonomike serioze dhe hartimin e politikave ekonomike te besueshme.

REKOMANDIME KRYESORE TE KONFERENCES

KUADRI LIGJOR

1. Plotesimi i kuadrit ligjor ne luften kunder korrupsionit dhe kontrabandes
2. Plotesimi i kuadrit ligjor ne fushen e transakcioneve bankare per zvogelimin e pjeses ne "cash" te tyre.
3. Permiresimi i ligjit per bursen dhe ligjit per letrat me vlere
4. Permiresimi i ligjit per "zonat e lira ekonomike."
5. Funksionimi me me efektivitet i kuadrit ligjor ekzistues duke shmangur shkeljet ne fushen e derdhjes se detyrimeve fiskale, pagimit dhe perdorimit te energjise elektrike, urbanistikes, konkurrences dhe privatizimit, ne vecanti ligji i konkurrences.
6. Krijimi i nje sistemi efikas ligjor qe te mbeshtese e lehtesoje inisiativen private, miratimi i ligjit anti-dumping.
7. Plotesimi i akteve ligjore nenligjore

me qellim kufizimin e mundesive per vendime dhe interpretime arbitrare te ligjeve dhe akteve nenligjore te administrates shteterore.

8. Pershtatja e legjislacionit konform kushteve aktuale pa u perqendruar thjesht ne perkthimin apo adoptimin e ligjeve perendimore ose te vendeve ne tranzicion, duke mos marre parasysh specifikat e zhvillimit te vendit tone.

9. Permiresimi i ligjit per verifikim e pasurise se personave shteterore ne administraten publike dhe ne menytrat e zbatimit te tij.

10. Permiresimi, reformimi dhe modernizimi i metejshem i legjislacionit tatimor

11. Dhenia e te drejtes se organeve tatimore per te percaktuar madhesine e detyrimit tatimor, duke u bazuar ne vleresime dhe informacione te tjera te jashtme.

12. Studimi dhe paraqitja e nje projektligji per vendosjen e tatimit (ne periudhen afatgjate) te fermereve qe kane prodhim te ndjeshem te kulturave per treg.

FINANCAT

1. Krijimi dhe zhvillimi i institucioneve te tregut formal si: fuqizimi dhe zhvillimi i bankave te nivelit te dyte, zhvillimi dhe venia ne eficence te burses, etj.

2. Rritja e aksesit te SME-ve ne burimet kapitale nepermjet institucioneve bankare dhe financiare te afta per te perballuar nje numer te madh klientesh, me kolateral te vogel dhe risk te larte.

3. Mundesia e rishikimit ne drejtim te uljes progresive te pjeses se pages qe shkon per sigurimet shoqerore, gje e cila mund te sillte nje rritje te baze se kontribuesve

4. Fuqizimi i organeve te kontrollit tatimor.

5. Bashkepunimi i organeve tatimore me ato doganore ne nje nivel me te larte profesional.

6. Zgjerimi i aktivitetit kreditues te bankave.

7. Hapja e linjave te vecanta te drejteperdrejta kreditimi per sektorin privat te ekonomise, zgjerimi i kredise konsumatore, stimulimi i procesit te krijimit te bankave kooperative te cilat do jene kusht per zhvillimin e agrobiznesit.

8. Lehtesimi i barres fiskale dhe

doganore dhe zgjerimi i baze tatimore

9. Mbeshtetje financiare me kredi bankare dhe interesa te uleta per bizneset e vogla e te mesme

SME-TE

1. Krijimi i nje Klime Biznesi te favorshme me qellim thithjen e burimeve e investimeve te huaja dhe te vendit

2. Bashkepunimi ndermjet vete bizneseve dhe shkembimi i informacionit ndermjet tyre

3. Adoptimi i standarteve te cilesise dhe garantimi i respektimit te tyre nepermjet detyrimit te bizneseve nga njera ane, dhe nepermjet informimit te konsumatoreve nga ana tjeter

4. Krijimi i hapesirave te mjaftueshme te rajoneve ekonomike te mundshme per mbeshtetjen e ekonomive te shkalles.

5. Identifikimi i tregut informal si prioritet per organet shteterore.

6. Prerja e rrugeve per lidhjen dhe bashkepunimin e personave te inkriminuar me krimin ekonomik qe zhvillohet ne rajon dhe me gjere.

POLITIKAT/STRATEGJITE

1. Angazhimi real i te gjitha paleve te interesuara per hartimin e platformes se zhvillimit ekonomik brenda nje periudhe afatmesme duke krijuar kushtet e pershtatshme per nje synim te tille.

2. Ruajtja e nje stabiliteti dhe besueshmerie ne politikat ekzistuese, fushat ekonomike e sociale, si parakushte per nje zhvillim te qendrueshem dhe mbeshtetes te biznesit dhe ekonomise ne teresi.

3. Liberalizimi i politikave se kreditimit per te permiresuar eficencen e politikave monetare dhe stimulimin e biznesit ne vend.

4. Aplikimi i nje sistemi tatimor me te bute dhe te shtriire ne nje baze me te gjere

5. Zbatimi i nje politike qe synon reduktimin dhe jo eliminimin e sektorit informal nepermjet favorizimit te sektorit formal dhe nxitjes se sektorit informal per t'u bere formal.

6. Sigurimi i modeleve per zhvillimin bujqesor duke siguruar nje kombinim te pershtatshem midis nderhyrjes qeveritare dhe konkurences se lire.

7. Studimi i mundesive dhe krijimi i instrumentave te nevojshme per nxitjen dhe

pershpejtimin e integritetit në ekonomitë e rajonit ballkanik si një moment i pashkeputur i vetë integritetit evropian dhe global.

8. Rritja e shkallës së kordinimit midis institucioneve të ndryshme të angazhuara në luftën ndaj krimit ekonomik të organizuar. Kjo, sepse në vendin tonë një kordinim i tillë mungon ose është në nivele të ulëta.

9. Hartimi dhe zbatimi i një strategjie të përbashkët në luftën kundër krimit ekonomik të organizuar.

10. Kordinimi dhe bashkëpunimi midis biznesmeneve të ndryshëm që individualisht janë për ushtrim të aktivitetit brenda ligjit, nxitja dhe përkrahja e tyre është një nga format e angazhimit të biznesit në luftën ndaj korrupsionit.

11. Politika me liberale për dhënien e licensave/heqja e barrierave të hyrjes në treg;

12. Decentralizimi i pushtetit dhe rritja e kompetencave të pushtetit lokal;

13. Demokratizimi i pushtetit dhe përfshirja e publikut në qeverisje;

PRIVATIZIMI

1. Shpejtimi i procesit të privatizimit, sigurimi i transparencës në privatizim dhe kufizimi i hapsirës ligjore për abuzim në procesin e privatizimit.

2. Përcaktim i qartë i rregullave për shitjen e objekteve prone shtetërore dhe forcimi i kontrollit për përdorimin e fondeve që rrjedhin si rezultat i privatizimit.

3. Privatizimi i sipërmarrjeve të vogla në ekonomi;

KORRUPSIONI

1. Trajtimi me kujdes i fenomenit të korrupsionit "të vogël" krahas atij të madh, pra korrupsionit që zhvillohet nga nepunësit e nivelit të ulët të administratës shtetërore.

2. Zgjedhja e punonjësve të administratës shtetërore sipas kriterëve rigorozë, që nuk mund të shkelen, krijimi i ndjesisë dhe besimit se administrata nuk është e përkohshme në punë.

3. Zvogëlimi i rendesisë së faktorit politik si kriter për marrjen në punë në administratën shtetërore dhe marrja për bazë e kriterit të aftësisë profesionale.

4. Rritja e pagave për nepunësit e administratës shtetërore që kanë të drejtë kontrolli dhe vendimmarrjeje si një rrugë për kufizimin

e korrupsionit, por jo në mënyrë absolute, pasi në rast të caktuar, sado që të rritet paga përseri shifrat e mëdha të korrupsionit do të joshnin persona të cilët nuk kanë vlerat dhe përgjegjshmërinë maksimale për të kryer me rigorozitet detyrën e ngarkuar.

5. Bashkëpunimi i organizatave jo-qeveritare në luftën kundër korrupsionit, shtimit i përpjekjeve për monitorimin e politikave qeveritare, bashkëpunimi i tyre me median për të ndergjegjesuar publikun për dëmet e kësaj dukurie, etj.

6. Forcimi i kontrollit të shtetit në funksionimin e aparatit shtetëror;

7. Reformimi i metejshëm i administratës publike;

INFORMACIONI

1. Zhvillimi i tregut informativ

2. Zhvillimi sasior dhe cilësor i ofertes "informative" nepermjet një produkti të saktë, të shpejtë, të diversifikuar e të besueshëm, qoftë i natyrës së përgjithshme apo edhe i asaj specifike

3. Krijimi i mundësive për akses të plotë dhe jo të kushtueshëm të SME-ve në këto burime.

4. Rëndësia e rolit aktiv të edukuesit të medias, jo kryesisht për qëllime komerciale, por për qëllime informimi dhe ndergjegjesimi të publikut dhe nxitjes së luftës ndaj korrupsionit.

5. Zhvillimi i gazetarisë investiguese për të zvogëluar zhurmen rreth skandaleve të korrupsionit dhe për të ndjekur të verten, duke nxitur kështu edhe një reagim më pozitiv të institucioneve shtetërore.

EDUKIMI/TRAJNIMI

1. Edukimi i konsumatorëve nepermjet medias dhe shkolles

2. Trajnimi dhe ritrajnimi i stafëve të bizneseve

3. Krijimi i institucioneve të specializuara e të pajisura me përvojën dhe mjetet e nevojshme për ofrimin e mundësive adekuate trajnuese.

4. Trajnimi i administratës tatimore.

5. Mrojtje ligjore për inspektorët tatimore dhe policinë tatimore.

6. Edukimi i publikut për zbatimin e ligjeve dhe për përdorimin e parave në tregun e ligjshëm.

BURSA E VALUTAVE SI OPSION I BURSSES SE TIRANES (PROJEKT FILLESTAR)¹

Alma KASO²
Adrian FULLANI³

1. Opsioni i Bursës së Valutave dhe Roli i Bursës së Tiranës

Bursa e Tiranës përfaqëson praktikisht një treg të vogël të brendshëm. Rrjedhimisht, duket e vështirë të ketë hapësirë për më shumë se një krijues tregu (market maker). Bursa e Tiranës mund të japë kontributin e saj në më shumë se një segment të caktuar, si në tregun e parave ashtu dhe në atë të kapitaleve. Megjithatë, kontributet e Bursës së Tiranës me kalimin e kohës duhet t'i nënshtrohen modifikimeve, zgjerimeve ose kufizimeve, për t'ia përshtatur ato kërkesave të përgjithshme të tregjeve financiare. Përshirja e Bursës së Tiranës në tregun e këmbimeve valutore kushtëzohet nga kapitalizimi i tregut në Shqipëri.

Roli i veçantë i Bursës së Valutave qëndron në fiksimin e "kursit zyrtar". Ky kurs zyrtar shërben si bazë për rregullimin e gjithë pagesave në valute të huaja me subjektet jo bankare. Kursi zyrtar shërben për mbrojtjen e konsumatorëve (klientëve). Gjithashtu, ai siguron barazi në lojën e konkurrencës për gjithë kompanitë që deshirojnë të angazhohen në biznesin ndërkombëtar. Ai gjithashtu mund të perdoret si etalon në përpilimin e bilanceve ose statistikave të ndryshme.

Nderhyrja e vazhdueshme e të gjithë institucioneve të përfaqësuara në Bursën e Valutave kontribuon në shmangjen e luhatjeve të rastit gjatë përcaktimit të kurseve të këmbimit. Bursa e Valutave do të jetë e domosdoshme për politiken monetare ndërkombëtare (politiken valutore) të Bankës së Shqipërisë. Banka e Shqipërisë mund të monitorojë tregun dhe të nderhyjë sa herë të jetë e nevojshme, për të zbutur e minimizuar levizjet e pazakonta të kurseve të këmbimit, duke i dhënë dealer-ave të saj urdhrat e duhur për blerje dhe shitje.

Bursa e Valutave do të trajtojë (operojë) vetëm (me) transaksione "spot", për të menjanuar zgjatjen në kohë të pozicioneve të hapura, që nga ana e tyre, kërkojnë gjendje të larta, kontroll të sofistikuar, dhe kërkesa rigorozë për zbatim nga ana e Bursës së Tiranës.

Sesionet e Bursës së Tiranës janë terheqese për pjesëmarrësit individualë në tregun të Këmbimeve Valutore, si tregtarët (kambistët) e rrugës dhe Byroja e Këmbimeve, për keto arsye:

- Garantojnë një siguri fizike me të lartë krahasuar kjo me tregtimet direkt në *cash*.
- Periudha e pastrimit dhe rregullimit të llogarive është shumë më e shkurtër krahasuar kjo me kohën e pastrimit dhe rregullimit të

volumeve të caktuara në tregun informal. Mbasja e një sasi të caktuar valute me gjatëse një dite i shkakton tregtarëve (kambistëve) humbje për shkak të luhatjeve të paparashikueshme e të pazakonshme të tregut të valutave dhe pamundësisë për t'u mbrojtur.

• Përcaktimi i çmimeve në Bursën e Tiranës është konkurues në krahasim me tregtimin vetëm nga disa banka përgjegjëse. Mungesa e mjeteve dhe lehtësirave të komunikimit, koha strikte e mbylljes, mungesa e përqendrimit dhe largësia e vendeve të tregimit të kambistëve, Byroja e Këmbimit e bankave midis tyre, dhe mungesa e kontakteve ndërpersonale krijojnë kushte për çmime të deformuara dhe arbitrazhe të mëdha, në rastin më të mirë, dhe pozicione të hapura në rastin më të keq.

Kufizimet e "kursit zyrtar" nga Bursa e Tiranës janë:

- Tregtarët janë të detyruar të sigurojnë kolateral, duke i prerë kështu rrugën operimit me llogari hesh e të pambuduara apo angazhimit në tregtime spekulative.
- Tregtarët duhet t'i paguajnë Bursës së Tiranës komisione.
- Fitimi që ata nxjerrin është i tatueshëm.

Megjithatë, tregtimi në Bursën e Tiranës është terheqës sepse siguron konkurrencë në çmime, konfidencialitet në identitetin e klientëve, shpejtësi, profesionalizëm dhe tarifa të ulta për shërbimet.

Instalimi i Bursës së Valutave brenda Bursës së Tiranës kërkon marrjen e masave në fushat e mëposhtme:

a. Ligjore

Miratimi i një rregulloreje të veçantë dhe përcaktimi i kërkesave dhe kriterëve që duhet të pëmbushin tregtarët dhe brokerat e valutave për të marrë licencën për ushtrimin e aktivitetit. Duhet të rregullohen me rregulla të veçanta të gjitha çështjet e mëposhtme:

- Të ardhurat që shkojnë në favor të Bursës së Tiranës;
- Penalitetet e parashikuara në rast shkeljeje të dispozitave ligjore. Duhet hartuar një Rregullorë e veçantë për Penalitetet në rastet kur brokerat terhiqen nga transaksionet e konkluduara në Bursën e Tiranës. Rregullorja duhet të sigurojë kontrollin mbi tregtimet e brokerave dhe standardizimin e produktit.
- Kodi i Etikës gjatë tregimit dhe brokerimit;
- Depozitat e detyrueshme të Terheqjes dhe ato të Kolateraleve, ku kjo e fundit do të mbahet në parë apo letra me vlerë shumë likuide, vlera aktuale e tregut të të cilave është e barabartë ose më e madhe se shumta e kërkuar e depozitës.

¹Në datat 5-7 Mars në Strugë, Maqedoni u mbajt Workshop-i "Alternativa për tregun e letrave me vlerë në Shqipëri" organizuar nga Komisioni i Letrave me Vlerë në bashkëpunim me Financial Services Volunteer Corps dhe Know-How Fund. Qëllimi i këtij workshop-i ishte të diskutonte mbi problemet dhe mundësitë e zhvillimit të Tregut të Letrave me Vlerë. Një nga sesionet e këtij workshop-i iu kushtua edhe rolit që mund dhe duhet të luajë Bursa e Tiranës në zhvillimin e tregut të kapitaleve në Shqipëri. Projekti i FOREX-it (Bursa e Valutave) i paraqitur në këtë numer të "Ekonomia dhe Tranzicioni" është hartuar si një alternativë e operimit në Bursën e Tiranës. Bursa e Tiranës tashmë pritet të pavarësohet plotësisht nga Banka Qendrore dhe Komisioni i Letrave me Vlerë ka hartuar edhe një plan veprimi për shpërbërjen e Bursës dhe zhvillimin e metejshëm të tregut të letrave me vlerë. Redaksia fton të gjithë specialistët dhe ekspertët të japin mendime mbi mënyrën e mundshme të zhvillimit të Bursës së Tiranës. Gjithashtu, duke qenë se tregu i kapitaleve është në fokusin e punës së QShKE-së revista "Ekonomia dhe Tranzicioni" do të ketë një rubrikë të veçantë në lidhje me këtë fushë.

²Presidente, Bursa e Tiranës, Tel: 042/25021

³Drejtor i Financave dhe Zhvillimit, Banka Italo-Shqiptare, Tel: 042/ 33966

BURSA E VALUTAVE SI OPSION I BURSSES SE TIRANES

Diferencen (spread-in) e pranueshme te luhatjes se perdishme te vleres se valutave qe rezulton nga ltimi humbja operacionale. Keto te fundit do te likujdohen qdo dite.

b. Autoritetit Kontrollues

Duhet përcaktuar se kush do te jete autoriteti licensues dhe kontrollues per tregun e valutave dhe operatorët e tij. Komisioni i Letrave me Vlere eshte autoriteti licensues vetem per operatorët ne tregun e kapitaleve. Megjithate, disa dealer-a Bonosh Thesari kane mane licence per kete qellim nga Komisioni i Letrave me Vlere. Nga ana tjetër, Banka e Shqiperise eshte autoriteti mbikqyres e licensues i tregut te parase, ku ben pjese dhe tregu i valutave.

c. Pastrimit dhe Rregullimit te Llogarive.

Bursa e Tiranes duhet te kryejë vete proceset e pastrimit dhe rregullimit te llogarive. Bursa e Tiranes ka nje staf te trajnuar si dhe ambientet e lehtesirave e tjera per te siguruar nje pastrim dhe rregullim llogarish te besueshem. Bursa e Tiranes mund te siguroje shpejtesine e nevojshme, dhe ushtroje kontrole te forta mbi korrektesine dhe saktesine e transakcioneve. Per momentin, asnje banke nuk mund te siguroje nje sherbim cilesor te tille. Me kohe, kur te krijohet nje zyre "back-up" i cili eshte pershtatshem per Bursen e Tiranes. Njesia e Pastrimit dhe Rregullimit te Llogarive do te shkeputet nga Bursa e Tiranes, dhe do te lejohet te angazhohet ne aktivite te ngjashme me ente te tjera.

2. Projekti i Bursës së Valutave

(Memorandumi i Asistences)

Aneksi 1: Studimi i fizibilitetit

Te ardhurat rrethdese dhe kostot variable per zbatimin e burses se Valutave te Burses se Tiranes jepen bashkengjitur ne analizen e *cash flow*-t. Projekti i Burses se Valutave eshte i mundshem (shih pasqyren bashkengjitur). Investimi fillestar prej 250-300 mije dollare eshte jo i konsiderueshem, krahasuar me rjedhen e qendrueshme te te ardhurave rrethdese. Ky *cash flow*, ne llogaritjet tona, konsiderohet si i perjetshem, meqenese kostot dhe te ardhurat jane praktikisht te pandryshueshme. Sipas alternatives me konservative nuk parashikohet asnje rritje. Megjithate, besohet se te ardhurat do te shumefishohen ne te ardhmen.

Te ardhurat mund te perdoren per fuqizuar bazen teknologjike te te gjithë operacioneve te Burses, per perqatitjen e kushteve per shkeputjen e operacioneve te *back-office*, ndarjen e Burses se Tiranes nga Banka e Shqiperise, dhe privatizimin e saj.

Kostot fikse te nevojshme per te instaluar sistemin e Tregimit te Valutave (vleresimi i peralferi i *software*-ve dhe *hardware*-ve per tregimin dhe pastrimin dhe rregullimin e llogarive.)

Kosto e parashikuar e nje sistemi te plotë *software* dhe *hardware*, i cili do te mbeshetese proceset e tregimit, pastrimit dhe rregullimit te llogarive eshte ne intervalin e 238 - 240 mije dollare. Duke krahasuar ofertat nga ofrues te ndryshem te *software* dhe *hardware*-ve, vleresohet se kosto mesatare per njeset kompjuteri varion nga 15 - 21 mije DM, ne varesi te numrit te aparateve te blera menjehere. Bursa e Valutave parashikon te perdore fillimisht 8 kompjutera. Kosto e *hardware*-it eshte e njejte me ate te *software*-it.

Aneksi 2: Te pergjithshme. Rendesia ekonomike e Projektit te Burses se Valutave

Projekti siguron mbeshetjet per sistemin financiar nepermjet:

- Fiksimit te kursit zyrtar te kembimit.

Roli kryesor i Burses se Valutave ne Shqiperi do te jete fiksimi i kursit "zyrtar" te kembimit. Ne tregjet e zhvilluara, fiksimi zyrtar i kursit luan vetem nje rol formal, dhe sherben kryesisht per te treguar

bazen per rregullimin e pagesave ne valute te huaj midis institucioneve jo-bankare. Ne Shqiperi, fiksimi "zyrtar" i kursit do te luajë nje rol me te madh. Pervec nxjenes se treguesit per nivelin e tregimit te valutave te huaja apo derivateve te tjera ne tregun e brendshem, ai do te sherbeje per eliminimin e differences se madhe midis kurseve te kembimit te tregut formal dhe informal, qe natyrisht shpie ne minimizimin e rolit te tregut informal.

- Lidhjes se "tregut te rruges" me tregun formal.

Aktualisht, nevoja per valute te huaj e institucioneve financiare dhe atyre te kreditit eshte krejtesisht sporadike dhe e rastit. Shume institucione te kreditit refuzojne te specifikojne per bankat e tjera pozicionet e tyre ne valute te caktuara, nga frika e kurseve te paparashikuara e te panjohura te tregut informal, te cilet padyshim do te influencenin mbi ato te tyre. Nese njohuria dhe informacioni mbi keto pozicione integrohen vazhdimisht ne nje treg te rregulluar, atehere instalohet lidhja e pare midis ketyre njejeve te shkeputura financiare.

- Zgjerimit te volumit te tregimit (transaksioneve) te institucioneve financiare dhe te kreditit.

Tregu informal i valutave qe zhvillohet ne rruge, ne kohen e tij me te mire, siguron nje volum ditor tregimi midis 1-1.5 milione dollare. Ai ndikon ne menyre te pakontrolluar mbi tregun zyrtar qe perfaqesohet nga Bankat dhe Byrote e Kembimit. Sipas kerkimeve tona, tregtaret e medhenj preferojne qe t'ja adresojne (drejtojne) biznesin e tyre tregtareve te rruges ne vend te bankave, per t'ju shmanget kurseve te pasaktesuara, shpejtesise se ulet, vonesave ne procesin e pastrimit dhe rregullimit te llogarive per shkak te mungeses se organizimit, dhe shpenzimeve te larta. Perfshirja e tregtimeve (kembimeve) te rruges ne shumate medha thith pjesen dermuese te volumit te tregimit, i hap rruge konkurrences, i detyron bankat te permiresojne cilesine dhe shpejtesine e sherbimeve te ofruara, shton sherbimet e reja, dhe redukton komisionet.

- Formalizimit dhe monitorimit te instrumenteve te sistemit financiar.

Formalizimi i tregut "te rruges" lidh hallkat e shkeputura ne përcaktimin e vleres qe hyjnë dhe del nga vendi ne nje periudhe te dhene kohe, neqofteese volumi i valutave *spot* te tregtuara llogaritet per qdo dite. Kanalizimi i valutave nepermjet kanaleve te dokumentuara te pastrimit dhe rregullimit te llogarive si dhe kerkesa per hapjen e llogarive zyrtare prane institucioneve perkatese i jep fund tregimit me para ne dore. Perdorimi i llogarive jo vetem lehteson procedurat perkatese, por gjithashtu monitoron burimet e rendesishme te valutave dhe te pastrimit te parave.

- Monitorimit te evazionit te mundshem tatimor mbi fitimin.

Duke patur informacione te sakta mbi volumen e valutave te tregtuara, Dega e Tatimeve prane Ministrise se Financave mund te ndermarre hapa te rinj per te parandaluar evazionin e mundshem tatimor mbi fitimin.

- Sjelljes se elementeve te rinj te nje tregu financiar standard ne Shqiperi.

Shqipëria trashëgoi ngarkesat e një infrastrukturë bankare dhe financiare te varfër. Nuk njihen dhe nuk ekzistojne zyrtarisht institucionet kryesore te nje ekonomie te tregut te lire, si shpeji brokerimi, kleringu dhe investimesh, etj., se bashku me instrumentet perkatese te tyre. Projekti i Burses se Valutave eshte i pari qe qdo te fise keto elemente kyce te nje ekonomie te tregut te lire. Nese Projekti do te strukturohet dhe vihet ne funksionin sic duhet, ai permireson edukimin e publikut dhe kredibilitetin e disa institucioneve financiare e te kreditit, perfshi ketu edhe Bursen e Tiranes.

- Përcaktimit të qarte të dallimit midis institucioneve financiare dhe atyre të kreditit.

Është e rëndësishme të ekzistojë një vijë ndarjeje e qarte sidomos ndërmjet autoriteteve mbikëqyrese të tyre. Kolapsi i fundit ekonomik në Shqipëri, shkaktuar nga të ashtuquajturat skema piramidale, nxjerr nevojën e përcaktimit të qarte të fushës së aktivitetit të institucioneve financiare dhe atyre të kreditit. Tashmë ka ardhur koha që një përcaktim i tillë të mos jetë vetëm me fjale, por të bëhet i dukshëm dhe i prekshëm. Sherbimet e specializuara që trajtohen në Projektin e Bursës së Valutave kërkojnë një bashkëpunim të ngushtë midis Bursës së Tiranës dhe institucioneve financiare e atyre të kreditit. Struktura financiare e pazhvilluar e Shqipërisë, e kufizuar vetëm në disa sisteme shërbimi depozitar, është i vetmi aktivitet që kryhet nga bankat. Nevoja për produkte dhe instrumente specifike gjatë operimit me këtë Projekt do të kërkojë nga njëra anë, krijimin e institucioneve financiare të specializuara, dhe nga ana tjetër vendosjen dhe ofrimin e shërbimeve cilësore bankare. Mënyrë tjetër, institucione të ndryshme mund të ofrojnë një "boutique" shërbimesh, derisa rritja e vëllimit të tregtimit të kërkojë njësi të specializuara për shërbime të veçanta.

Aneksi 3: Rëndësia e Bursës së Valutave për Bursën e Tiranës.

Organizimi i Projektit të Tregtimit të Valutave nën administrimin e Bursës së Tiranës është komod, nëse merren parasysh faktorët e mëposhtëm:

Bursa e Tiranës aktualisht operon me instrumentet e tregut të parase, pasi tregton Bonot e Thesaurit. Me Fiksimin e Kursit Zyrtar të Valutave bëhet një hap më tej në tregun e parase. Tregtimi i kombinuar i instrumenteve të tregut të parase dhe atij të kapitaleve ka qenë një kombinim i suksesshëm për Bursën e Frankfurtit, Bursën e Lubjanës, dhe për MICEX (Rusi).

Një burse mund të shfrytëzojë sinergjine e krijuar nga përdorimi i të njëjtave struktura e koncepteve (të tilla si ambientet e pastrimit dhe rregullimit të llogarive, brokerët, dealer-et etj.) dhe shpenzimeve të njëjta administrative. Projekti i Bursës së Valutave i siguron Bursës së Tiranës një përvojë të rëndësishme që mund të përdoret në sferë të tjera vetëm me disa ndryshime të vogla. Bursa e Valutave mund të përdoret të njëjtat profesioniste, institucione ligjore, asistencë teknike, dhe burime ndërkombëtare informacioni që përdor dhe Bursa e Tiranës.

Ankandet e Bursës së Kapitaleve (Bursës së Valutave) sjellin transparencë dhe legjitimitet me të madh krahasuar me çdo model tjetër tregtimi, gjë kjo shumë e vlerësuar tani kur shqiptarët kanë humbur besimin e tyre ndaj sipërmarrjeve jo-transparente. Menyra transparente e investimit çon në një rritje të interesit dhe të vëllimit të tregtimit. Funksionimi i rregullt i Projektit të Bursës së Valutave do të rrisë reputacionin dhe kredibilitetin e Bursës së Kapitaleve në përgjithësi, do të tërheqë investitorë seriozë, dhe do të lejojë kuotimin e letrave me vlerë në valute të huaja.

Aneksi 4: Alternativa për arritjen e qëllimit final

Projekti i Tregtimit të Valutave është shumë urgjent për tregun financiar shqiptar. Megjithatë, mendohet të procedohet me kujdes në drejtim të krijimit të struktureve bazë ligjore dhe financiare, si dhe të sigurimit të mbështetjes së nevojshme financiare.

Hapi i parë është sjellja e ekspertëve të huaj për të vlerësuar në princip projektin ekzistues të Bursës së Valutave. Do të mirepritet çdo lloj asistencë që sugjerohet nga Bursa e Frankfurtit, siç është shprehur dhe në Paragrafin 4 të Memorandumit, datë 14.03.1997.

Baza Ligjore. Një ekspert ligjor i huaj do të punojë për të projektuar bazën për tregtimin e valutave duke marrë parasysh precedentet e mëposhtëm:

- Të përgatise një akt ligjor që të autorizojë Bursën e Tiranës për të vënë në jetë Projektin e Bursës së Valutave, në përputhje me Ligjin "Për Bankën e Shqipërisë", Ligjin "Për Sistemin Bankar", "Rregulloren e Kombimeve Valutore", "Regjimin e Kombimeve Valutore", në përputhje me standardet e Komunitetit Europian. Me e mira do të ishte që akti i mesipër ligjor të mund të përshihet në Ligjin ekzistues "Për Letrat me Vlerë".

- Të përgatise një kuadër ligjor rregullues për Bursën e Valutave.
- Të përgatise rregulloret për licensimin, të etikës së sjelljes, të komisioneve dhe tarifave të aplikueshme, të tregtimeve të padrejta, etj. Të përcaktojë programin e trajnimit, për çilin produkt duhet bërë trajnimi, etj.

- Të vendose rregullat që shpjegojnë komisionet e vendosura për shërbimet e ofruara nga Bursa e Tiranës.

Sistemet në funksionim. Krahas mbështetjes në Teknologji dhe Informacionit (IT), vlerësohet e nevojshme asistencë e ekspertëve për strukturën organizative të Bursës së Valutave në këto drejtime:

- Projektit të Statutit të Bursës së Valutave si pjesë perberëse apo e veçantë e Bursës së Tiranës.

- Projektit të Manualit të Procedurave të Tregtimit në Bursën e Valutave.

- Përcaktimit të shkallës së automatizimit të sistemit (p.sh. përdorimit të një "kursmakler"-i apo një kompjuteri. Të diskutohet secili variant.)

- Përcaktimi i rruges nepermjet të ciles Bursa e Valutave duhet të marrë kërkesat, dhe ofertat në përputhje me set-in e procedurave të përcaktuara me kusht.

- Përcaktimit të valutave që do të tregtohen.

- Përcaktimit të mënyrës së llogaritjes dhe shpalljes, nga ana e Bursës së Valutave, të tregtimeve të kryeqzuarra të valutave (a duhet të jenë ato automatikisht të lidhura?)

- Përcaktimit të numrit minimal të pjesëmarrësve të nevojshëm për të proceduar në një ankand valutash.

- Përcaktimit të frekuencës (p.sh. çdo ditë, një herë në dy ditë, etj.) së ankandëve për Bursën e Valutave, bazuar në mundësitë për pastrimin e rregullimit të llogarive, si dhe rëndësive e çdo ankandi.

Trajnimi i tregtarëve pjesëmarrës. Një problem i mëtejshëm mbetet trajnimi i pjesëmarrësve aktive.

- Trajnimi i brokerave, dealer-ave dhe i kursmakler-ave brenda ose jashtë.

- Përcaktimi i kandidatëve të përshatshëm.

Pastrimi dhe rregullimi i llogarive. Pika më kritike në zbatimin e Projektit të Valutave është krijimi i një praktike pastrimi dhe rregullimi llogarish brenda Bursës së Tiranës. Bursa e Tiranës mendon ta shpërpaste dhe privatizojë këtë shërbim në një periudhë të mëvonshme kohe, kur të konsolidohet korrektësia dhe cilësia në operim. Megjithatë, Shqipëria nuk ofrohet ndonjë shërbim i besueshëm Pastrimi i Llogarish, është e pamundur që të gjejmë një Shtëpi Pastrimi dhe Rregullimi i Llogarish shqiptarë. Nga ana tjetër, duhet të kuptohet që në fillim, mungesa e këtij shërbimi nga ana e bankave, dhe përzierja e procedurave manuale me ato automatike të Pastrimit dhe Rregullimit të Llogarive. Synimet tona qëndrojnë në zgjidhjen e këtyre çështjeve:

- Si duhet të operohet nga Bursa e Valutave me tregtimet e pakonkluduar dhe pozicionet e hapura?

- Përcaktimi i kohës së Pastrimit, Rregullimit, dhe Livrimit të valutave.

- Përcaktimi i njëjapome shumë bankave për të bashkëpunuar për pranimin e depozitave (shih projektin paraprak të Bursës së Valutave).

- Projektimi i një kontrate për marrëdhënien unike midis Bursës së Tiranës dhe kesaj Bankë.

- Përcaktimi i përqindjes së detyrueshme për t'u mbajtur si Fond Garancie.

BURSA E VALUTAVE SI OPSION I BURSSES SE TIRANES

ANALIZA E CASH FLOW E BURSES NE VALUTAVALE PER NATYVA OPTIMISE

Shprehime (Huresime):

Shpenzimet jane nxjerre vetem per nje periudhe kohe prej 8 muajsh. Per t'i nxjerre per nje vit, rezultatet duhet te shumezohen me nje koeficient prej 1.33.
Kursi i kombimit te perdorur eshte 1USD=120 Lek.
Komisioni fillestar dhe ai vjetor i anetaresimit eshte llogaritur me baze 3-mujore per t'u dhene mundesi pjesemarrjesve te mesohen me procedurat.
Komisionet e Kursmakier-it jane te pandryshueshme pavaresisht nga fakti se Kursmakier-i mund te zevendesohet me nje sistem i kompjuterizuar.

Muaji		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Kostot	Pagat	3625	3625	3625	3625	3625	3625	3625	3625	3625	3625	3625	3625
	Trajnimat	540	540	540	540	540	540	540	540	540	540	540	540
	Biletat	835	835	835	835	835	835	835	835	835	835	835	835
	Sigurimet	625	625	625	625	625	625	625	625	625	625	625	625
	Administrative	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170	170
	Sherbime publike	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
Totali		6,795	6,795	6,795	6,795	6,795	6,795	6,795	6,795	6,795	6,795	6,795	6,795
Te Ardhurat	Komisionet fillestare te anetaresimit	127388			127388			127389			127389		
	Komisionet vjetore te anetaresimit	20660			20660			20660			20660		
	Komisionet mbi volumin total (Xhiron)	23750	23750	23750	23750	23750	23750	23750	23750	23750	23750	23750	23750
	Komisionet e Kursmakier-it	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000
	Totali	175,798	27,750	27,750	175,798	27,750	27,750	175,799	27,750	27,750	175,799	27,750	11,125
Te Ardhura -Kosto													
Investimi fiks		169003	20955	20955	169003	20955	20955	169004	20955	20955	169004	20955	4330
	NPV	684870											
		330211											

Nuk parashikohet rritje per vitet ne vijim.

Cash Flow konsiderohet si i perjetshem, duke marre keshtu alternativaten konservative.

Nuk parashikohen tatime per 5-6 vjetet e ardhshem. Sipas Politikes Tatimore Shqiptare, tarifat tatimore nuk do te kene influence shume te madhe mbi cash Flow-n e mesiperm.

Eshte perdorur Norma e Skontimit prej 40%.

PV e perjetshme = 1/r

\$ 700,854/0.40 = \$ 1,752,135 Minimumi
\$ 925,267/0.40 = 2,313,167 Maksimumi

BIZNESI I VOGEL: DOMOSDOSHMERIA E MBESHTETJES SE TIJ

Nga As. Prof. Kole PRENGA¹

1. Domosdoshmeria e Zhvillimit te Prodhimit te Vogel

Pervoja e vendeve ne tranzicion tregon se prodhimi i vogel industrial e bujqesor ka perparesi dominuese ne krahasim me permasat e prodhimit te madh dhe shume te madh. Ne kushtet e pervojës konkrete te vendit tone, nxitja e prodhimit te vogel e te mesem duhet te kete nje rol te vecante. Integrimi i njesive te vogla industriale e bujqesore ne politiken shtetore e ve qeverine para detyrimesh objektive per krijimin e nje ambienti te rendesishem makroekonomik dhe menjanimin e monopolizimit te burimeve prodhuese e tregtare nga disa ose pak investitore te medhenj e te fuqishem.

Faktoret dhe marredheniet nderkombetare luajne nje rol te rendesishem ne zbatimin me sukses te nje politike ekonomike per ecurine e nje aktiviteti prodhimi apo sherbimi, sidomos per vendet ne tranzicion. Aktualisht, ekonomia shqiptare ndeshet me çështje komplekse ekonomike, politike, sociale e kulturore, prandaj ecuria dhe zhvillimi i saj realizohen nepermjet politikave afatshkurtera e afatgjata. Si per prodhimin industrial dhe ate bujqesor ndihet domosdoshmeria e "dore" shtetore per nje zhvillim ekonomik te qendrueshem e ne rritje, per nevojat e konsumatorit, e pse jo edhe per eksport. Sipas statistikave e vezhgimeve te kryera, ka shume pak vende ne bote ku te mos jene bere perpjekje per zhvillimin e biznesit te vogel. Ne çdo vend njerezit ose kombi mund te behen te pasur e te forte vetem kur SME-te gjejne mundesi dhe zhvillohen gjeresisht ne fushen e prodhimit e te sherbimit. Keto 30-35 vjetet e fundit, ne vendet ne zhvillim SME-te kane dhene nje kontribut shume te madh ne rritjen e prodhimit, madje edhe kur qeveria me politikat e saj e ka perqendruar vemendjen tek ndermarrjeve te medha. Kudo ne bote, prodhimi i vogel e i mesem duke patur nje shkalle te gjere specializimi dhe ndarje pune, eshte mjaft efektiv e i manovrueshem per perballimin e nevojave sociale e ekonomike.

Ekziston bindja e plote e shume ekonomisteve e specialisteve se kosto sociale dhe ekonomike e prodhimit te vogel e te mesem eshte shume me e vogel se sa e prodhimit te madh. Ne kushtet e konkurrences se ashpër, SME-te mund te manovrojnë shume shpejt per ndryshimin, drejtimin e prodhimit e te sherbimit. Edhe ne rast falimentimi kosto e humbjes eshte minimale, krahasuar me ndermarrjet te medha e

gjigande. Veç kesaj, forcimi i SME-ve eshte gjetja me e mire per rritjen e punesimit dhe pakesimin e levizjeve te popullsisë nga zona me kushte zhvillimi per disa sektore prodhues e tregtar.

Shtirja gjeografike e biznesit ne Shqiperi eshte shume disproporcionale. Eshte normale te mendohet se "zhvillim harmonik e te planifikuar" nuk do te kete por, nje perhapje me te madhe ne rrethet e vogla eshte e domosdoshme. Zhvillimi i biznesit te vogel e te mesem ne qendrat kryesore si Tirane, Dures, Fier, etj., tregon per rendesine dhe domosdoshmerine e tij. Pyje te medha e gjigande ne pjesen veriore te vendit perbejne nje pasuri e burim te madh per aktivitete qe i sherbejne rritjes se pajisjeve aq te kerkuara brenda dhe jashte vendit. Pervoja boterore ka treguar se, shteti me mekanizma te ndryshem inkurajon sipermarrjen ne keto veprimtari, duke zhvilluar sektore te prapambetur dhe zona te lira. Kjo, jo vetem do sillte rritjen e nivelit social ekonomik por edhe shtirjen e konkurrences nepermjet shtimit te firmave vendase ne te gjithë territorin dhe zgjerimin e aktivitetit te firmave te huaja prodhuese e tregtare.

Aktualisht ekonomia shqiptare ka nje problem real: diference te dukshme midis investimeve potenciale dhe atyre reale. Rritja e nje investimi sjell pumeznie direkte (brenda zones) dhe indirekte (jashte zones) dhe rrit tregun e konsumit. Por, duhet pasur parasysh edhe pervoja negative ne zhvillimet rajonale, ku shembujt e Turqise e Greqise jane deshmitare te ketij problemi. Rreth 50 per qind e aktiviteteve eshte perqendruar ne dy apo tre qytete kryesore. Edhe tek ne vihen re e njejta gje, e cila ne se nuk ndodhet nen vemendje te perhershme e ne kohe pasojat do jene negative dhe te veshtira per t'u riparuar. Krijimi i zonave te lira jo vetem vendos nje ekuilibër te brendshem ne zhvillimin e prodhimit e te sherbimit ne zona te ndryshme te vendit por, siguron ne te njejten kohe tregje vendase per investime te huaja.

Duke pare ne pergjithesi dhe ne lidhje reciproke shume faktore, eshte shume e dukshme se biznesi i vogel ne Shqiperi ka nje probabilitet te madh suksesi. Zona bregdetare, ajo fushore e pse jo edhe ajo malore jane nje territor i gjere, ku mund te perdoret mekanizmi i politikës ekonomike e sociale te shtetit, per te krijuar nje hapësirë te re e te madhe per rritjen dhe shperndarjen e investimeve. Kostoja relativisht me e ulet e punes dhe e tokes industriale do te rriste te ardhurat ne shume zona si dhe do te konkurronte edhe

¹ Lektor, Fakulteti i Ekonomise, Universiteti i Tiranës, Tel: 042/24772 (Shen. i Red.)

fqinjet tane, sidomos per disa prodhime qe i kane kushtet shume te favorshme. Frutat dhe perpunimi i tyre i kane mundesite e prodhimit e s'kane pse te importohen, madje edhe me çmime te larta.

2. Perparesia e Kreditimit te Biznesit te Vogel

A mundet qe qeveria te nderhyje per te "urdheruar" qe bankat t'i japin kredi biznesit vendas? Ne pamje te pare duket paradoksale dhe jo logjike. Jane vete raportet qe krijohen midis ketyre strukturave ne ekonomi qe e sigurojne nje gje te tille? Ne Shqiperi, edhe per keto rast ndodh krejt ndryshe. *Se pari*, eshte hezitimi nga ana e bankave qe t'i japin hua biznesit, dhe *se dyti*, ende mungon kultura dhe menyra me e drejte per ta kerkuar nje gje te tille. Deri tani qeverite nuk kane mundur te vendosin nje raport te drejte, nje balance te pramueshme banke-biznes privat.

Nga njera ane, biznesi i ri dhe ekzistues ka deshire per te rritur kapacitetin e tij, por nga ana tjeter ka veshtiresi te dukshme ne financime. Asnje kredi nuk eshte dhene gjate vitit 1998 nga Banka e Kursimeve per biznesmenet shqiptare. Pyetjes se kush e pengon kreditimin duhet se pari ti pergjigjet shteti, ndersa bankat te sigurojne nje partneritet me te dukshem e te prekshem me grupet e biznesmeneve dhe njekohesisht te realizojne nje bashkepunim qe i bindet ligjeve ekonomike te tregut te lire.

Per te marre nje kredi, ligji shqiptar nuk parashikon si hipoteke makinerite e pajisjet, por vetem pasurine e paluajtshme. Aktualisht, shumica e bizneseve vuajne per kredi sepse kane nje gjendje te tille: zoterojne pak sipërfaqe te hipotekuar trualli apo toke, por kane investime te konsiderueshme ne makineri e pajisje dhe mundesi te tjera prodhimi. Ky eshte vetem nje aspekt ku shteti mund dhe duhet te nderhyje. Nderkohe, ne politiken shteterore mund te ndermerren inisiativa financiare qe e mbeshitesin biznesin privat. Qeveria mund te krijojë nga parate e donatoreve nje fond garancie qe do te perdoret per te perballuar ate risk qe e parashikojne bankat private. Aktualisht, qeveria ne programin e saj e ndjen te domosdoshme nevojën e mbeshetjes se biznesit, gje qe i sherben hapjes se vendeve te reja te punes dhe minimizimit te nivelit te papunesise. Mendohet se duhet te hiqet dore gradualisht nga politika shtrenguese monetare e justifikuar sidomos per vitin 1997. Ekziston nje situatë e papramueshme; ndersa nga njera ane synohet liberalizimi i ekonomise dhe fuqizimi i sektorit privat, sistemi i kreditimit nuk ka levizur ne kete shteg. Deri tani sistemi i kredise ka dhene me shume para per sektorin shteteror dhe shume pak ose aspak per sektorin privat. Ndryshimi i kesaj politike duhet te diktohet jo vetem nga prirja e privatizimit te ekonomise por edhe nga mundesia e uljes se rrezikut mesatar per kredite e dhena. Rreziku i moskthimit te kredise nga sektori shteteror eshte shume me i larte se sa per sektorin privat.

Specialiste dhe ekonomiste gjithnje paraprijne me idene se ne momentin qe nje banke nuk jep kredi, ajo pushon se qeni si e tille. Kudo bankat jane shtepite e bizneseve qe realizojne qarkullimin e kapitaleve dhe shumefishimin e tyre. Bankat tek ne nuk japin kredi, ose japin ne shuma te vogla, duke vendosur norma te larta interesi per shkak edhe te mosbesimit per kthimin e tyre. Ne rradhe te pare, bizneset duhet te kene partner bankat dhe keto te fundit, ne se nuk perpiqen te japin kapitale para, e humbasin funksionin e tyre. Ne kushtet kur edhe Banka e Kursimeve, njësia e vetme shteterore e kreditimit, eshte kthyer ne nje strukture qe vetem mbledh para duket se parashikimi eshte i erret.

Edhe gjate vitit 1999 nuk do te jepen kredi per biznesmenet shqiptare, per te cilen thuhet se ka nje arsye kryesore: moskthimi i kredive te marra gjate viteve te shkuara.

Per zhvillimin e agrobiznesit, qe ka avantazhe krahasuese e perspektive, nje mbeshetje e madhe do te ishte stimulimi i procesit te krijimit te Bankave perkatese. Siç e deshmohet pervoja, ato luajne nje rol te rendesishem ne mobilizimin e kursimeve te popullsisë dhe ne kreditimin e prodhimit bujqesor dhe bizneseve te vogla ne zonat rurale.

Gjithashtu, edhe shperndarja e rrjetit te bankave private apo te perbashketa ne gjithte territorin do te ishin te shume e pershtatshme. Sot ato jane te vendosura ne Tirane e Durres, qe megjithese eshte nje zone e rendesishme me mbi 1 milione banore, nuk duhen lene jashte vemendjes zonat e tjera Shkoder-Lezhe dhe Vlore-Fier, ku mundesite e biznesit jane te medha. Edhe ne keto zona ka levizje e grumbullim te popullsisë, ato kane dalje ne det, kane kushte shume te favorshme per zhvillimin e biznesit dhe qe duhet te kene prane rrjetin e bankave dhe kontributin e tyre.

Nje ndihme e madhe do te ishte edhe fillimi i praktikimit te kredise konsumatore per blerje banesash apo pajisje e orendi me afat te gjate perdorimi. Kjo eshte nje mbeshetje e biznesit ne forme te tertthorte por, do te ndikonte ne zgjerimin e kerkeses agregate ne teresi dhe rrjedhimisht edhe fuqizimin e firmave prodhuese e tregtare.

3. Pengesa per Zhvillimin e SME-ve dhe Perpjekjet per Eliminimin e Tyre

Numri i bizneseve ne sferen prodhuese eshte ende larg mundesive dhe kerkeseve qe shtron liza aktuale dhe perspektive vendit tone. Ishte e natyrshme qe ne fazen fillestare, per shume arsye, sidomos te terhequr nga norma e larte e fitimit, fondet e vogla dhe qarkullimi me i shpejte, bizneset te orientoheshin kryesisht ne fushen e tregtise. Por, tashme i jemi larguar asaj kohe. Ka mjaft biznese qe kerkojne te investojne ne sferen e prodhimit, por ende vihet re pasiguria qe ata kane per te investuar. Megjithese sasia e kapitalit eshte relativisht e vogel dhe koha e shlyerjes

se investimit zgjatet, investitorët i ruhen shumë rrezikut që vjen sidomos nga konkurrenca e pandershme.

Falimentimi i një aktiviteti është një dukuri normale dhe ndeshkohen ata që nuk i binden si duhet rregullave të lojës së tregut. Por, shteti ka një detyrë: duke qenë në rolin e arbitrit në ekonomi duhet të kujdeset që "lojtaret" të luajnë ndershmerisht. Është e pranueshme falimentimi për shkakë ekonomike, siç është menaxhimi i gabuar, por kundërshtohet largimi nga skena për shkak të evazionit fiskal, falsifikimit të dokumentacionit, të moszhdoganimit të mallrave. Kontrolli shtetëror dhe masat që duhen marrë ndaj atyre që abuzojnë duhet të jete më të rrepta se deri tani.

Shqetësimi i ngritur nga grupe investitorësh si edhe nga individë të veçantë për përmbajtjen e Ligjit mbi Tatimin mbi të Ardhurat të këtij viti duhet marrë në konsideratë. Në se ngjarjet e vitit 1997 e më pas larguan shumë investitorë të huaj, miratimi i këtij ligji do të shtojë numrin e të larguarve. Të heqesh lehtësirat fiskale me parimin e neutralitetit duket si shumë e shpejtuar, ku vështirë se janë marrë parasysh pasojat. Hungaria, p.sh., i ka përdorur nxitësit fiskale për gati 20 vjet. Këto lehtësira, qoftë në tatimin mbi fitimin apo në aspektin doganor janë të domosdoshme. Investitori i brendshëm apo i huaj krijon investime e shpenzime për të fituar. Në se ndodh kështu, i dyti ben transferen në vendet e Azisë e të Afrikës, ku rendi e situata janë krejtësisht të ndryshme e shumë më të favorshme. Zhurma që behet nga investitorët shqiptarë për pagesën paradhënies të tatimit fitimit është plotësisht e drejtë. Si mund të tatohet në këtë mënyrë prodhuesi apo njesia që shërben, kur nuk ka një parashikim të saktë dhe siguri realizimi. Veç të tjerash, zhvillimi dhe fuqizimi i biznesit privat pengohet edhe nga mungesa e mjeteve financiare për këtë qëllim. Bankat shtetërore e kanë ndërprerë kreditimin ndërsa ato private, jo vetëm janë përqendruar në Tiranë, por në këtë fazë fillestare që janë, pothuajse nuk kreditojnë. Në buxhetin e vitit 1998 ishte parashikuar një fond kreditimi prej 6 miliard lekesh për biznesin e vogël privat, por nuk u bë efektiv asnjëherë. Vetëm 18 për qind e firmave private kanë arritur të marrin kredi, ndërsa 82 për qind e tyre ose nuk i janë drejtuar sistemit të kredisë, ose nuk kanë mundur ta sigurojnë atë, megjithë përpjekjet që kanë bërë.

Në kuadrin e programeve të zhvillimit duhet të zene më shumë vend zonat e thella e më pak të populluara. Në se ekziston një fond kreditimi shtet-banke-biznes, jo vetëm do të rritej niveli i punësimit në këto zona por, do të frenonte largimin e popullsisë dhe revoltat sociale si pasoje e varferisë dhe ushqimit të pamjaftueshëm. Mungesa e burimeve të informacionit, sidomos atij ekonomik e legjislativ, është një faktor që nuk kapërcehet lehtë dhe ngadaleson ose pengon

zhvillimin e sektorit të prodhimit të vogël.

Ka filluar viti i ri i prodhimit e shërbimit, ku të gjithë bizneset duhet të paraqesin lejet perkatese e megjithatë shumë pak vete (biznesmenë e punonjës) i njohin kërkesat e ligjit të sapodale për tatimin mbi të ardhurat. Është e natyrshme dhe domosdoshme që ligji të shoqërohet me urdheresa vendime e shkresa. Në këtë periudhë tranzicioni legjislativ ka pësuar ndryshime të shpeshta, por pa u shoqëruar me informacione perkatese dhe shpesh nuk janë llogaritur pasojat negative që sjellin procedura të tilla të shpejtuara, të cilat ose pengojnë aktivitetet ose shkaktojnë humbje të mëdha financiare.

Sistemi fiskal dhe persosja e punës në administratën perkatese me të drejtë ka gëzuar vëmendje të madhe të FMN-se dhe institucioneve të tjera kombëtare e ndërkombëtare, të cilat kanë këmbequlur për shqyrtimin e hollësishëm të mënyrës së administrimit të të ardhurave fiskale. Kjo ka synuar gjithnjë shmangien e evazionit fiskal si një nga pengesat kryesore të zhvillimit të prodhimit. Por, gjithsesi nuk ka asnjë argument që të mos mbrohet nga shteti ai sektor apo prodhim që është i rendesishëm për t'u zhvilluar? Disa ndërmarrje të industrisë ushqimore dhe disa prodhime bujqësore kanë nivele të ulta zhvillimi sepse nuk i bëjnë dot balë konkurrencës së pandershme nëpërmjet evazionit fiskal.

Nga vërtetimet e herëpashershme vihet re se në disa vende të Europës Lindore ka shumë pengesa që ndikojnë negativisht në zhvillimin e SME-ve. Duke i përgjithësuar, ato shërbejnë edhe për vendin tonë. Asnjë biznesmen i huaj apo i vendit nuk ndihet i sigurtë për ecurine e biznesit të tij në se goditet nga keqberesi dhe rritja e krimit. Nuk behet fjalë për suksese në zhvillimin e prodhimit të vogël në Shqipëri për përkundrazi, për një frikë e ankth tek biznesmenet sa për stabilitetin në Kosovë, aq edhe për mungesën e rendit publik. Edhe në mbledhjen e "Grupit të Miqve të Shqiperisë", i mbledhur në Austri në shkurt të këtij viti, u theksua se mungesa e rendit mbetet problem shqetësues dhe nga kjo përcaktohen ndihmat e investimet. Nuk duhet harruar edhe kontrabanda, e cila ende vazhdon me përmasa të mëdha, megjithëse në luftën kundër saj diçka është përmirësuar e ka ecur për më mirë.

Është relativisht thjeshtë të regjistrohen shoqëri prodhuese e tregtare, por është shumë e vështirë mbijetesë sidomos në vendet në tranzicion. Në disa vende ka një strategji kombëtare për zhvillimin e SME-ve, ndërsa ka të tjera që u mungon një strategji e tillë. Në kushtet e vendit tonë, kur prodhimi i siguruar nga SME-të përben një pjesë të rendesishme të GNP-se, elementet e politikave të zhvillimit të biznesit të vogël duhet të jenë pjesë e politikave ekonomike për sigurimin e mbështetjes së nevojshme të iniciativës private.

TRANZICIONI DHE MARKETINGU

Dr. Arben VERÇUNI¹

Hyrje

Ne nje kontekst te gjere, ajo qe bie ne sy gjate ketyre viteve te tranzicionit ne vendin tone eshte fakti se eshte bere nje progres me i madh ne fushat ku ndryshimet jane me te lehta per t'u bere dhe kjo, fale vullnetit politik per te marre vendime te veshtira. Jane zbatuar programe reformash te rendesishme qe e vene theksin tek stabilizimi makroekonomik nepermjet politikave monetare dhe fiskale te shtrenguara, liberalizimit te qmimeve, dhe regjimeve tregtare.

Ndryshimet institucionale me komplekse si: kthimi i ndermarrjeve shteterore ne organizata biznesi moderne te pershtatura ndaj ambientit te tregut; ngritja e institucioneve financiare per t'i mbeshetur ato dhe per te siguruar nje treg funksional te kapitaleve; vecimi si i ndermarrjeve dhe bankave nga qeveria; zgjerimi i prones private, e cila krijon nje strukture stimuluese per te dhene rezultate me te mira persa i perket mirembajtjes dhe menaxhimit te pasurise, po ndodhin me ngadale.

Pra, ajo qe kerkohet ne menyre urgjente jane ndryshime institucionale, te cilat do te jepnin si rezultat permiresimin e aktivitetit ekonomik, duke patur gjithmone parasysh se çelasi i zhvillimit ekonomik jane institucionet ligjore qe krijojne dhe mbrojne te drejten e prones private dhe lirine e hyrjes.

1. Marketingu ne Shqiperi: Plotesisht i Neglizhuar, Madje Joekzistues

Kalimi drejt nje ekonomie tregu ka sjelle ndryshime si ne biznes ashtu dhe ne ambientin e marketingut, me te cilin ndeshen te gjitha organizatat-publike apo private-qe perpiqen te bejne biznes. Ne pergjithesi, kjo levizje ka gjeneruar nje interesim ne rritje per metodat dhe teknikat e menaxhimit qe jane karakteristike per ekonomite e tregut te zhvilluara.

Ne ekonomine shqiptare, me privatizimet qe u realizuan gjate viteve te tranzicionit, u evidentua per here te pare nevoja per marketingun si domosdoshmeri per nje ndermarrje qe vepron ne kushtet e ekonomise te tregut. Pse themi "per here te pare"? A eshte i huaj koncepti i marketingut per nje ekonomi te centralizuar?

Siç dihet, koncepti i marketingut eshte filozofia e

nje firme, institucioni ose personi e orientuar nga konsumatori, e integruar dhe me orientim nga objektivi. Sipas ketij koncepti, çdo organizate mund te permiresojë aktivitetin e saj te biznesit, duke plotesuar nevojat e konsumatoreve ne menyre me efektive se sa konkurentet e saj. Marketingu eshte i rendesishem ne biznes ne rrethanat kur mbledhja e informacionit rreth objektivit te tregut e lejon nje organizate te rrise vleren qe realizon nga çdo transaksion, te realizoje nje numur ne rritje transaksionesh dhe te ule kostot e realizimit te tyre. Ne rast se mbledhja e informacionit nuk sjell ndonjerin prej ketyre rezultateve, as qe mund te behet fjale per koncept marketingu.

Perderisa ne te kaluaren, ndermarrjet shqiptare, nuk ishin te lira te ndryshonin oferten e mallrave dhe sherbimeve qe ofronin (ato ishin te kufizuara ne arritjen e objektivave te planit) dhe shitjet realizoheshin pa perpjekje (kjo per shkak te monopolizimit te ofertes ose te mbi kerkeses), caktimi i burimeve per te tentuar te kuptoheshin nevojat e tregut ishte diçka pa vlere, sepse me teper rriste koston, se sa shtonte te ardhurat.

Ne ekonomite qe me teper drejtohen nga plani se sa nga konsumatori nuk ka ndonje fare interesim per marketingun. Perderisa nuk ekzistojne lidhje te natyrshme midis procesit te kembimit dhe nivelit te realizimit te aktivitetit ekonomik, marketingu, rezulton totalisht i neglizhuar, per te mos thene joekzistues. Sipas Kornait, ne nivelin mikroekonomik, kjo shpie ne mosperfilljen e preferencave te konsumatoreve dhe ne mungesen e presionit mbi menaxheret e ndermarrjeve per te plotesuar nevojat e tregut. Kurse ne nivelin makroekonomik, pasojat jane kerkesa e tepert dhe mungesat ne te gjitha nivelet.

Per pasoje, ne nje ekonomi ku ka mungesa, konsumatorët kanë pak ose aspak mundesi per te zgjedhur dhe u duhet te harxhojne shume kohe thjesht per te siguruar mallrat dhe sherbimet baze. Kjo eshte ende e fresket ne kujtesen e konsumatorit shqiptar. Per me teper, prapambetja e sherbimeve te komunikimit, shperndarjes dhe atyre mbeshetesc si dhe mungesa e plote e sistemit te pagesave (çeçe dhe karta krediti), e agjensive te reklames, postes direkte dhe kerkimit shkencor ne treg-sherbenin si elemente kufizues shtese per zbatimin e konceptit te marketingut ne ekonomine shqiptare.

¹ Lektor, Dept. i Marketingut, Universiteti Bujqesor i Tiranes, Tel: 042/27804 (Shen. i Red.)

2. Fillimet e Tranzicionit dhe Marketingu

Deri ne fillimin e viteve '90-te, ne Shqiperi ekzistonte nje kerkese e madhe e paplotesuar e cila, ne kushtet e mungeses te nje koncepti marketingu nga ana e ndermarrjes, nuk mund te transformohej ne kerkese efektive dhe kenaqesi per konsumatorin. Tregu operonte brenda sistemit te planifikimit te centralizuar, i cili lejon vetem nje veterregullim te kufizuar te tregut dhe shume pak mundesi per te zhvilluar aftesite per te bere marketing.

Kalimi drejt nje ekonomie tregu po sjell ndryshime radikale ne te gjitha aspektet e jetes ekonomike, vecanerisht ne fushen e marketingut dikur te neglizhuar. Ne kete aspekt, ndryshimet kryesore jane konkurenca e madhe qe po i behet prodhimit vendas nga ai i huaj dhe rritja e kerkesave per cilesi me te mire produktesh dhe sherbimesh.

Duke u nisur nga pakenaqesia e publikut me gjendjen ne te kaluaren, qeverite e ndryshme ne Shqiperi kane vene si objektiv strategjik te politikave te tyre sigurimin e mallrave dhe sherbimeve me cmime te arsyeshme, me cilesi te mire, qe t'i nenshtrohen konkurences, te jene ne perputhje me standartet boterore dhe te prodhohen ne kushtet e nje tregu te hapur.

Qeverite kane luajtur nje rol aktiv per te zgjeruar gamen e produkteve dhe kane rritur presionin konkurrenc ne tregun e brendshem, duke e ekspozuar kete, vecanerisht ate te ushqimeve, ndaj konkurences te huaj. Me anen e kesaj politike eshte synuar qe konkurenca e importeve te shpinte ne rritjen e prodhimit vendas si dhe te rritej pjesa e produkteve me cilesi te larte nga importi. Ne fakt ka ndodhur vetem kjo e dyta. Vetem ne vitin 1998, importi ishte sa katerfishi i eksportit. Realiteti tregon se tregu po mbushet me produkte te huaja dhe kjo po behet ne rradhe te pare ne kurriz te prodhimit vendas. Ende, ky i fundit eshte mjaft prapa niveleve mjaft te ulta te fillimit te viteve '90-te.

Duhet theksuar se ky ndryshim eshte me teper nje rezultat i lidhjeve me jashte dhe jo i nje strategjie apo politike te paramenduar marketingu ne nivelin e ndermarrjeve prodhuese apo ofruese te sherbimeve. Konkurentet e huaj u treguan te afte te shfrytezojne boshlleqet, duke u ofruar konsumatoreve nje game te gjere produktesh dhe sherbimesh me cilesi me te larte dhe ne nje atmosfere shitje me te mire.

Ne ambientin e marketingut, sfida e tranzicionit te ekonomise shqiptare mund te permbledhet si nje situata ne te cilen:

- a. cilesia dhe disponibiliteti i mallrave dhe sherbimeve eshte rritur ne menyre thelbesore, po te krahasohen me ato te periudhes para viteve 90-te;
- b. eshte rritur konkurenca midis prodhimeve te vendit dhe atyre te huaja;
- c. po dalin segmente te ndryshme konsumatoresh.

3. Ambienti i Konsumatorit

Nje rezultat pozitiv i tranzicionit shqiptar eshte eliminimi i rradhave te gjata, qe ka do te thote me pak humbje kohe per konsumatorin. Ne pergjithesi, konsumatorët duken te jene te kenaqur me disponibilitetin e produkteve dhe sherbimeve, por nje mase e madhe nuk mund t'i arrijne shume prej tyre per shkak te cmimeve te larta. Me nje numer kaq te madh njesish tregtimit dhe mallrash, nje mase e madhe e tyre nuk shpenzojne me shume kohe per te gjetur nje produkt, por me teper per te gjetur ate me cmim me te ulet. Konsumatorët joshen per te blere shume mallra dhe sherbime, por jane financiarisht te kufizuar.

Pavaresisht nga gjithë keto, konsumatorët shqiptarë janë mjaft prapa po të krahasohen me ata në shoqëritë industrialisht të avancuara dhe kjo për shkak të ambienteve të marketingut krejtësisht të ndryshme. Kështu, konsumatorët shqiptarë ekspozohen ndaj me pak ideve dhe varianteve tregtare dhe jo tregtare. Kjo është si pasoje e punës të paket nga ana e firmave lidhur me marketingun. Ky i fundit shpesh neglizhohet, reduktohet dhe barazohet me shitjet.

Konsumatorët kanë me shume mallra, sherbime dhe ide të cilat i perkasin kategorise të njohjes në kuadrin e problemit të nje dëshire të paplotesuar. Ai vetëm vitet e fundit po ekspozohet në treg me nje numer në rritje mallrash dhe sherbimesh, produkte të cilat konsumatorët e huaj kanë vite të tera që i perdorin.

Prapambetja e mjeteve të komunikimit dhe promocionit bën që informacioni i disponueshem të jete jo i plote ose të mungoje krejtësisht. Gjithashtu, si mangesi të tjera të konsumatorit shqiptar mund të përmenden: kanë me pak mallra, sherbime dhe ide prej të cilave mund të zgjedhin; kanë me pak përvjeje blerje për shume mallra, sherbime dhe ide; kanë me pak të ardhura; janë me pak të edukuar si konsumatorë dhe se fundi, janë me të prirur për të riblere artikuj me të cilat ata janë mesatarisht të kenaqur (për shkak të mungesës të zgjedhjeve).

Te gjitha keto kufizime perbejne ne vetvete nje potencial te madh per zhvillimin e marketingut. Mjeshteria dhe suksesi i ndermarrjeve qe merren me marketing do te konsistonte ne aftesine per t'i shnderruar keto kufizime ne avantazhe dhe per t'a futur konsumatorin.

Ne vitin 1954, Peter Drucker, profesor menaxhimi dhe konsulent, e percakton ne kete menyre rendesine e konsumatorit per nje biznes "...neqoftese duam te dime se çfare eshte nje biznes, ne duhet te fillojme me qellimin e tij, dhe ekziston vetem nje perkufizim i vlefshem per qellimin e biznesit: te krijoje nje konsumator. Per nje biznes nuk ka rendesi te dores te pare fakti se çfare prodhon, por ajo qe konsumatori mendon per ate qe blen, ajo qe ky i fundit e konsideron "vlerë" eshte vendimtare -kjo percakton se çfare eshte nje biznes, çfare prodhon ai dhe ne se do te kete te ardhme".

Ndermarrjet e se nesermes, te cilat duan te bejne biznes, do te mund ta arrinin kete gjë vetem duke e bere konsumatorin fokus te veprimtarise se tyre dhe duke percaktuar per çdo kufizim nje program te tere pune per t'a transformuar ne avantazh.

4. Avantazhet e Perdorimit te Konceptit te Marketingut

Nisur nga gjendja aktuale e ekonomise, marketingu merr nje rendesi te jashtezakonshme. Shume autore theksojne rolin qe luan marketingu ne nje ekonomi te pazhvilluar. Sipas Drucker, marketingu mund te perdoret per te organizuar perpjekjet ekonomike te vendeve te pazhvilluara sepse, eshte pjesa me e pazhvilluar e ekonomise. Kuptohet se gjithë hapësirat e pazhvilluara permbajne potenciale zhvillimi dhe ekspansioni.

Gjithashtu, marketingu eshte metoda me e thjeshte per te rritur numrin e menaxhereve dhe sipermarresve, te cilet krijojne biznesin e vogel, aq te domosdoshem per ekonomone e tregut ne pergjithesi dhe per vete Shqiperine ne vecanti. Ai eshte zhvillues i standarteve dhe kerkon zbatimin e tyre. Janc vete konsumatorët ata qe u diktojne firmave ofrimin e mallrave dhe shërbimeve sipas standarteve dhe uniformitetit te cilesise.

Se fundi, marketingu eshte nje disipline biznesi mjaft e zhvilluar dhe per kete arsye mund t'u mesohet te tjereve dhe mund te përvetësohet prej ketyre te fundit. Mirepo, ne realitetin shqiptar identifikohen nje numer faktoresh, te cilet kufizojne zhvillimin e marketingut:

a. *barrierat institucionale dhe ato te infrastruktures.* Ndersa persa i perket te parave ka nje levizje pozitive per plotesimin e kuadrit ligjor, per te dyten ekziston nje prapambetje relative;

b. *strukturat jo konkurruese ne treg.* Zgjerimi i procesit te privatizimit dhe hapja e konkurreces do te ndihmojne ne kufizimin e strukturave jo konkurruese;

c. *mungesa e pervojes,* qe ka te beje me mungesen e aftesive per te zhvilluar nje perqasje me

nivel te larte marketingu, mungesen e kuptimit se çfare nenkupton marketingu dhe mungesen e mjeteve financiare te nevojshme;

d. *barrierat qe ve kerkesa dhe konsumatori;*

e. *sjellja dhe orientimi i menaxhereve.* Nga nje vrojtim i bere ne disa ndermarrje ne Tirane, rezultoi se menaxheret ngaterrojne marketingun me shitjen, funksionet e marketingut i kryejne ish deget e shitjes dhe furnitoret, etj.

Nga ana tjeter, liria me e madhe ekonomike dhe politike per te ndermarre reforma te guximshme, ristrukturimi organizacional dhe hyrja me e lehte ne treg, jane faktore te cilet favorizojne adoptimin e konceptit te marketingut ne ekonomine shqiptare.

Te gjithë faktoret e siperpermendur, te kombinuar me nje nivel te larte te kerkeses konsumatore te paplotesuar, japin shprese se marketingu si aktivitet biznesi mund te marre rendesi me te madhe ne ekonomine shqiptare.

5. Disa Perfundime Kryesore

- Pamundesia e zbatimit te konceptit te marketingut ne ekonomine shqiptare buronte nga vete natyra e kesaj te fundit. Drejtimi i centralizuar i ekonomise lejon vetem nje veterregullim te kufizuar te tregut dhe shume pak mundesi per te zhvilluar aftesite per te bere marketing;

- Drejtimi i centralizuar eshte i papajtueshem me zbatimin e konceptit te marketingut ne te gjithë veprimtarine e biznesit;

- Tranzicioni shqiptar po evidenton domosdoshmerine e zbatimit te ketij koncepti, por ende jemi larg nga formulimi i nje strategjie marketingu nga ana e atyre qe merren me biznes. Pra, ndryshimeve qe po vihen re ne ambientin e marketingut, ofruesit e mallrave dhe shërbimeve nuk po i kunderpergjigjen me nje strategji marketingu te formuluar paraprakisht;

- Ambienti i konsumatorit paraqitet i ndryshuar, por ende ka kufizime. Sukseset e atyre qe duan te zhvillojne marketing do te varet nga aftesia dhe intuited per t'i shnderruar kufizimet ne avantazhe.

Literatura:

1. Bleaney, M., "Economic Liberalization in Eastern Europe: Problems and prospects", The World Economy, Vol. 17, # 4, July 1994, fq. 497.
2. Buck, T and Cole, J., "Modern Soviet Economic Performance", Blackwell, Oxford, 1987.
3. Drucker, Peter F., "The Practice of Management", Botimi 1954, fq. 37.
4. Drucker, Peter F., "Marketing and Economic Development", The Great Writings in Marketing, Second Edition, PennWell Books, 1981, fq. 11.
5. Ekonomia, 4 Shkurt 1999.
6. Finnew, Ch.; Filatotehev, L., "Constraints on the Adoption of the Marketing Concept", European Journal of Marketing, Vol. 27, #11/12, 1993, fq. 21.
7. Evans, R. J., Berman B., "Marketing", Botimi i 4-t, fq. 12.
8. Houston, E.S., "The Marketing Concept: What It Is and What It Is Not", Journal of Marketing, Vol. 50, April 1986, fq. 28-39.
9. Kornai, J., "The economics of shortage", Vols. A and B, North Holland, Amsterdam, 1980.
10. Pryor, R.L., "A Guide Book to the Comparative Study of Economic Systems", Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1985.

SIPERMARRJA PRIVATE DHE NEVOJAT E ZHVILLIMIT TE VENDIT*

Nga Vehi VELIJA¹

Shume konferenca e seminare per nxitjen e sipermarrjes private jane zhvilluar keto tete vitet e fundit. Ato jane miratuar dhe pershendetur nga qeveritaret dhe pushtetaret ne teresi, por vetem kaq. Perfundimet e tyre, qe shpallnin kerkesa dhe ne shume raste sygjeronin rregudalje per zhvillimin e sektorit privat, rane ne vesh te shurdhet. Asgje nuk ka ndryshuar, sektori privat vazhdon te perpelitet brenda pengesash e veshiresish te shumta, te cilat rrezikojne ta asfiksojne krejt. Kjo ndodh per arsyen madhore se institucioni kryesor qe merret me perpunimin dhe zbatimin e politikës per zhvillimin e tij – Shteti – nuk eshte preokupuar kurre seriozisht per zbatimin e kesaj politike.

Analiza te kujdesshme tregojne se, ne pergjithesi, programi i zhvillimit ekonomik ne te gjitha programet e partive politike shqiptare eshte pothuaj i njejte. Por, mungon teresia e veprimeve, e operacioneve te koordinuara qe do te çonin ne realizimin e ketij programi zhvillimi. Pra, mungon strategjia per ngritjen dhe perparimin e sektorit privat, per punesimin, zhvillimin e industrise, turizmit, etj. Nje strategji e vertete kombetare e zhvillimit ekonomik, e perpiluar edhe me ndihmen e ekspertëve te huaj, do te perbente busullen orientuese te veprimeve te te gjitha partive politike qe lulojne te kene pushtetin ne Shqiperi, ne zbatim te programit te tyre te zhvillimit ekonomik. Mungesa e kesaj strategjie, zbatim i nje politike momenti, mungesa e ideve dhe e vullnetit per ta bere Shqiperine, e kane qar vendin ne kete gjendje stancacioni.

Karakteristike e pergjithshme e politikës ekonomike te zbatuar nga qeverite e deritanishme, ne emer te reformes, ka qene zbatim pothuaj i verber i kushteve te vena nga institucionet nderkombetare financiare si FMN dhe Banka Boterore. Ky zbatim eshte kryer pa llogaritur vecantite e Shqiperise, pa u ballafaquar me institucionet e mesiperme ne emer te nje politike zhvillimi ekonomik me identitet kombetar-pasqore eshte bllokimi i ketij zhvillimi.

Keshtu, ne tri javet e fundit eshte debatuar ashpër mbi ligjin e ri te sistemit fiskal (Ligji mbi te Ardhurat) dhe komuniteti i biznesit sot nuk ka mundesi ta diskutoje dhe ta kundërshtojë realisht ate, pse nderkohe ai eshte miratuar nga Parlamenti. Si Unioni i Investitoreve ne Vend, jemi ne nje mendje se kemi te bejme me nje ligj dekurajues dhe deri pengues per investimet e huaja ne Shqiperi dhe njekohesisht asfiksoes per sipermarrjes shqiptare. Ne menyre ekuivoke qeveria shprehet se ky ligj eshte bashkekohor-europian, duke harruar se niveli i zhvillimit tek ne nuk eshte europian, se mundohemi te zhvillojme biznesin ne nje terren shume te veshire, ku nuk funksionon shteti, ku lulezon kontrabanda dhe korrupsioni, ku jeta dhe prona nuk jane te sigurta, ku kostoja e kredive eshte sa dyfishi i asaj europiane, ku mundesite per ngritjen e biznesit dhe projekteve me kredi bankare ne krahasim me Europen jane ne raportin 1 me 100, ku qeveritaret me nje papegjegjshmeri alarmante shpallin se u kerkonje ndjese sipermarrjesve, porse demet e shkaktuara per hir te mosfunksionimit te shtetit ligjor (humbjet kolosale te biznesit ne vitin 1997) duhet t'i paguajne vete sipermarrjesit, pra nuk

krijohet asnje mundesi qe te mbarten keto humbje, ashtu sikurse e ka çdo legjislacion fiskal ne bote.

Nderkohe, si per ironi te fatit, ne shtyp jane bere te zakonshme deklaratat e pushtetareve per qindra milione dollare te kontraktuar per investime dhe per nje fluks te madh investitorësh qe jane duke mberitur ne Shqiperi, kur ne te vertete te gjithë jemi deshmatare se shume investitore, qofshin ata shqiptare apo te huaj, ikin nga Shqiperia. Kontratat e qindra milione dollareve qe ata na paraqesin si te firmosura, ne fakt jane letra mirekuptimi dhe me kompani te dyshimta. Kam parandjenjen se keto qindra milione dollare nuk do t'i shohim dot.

Nderkohe, ne Shqiperi ekzistojne projekte qe financohen drejpersdrejte qe kapin shifra prej qindra milione dollaresh dhe qe sot jane te bllokua. Nje prej ketyre eshte pikerisht qendra e re e biznesit, projekt i VEE Group, me vlere projekti 36 milione dollare. Me te drejte shtrohet pyetja: kush do te jete pergjegjes per mosardhjen e ketyre qindra milione dollareve qe jane deklaruar si kontrata te gatshme? Kush do te mbaje pergjegjesine per bllokimin e investimeve te drejteperdrejte qe kapin shifra prej qindra milione dollaresh dhe kush do ta marte pergjegjesine per bllokimin e hapjeve te dhjetera mijera vendeve te punes qe do te krijonin keto investime?

Te verteta eshte se ne Shqiperi eshte pezulluar nje industri e tere, industria e duhan-cigareve, ku ishin te punesuar me mijera njerëz. As me te voglin shqetesim nuk i ka shkaktuar qeverise nje katastrofe e tille ekonomike, perkundrazi, eshte enje rëndesie thelbesore qe pushtetaret shqiptare te ndergjegjesohen dhe te shqetesohen realisht dhe jo vetem te shfaqen ne menyre deklarative ndaj ketyre problemeve jetike per sipermarrjen. Larg Show-t politike, ata duhet te bashkepunojne ngushte dhe frutshem me upionet e biznesit per perpilimin e nje strategjie kombetare zhvillimi. Duhen krijuar komisionete per bashketame perfaqesues te specialisteve shtetërore e te shoqatave te biznesit. Keto komisione e tavolina pune te funksionojne per çdo ligj apo vendim qeveritar qe do te preke interesat e biznesit e sipermarrjes.

Kur kjo strategji te jete gati, ajo kerkon zbatim konkret, ndryshe do te rrezikojë qe, si shume perfundime seminaresh dhe konferencash per sipermarrjen, te mbetet vetem ne leter.

* Unioni i Investitoreve Vendas dhe te Huaj eshte krijuar ne Prill 1997 si nje bashkim i te gjithë investitoreve, i cili do te kishte si objektiv zbutjen e demeve qe iu shkaktuan investimeve ngatrazirat ne vend. Me tej, ai u zhvillua ne nje institucion te aflet i paraqese qeverise dhe shtetit shqiptar alternativa zhvillimi ne kendveshttrimin e mendimit me te perparuar sipermarrjes shqiptar. Per fat te keq, strukturat publike te vendit nuk kane shkuar me tej se pasiviteti absolut ndaj propozimeve dhe nismave te Unionit. Megjithate, ky organizem eshte i bindur se, vetem nepermjet institucionalizimit te raporteve Union-qeveri dhe terheqjes se ndersjellte te mendimeve dhe opsioneve per zhvillimin e vendit mund te ndihmohet e ardhmja e sipermarrjes private ne Shqiperi.

¹ President, Unioni i Investitoreve Vendas dhe te Huaj, Tel: 042/27684 (Shen. i Red.)

EKONOMITE MODERNE DHE ZHVILLIMI I KREDITIT NE NJE SISTEM MODERN TE FINANCIMIT TE SIGURUAR

Nga Yair BARANES¹

Hyrje

Gjate viteve të fundit, shumë shtete, duke përfshirë edhe ato të Europës Lindore, kanë ndërmarrë reforma të strukturave të tyre ligjore në fushën e financimit të siguruar. Nder të tjera këtu bëjnë pjesë: Polonia, Ukraina, Bullgaria dhe Maqedonia. Edhe ekonomitë e tjera që kanë filluar ndryshimet drejt një ekonomie moderne, përdryshojnë sistemet e tyre ligjore drejt një sistemi më modern të financimit të siguruar, për të zhvilluar një ekonomi që t'i përgjigjet me mirë ekonomisë së tregut. Ndryshime të ngjashme pozitive mund të ndodhin në të ardhmen edhe në Shqipëri, që sigurisht do të varet nga organet e shtetit shqiptar për të miratuar dhe zbatuar në mënyrë efektive një ligj modern të financimit të siguruar. Ne përmjet këtij artikulli përshkruhet rendesia e kreditimit në zhvillimin e ekonomive moderne si dhe prezantohet fusha e zbatimit të ligjit për financimit të siguruar që lehtëson kreditimin.

1. Ekonomitë Moderne dhe Kreditimi

a. Nevoja për kreditim në ekonomitë moderne

Ekonomitë moderne zgjerohen ndërsa rritet numri i bizneseve dhe vëllimi i transaksioneve që ndodhin. Sa më i lartë të jetë vëllimi i bizneseve, aq më e madhe është nevoja për të përfituar inventar mallrash. Biznese të reja do të krijohen kur shitjet dhe përfitimet nga këto inventare mallrash të risigurohen fitim; bizneset ekzistuese zgjerohen kur rritet edhe vëllimi i shitjeve. Bizneset e reja dhe ekzistuese kërkojnë inventar, që shërben si bazë për vazhdimin e veprimtarisë tregtare.

Kontraktuesit, të cilët shesin me shumë shërbime, kanë nevojë për pajisje me qellim që të realizojnë shërbimet e tyre. Kontraktuesit duhet t'i kenë pajisjet e kerkuara dhe kjo do t'i bëjë ata të jenë me konkurrencë, duke patur me shumë kontrata për shërbimet e tyre dhe me shumë fitime, duke lejuar në këtë mënyrë zgjerimin e aktivitetit. Pa patur këto mundësi, kontraktuesit do të konkurojnë për projekte me të vogla dhe me më pak fitim, duke mos patur mundësi për zgjerim në të ardhmen. Kontraktuesit e rinj kanë nevojë për kapital fillestar për të blerë pajisje, të cilat do t'u krijojnë mundësi atyre të hyjnë në treg dhe të konkurojnë në projekte të reja. Prodhuesit, ashtu sikurse edhe kontraktuesit, kanë nevojë për pajisje për të realizuar prodhimin e tyre. Ndërsa prodhuesit e rinj kanë nevojë për kapital fillestar për të siguruar pajisjet, prodhuesit ekzistues kërkojnë pajisje me të reja dhe me të sofistikuar për të zgjeruar

prodhimin dhe për të mbetur konkurrencë. Bujqësia moderne kërkon investime të mëdha kapitale për të blerë pajisje dhe inpute bujqësore si plehëra dhe kimikate. Si përfundim, konsumatorët kërkojnë produkte konsumi. Ata do të dëshirojnë t'i marrin këto produkte me një vlerë të lartë për të kenatur nevojat e tyre të reja ose për të zëvendësuar mallrat ekzistues.

Në të gjitha këto raste është i nevojshëm financimi. Ai mund të arrihet me një nga këto mënyra:

Se pari, bizneset, kontraktuesit, prodhuesit ose prodhuesit bujqësorë mund të sigurojnë financimin me anë të shpërndarjes së fitimit për këte qëllim. Konsumatorët mund të kursejnë të ardhurat. Në qoftë se këto shitesha janë të vogla, atëherë zgjerimi i biznesit ka pak të ngjarë të ndodhë. Bizneset e reja nuk kanë fitim prej të cilit mund të kursejnë diçka dhe ato do të kenë nevojë për kapital fillestar për të blerë mallra dhe pajisje.

Se dyti, konsumatorët, të cilët blejnë vetëm me kursimet e tyre, mund të shtyjnë sigurimin e mallrave të konsumit për një periudhë të mëvonshme, derisa të jete grumbulluar kapitali i nevojshëm.

Për secilin nga shembujt e mësipërm, një mjet tjetër financimi do të ishte përdorimi i kreditit. Bizneset ekzistuese dhe ato të reja mund të marrin hua për të blerë mallra të reja dhe pajisje, duke rritur në këtë mënyrë prodhimin. Rritja e të ardhurave krijon fonde të mjaftueshme për të kthyer kredinë. Konsumatorët, të cilëve iu mungon kapitali i nevojshëm për të blerë mallra, mund të marrin kredi për të plotësuar nevojat dhe dëshirat e tyre të momentit.

Financimi në mënyrë të qartë është veçoria kryesore e ekonomive moderne, sepse ato e përdorin kreditin në një shkallë të gjërë për qëllime biznesi dhe konsumi. Krediti nxit si rritjen e shpejtë të bizneseve ekzistues, ashtu edhe lehtësimin e krijimit të bizneseve të reja.

b. Risku i dhenies së kredise

Dhenesi i kredise duhet të jetë i bindur s'huaja do të kthehet. Megjithatë risku i moskthimit të kredise është një faktor që duhet marrë në konsideratë nga çdo kredidhënës. Sa më gjatë në kohë të jete e shtrirë kredia, aq më i madh do të jetë risku i moskthimit të saj, ose do të ketë vetëm pagesa të pjesshme, sepse huamarrësi mund të jetë i përfshirë në aktivitete të tjera, për të cilat ai merr kredi tjetër. Kjo do të ndikonte në afërsinë e huamarrësve për të kthyer kredinë. Megjithatë disa kredidhënës dëshirojnë të rrezikojnë duke synuar

¹ Drejtor, Projekti Reforma Institucionale dhe Sektori Informal (IRIS), Tel.: 042/34135. Ky projekt është i financuar nga USAID. (Shën. i Red.)

te jane te ndervanura dhe jo prioritare.

Rregulla te vecanta te perparesis. Siq eshte permendur me pare, qellimi kryesor i sistemeve moderne te financimit te siguruar eshte te lehtesojë pershtatshmerine ne kredi. Rregulli i te parit ne kohe krijon siguri tek kreditorët dhe si rrjedhim, rrit shkallen e besimit per te dhene kredi me perparesi. Sidoqofte, duhen krijuar perjashtime te vecanta te ketij rregulli me qellim qe te shmangët dhënia e nje pozicioni monopol nje kreditori te sigurte mbi debitorin dhe per te zbatuar objektiva te tjera politike.

- E drejta per çmimin e blerjes. Sistemi i financimit te siguruar nje rendesine e aksesit per te shumefishuar burimet e financimit, duke i dhene prioritet nje kreditori te sigurte ne lidhje me nje send te vecante qe eshte blere me kredine e tij kundrejt kreditorëve te tjere qe kane nje barre mbi pasurine e debitorit, qofte kjo e tashme apo e ardhme. Pa kete perparesi, kreditorët nuk do deshironin te jepnin nje kredi te sigurte ne se nje debitor ka vene nje barre mbi pasurine e tij te tashme apo te ardhme. Si rezultat, debitorët do ta shihnin veten e tyre te lidhur me nje burim financimi qe mund te rezultonte ne monopolizim te kredise qe ka marre debitori. Perparesia e nje gjeje te tille lejon debitorët te marrin hua me norma interesi te peraferta me normat e tregut, te percaktuar nepermjet konkurrences ndermjet kreditorëve te ndryshem.

- Bleresi e kolateralit. Ne financimin e inventarit, palet e siguruar presin ne pergjithesi qe borxhi te paguhet nga te ardhurat qe fitohen nga shitja e inventarit. Kur nje debitor ripaguan detyrimin ndaj nje kreditori te sigurte, kreditori nuk ka nevojë te kerkojë zbatimin e barres. Sidoqofte, ne qofte se nje debitor nuk permbush detyrimin e tij pasi ka shitur kolateralin fillestar dhe ne qofte se debitori nuk ka me njete per te permbushur detyrimin, kreditori i sigurte mund ta kerkojë ripagimin nepermjet zbatimit te se drejtes se tij te pronesisë mbi kolateral. Kjo do te perfshinte berjen te ditur te perparesisë kundrejt çdo personi qe ka blere kolateralin fillestar nga debitori.

Nje bleres qe kerkon te bleje mallra nga nje shites, nepermjet nje transakcioni te kryer gjate aktivitetit te rregullt te tregtar te nje shites, nuk do te ndikohet nga te drejta e hershme te pronesisë te krijuara nga shites i mbi keto te mallra. Ne shume raste, bleresi mund te jene ne dijeni se nje shites me shumice ose nje shites me pakice mund te kete dhene nje drejte pronese mbi inventar. Prandaj, bleresi qe eshte ne dijeni te ketij fakti do te hezitonte te blinte pasurine, me perjashtim te rastit kur shitja e pasurise behet e lire nga keto te drejta. Per te lehtesuar pikerisht praktikat tregtare, sistemi modern i financimit te siguruar i garanton mbrojtje bleresve te inventarit nga detyrimet e meparshme te shitesve te tyre.

- Ekuilibri ndermjet barreve dhe pretendimeve te tjera. Nje sistem modern financimi i sigurte ekuilibron te drejta e paleve te siguruar me pretendimet e tjera qe lindin si pasoje e veprimit te ligjit. Keto pretendime te

tjera mbrohen me ane te rregullave te vecanta te prioritetit, te hartuara zakonisht per te mbrojtur interese te caktuara te shtetit dhe kreditorë te pasiguar. Pretendimeve te tille, qe sigurohen me nje te drejte pronese ose barre, zakonisht i jepet perparesi mbi te gjitha barrat e tjera mbi pasurine e barredhenesit, pavaresisht ne se pretendimi ka lindur para apo pas krijimit te barres. Per shembull, sipas Kodit Civil, pretendimet e zyres se tatimeve per detyrimet e debitorëve te tyre kane perparesi mbi te drejta e paleve te siguruar, apo pretendimi i punonjesve per rrogat ka perparesi mbi te drejta e kreditorëve, te siguruar po sipas Kodit Civil.

Sipas sistemeve moderne te financimit te siguruar, ndersa mbrojtja e pretendimeve te pasiguar behet mbi baza te drejta, parashikueshmeria e sistemit ruhet nepermjet venies se kufizimeve mbi mbrojtjen e kreditorëve te pasiguar.

4. Mekanizmat e Balanzuar per Ekzekutimin e Barres

Palet e siguruar do te japin kredi nese kane siguri qe debitori ka mundesi ta paguaje kredine. Sidoqofte, arsyeja qe kreditorët e siguruar lejohen te kene te drejta mbi pasurine e debitorëve eshte qe te lehtesohet kthimi i detyrimit te debitorëve. Sistemet moderne te financimit te siguruar e vleresojne kohen dhe koston per kthimin e detyrimit te papaguar dhe, per kete qellim parashikojne menyra te shpejta dhe jo te shtrenjta per te ekzekutuar marreveshjet e sigurimit nepermjet marrjes dhe tjetersimit te kolateralit. Te drejta e nje debitori ne kolateral jane te mbrojtura, duke i dhene mundesi debitorit te ribleje kolateralin pas mospermbushjes se detyrimit ose te ripeterije marreveshjes e sigurimit si edhe nepermjet rregullave qe garantojne se tjetersimi eshte kryer ne perputhje me praktikat tregtare dhe duke i kthyer debitorit çdo mbivlere mbi shumën e detyrimit qe merret nga tjetersimi i kolateralit.

5. Perfundime

Financimi i siguruar eshte element qendror i ekonomive moderne, pasi ai lehteson dhënie e kredive duke lejuar rritjen e tyre ne perputhje me potencialin e tyre ekonomik dhe pa vonesa te panevojshme. Kjo arrihet nepermjet nje mekanizmi qe zvogelon riskun e dhenies se kredive. Kështu, kreditorët do te jene me te gatshem te japin kredi kur risku zvogelohet, ndersa debitorët do te kene mundesira me te medha per te marre kredi pasi kushtet, sipas se cilave behen marreveshjet e tyre te sigurimit, pasqyrojne perfitimin e arsyeshem te kreditorit, por jo rrezikun qe mbart dhënia e kredise se pasiguar.

Nje nga kerkesat e para dhe me kryesore per zhvillimin e nje ekonomie moderne ne Shqiperi eshte adoptimi i nje sistemi modern te financimit te sigurte se bashku me zbatimin e tij. Eshte shpresa dhe besimi i autorit te ketij artikulli se ne te ardhmen do te arrihet nje rritje e konsiderueshme ekonomike, nese nje sistem i tille do te adoptohet.

(Perkthyer nga Englishja)

DEFIÇITET BUXHETORE DHE STABILITETI EKONOMIK

As. Prof. Dr. Sulo HADERI¹

1. Veshtrim i Pergjithshem mbi Defiçitin Buxhetor

Pavaresisht nga veçoritë thelbësore që mund të kenë qeveritë në sisteme të ndryshme ekonomike-shoqërore, për të realizuar funksionet e tyre ato duhet të sigurojnë të ardhura dhe të bëjnë shpenzime të caktuara, të cilat përmbledhen në mënyrë sintetike në buxhetin shtetëror. Megjithatë në krasisim me ekonomitë etatiste roli ekonomik i shtetit në ekonomitë e tregut kufizohet ndjeshëm, funksionet e tij ekonomike janë të domosdoshme dhe tepër të rëndësishme. Nderhyrja e shtetit në ekonomi kushtëzohet nga ekzistenca e të mirave publike që mund të ofrohen nga shteti, nga "deshtimet" e tregut, nga nevojat e zbutjes së pabarazisë në të ardhurat dhe nga nevojat e stabilizimit ekonomik.

Realizimi i aktivitetit ekonomik të shtetit mbështetet në sigurimin e të ardhurave që perdoren për qëllime të ndryshme në baza të vendimeve të pasqyruara në buxhetin e shtetit, i cili merr formë ligjore nga organet ligjvënese. Normalisht, të ardhurat duhet të mbulojnë shpenzimet, por praktikisht aktuale tregojnë se përgjithësisht shpenzimet buxhetore tejkalojnë të ardhurat duke krijuar defiçit buxhetor.

Defiçitet buxhetore marrin theks të veçantë në vendet në tranzicion drejt ekonomisë së tregut, sepse nga njëra anë ka rritje të shpenzimeve buxhetore për të përballuar kostot sociale të reformës, ndërsa nga ana tjetër ekziston domosdoshmeria e balancimit fiskal nepermjet reduktimit të defiçitit buxhetor, në funksion të stabilizimit makroekonomik si komponent kryesor i reformës.

Defiçitet buxhetore përfaqësojnë një dukuri të zakonshme në ekonomitë aktuale, qofshin ato të vendeve të zhvilluara, në zhvillim apo në tranzicion. Megjithatë ato janë pjesë e zakonshme e praktikave aktuale të qeverisjes, ato përbejnë një shqetësim të vazhdueshëm, sepse pasojat që sjellin janë me efektë negative për sot dhe nesër.

Megjithatë në vende të ndryshme behen përpjekje që nepermjet ligjit të pengohet thellimi i defiçitit buxhetor, duke ruajtur një nivel objektiv të tij, financimi i shpenzimeve nepermjet huave qeveritare mbetet rruga kryesore që mbështetet në parime të caktuara, që synojnë të vendosin kufij të arsyeshëm të këtij financimi.

Pse defiçiti buxhetor përben një dukuri të zakonshme të shtetit aktual të zhvillimit? Përgjithësisht rastet kur defiçiti buxhetor shkaktohet nga nevojat për stabilizimin makroekonomik, baza e krijimit të defiçiteve buxhetore është e lidhur me tepër me vendimet politike të qeverisë. Ekzistojnë edhe raste kur defiçiti buxhetor kushtëzohet nga nevojat e përballimit të situatave të jashtëzakonshme si luftë, etj. Eliminimi i defiçiteve buxhetore mund të bëhet vetëm në dy rrugë: rritje taksash ose ulje shpenzimesh. Sigurisht që është i mundshëm edhe kombinimi i këtyre dy rrugëve por, asnjëra prej tyre nuk është politikisht e deshirueshme, sepse votuesit nuk i përkrasin ato.

Qytetarët duhet të binden se përfitimet vetjake nga eliminimi i defiçitit buxhetor janë me të mëdha se humbjet vetjake që shkaktohen si nga rritja e taksave ashtu edhe nga ulja e përfitimeve nga shpenzimet qeveritare. Nder përfitimet me të mundshme që vijnë nga ulja e defiçitit buxhetor janë ulja e inflacionit, rritja e prodhimit privat dhe ulja e normave të interesit.

Problemi nderlikohet akoma me tepër sepse, shpesh herë vete ekonomistët nuk bien dakort për efektet që sjell ulja e defiçitit buxhetor, lidhur me uljen e inflacionit dhe të normave të interesit.

Literatura shkencore e vëreton disa faktore kryesore që aktualisht kanë çuar në thellimin e defiçiteve buxhetore në vendet e zhvilluara:

• Rritja e pensioneve publike, shpenzimeve sociale dhe transfertave të tjera si rezultat i presionit në rrugë demokratike të grupeve sociale të organizuara ka kushtëzuar përdorimin e huamarrjes në vend të rritjes së taksave, si rruga më "lehtë" për mbulimin e tyre.

• Përfitimet e papunesisë, që mbulojnë një pjesë të madhe të të ardhurave të mëparshme që zgjasin për një periudhë të gjatë kohe, kanë çuar në rritjen e papunesisë strukturore dhe mbi këtë bazë në rritjen e defiçitit buxhetor, sepse përjashtimi gjithmone e më shumë punëtorëve nga forca punëtorë do të thotë që punëtorët e papunë dhe në pension të mbështeten nga një normë më e lartë taksash.

• Ngadalësimi i rritjes së produktivitetit nga fillimi i viteve 1970 imponoi një kufizim buxhetor me të fortë se ai që prisnin votuesit dhe politikanët. Duke vlerësuar me vonesë këtë prirje të rënies së produktivitetit, që çoi në një bazë me të vogël taksimi, ato nuk i reduktuan pritjet

¹ Lektor, Fakulteti i Ekonomisë, Universiteti i Tiranës, Tel: 042/24772 (Shën. i Red.)

e tyre per nivelin e perfiltimeve qe qeveria duhet t'i siguroje qytetareve te saj dhe, per rrjedhoje u detyruan te mbajne nivele te larta shpenzimesh.

Normat reale te interesit, te cilat normalisht duhet te kishin rene per shkak te uljes se produktivitetit, ne fakt u rriten ndjeshem duke krijuar nje veshtiresi tjeter per pozicionin buxhetor te qeverise. Nga ana tjeter, cdo mundesi e uljes se nivelit real te borxhit qeveritar, duke krijuar nje inflacion te paparashikuar, eshte shmangur ne nje mase te madhe nga investitorët shume te ndjeshem, te cilet kerkojne me shpejtesi pagesen e riskut nga inflacioni.

Rritja e fleksibilitetit te kursit te kembimit pas viteve 1973 dhe zgjerimi i integritetit te tregjeve te kapitalit beri me te lehte administrimin e deficitit buxhetor, duke nxitur qeverite te shpenzojne me shume.

Ne vendet ne tranzicion si Shqiperia, ç'balancimet fiskale u thelluan me fillimet e reformes per nje varg arsyeshe, ku me kryesoret jane:

a. renia e ndjeshme e nivelit te prodhimit (ne vendin tone 40 per qind ne vitin 1991) pakesoi te ardhurat dhe, nga ana tjeter, duke rritur papunesine, rriti nevojen per shpenzime sociale;

b. pas shkurtimit te subvencioneve dhe programeve per investimet, ishte e veshtire qe te gjendeshin rruge te reja per pakesimin e shpenzimeve, vecse te mos paguheshin punonjesit e administrates, gjë qe ishte e veshtire te pranohej;

c. evazioni fiskal u zhvillua me shpejtesi edhe per shkak te strukture se papershtatslme te taksave dhe instrumentave fiskale.

Drejtoria e Deficitit buxhetor 1990-1998

Viti	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Deficit Total Buxhetor te Agjencive	(2583)	(9933)	(16905)	(17202)	(16899)	(20851)	(31718)	(11636)	(62829)
ne % ndaj GDP	15.1	30.7	21.5	13.7	9.0	8.7	11.3	12.2	13.8
Financimi i Deficitit gjendesor	2575	7191	10837	17202	16899	20851	31718	11636	62829
ne % ndaj GDP	15.3	13.9	21.7	13.7	9.0	8.7	11.3	12.2	13.8
Financimi i Deficitit ne % ndaj GDP	0	0	150	558	692	1672	3191	3961	32123
ne % ndaj GDP	0	0	0.3	15	0.1	2.0	1.1	1.2	7.1
Financimi i Buxhetit	629	7191	10837	11621	15817	13381	28521	33712	30006
ne % ndaj GDP	3.7	13.9	21.1	9.3	8.6	6.7	10.2	11.0	6.7

2. Efektet e Ciklit Ekonomik mbi Deficitin Buxhetor

Madhesia e deficitit buxhetor ndikohet edhe nga levizja ciklike e aktivitetit ekonomik. Kur ka renie te GDP-se rriten shpenzimet per papunesine, sepse rritet papunesia dhe zvogelohen te ardhurat nga taksat, sepse zvogelohet baza e taksave dhe anasjelltas. Pra, ka nje ndryshim automatik ne nivelin e deficitit ne varesi te nivelit te GDP-se, ndryshim qe ndikon ne stabilizimin e ekonomise sepse zbut efektin multiplikator te rritjes ekonomike. Kjo behet e mundur sepse, kur norma e papunesise rritet, rritja e pagesave te papunesise rrit kerkesen agregate, ndersa renia e taksave ngadalson renien e nivelit te te ardhurave te disponueshme, duke

mos ndikuar shume ne uljen e kerkeses agregate. Per kete arsye deficitit buxhetor i nje viti te dhene zberthehet ne 2 pjese: *Deficitit strukturor dhe deficitit ne punezenie te plote*. Deficitit ne punezenie te plote eshte ai deficit qe i pergjigjet nivelit te prodhimit ne punezenie te plote, pra ne nivelin e normes natyrore te papunesise (aktualisht ajo eshte 5-6 per qind). Pjesa tjeter e deficitit pasqyron deficitin qe vjen nga renia e prodhimit poshte punezenies se plote ne fazen e renies ekonomike, pra deficitin qe shkakton cikli ekonomik. Ky quhet deficitit strukturor, qe vjen nga renia e nivelit te prodhimit dhe jo nga ndryshimi i nivelit te taksave apo shpenzimeve.

3. Efektet Ekonomike te Deficitit Buxhetor

Pasojat e deficitit buxhetor ne ekonomi trajtohen ne menyra te ndryshme nga dy nryma te rendesishme te mendimit shkencor.

Pikepamjet tradicionale: deficitet kane rendesi. Sipas kesaj pikepamje, deficitit buxhetoreshte i rendesishem sepse ai rrit borxhin shteteror dhe, ne kete menyre, rrit kostot e interesit per qeverine. Pra, cdo vit do te duhet te perdoren me shume te ardhura nga taksat per te paguar interesat e borxhit shteteror, ne vend qe te shpenzohet per te mira publike per qytetaret.

Sipas kesaj pikepamje, ne kushtet kur faktoret e tjere merren te dhene, deficitet buxhetore çojne ne rritjen e normave te interesit dhe, ne kete menyre, ne pakesimin e investimeve private sepse, per te mbuluar deficitin buxhetor qeveria rrit kerkesen per hua ne treg qe çon ne rritje te normes se interesit. Rritja e normes se interesit zvogelon si sasine e fondeve te huajtshme qe kerkojne bizneset private per qellime investimi ashtu edhe kerkesen e familjeve per hua per blerje mallrash afatgjate konsumi. Nga ana tjeter, normat me te larta te interesit nxisin kursimin, duke zvogeluar konsumin privat ne vitin aktual.

Si rrjedhim, shume shkencetare mendojne se, rritjet ne normen reale te interesit ne periudha te caktuara, si p.sh. ne mesin e viteve 80 ne SHBA, dhe pakesimi i kerkeses per kredi, e kane bazen te rritja e deficitit buxhetor. Prandaj, rritja e deficitit buxhetor dhe e normave te interesit keqesojne gjendjen e konsumatoreve, duke veshtiresuar konsumin nepermjet huave konsumatore, pra blerjet e shtepive dhe mallrave te tjera afatgjate. Gjithashtu, ato pakesojne investimet dhe mbi kete baze dhe mundesite e punezenies dhe te rritjes se produktivitetit, duke pakesuar edhe rritjet e mundshme te pages reale. Nga ana tjeter, rritja e deficitit buxhetor dhe rritja e normes se interesit çojne ne rritjen e kerkeses per valute vendase nga te huajt, sepse ajo mund te sjelle interes me te larte dhe, ne kete menyre, çon ne vleresimin e saj, duke

i bere mallrat e brendshme me pak konkurrence ne tregun nderkombetar.

Pikepamja e re: deficieti nuk ka rendesi. Sipas kesaj pikepamje, ata qe kursejne e kuptojne qe deficieti e vazhdueshme rrisin borxhin shtetoror, duke çuar ne taksa me te larta ne te ardhmen. Si rrjedhim, ato rrisin kursimet e tyre per te paguar taksat me te larta ne te ardhmen. Ne fakt, kur deficieti buxhetor financohet me hua, atehere ka mundesi qe ata te kursejne me shume, sepse te ardhurat e tyre te disponueshme jane me te larta sesa do te ishin po qe se do te vendoseshin taksa me te larta. Rritja e kursimeve private rrit oferten e fondeve te huajtshme per investitoret dhe konsumatorët private, duke ushtruar presion per uljen e normes se interesit. Rritja e deficietit buxhetor rrit kerkesen e qeverise per fonde te huajtshme por, duke qene se taksapaguesit parashikojne te paguajne taksa me te medha ne te ardhmen, ata rrisin kursimet aktuale duke rritur edhe oferten, e cila perdoret per financimin e investimeve private. Po qe se fondet shtese jane te barabarte me ato qe kerkohen per financimin e deficietit buxhetor, atehere edhe norma e interesit nuk do te ndryshoje dhe do te jete ne nivelin e meparshem.

Pra, sipas pikepamjes se re, mbulimi i deficieteve buxhetore me hua nuk çon ne rritje te normes se interesit dhe nuk zvogelon investimet dhe konsumin privat. Rrjedhimisht, deficieti buxhetor nuk ka efekte ekonomike, ai nuk ndikon ne kerkesen agregate, sepse rritja e huamarrjeve qeveritare kompensohet nga rritja e kursimeve private. Gjithashtu, sipas pikepamjes se re rritja e kursimeve private qe shkaktohet nga deficieti buxhetore çon ne rritjen e trashgimive, pra ne transferimet midis brezave.

Kete pikepamje e mbeshtetin disa studime empirike, duke treguar se rritja e deficietit buxhetor shoqerohet me rritje te kursimeve private. Por, ne fakt, shumica e studimeve sugjerojne se, megjithese ekziston prirja e rritjes se kursimeve private, kur rritet deficieti buxhetor dhe norma e interesit, kjo rritje e kursimeve nuk kompenzon plotesisht rritjen e huamarrjes shtetore duke çuar, si rrjedhoje, ne rritje te normes se interesit. Pra, shumica e studimeve mbeshtetin me teper pikepamjen e pare tradicionale, sipas te ciles deficieti buxhetor ka rendesi.

Kjo pikepamje pasqyron me mire situaten ekonomike te Shqiperise ne periudhen post-komuniste. Ne kushtet e nje renie te theksuar te prodhimit, qe erdhi si rezultat i zvogelimit te ndjeshem te burimeve ekonomike disponibël, veçanerisht te kapaciteteve prodhuese, politikat nxitese, te bazuara ne nxitjen e kerkeses nepernjete politikave ekspansioniste fiskale qe do te shoqeroheshin me

thellim te deficietit buxhetor, vetem sa do te rrisnin inflacionin dhe do te perkeqesonin me tej treguesit ekonomike.

Ne fakt, ccuria e ekonomise deri ne vitin 1995 tregoi se angazhimi i qeverise per nje stabilizim afatmesem te ekonomise me objektiv kryesor uljen e inflacionit u shoqerua me konsolidimin e buxhetit (uljen e deficietit buxhetor), i cili sipas konceptit neoklasik do te conte ne uljen e normave afatshkurtera dhe afatgjata te interesit dhe ne rritjen e investimeve. Keshtu, deficieti buxhetor ra 21.4 per qind ne vitin 1992, 6.7 per qind ne vitin 1995. Viti 96, ku u shfaqen edhe shenjat e para te krizes, u shoqerua me thellim te deficietit buxhetor ne 10.2 per qind, kryesisht per qellime elektorale.

4. Borxhi Qeveritar Pasojat Ekonomike-Sociale te Tij

Duke perjashtuar financimin direkt te deficietit nepernjete emetimit te parase, i cili çon ne inflacion dhe eshte me pasoja, veçanerisht per vende ne tranzicion si vendi yne, ku stabilizimi makroekonomik eshte kusht i domosdoshem i reformes dhe zhvillimit te ekonomise, huamarrja mbetet rruga me e mire, rruge e zbatuar edhe ne vendin tone. Akumulimi i huave nder vite çon ne rritjen e borxhit qeveritar, i cili per vendin tone paraqitet si me poshte:

Pasqyra 2. Struktura e borxhit shtetoror

Klasifikimi	1994	1995	1996	1997
Stoku i Borxhit i brendshem	37867	54008	82785	120527
Bono Thesari	923	11951	35629	70971
Kredi me Banken Qendrore	27828	32941	38040	40440
a. Pa kolateralizuar	22828	22828	22828	22828
b. E kolateralizuar	5000	10113	15212	17612
Borxhi ndaj sistemit bankar per kredite e bllokua	9116	9116	9116	9116
"a" e interesit ndaj Borxhit te brendshem	9.50	9.98	10.11	15.74
"a" e interesit ndaj shp. te buxhetit	5.27	6.87	9.82	17.93
Borxhi i brendshem ne "a" ndaj PIB	20.57	23.50	29.46	33.59

Siç shihet, brenda nje kohe te shkurter borxhi shtetoror eshte rritur me ritme te shpejta. Vellimi i borxhit perfshin si deficieti e meparshme dhe aktuale, ashtu edhe interesat e akumuluar nga mbulimi i deficieteve me letra me vlere te emetuara nga qeveria. Shlyerja e tij, pra shlyerja e letrave me vlere ne afatin e maturimit te tyre duke mos e paguar nepernjete emetimit te letrave te reja me vlere, kerkon qe deficieti buxhetor te jete me teprice per nje kohe relativisht te gjate.

Ne kete kuader, eshte e rendesishme llogaritja e deficietit primar dhe sqarimi i dallimeve me deficitin e pergjithshem. Deficieti primar perfshin diferencen midis shpenzimeve qe kryhen ne periudhen korente

dhe te ardhurave qe mbledhen gjate kesaj periudhe. Pra, nga defiqiti zbriten pagesat qe behen per interesat e borxhit qeveritar te akumuluar ne vite. Pra, Defiqiti primar = $G + TR - TA$, ku G blerjet qeveritare, TR transfertat dhe TA te ardhurat nga taksat

Nga ana tjeter, borxhi qeveritar matet me koeficientin e borxhit, i cili shpreh raportin e borxhit ndaj GDP-se. Ulja e koeficientit te borxhit ose shlyerja e tij kerkon nje kohe relativisht te gjate, ne varesi te madhesis se borxhit dhe te teprices primare. Kjo lidhje mund te llogaritet me formulen e meposhtme:

$$Dd = PB \cdot B \cdot r - g$$

ku Dd norma e rritjes se koeficientit te borxhit, PB bilanci primar (defiqit ose suficit), B borxhi qeveritar, r norma reale e interesit dhe g ritmi i rritjes se GDP-se.

Ne keto kushte zvogelimi i koeficientit te borxhit mund te behet ose duke rritur tepricen primare ose duke siguruar ritme me te larta te rritjes ekonomike se rritja e normes reale te interesit. Reduktimi i borxhit qeveritar ne nje periudhe afatshkurter mund te behet vetem po qe se reduktohet ndjeshem niveli i shpenzimeve te buxhetit. Per keto gjykohe mbi bazen e madhesis se borxhit dhe kostove te huamarrjes, krahasuar me taksimin korrent dhe shkallen e ndikimit te borxhit mbi inflacionin.

Kostot e borxhit mund te vleresohen drejt duke pare strukturen e tij nga pikepamja e subjekteve qe e zoterojne ate. Borxhi qe zoterohet nga agjensite shtetore dhe banka qendrore perfaqeson nje fare menyre borxh te zotruar nga vete qeveria, ndersa borxhi qe zoterohet nga publiku, institucione apo individ, perben borxhin neto. Borxhi mund te ndahet ne borxh te brendshem dhe borxh te jashtem. Borxhi i brendshem perfaqeson vetem nje rishperndarje te fuqise blerese nga ato grupe te qytetareve qe paguajne taksa te ato grupe qe kane qene kreditore te qeverise. Kur qeveria merr hua kryesisht nga qytetaret e saj, kostoja e borxhit perfaqeson konsumin dhe investimet qe lihen pa bere ndersa, kur qeveria merr hua nga jashte kthimi i borxhit perfaqeson eksport te burimeve ekonomike per te huajt. Eshte kjo arsyeja qe disa predikojne se, ne kushtet kur shumicen e borxhit e zoterojne vendasit, atehere rritja e borxhit dhe interesave nuk perben ndonje shqetesim te madh sepse pagesa e borxhit dhe interesave shkakton vetem shperndarje te fuqise blerese midis qytetareve. Ndersa, rritja e borxhit te jashtem perben nje shqetesim sepse ka pasoja serioze, pasi rritja e taksave ne te ardhmen per te paguar borxhet e sotme shkakton dalje fondesh jashte, duke pakesuar mundesite e rritjes se ekonomise se vendit.

Borxhi qeveritar ndikohet edhe nga inflacioni dhe normat e interesit. Rritja e inflacionit zvogelon borxhin real te qeverise, ndersa rritja e normave te interesit ul

vleren e tregut te borxhit te akumuluar. Pra, rritja e inflacionit eshte ekuivalente me vendosjen e nje takse nga inflacioni, e cila redukton vleren e borxhit ekzistues. Si te gjitha debitorët, qeveria perfiton nga rritja e inflacionit. Nderkohe, rritja e normes se interesit perfaqeson nje takse per zoteruesit e borxhit, sepse zvogelon vleren e tij.

Huamarrja nga qeveria nuk ndryshon ne parim nga huamarrja e subjekteve te tjera ekonomike. Ajo realizohet mbi te njejtat parime dhe nuk ka asnje element detyrues per bleresit e letrave me vlere, pervec ligjeve te konkurences si per qdo huamarrës tjetër. Por, cilat jane pasojat qe shkakton borxhi qeveritar dhe cilat jane perparesite e tij ndaj financimit nepermjet taksave? Ne fakt, nuk ka ndonje marreveshje te pranuar nga ekonomistet per përcaktimin se kush quhet barre e borxhit.

Barra e borxhit ne brezat e ardhshem dhe shperndarja e te ardhurave. Barra e borxhit para se gjithash perfaqesohet me efektet rishperndarëse te financimit te borxhit. Financimi i shpenzimeve publike, me ane te emetimit te bonove te thesarit, nuk ka elemente detyrues si financimi nepermjet taksave. Bonot blihen me vullnet te lire ne tregun e tyre, prandaj sakrifica qe bejne bleresit e tyre per te shtyre konsumin per nje periudhe te ardhshme eshte sakrifice vullnetare. Nga ana tjeter, kjo menyre financimi nuk i detyron ata te shkurtojne konsumin dhe kursimet siç do te ndodhte po te perdoreshin taksat. Krahasuar me financimin nepermjet taksave, financimi me borxh i krijon brezit aktual me shume mundesi konsumi. Ndryshe ndodh me brezat e ardhshem sepse, shlyerja e borxhit ne nje kohe te ardhme presupozon taksa me te larta qe reduktojne konsumin dhe kursimin per keto breza. Nga ana tjeter, njerezit qe nuk zoterojne bono thesari ose zoterojne pak paguajne vetem taksa ose marrin me pak interesa ose principal se taksat qe paguajne. Ndersa ata qe zoterojne borxh ne sasi te madhe marrin me shume interesa se sa paguajne taksa. Duke pranuar se ata qe zoterojne me shume letra me vlere shtetore jane me te pasur se ata qe zoterojne pak ose aspak, atehere ka nje rishperndarje te burimeve nga te varferit tek te pasurit.

Barra e borxhit per ekonomine. Nga pikepamja e ekonomise, ideja, se shlyerja e borxhit presupozon rritje te konsiderueshme taksash ne te ardhmen, do te çojë ne efekte negative per funksionimin eficient te saj. Argumenti qe defiqitet qeveritare shkaktojnë ulje te kursimit kombetar perben edhe barren kryesore te borxhit per brezat e ardhshem. Po qe se ky argument pranohet atehere rritja e defiqiteve qe shoqerohet me rritje te borxheve do te thote ulje te kursimeve, ulje te investimeve, e cila çon ne uljen e nivelit te jeteses brezat e ardhshem.

NJE MODEL OPTIMAL PERCAKTUES PER INVESTIMET E UJIT

Nga Skender OSMANI¹

Hyrje

Dihet se prodhimi bujqesor siguron 70 per qind te ushqimit te popullsisë dhe kontribuon ne masen 55 per qind ne GDP. Aktualisht, 50 per qind e popullsisë banon ne fshat dhe ne bujqesi sigurohen vende te konsiderueshme pune ne krahasim me sektore te tjere te ekonomisë. Ne kete kontekst problemi i investimeve ne bujqesi eshte i rendesishem.

Me fillimet e demokracisë, sektori i vaditjes pati demitime serioze gje qe shkaktoi rënien e prodhimit bujqesor. Per te permiresuar gjendjen, prej kohesh kane filluar te zbatohen disa projekte per vaditje dhe rehabilitimin e drenimit. Duke patur ne konsiderate keto projekte, studimi i shperndarjes optimale te investimeve merr nje theks te vecante.

1. Shperndarja e Investimeve

Projekte te ndryshme uji te pijshem, industrial, bujqesor, riciklimi, ose qe perdoret per qellime te tjera komunale, perfshijne investime te konsiderueshme. Natyrisht qe per secilin prej tyre ka nje informacion te sakte per kategori te ndryshme teknike, ekonomike, financiare, etj., si: produkti, kosto kapitale, shpenzimet, taksat, humbjet, interesat e kredive, etj. Ne rastin me te pergjithshem, keto kategori jane funksione qe varen nga disa variabla dhe qe sipas specifikes se projektit duhet te plotesojne kushte te caktuara, sic do te tregohet me poshte.

Per nje projekt te dhene, optimizimi i investimeve mund te formulohet ne menyra te ndryshme, te cilat varen nga kriteri respektiv qe perdoret ne kete formulim. Per ta konkretizuar idene, supozohet se nje kompani ose njesi tjetere shtetere ka nja kapital financiar qe do ta perdore per te financuar nje numer te caktuar projektesh. Problemi qe shtrohet eshte optimizimi i investimeve ose, si do te jete renditja e projekteve sipas kriterit qe optimizohen investimet. Supozohet se kriteri i optimizimit eshte NPV. Ne se merret ne konsiderate vetem nje projekt, me nje numer te fundem (sado te madh) versionesh, trajtimi i problemit ne fjale nuk ka asnje ndryshim nga ai qe trajtohet ne vijim, po qe se mbajme parasysh lidhjen qe çdo version i nje projekti eshte vete nje projekt.

Jane dhene L projekte te mundshme per tu investuar dhe qe ne secilin prej tyre funksioni i NPV varet vetem nga nje parameter, koha t. Fiksohet njeri prej tyre i dhe

shenohen: p (t) - outputi, q (t) - çmimi i outputit, I (t) - kosto kapitale, b (t) - kosto e shpenzimeve, r (t) - faktori i skontimit, g (t) - pagesa te ndryshme shtetere, l (t) - interesi i huave, h (t) - humbje te meparshme, s (t) - taksat ne perqindje. Ne qofte se shenohet me NPV vlera aktuale neto te projektit i, atehere:

$$NPV_i = \int_0^T [p_i(t)q_i(t) - I_i(t) - b_i(t) - g_i(t) - l_i(t)] [1 - s_i(t)] e^{-rt} dt \quad (1)$$

Ne menyre te pergjithshme, disa nga keto funksione mund te jene te kufizuar (ose i nenshtrohen kushteve te tjera) si p.sh.:

$$a \leq \int_0^T I_i(t) dt \leq b \quad c \leq \int_0^T b_i(t) dt \leq d \quad (2)$$

ku a, b, c, d jane konstante specifice per projektin i. Mund te ndodhe qe edhe koha e investimeve te jete e kufizuar si me poshte:

$$t_i \geq t_i^* \quad t_i \leq t_{i+1} \quad (3)$$

ku t_i^* , t_{i+1} jane madhesi konstante. Ne kete menyre, jane perfutur 6 ekuacione, te cilet mund te kalojne ne ekuacione duke futur variabla te rinj, $x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6$, ku: x_1 ndersa e nje konstante e perezaktuar.

Duke patur parasysh variablat e rinj si dhe faktin qe $x_i = t_i$, mund te llogaritet:

$$\max_{x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6} NPV_i = \int_0^{x_1} f_i(t_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6) dt \quad (4)$$

$$f_i(t_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6) = 0, g_{i1}(t_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6) = 0, \dots, g_{in}(t_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6) = 0$$

Duke zbatuar metoden e shumezuesve te Lagranzhit [5], [12] per perfitim e pikes optimale, merret sistemi:

$$\begin{aligned} \frac{\partial g_{in}}{\partial x_n} + \sum_{j=1}^n \lambda_j \frac{\partial g_{jn}}{\partial x_n} &= 0 \\ f_{i-1}(x_0, x_1, x_2, \dots, x_n) &= 0 \end{aligned} \quad (5)$$

Duke zgjidhur kete sistem dhe duke zevendesuar zgjidhjen e perfutur tek ekuacioni perkates i NPV, gjendet madhesia e kesaj te fundit. Ne qofte se kjo procedure perseritet per secilin nga projektet, atehere eshte fare e qarte qe mund te behet renditja e vlerave NPV per çdo.

$$\begin{aligned} \max_{x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6} \sum_{i=1}^L \int_0^{x_1} f_i(t_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6) dt &= L_{n-1} + L_{n-2} + \dots + L_1 \\ g_{11}(x_1, x_2, \dots, x_n) = g_{12}(x_1, x_2, \dots, x_n) = \dots = g_{1n}(x_1, x_2, \dots, x_n) &= 0 \end{aligned}$$

¹ Lektor, Fakulteti i Gjeologjise dhe Minierave, Universiteti i Tiranes, Tel: 042/22592 (Shen.i Red.)

Ne kete menyre, behet renditja e projekteve nga vlera e NPV me e madhe deri ne ate me te vogel. Ne vend te problemit te mesiperm mund te shtrihet per diskutim problemi i maksimizimit te NPV per te gjitha L projektet. Ne kete rast eshte e qarte se:

ku numrat n, m, q jane te dhene. Deri tani eshte paraqitur nje model ne te cilin te dhenat dhe rezultatet varen vetem nga nje parameter. Natyrisht qe nje problem mund te pergjithesohet kur funksionet e mesiperm varen nga dy ose me shume variabla.

Ne vazhdim te analizes, pranohet qe keto funksione varen vetem nga dy variabla p.sh., nga numri i alternativave dhe koha t . Le te shenohen: t -koha, x -numri i alternativave, $q(t,x)$ -sasia e outputit te prodhuar, $p(t)$ -çmimi i outputit, $l(t,x)$ -kostoja kapitale, $b(t,x)$ -kostoja e shpenzimeve, r -faktori i skontimit. Ne kete rast, NPV do te varet nga variablat x dhe t , keshtu qe optimumi perflohet nga ekuacioni:

$$\max \{ I = \int_0^T \int_0^N [q(t,x)p(t) - l(t,x) - b(t,x)] e^{-rt} dx dt \} \quad (7)$$

ku: N -numri maksimal i alternativave, T - koha maksimale e projekteve. Edhe ne kete rast pika kritike mund te perflohet ne parim duke zbatuar metodën e shumezuesve te Lagranzhit. Por, jo ne çdo shtate kjo zgjidhje mund te perflohet lehte [1], [3].

Po te shenohet me $F_1(x,t)$, $F_2(x,t)$ derivatet e pjesshme te integralit I perkatesisht me x dhe t , rezulton:

$$\begin{cases} F_1(x,t) = \int_0^T \int_0^N [q(t,x)p(t) - l(t,x) - b(t,x)] e^{-rt} dx dt \\ F_2(x,t) = \int_0^T \int_0^N [q(t,x)p(t) - l(t,x) - b(t,x)] e^{-rt} dx dt \end{cases} \quad (8)$$

Pra perflohet ne kete menyre nje sistem dy ekuacionesh, i cili eshte ne pergjithesi jo linear. Ne qofte se supozohet qe eshte e mundur zgjidhja e integraleve dhe paraqitja e tyre ne trajten:

$$\begin{cases} F_1(x,t) = 0 & t \leq T \\ F_2(x,t) = 0 & x \leq N \end{cases} \quad (9)$$

atehere ky sistem mund te zgjidhet duke zbatuar metoda numerike si p.sh., Newton-Raphson. Po te pranohet qe zgjidhja e përafërt e sistemit te mesiperm eshte, ne keto rrethana, maksimumi i NPV perflohet nga integrali:

$$\max I = \int_0^T \int_0^N [q(t,x)p(t) - l(t,x) - b(t,x)] e^{-rt} dx dt \quad (10)$$

Gjithashtu, ne mund te gjenden edhe pikat ku NPV behet zero, p.sh. duke patur parasysh ekuacionin:

$$I = \int_0^T \int_0^N [q(t,x)p(t) - l(t,x) - b(t,x)] e^{-rt} dx dt = 0 \quad (11)$$

Ne kushtet kur eshte e mundur te zgjidhet drejteperdrejte ky integral, mund te percaktohet zgjidhja e kerkuar nga ekuacioni, duke zbatuar metoda numerike si p.sh. ate te elementeve te fundme.

1.1. Shembull

Disa funksione te te dhenave dhe rezultateve te nje projekti uji perftuar nga interpolimi dhe sheshimi i te dhenave eksperimentale me metoda te ndryshme. Pas kesaj, ato jane thjeshtuar si me poshte:

$$\begin{cases} p(t) = (1-t)e^{-t}, & q(t) = 2t, & l(t) = e^{-t}, & t \leq 1 \\ p(t) = t^2 e^{-t}, & & & 0 \leq t \leq 10 \end{cases} \quad (12)$$

Ne kete shembull shume te thjeshte, e ardhura specifike jepet nga $R(t) = p(t)q(t) = 10(t-1)e^{-t}$ dollarë/vit, ndersa funksioni i koston $C(t) = l(t) + b(t) = (t^2-1)e^{-t}$ dollarë/vit. Ne vazhdim diskutohet maksimumi i NPV per nje faktor te çfardoshem skontimi r :

$$\max I = \int_0^1 \int_0^1 [p(t)q(t) - l(t) - b(t)] e^{-rt} dt = \max \int_0^1 [10(t-1)e^{-t} - t^2 e^{-t} - e^{-t}] e^{-rt} dt \quad (13)$$

Duke patur parasysh kushtin e nevojshem te ekstremumit kemi:

$$I'(t) = [10(t-1) - t^2 - 1] e^{-(r+1)t} = 0 \quad (14)$$

Nga zgjidhja e ketij ekuacioni merret: $t = 1.75$ vjet, $t = 8.75$ vjet. Duke diskutuar shenjen e derivatit gjendet qe ne pikën $t = 1.3$ vjet, NPV merr vleren minimale, ndersa per $t = 8.7$ vjet, vleren maksimale. Ne kushtet kur faktori i skontimit eshte $r = 0$, paraqitja grafike e NPV tregohet si ne grafikun 2. Per te gjetur kohen, ku NPV=0 eshte e nevojshme, duhet zgjidhur ekuacioni:

$$\int_0^1 [10(t-1)e^{-t} - t^2 e^{-t} - e^{-t}] dt = 0 \quad (15)$$

ose

$$e^{-t}(t^2 - 8t + 3) = 0 \quad (16)$$

NJE MODEL OPTIMAL PERCAKTUESE PER ... Nga S. Osmani

Zgjidhja e këtij ekuacioni sipas procedurës Newton-Raphson është $t=2.89$ vjet. Gjithashtu, duke patur parasysh që $\lim_{t \rightarrow \infty} NPV = 0.6$, kur $t \rightarrow \infty$, arrihet në përfundimin se koha e projektit është e

kufizuar, pra $t \leq T_k$, ku T_k është koha maksimale e projektit.

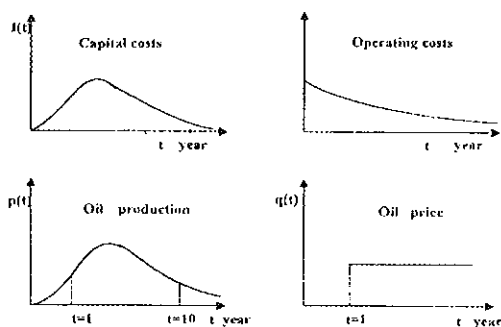
2. Disa Përfundime Kryesore

- Për të zbatuar modelin e mesipër duhet që të gjitha të dhënat dhe rezultatit i një projekti uji të jenë funksione jo të rastit, pra deterministik, ashtu siç tregohet në [5].

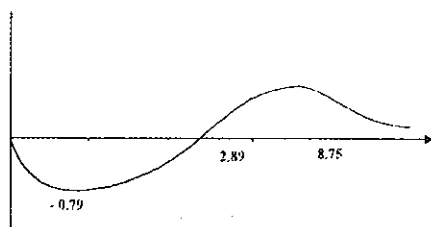
- Modeli i paraqitur për rastin e funksioneve me 1 ose 2 variabla përgjithësohet edhe për më shumë variabla.

- Në rastin kur në një projekt uji, disa variabla janë deterministik dhe të tjerat të rastit, modeli i paraqitur mund të përgjithësohet në kuadrin e Analizës së Riskut siç tregohet [15].

- Modeli i përgjithësuar mund të zbatohet jo vetëm në projektet e ujit, por edhe në dege të tjera të ekonomisë si naftë, energjitikë, miniera, ndërtim, etj, madje edhe për vlerësimin e pasurive të vendburimeve në kuadrin e privatizimit [5].

Grafiku 1 (a,b,c,d)

Grafiku 2

Literatura:

1. FAO, "World Bank, 1993, Irrigation and Drainage report" No 35, Anex 5, Roma, 1-8.
2. FAO, "World Bank, 1992, Irrigation subsector review", No. 93/92, Roma, Anex 4, 1-9.
3. Ikoku, Chi., 1985, "Economic Analysis in Investment Decisions", New York, 40-54.
4. Meurs, P.V., 1995, "World Fiscal System", Calgary, Canada, 15-20.
5. MOAF, 1997, "Statistical yearbook 1996", Ministry of Agriculture, Tirana, 1-15.
6. Newendorp, P.D., 1975, "Decision Analysis for Petroleum Exploration" Tulsa, 20-32.
7. Nystad, A., 1984, "Petroleum Taxes and Resources Management", New Delhi, 1-9.
8. O.C.D.E., 1997, "Les perspective agricol", Paris, 1-26.
9. Osmani, S., 1985 "Numerical Methods", Tirana, 5-20, 65-74.
10. Osmani, S., 1995, "Issues related to the actual and perspective restructuring of the petroleum and mineral sector in Albania", Monography, 73-102.
11. Osmani, S., 1997, "Risk analysis in investment", Revue of Economics study, Tirana, 11-20.
12. Osmani, S., 1998, "An Optimal Model of Water Investments and their Management", p. 97-106.
13. Savvides, S., 1994, "Risk Analysis in Investment", New York, 1-8.
14. Walde, Th., 1988, "Petroleum Investment Policy in Developing countries", London, 28-38.
15. WPMC, 1997, "Water problem in the Mediterranean country", North Cyprus, 106-107.

KONKURENCA NE PRODHIMIN BLEGTORAL

Nga Dudi SULI¹

1. Permbjedhje e Studimit dhe e disa Rezultateve te tij

Gjate vitit 1997-1998 u realizua studimi per organizimin e konkurrences per produktet e qumeshtit dhe te vezeve ne Shqiperi dhe ne qytetin e Tiranes, per te pare ecurine e kerkeses per keto produkte dhe kanalet e marketingut. Studimi u realizua ne Tirane, Durres dhe Kavaje per te pare gjendjen aktuale te prodhuesve, shperndaresve/shitesve me pakice dhe konsumatoreve me qellimin per te mbledhur tregues te ndryshem ne te gjitha keto fusha si per qumeshtin ashtu edhe per vezet. Nga pikepamja teknike, tipi i ketij studimi mund te permbledhet ne modelin Sjellja, Struktura dhe Zhvillimi i Tregjeve Agrare. Ne menyre te vecante ky studim u fokusua ne identifikimin dhe analizimin e aktiviteve ne dy drejtime. Nga njera ane, zhvillimi dhe struktura e firmave te perfshira ne sferen e prodhimit, perpunimit dhe shperndarjes se qumeshtit dhe vezeve, dhe nga ana tjeter, preferencat ne blerje dhe deshira e konsumatoreve per te paguar.

Per te analizuar sjelljen e kerkeses u morren per baze konsumatoret e 11 zonave te qytetit te Tiranes me nje popullsi rreth 700 mije banore. Ne menyre tipike u moren per studim vetem 6 zona, per te cilat u studiuan gjithë treguesit qe karakterizojne veprimtarine mikroekonomike te zones. Ne qytetin e Tiranes, popullsia ne studim u nda ne 3 grupe: me te ardhura te larta; me te ardhura mesatare; me te ardhura te uleta.

Rezultatet e studimit treguan se kerkesa per keto produkte ishte e larte dhe oferta per to mund te perballohej nga burimet e furnizimit qe aktualisht jane te stabilizuara. Kerkesa per keto produkte ishte e larte ne krahasim me konsumin e produkteve te tjera proteinike. Sasite e qumeshtit qe vijne ne treg pothuajse shiten plotesisht. Me teper se 2/3 e qumeshtit te prodhuar konsumohet ne qytetin e Tiranes dhe parashikohet qe kerkesa per qumesht per vitet 1999-2000 te rritet 7.2 per qind.

Kerkesa per produktet e bulmetit ishte e shtrire ne te gjithë qytetin, per arsyen e thjeshte se qumeshti dhe nenproduktet e tij jane mallra

konsumi te perditshme per popullsine dhe nje rritje shume e shpejte e popullsisë se Tiranes ka çuar ne rritjen e kerkeses ne masen 47 per qind. Per te plotesuar nevojat per qumesht te Tiranes, vijne sasira qumeshti edhe nga rrethe te tjera, si Lushnja, Kavaja, Kruja, Fushe-Kruja dhe Durresi. Distanca e madhe midis fermereve dhe konsumatoreve, niveli primitiv i transportit, karakteri sezonal i prodhimit, prishja e shpejte e qumeshtit, bejne qe kosto e marketingut te jete e larte.

Duke u ballafaquar me keto probleme, oferta e brendshme e qumeshtit asnjehere nuk mund te plotesoje kerkesat e konsumatoreve te qytetit te Tiranes per keto produkt duke perdorur vetem burimet e vete rrethit.

Per nje periudhe kohe, 1996-97, qyteti furnizohej edhe me qumesht pluhur, i cili megjithe avantazhet qe ka, eshte nje produkt qe i takon tashme te kaluares. Si rezultat, çështja e stimulimit te nje sistemi te brendshem marketingu per produktet bulmetore ne Tirane merr nje rendesi te vecante.

Gjithashtu, studimi merr ne konsiderate te dhenat per kerkesen dhe marketingun e qumeshtit ne Tirane. Ne ndryshim nga vende te tjera, tek ne nuk u krijuan kapacitetet perpunuese ne fabrikat tona te perpunimit te qumeshtit, te cilat do te ishin te mjaftueshme per te perballuar furnizimin e qytetit te Tiranes me qumesht te pasterizuar.

Proçesi i perpunimit te bulmetit eshte i shoqeruar me nje kompleks problemesh. Nga pikepamja e ofertes, qumeshti prodhohet vecanerisht nga fermere te vegjel qe jane te shperndare neper rrethet afer Tiranes dhe ne vete rrethin e Tiranes. Mbiprodhimi i tyre eshte teper i vogel dhe ka karakter sezonal. Kjo lidhet me stadin e ulet te zhvillimit te sektorit te rritjes dhe mbareshtimit te lopeve per qumesht dhe me intensitetin e ulet te sistemit te perpunimit te qumeshtit. Kushtet klimaterike jane nje potencial i konsiderueshem per zhvillimin ne te ardhmen te ketij sektori (kjo perben nje baze te mire per ekzistencen e avantazhit krahasues ne keto sektor per Shqiperine, kur ajo te provoje te dale perseri ne tregun boteror me

¹ Lektore, Dept. i Ekonomise Bujqesore dhe Zhvillimit Rural, Universiteti Bujqesor i Tiranes, Tel:042/27804

prodhimet e saj tradicionale).

Vete shtrirja e qytetit te Tiranes ben qe ajo t'i gezoje keto pasuri. Ne zonen malore te rrethit te Tiranes ekzistojne te gjitha mundesite per te zhvilluar bulmetin e bagetive te imta dhe te lopeve. Edhe rrethet e tjera nga vjen qumeshti ne Tirane kane kushte natyrore me te mira, gje qe ndikon ne rendimentet e larta te ketyre produkteve. Numri i baxhove eshte rritur dhe kjo ndikon ne madhesine dhe funksionimin e kanaleve te marketingut te qumeshtit.

Nje prej prioriteteve te zhvillimit te sektorit te bujqesise ne Shqiperi eshte ndertimi i nje sistemi marketingu per produktet qe nuk rezistojne i cili duhet te funksionoj ne menyre efektive, te jete transparent dhe te lejojte forcat konkurruese te shfaqen ne nje menyre te tille qe te sigurojne nxitje per:

- fermeret lokale per prodhimin e produkteve te caktuara si qumeshti dhe vezet;

- perpunuesit qe te investojne per ngritjen e qendrave moderne te perpunimit dhe ambalazhimit;

- shperndaresit dhe shitesit me shumice qe te investojne ne blerjen e pajisjeve per te ofruar produkte sa me cilesore per konsum;

- konsumatorët qe te jene me te afte per te bere zgjedhje sa me te mire midis produkteve me cilesi dhe çime te ndryshme.

Sistemi i marketingut konsiston ne konkurrencen midis kanaleve te shumefishta te marketingut, ne te cilat veprojne grumbulluesit private te qumeshtit, grumbulluesit me furgona, fermeret individuale, perpunuesit industriale te qumeshtit (si Mireli, Ajka, Extra Milk) dhe tregtaret private. Studimi tregoi se po behen perpjekje per ta bere sa me eficient kete sistem marketingu. Nderhyrja publike ne marketing eshte e nevojshme per te siguruar kushtet e duhura dhe per te zhvilluar me sukses industrine e bulmetit.

Aktualisht, po behen perpjekje per te ngritur nje sistem marketingu efektiv dhe ekonomik qe, nga njera ane do t'u siguronte konsumatoreve produkte me vlere te larte ushqimore dhe, nga ana tjeter, do te jete nje burim i sigurte te ardhurash per fermeret lokale. Sigurisht qe kjo perben nje sfide per ata qe jane te interesuar per zhvillimin e bulmetit ne rruge industriale.

- *Rezultatet e Studimit.* Shqiperia ka nje nivel te larte te perdorimit te qumeshtit per fryme, rreth 125 kg/person/vit. Konsumi i te gjitha formave te produkteve te qumeshtit (djatherat e buta, kosi, etj.) eshte mjaft i larte. Mbi 700 mije banore te

Tiranes i plotesojne kerkesat e tyre per qumesht nga prodhimi qe realizohet ne rreth 5 mije ferma te vogla me karakter gjysem tregtar, te cilat realizojne rreth 20 kg qumesht ne dite. Sasia e pergjithshme qe ofrohet ne pikat me kryesore te qytetit eshte rreth 700 ton ne dite. Transportimi i qumeshtit nga fermat ne pikat e grumbullimit, ne pikat e shitjes me pakice e deri tek konsumatorët realizohet ne sasira te vogla me ane te mjeteve te transportit publik dhe privat. Konsumi i vezeve eshte 30 kg per nje person ne vit.

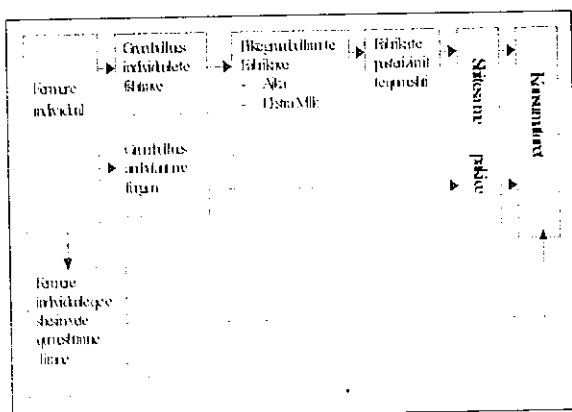
Ne lidhje me transaksionet e qumeshtit dhe vezeve ne pikat e shitjes me shumice dhe pakice ne rrethin e Tiranes, u pa se 60 per qind e sasise se qumeshtit sigurohej nga 3 perpunuesit me te medhenj (pergjithesisht direkt tek pikat e shitjes me pakice). Ndonjehere perpunuesit jane perpjekur te krijojne depo, por kjo kerkon shume pika shitje me shumice. Pjesa e mbetur e qumeshtit, e cila vjen ne qytet me ane te furgonave, pergjithesisht shkon ne dyqanet e shitjes me pakice, te cilat mund te marrin sasira me te medha. Qumeshti i prodhuar nga fermeret arrin tek konsumatorët finale nepermjet disa rrugeve. Ne pergjithesi, u gjet se nuk eshte krijuar nje treg i organizuar per shitjen me pakice/shumice te qumeshtit (si per shembull tregu i djathit). Pervoja e tre perpunuesve tregon se po fillojne kanalet e marketingut te kontrolluara vertikalisht nga firmat, por ato jane ende jo te plota.

- *Aktiviteti dhe e Ardhmja e Prodhuesve Perpunuesve Shperndaresve.* Karakteristikat e fermave te vogla qe ofrojne qumesht kane mbetur te pandryshuara qe nga koha e privatizimit/shkaterimit te fermave te medha ne vitin 1991. Çdo ferme ka teprice te prodhimin te qumeshtit (rreth 5 kg per ferme), i cili shitet tek perpunuesit lokale ose direkt ne tregjet ne qytet. Ne tregun e Tiranes ka tre perpunues qe grumbullojne qumeshtin: Kompania "Mireli", "Ajka" dhe "Extra". Kanalet e marketingut te ketyre kompanive jane te ndryshem. Njera prej tyre eshte fokusuar ne transportimin ne sasira te medha tek pikat me pakice, ndersa dy te tjerat e kane prodhimin e tyre te paketuar. Asnje prej kompanive nuk ka pikat e saj te shitjes me pakice, te cilat do te siguronin cilesi te produkteve pas pasterizimit. Per aq kohe sa te ndeshet kjo gje, produktet qe keto firma ofrojne ka shume mundesi te prishen sepse sistemet e ftohjes ne pikat e shitjes me pakice jane ne nje nivel te ulet ose pothuajse mungojne fare. Kostot (dhe perfshimet) per te investuar ne permiresimin e sistemeve te ftohjes duhen studiuar

me ne thellesi. Nje prej çështjeve është ndryshimi i perceptimit të konsumatoreve për çilesi dhe çmime të ndryshme si edhe ndryshimi i çmimit për produktet që tregtohen të mbrojtura në mjedise me sisteme ftohese.

Sistemi i shpërndarjes së qumështit të përpunuar po pëson ndryshime mjaft të shpeshta dhe mendohet se në këtë sistem ka shumë humbje të produktit. Gjithashtu, është e vështirë të përcaktohen humbjet ekonomike gjatë shkëmbimit. Me qëllim që sistemi të përmirësohet nga ana teknologjike dhe të bëhet më efikas nga pikëpamja ekonomike, do të ishte e nevojshme të shihnim zhvillimin e formave tregtare që prodhojnë bulmet dhe produkti i të cilave do të ketë një çmim në bazë të lendeve të para të përdorura gjatë procesit të prodhimit. Çështja e këtyre produkteve do të krijojë mundësi për një përpunim efektiv dhe jetegjatesi të tyre. Edhe skaji tjetër i kanalit të marketingut të qumështit është i rëndësishëm.

Skema e marketingut të qumështit për qytetin e Tiranës

Preferencat e Konsumatoreve për Qumështin. Me qëllim që të njiheshin preferencat e konsumatoreve për qumësht u bë një vërtetim nga 244 konsumatorë. Nga ky vërtetim vetëm përgjigjet e 215 personave u quajtën si të vlefshme. Shembulli i vërtetimit u krijua në bazë të 6 zonave të Tiranës. Midis këtyre zonave kishte dallime të theksuara në lidhje me nivelin e të ardhurave, madhësinë e familjes, numrin e fëmijëve për familje, dhe nivelin arsimor, të gjithë këta faktorë që ndikojnë në konsumin e qumështit. Madhësia e familjes ishte më e madhe në atë zonë ku niveli i të ardhurave dhe ai arsimor ishte më i vogël. Konsumi i përgjithshëm i qumështit ishte respektivisht më i lartë në këto familje me të ardhura të ulëta dhe kjo për shkak të fëmijëve nën moshën 13 vjeç. Megjithatë, konsumi i qumështit për frymë

midis zonave duket se është në përpjestim të drejtë me nivelin e të ardhurave. Me qëllim që kjo hipotezë të testohet në mënyrë sa më të saktë, u bë në disa llogaritje të regresionit në bazë të të dhënave të vërtetimit. Modeli bazë i regresionit mori në konsideratë disa variabla (çmimi i qumështit, madhësia e familjes, numri i fëmijëve nën 13 vjeç, niveli i të ardhurave dhe ai arsimor) kishte lidhje me variablin e varur "konsum për frymë". Ndërsa regresioni nga modeli prej 215 njesish tregon vlera të ulëta të R², shumë prej variablave janë statistikisht mjaft domethënëse. Modeli bazë i regresionit tregoi heteroskedasticitetin i cili trajtohet nga disa modele të ndryshme. U bë edhe vlerësime të tjera në bazë të nënmodeleve, si zonat dhe të ardhurat. Elasticiteti i të ardhurave ishte +0.170 i cili është në kundërshtim me supozimin e bërë në fillim se për familjet shqiptare qumështi është më shumë një mall i domosdoshëm se sa mall luksi.

2. Disa Përfundime dhe Rekomandime

Sistemet e prodhimit, përpunimit dhe marketingut të qumështit dhe vezeve në Shqipëri shfaqen në formë që janë në ndryshim. Ka kufizime të mëdha të cilat është e nevojshme të zgjidhen. Këtu përfshihet nevoja e formave të vogla që prodhojnë produkte bulmeti, por që kanë karakter tregtar dhe investimi në sisteme ftohese që do të sigurojnë produkte me vlera ushqimore dhe të sigurta. Konsumatorët nuk duan t'i besojnë produkteve të qumështit nga sistemet ekzistuese të pastërizimit/ambalazhimit/shpërndarjes kështu që ata shfaqin një dëshirë të vogël për të paguar një çmim më të lartë për ato produkte që quhen "të sigurta".

Rritja e konsumit të përgjithshëm të qumështit në të ardhmen do të shkaktohet me shumë prej rritjes së popullsisë së sa prej rritjes së të ardhurave. Por, ky përfundim mund të ndryshojë nëse teknologjia në të gjithë sistemin mund të jetë e aftë të sigurojë një sasi dhe çilesi të lartë të qumështit me një çmim të pranueshëm. Niveli i këtij çmimi është menduar të jetë midis nivelit të çmimit aktual të formave që ofrojnë qumësht dhe nivelit të çmimit të qumështit që importohet. Rekomandimi në këtë rast është se përpjekjet për zhvillimin e asistencës teknike duhet të jenë të adresuara drejtpërdrejtë ndaj zvogelimit të kufizimeve në aspektin e prodhimit dhe atë të shpërndarjes/shitjes me pakice.

IV. VESHTRIME HISTORIKE

ALTERNATIVAT HISTORIKE *

Nga As. Prof. Dr. Adem MEZINI¹

I. Koncepti per Alternativen

Gjate gjithë ecurisë së saj, shoqëria njerezore ka patur një varg çështjesh social-politike dhe ekonomike që kërkonin zgjidhje. Ajo asnjëherë nuk ka qenë uniforme në planin social dhe, si rrjedhim, grupe sociale të ndryshme që formojnë në teresi tërësi social, as kanë patur dhe as kanë edhe sot të njëjtin koncept për zgjidhjen e problemeve të saj. Mbi këto baze kanë lindur ide, filozofi dhe politika të larmishme, të majta, të djathta, ultra të majta dhe ultra të djathta.

Për në prizmin historik mundet që një vend të ketë njohur përgjithësisht një alternativë. Kështu, Shtetet e Bashkuara të Amerikës, gjatë gjithë ekzistencës 220 vjeçare si shtet i pavarur, kanë njohur vetëm alternativën liberal demokratike.

Ka shtete që në zhvillimin e tyre gjatë gjithë shekullit të XX-të kanë njohur dy alternativa. Shqipëria, p.sh., ka njohur alternativën liberal demokratike (1912-1939) dhe atë socialiste totalitare (1945-1990). Gjatë shekullit të XX-të, Anglia ka njohur alternativën liberal demokratike, të ndjekur nga Partia Liberale dhe Partia Konservatore, si dhe alternativën social-demokratike të ndjekur nga Partia Laburiste.

Ka patur vende si Gjermania që i kanë perjetuar të gjitha alternativat: si alternativën liberaldemokratike dhe atë totalitare fashiste, si alternativën totalitare socialiste (në ish R.D.Gj. në vitet 1949-1989) dhe atë socialdemokratike.

Ka ekzistuar dhe mundësi që një grup vendesh siç janë ato skandinave (Danimarka, Suedia, Finlanda, Norvegjia), që prej gjashtë dekadash të njohin dhe të zhvillohen vetëm sipas alternativës socialdemokratike. Edhe në Austri, prej 30 vjetesh, forca kryesore politike ka qenë dhe mbetet Partia Socialdemokratike.

Duke ndjekur procesin historik të shekullit të XX-të, mund të nënvizohen këto veçori të alternativave:

- *Çdo alternativë ka karakter objektiv dhe lidhet me kushtet konkrete historike dhe forca politike të veçanta.* Kështu, qytetari danez lindur, i rritur dhe i edukuar në një mjedis tradicional demokratik, as që mund të pajtohet me regjimin totalitar.

Fashizmi, si dukuri nuk është i lidhur thjesht me emrat e Hitlerit apo Musolinit, por dhe me krizën e thellë politike dhe ekonomike në shoqëritë gjermane dhe italiane. Bartes të alternativës socialdemokratike janë partitë e Internacionales Socialiste, që ndjekin vijën e socializmit reformist apo vijën e tretë, që nuk përputhet

as me rrugën që ndjekin partitë liberale, dhe as me teorinë e praktikën e socializmit totalitar.

- *Alternativa drejtuese në shoqërinë demokratike nuk i përjashton alternativat e tjera.* Përballë alternativës drejtuese qëndrojnë një ose disa alternativa opozitare. Ndonese alternativat ndertohen mbi kritere të ndryshme, në kushte të caktuara, nuk përjashtohet mundësia që përfaqësohet të dy alternativave të bashkëqeverisin. Kështu, në vitet 1966-1969, Republika Federale Gjermane u qeveris nga koalicioni i madh kristiandemokrat dhe socialdemokrat.

Një rast tjetër tipik jep Franca bashkëkohore. Në vitet 1986-1988, kur presidenti i republikës ishte socialisti Fransua Miteran, qeverinë e kontrollonin partitë e qëndres së djathtë, dhe sot, kur presidenti i Republikës është përfaqësuesi i së djathtës Zhak Shirak, prej verës së vitit 1997 pushtetin ekzekutiv e kontrollon e majta socialiste e kryesuar nga Lionel Zhospen.

Në shoqërinë demokratike, partitë politike, pavarësisht nga orientimi që kanë apo pozicioni që zënë në aparatin shtetëror si pozite dhe opozite, respektojnë njëra-tjetrën, sepse respektojnë vullnetin politik të popullit të shprehur në votime. Koha vërtetoi se sa të drejtë ka patur Zhan Pol Sartri kur thoshte: *"Në e duam lirinë për të patur liri dhe këtë e dëshirojmë në çdo rrethim. Dhe duke luftuar për lirinë, ne zhulojmë se ajo varet plotësisht nga liria e të tjerëve dhe se liria e të tjerëve varet nga ajo e jona"*.

Në kushtet kur është ndjekur alternativa fashiste apo socialiste totalitare, alternativat e tjera janë mohuar, ose bartesit e tyre janë përndjekur, pasi regjimi totalitar bazohet në parimin e unifikimit dhe njeh vetëm një ideologji, një parti, një organizatë.

Alternativat në shoqërinë demokratike nuk imponohen. Ato ekzistojnë gjithnjë si mundësi dhe behen realitet vetëm pas votimit popullor. Në shoqërinë totalitare alternativa imponohet dhe zbatohet nepermjet një politike represive.

- *Alternativat, në përputhje me ecurinë e procesit historik dhe rrugët që shtrihen për zgjidhjen e problemeve, zëvendësojnë njëra-tjetrën.* Jetëgjatësia e alternativave varet nga arritjet dhe raportet e forcave politike në planin kombëtar e ndërkombëtar. Në Angli, fitorja e konservatoreve në vitin 1979 dhe jetëgjatësia e vijës theçeriane për gati dy dekada, lidhet me nevojën për të ripërtërirë rolin dhe fuqinë e Anglisë midis fuqive

* Pjesë nga libri, "Alternativat e Shekullit të XX", dërguar për botim (Shën. i Red.)

¹ Historian, Tel: 042/24109

te medha. Konceptet dhe rruga qe parashtroi M. Theçer ishin alternativa me e mire per kohen. Por, me kalimin e viteve dolen ne dukje dhe dy mangesite e revolucionit theçerian. Anglia, ndonese e perfshire ne Europen e Bashkuar, nuk pranoi integrimin financiar dhe social, pozite qe percakttoi deshtimin e Theçerit dhe me vone dhe te Xh. Mejxherit dhe fitoren spektakolare te laburisteve, te kryesuar nga Toni Bler ne veren e 1997.

Edhe Rusia e viteve 1900-1917 ishte nje vend liberal, ku roli dhe pesha e borgjezise gershetohet me poziten e veçante qe kishin fisniket dhe Cari. Ne vitet 1917-1991, rruga liberale u zevendesua me alternativën socialiste totalitare, e cila ne vitin 1991 u zevendesua perseri nga alternativa liberale.

Ashtu si Rusia, edhe shume vende te tjera kane njohur gjate shekullit XX-te alternativa ekstreme dhe ndryshime radikale. Jane keto ndryshime, ky dinamizem i pashembullt qe e karakterizojne kete shekull. Jo rastesisht Leon Trocki dikur thoshte: "Kushdo qe deshiron nje jete te qete, ka gabuar qe ka lindur ne shekullin tone".

E gjithë historia e shoqerise njerezore nuk eshte gjetejter veç nje proces, ku alternativat zevendesojne njera-tjetren dhe ne fund te fundit fiton kahja pozitive. Shoqeria meson nga e kaluara, korrigjon aktualitetin dhe projektin te ardhmen.

Ne gjysmen e dyte te shekullit XX-te, prirja eshte te menjanohen alternativat ekstremiste dhe te ekzistojne alternativat demokratike, qofshin ato te djathta e te majta. Ne periudha te caktuara ndodh qe mbizoteron njera alternative, por kjo nuk perjashton tjetren. *Alegjithate, mbizoterim nuk do te thote perjashtim i pales tjetere. Si ne rastin kur e djathta mbizoteron te majten, ashtu dhe ne rastin e kundert, te dyja palet vijojne te ekzistojne njekohesisht e te gjejne tek njera tjetra arsye e ekzistences se vet, edhe kur ngjitet lart njera ne skenen politike dhe tjetra eshte e shtranguar te zbrese*".

- *Gjate zhvillimit historik, alternativat nuk jane statike por, ridimensionohen ne perputhje me rrethanat.*

Partite politike qe jane bartese te alternativave interesohen qe kete proces ta reflektojne ne programet e tyre politike dhe qeveritare. Ndonese historia i bashkon, te tjera çështje shtronte socialdemokracia gjermane e kohes se August Bebelit dhe te tjera koha e Vili Brandit. Po keshtu, pavaresisht se ka nje linje boshtore, ka njaft ndryshime midis liberalizimit te David Llojdi Xhorxhit dhe neokonservatorizmit te Margaret Theçerit.

Ne SH.B.A., si Franklin Ruzvelti dhe Xhon Kenedi ishin presidente te zgjedhur nga Partia demokratike, veçse i ndan nje periudhe 30 vjeçare. Ndersa Ruzvelti kishte per detyre te nxirrte vendin nga kriza dhe te udhehiqte popullin amerikan ne lufte antifashiste. Kenedi e drejtoi vendin me koncepte krejt te reja qe gjeten shprehje ne "Kursin e kufirit te ri". Ne perputhje me keto koncepte duhet te shkriheshin akujt, te fillonte detanta, te dy botet (Perendimi dhe Lindja) duhej te

bashkepunonin per paqen e sigurimin nderkombetar.

Natyra dhe shoqeria kane dialektiken dhe dinamikën e tyre. *"Ka nje rimi, nje pjekuri, nje plakje te klases sociale dhe te sistemit te aksionit historik"* ka pohuar Alen Turen. Prandaj kerkohet kulture e re, riorganizim ne ekonomi e konsum, raporte te reja shoqerore, per t'ju pergjigjur kerkesave qe shtron zhvillimi. Gjithmone mbetet aktual mendimi i iluministit dhe humanistit te shquar amerikan Tomas Xheferson se *"Asgje, pra nuk eshte e pandryshueshme pervec te drejteve qe i takojne dhe jane te patjetersushme per njeriun"*.

- *Çdo alternative ka patur hazen e saj teorike dhe eshte e lidhur me teori filozofike te caktuara. Logjikisht, njohja e alternativave historike te shekullit te XX-te presupozon dhe njohjen e teorive politike dhe ideve filozofike. Jo rastesisht Glen Tinder ka theksuar: "realitetin mund ta njohim, t'i hyjme mire brenda vetem me anen e ideve. Ideja perfaqeson si te thuash nje ftoj drite. Cijthe jeta jone kolektive do te ishte e zhytur ne errësire, sikur te mos e ndriçonin idete e medha politike"*.

Natyrisht qe idete nuk mund te klasifikohen njelloj te gjitha. Ne çështjet e medha dhe urgjente, verifikohen ato ide qe shpien perpara historine boterore. Pa ide te medha dhe te guximshme nuk ka perparim real ne shoqeri. Sa me teper shtrihen keto ide ne popull, aq me shume realizohen permbysjes radikale, qe me pare pak indigjende i mendonin. Keshtu p.sh., politikani i njohur anglez lordi Jang, duke trajtuar zhvillimin e proceseve demokratike ne Evropën Lindore ne fund te viteve 80-te, eshte shprehur: *"Reformat demokratike ne Poloni kane kerkuar 10 vjet, ne Hungari 10 muaj, ne R.D. Cij 10 dite dhe ne Çekosllovakia 10 minuta"*. Edhe nese kjo thenie nuk eshte shume e sakte dhe e thjeshtuar, sidomos persa i takon dy vendeve te fundit, keto shifra japin nje perfytyrim mbi ecurine e procesit transformues demokratik ne ish shtetet socialiste.

2. Tipet e Alternativave

Shekulli i kaluar ishte shekulli i liberalizimit dhe qyteterimit europian, i cili i printe procesit historik boteror. *"Ky qyteterim ishte kapitalist ne ekonomine e tij, liberal ne strukturen e tij ligjore dhe kushtetuese, borgjez ne imazhin e klases se tij hegjemone karakteristike: i lavdishem ne perparimin e shkences, dijes dhe arsimit"*.

Duke patur parasysh se, qe nga Kongresi i Vjenes (1815) per nqaje shekull Evropa nuk pati lufte, shume autore, nder te cilet Pol Xhonson, pohojne se shekulli i XIX-te ka qene shekulli me i qendresliem e me produktiv ne historine e njerezimit. Ne kete shekull, ne shtetet e Evropes perendimore u vu re nje zhvillim i shpejte ekonomik, teknik e social. Edhe ne perandorite e Evropes Qendrore e Lindore u dobesuan pozitat fisnikerise dhe u realizuan reforma liberale, qe i hapen muge zhvillimit te kapitalizmit. Revolucioni industrial i viteve 1760-1830, jo vetem qe e beri industrine dege kryesore te ekonomise

dhe percaktoi kalimin nga ekonomia protoindustrial ne ate industriale, por solli edhe ndryshime te rendesishme ne fushen sociale e intelektuale.

Ne shekullin e XX-te, zhvillimet ne te gjitha drejtimet ishin aq te thella dhe te shpejta, sa qe nuk mund te imagjinoheshin me pare. Ekonomia, politika, arti, shkenca u ridimensionuan dhe pesuan ndryshime aq radikale, sa qe ne fundin e shekullit shtrohen probleme qe as qe mund t'i konceptonin ata qe jetonin ne fillim te tij.

Ne kete sfond historik ekzistuan dhe u zhvilluan alternativat liberale, socialdemokrate, fashiste-totalitare. Tipi i alternativave percaktohet duke patur parasysh:

- a. tipin e sistemit ekonomik;
- b. regjimin politik;
- c. kompleksin e masave sociale.

Sipas analizes te bere nga T. Mings, gjate shekullit tone vihen re keto tipe te sistemeve ekonomike: ekonomi e tregut, ekonomi me drejtim te centralizuar, ekonomi tradicionale dhe ekonomi e perzier.

- *Ekonomi e tregut* quhet shpesh ekonomia kapitaliste ose ekonomia e inisiatives se lire. Kyçi i shperndarjes se burimeve dhe produkteve te gatshme ne nje ekonomi tregu eshte me funksionimi i sistemit te çmimeve ne treg. Eshte ekonomia e tregut ajo qe vendos se çfare duhet te prodhoje, si ta realizoje prodhimin dhe si do t'u shperndahet individëve te veçante ne baze te forcave qe veprojnë ne treg. Ne ekonomine e tregut ekzistojne dy tregje baze: tregu i mjeteve dhe tregu i produkteve.

- *Ekonomite me drejtim te centralizuar*, ose ekonomite e komanduara, ekzistojne ne ato raste kur pjesa me e madhe ose teresore e prodhimit dhe e konsumit kontrollohet rigorozisht nga shteti. Ne vendet e socializmit totalitar, drejtimi i ekonomise realizohej nga Komisioni i Planit te Shtetit, organ qe perpunonte planin shtetror, i cili zbatohet nga organet qendrore e lokale. Si burimet natyrore, ashtu edhe mallrat kapitale jane prone e shtetit. Ne kete lloj ekonomie, punetoret sistemohen ne pune shtetore dhe pagat e çmimet caktohen nga organet qeveritare. Ne tipin e ekonomise se konsoliduar, shperndarja nuk behet sipas nje rregulli te caktuar. Bleresit mund te sigurojne artikujt nepermyjet sistemit te racionimit, ose duke shitur produkte ne sasi te pamjaftueshme, gjë qe siguron vetem nje pjese te qytetareve.

- *Ekonomite tradicionale*, jo vetem kane ekzistuar me pare, por ato vazhdojne te ekzistojne dhe sot ne vende te paindustrializuara. Ky tip ekonomie mbeshitet me shume ne traditen se sa ne urdherat e organeve qendrore apo ne funksionimin e tregut.

Pervoja tregon se ende tradita eshte e forte ne vendet e paindustrializuara te Azise e Afrikes.

- *Ekonomite e perziera* jane ekonomi me sisteme te perziera. Ekonomia e SHBA-se eshte ekonomi tregu, me nje perzierje te rregullimit shtetror e pronesine shtetore. E njejta gjë njihet ne ekonomite e vendeve te Bashkimit Europian, vecse ne keto vende peshja e

prones shtetore eshte me e madhe. Ekonomia e Kines vazhdon te jete ekonomi e centralizuar, por ne te kane filluar te zbatohen elemente dhe forma te ekonomise se tregut. Ne shtetet e ish Bashkimit Sovjetik dhe te Europes Lindore ekonomia eshte ne fazen e tranzicionit nga ekonomia e centralizuar ne ekonomine e tregut. Ne Indi ndeshen te tri format e ekonomise.

Regjimi politik eshte nder treguesit kryesore te tipit te alternativave historike te shekullit XX-te. Pervoja historike tregon se regjimi mund te jete demokratik d.m.th., qe mbeshitet ne vullnetin e popullit, ose mund te jete totalitar, d.m.th. qe u imponohet masave popullore nga parti dhe forca politike te caktuara. Keshtu, karakteri i regjimit percaktohet nga shkalla e demokracise. "Ne analize te fundit - veren Xh. Sartori -, qendrimi yne politik varet nga ideja qe kemi q' eshte, q' mund te jete dhe q' duhet te jete demokracia. Kur themi se nje sistem politik eshte me shume ose me pak demokratik se nje sistem tjetër, vleresimi yne varet nga ajo qe ne mendojme se eshte demokraci e vertete. Po ashtu, kur themi "kjo eshte demokraci" ose "ketu s'ka demokraci" pohimi ose qendrimi qe rrjedhin prej tij, presupozon nje percaktim te nenkuptuar, ne mos te shprehur haptazi".

Vete termi "Demokraci" filloi te perdoret gjeresisht ne jeten politike qe ne shek V-te para eres sone. Deri ne fund te shek XIX-te, ai u perdor me teper ne kuptimin politik dhe presupozonte demokraci politike. Ne shekullin e XX-te, ne perputhje me zhvillimet politike historike, ky koncept u thellua dhe ne drejtime te tjera dhe filloi te flitet dhe per demokraci shoqerore, demokraci industriale dhe demokraci ekonomike.

Ne vetvete, te gjitha keto percaktime shprehin shkallen e pjesmarries te grupeve te caktuara shoqerore ne zgjidhjen e çeshtjeve ekonomiko sociale. Megjithate, demokracia ne kuptimin politik eshte nje makrodemokraci ne shkalle te gjere, ndersa demokracia e bazuar ne grupe e ndermarrje eshte demokraci ne shkalle te ngushte.

Gjate shekullit te XX-te u ndeshen dy koncepte per demokracine, e si rrjedhoje, edhe per regjimin politik: koncepti perendimor, qe e sheh demokracine si "sundim te shumices", dhe koncepti rus qe e shihet ate si "shprehje te interesave te shumices".

Zhvillimi historik vertetoi se regjimet perendimore qe ekzistonin sipas konceptit te pare u konsoliduan, korigjuan shume mangesi te meparshme, kurse ne vendet qe u ndoq koncepti rus, u ndertua nje regjim totalitar, i cili u shemb me pas nga levizja demokratike e popujve e viteve 1989-1991.

Brzezinski thekson: "Perfundimisht, komunizmi pesoi disfatë sepse ne politike ai nuk realizoi ngritjen e nivelit material, kurse praktikat e tij politike kompromentuan ... ose me sakte diskriminuan pretendimet e tij. Ai nuk mundi te siguronte nje alternative socialdemokratike te qendrueshme per sistemin e tregut te lire, i cili nderkohe kishte pershtatur disa modele socialiste ne sherbim te politikës se tij (dhe

pse jo ekonomikej shoqerore. Ne te vertete, ne aspektin praktik mund te thuhet se kapitalizmi e mendi komunistin nga qe duke ia kaluar thjeshte ne planin material, e privoi nga pretendimi monopolist per moralshmerine. Pra, rrezoi pohimin madheshor se komunizmi perbente stadin me te larte te zhvillimit".

Gjithashtu, edhe kompleksi i te drejtave dhe masave sociale perben nje nder treguesit kryesor te tipit te alternativave. Koncepti per te drejtat e njeriut eshte i hershem ne histori. Ai ze fill ne revolucionet e hershme borgjeze, e pasqerishte ne Deklaraten e Pavaresise te Revolucionit Amerikan 1776 dhe Deklaraten e te Drejtave te Njeriut dhe te Qytetarit te Revolucionit Francez 1789. Keto dokumenta perbenin nje risi per mendimin politik e filozofik, pasi shenonin fillimin e filozofise se re te lirisë, pavaresise dhe progresit. Per vete permbajtjen dhe idete qe rezatonin, ato shenonin fillimin e nje epoke te re ne historine boterore. Keshtu, thelbi i demokracise amerikane filloi te shprehet qe me Deklaraten e Pavaresise se 4 Korrikut 1776, ku thuhej: *"Te gjithë njerëzit janë krijuar të barabartë, dhe me tej, se ato janë pajisur nga Krijuesi me disa të drejta të patjetërsueshme, midis të cilave janë jeta, liria dhe kerkimi i lumturisë"*

Ne shoqerine moderne dallohen tre lloj te drejtash: civile, politike dhe sociale. Me te drejtat civile kuptohen te drejtat ligjore te individit si: e drejta per prone, e barazise para ligjit, liri e fjales, e fese, liri e banimit, etj. Per te arritur keto te drejta, nga te gjitha grupet sociale eshte bere nje lufte e pandërprere demokratike ne shekujt XVIII-XX. Te drejtat politike te qytetareve kane te bejne me te drejten per te zgjedhur dhe per t'u zgjedhur. Te drejtat ne kete fushe nuk u arriten lehte dhe ne njejen kohe ne shtetet me te zhvilluara. Ne vendet e Azise, Afrikes, Amerikes Latine shumica e popullsise i fitoi te drejtat politike vetem pas zhdukjes se kolonializmit.

Jo me pak te rendesishme jane te drejtat sociale. Pergjithesisht keto kane te bejne me nje standart minimal te ndihmes ekonomike e te sigurise sociale. Per keto te drejta, grupet apo klasat me te varfëra kane bere nje lufte te pandërprere.

Zgjerimi dhe afërimi me i plote i te drejtave sociale u be pas Luftes se Dyte Boterore dhe shteti fillon te qelhet shtet i perkrahjes sociale. Ne pergjithesi, pas Luftes se

Dyte Boterore prirja eshte per nje kuptim universal te tyre dhe hapi i pare ka qene miratimi i Deklarates per te Drejtat e Njeriut ne vitin 1948 nga OKB. Por ky dokument, ndonese u miratua me shumicen demuese te votave te Kombeve te Bashkuara, per shume vjet kishte autoritet moral, pasi nuk zbatohet ne shume shtete.

Ne vitet 70-te, sidomos gjate presidences se Karterit (1976-1980), theksi filloi te vihet me me force ne te drejtat e njeriut ne plan ndërkombetar. Keto te drejta u konfirmuan me tej ne dy dokumenta baze: *"Akti i Helsinkit"* (1975) dhe *"Karta e Parisit"* (1990). Shkalla e zbatimit te tyre sot shpreh dhe shkallen e emancipimit dhe te zhvillimit te demokracise ne çdo vend.

"Te drejtat e njeriut - pohon Karta e Parisit, dhe lirinë themelore u perkasin gjithë njerëzve, qe nga lindja e tyre, ato janë të pandashme dhe garantohen me ligj. Mbrojtja dhe zbatimi i tyre është përgjegjësi me e parë e qeverisë. Respektimi i tyre është garanci e genesishme ndaj shtetit me pushtet të jashtëzakonshëm."

Respektimi dhe ushtrimi i tyre i plote perbejne themelin e lirisë, drejtesise dhe paqes... Demokracia ka ne themel te vet respektin per personalitetin e njeriut dhe mbizoterimin e ligjit. Demokracia eshte garancia me e mire e lirisë se te shprehurit te mendimit, tolerances ndaj te gjitha grupeve te shoqerise dhe barazise ne mundesite per çdo individ.

I gjithë kompleksi te drejtave te njeriut dhe i politikave sociale eshte te zhvillohet biofilia (dashuria per jeten). Bolleku ekonomik, zhdukja e padrejtesive, barazia e shanseve dhe liria kane rendesi themellare ne kete drejtim. Erich From ka theksuar rendesine e vëçante te lirisë si kusht per biofiline. Nder te tjera, ai pohonte: *Nese duam qe te zhvillohet dashuria per jeten, duhet te kete liri per te krijuar dhe per te ndertuar, per te ditur dhe per te guxuar. Nje liri e tille kerkon qe individi te jete aktiv dhe i pergjegjshem ne shoqeri e jo nje skllav apo nje ingranazh makine. Duke e permblodhur, dashuria per jeten do te zhvillohet ne nje shoqeri ku ka: siguri, ne kuptimin qe kushtet materiale elementare per nje jete dinjitoze mos te kercenohen, drejtesi, ne kuptimin qe askush te mos jete nje mjet per qellimet e nje tjetri dhe liri, ne kuptimin qe çdo njeri te kete mundesi te jete nje pjestar aktiv dhe i pergjegjshem i shoqerise"*

Literatura:

1. Ashton, Th., *"La rivoluzione industriale"*, B. fq. 8.
2. Bobbio, N., *"E djathta dhe e majta"*, Tirane 1997, fq. 25.
3. Brzezinski, Z., *"Jashte kontrollit"*, Tirane 1995, fq. 64.
4. Brzezinski, Z., *"Vështrim mbi sistemin amerikan te qeverisjes"*, Botim i agjensise se informacionit te ShBA, fq. 43.
5. Dojc, K., *"Analiza e marrëdhënieve ndërkombetare"*, Tirana 1994, fq. 39.
6. Dojc, K., *"Karta e Parisit per nje Evrope te re"*, Tirane 1991, fq. 13.
7. From, E., *"Psikoanaliza e dashurise"*, Tirane 1998, f. 30.
8. Hobsawm, E., *"Epoka e ekstremeve"*, Tirane 1997, fq. 15.
9. Hofman, W., *"Storia delle idee e dei movimenti sociali nei secoli XIX dhe XX"*, 1971, fq. 238.
10. Mings, T., *"Studimi i ekonomise"*, Tirane 1993, fq. 71, 72, 73.
11. Sartori, Xh., *"Edhe nje here per teorine e demokracise"*, Vell I, Tirane 1993.
12. Sartr, Zh.P., *"Ekzistencializmi eshte humanizem"*, Tirane 1997, fq. 58.
13. Touraine, A., *"Per la sociologia"*, Tirane 1978, fq. 108.
14. Tinder, G., *"Mendimi politik"*, Tirane 1993, fq. 11.

IDENTIFIKIMI DHE VLERESIMI I VULLNETIT POLITIK PER PERPJEKJET ANTI-KORRUPSION

Nga D.W.Brinkerhoff
N.P.Kulibaba

Hyrje

Historikisht, korrupsioni mund të gjendet në të gjitha sistemet politike administrative. Një sërë perpjekjesh historike janë bërë për luftën ndaj korrupsionit. Në shekullin nëntëmbëdhjetë, p.sh. në Britaninë e Madhe dhe në SHBA shumë prej forcave drejtuese të reformës së shërbimit civil derivuan nga reagime të ndryshme në praktikën korruptive të qeverisë. Gjithashtu, korrupsioni ekzistonte në sektorin privat, dhe ka qenë vazhdimisht çështje e reformës.

Lufta ndaj korrupsionit është tashmë ashpër kryesore e mirë-qeverisjes dhe rritjes ekonomike. Pse është kjo çështja kryesore? Shumë faktore kontribuojnë në rolin e tij si përsosor. *Se pari*, prijet e përgjithshme drejt demokratizimit i hapen derën kërkesave të qytetarëve për të marrë më shumë nga shprehja "çfarë dhe si" për qeverinë. Qytetarët nuk janë shumë tolerantë ndaj abuzimeve të besimit të publikut dhe e keqdrejtimit të kaluar; ata presin transparencë dhe përgjegjësi. Një fluks më i madh informacioni nga pjesa tjetër e botes, bashkë me një shtyp më të lirë brenda vendeve, kanë rritur njohuritë dhe ndergjegjësimin e publikut për një mirë-qeverisje dhe përgjegjëshmeri me të cilën duhet të veprojnë punonjësit që kryejnë shërbimet publike si dhe të praktikave korruptive dhe çfarë duhet bërë për t'i përcaktuar ato.

Lindja e shoqërisë civile përfshirë këtu edhe organizatat ndërkombëtare jo-qeveritare si p.sh. Transparencia Nderkombëtare (Transparency International), është një tjetër faktor i rëndësishëm. Në shumë vende, qeveritë reformiste kanë ardhur në fuqi në një platformë të qartë që lidhet me abuzimet e të kaluara dhe përmirësimin e jetës së qytetarëve. Kështu, ato lidhen me korrupsionin si në temat e qeverisjes dhe të rritjes. Nga ana e donatorëve ndërkombëtarë, politika e ndihmës mbas Luftës së Ftohtë shumë shpejt mbylli një sy ndaj praktikave të korrupsionit në këmbim të një mbështetjeje gjeopolitike. Ndihma u kthye në presione për të parë fondet e mirë administruara dhe ndikimet e tyre.

Evidenca e rritjes ekonomike tregon qartë se korrupsioni vonon investimet dhe veprimtarinë ekonomike të sektorit privat. Të ardhurat e paparashikuara, të drejtat e pasigurta të pronësive dhe detyrime të ndryshme kontraktuale që shoqërohen me korrupsionin përbejnë pengesa të rëndësishme për investimet private të nevojshme për zhvillim.

Për më tepër, korrupsioni mund të ulë të ardhurat nga taksat, të zvogëlojë cilësinë e infrastruktures dhe të deformatojë nxitjet nga perpjekjet produktive drejt balancimit të pagesave. Qeveritë, donatorët dhe sektori privat po përballen me faktin se korrupsioni ushqen një spirale, nga poshtë, të humbjes së besimit në efektivitetin e qeverisë. Vlerësimi i vjetër i zhvillimit të korrupsionit brenda kostove

të kryerjes së biznesit po terhiqet drejt një koalicioni ndërkombëtar në rritje, i cili ka premtuar të kundërshtojë korrupsionin, duke njohur atë si një të keqe të lundit.

Aktualisht, shkalla e lartë e vëmendjes ndaj korrupsionit ka çuar në një analizë të gjërë në lidhje me përpunimin e programeve dhe strategjive anti-korrupsion. Akademikët dhe praktikienet si në mënyrë të pavarur, ashtu edhe në bashkëpunim kanë përcaktuar modele, taksonomie dhe shpenzimet për korrupsionin. Për njëdhjetë, kjo ka ndihmuar në zhvillimin e strategjive, nderhyrjeve dhe mjeteve që kanë qenë përdorur në vende të ndryshme. Megjithatë ka patur zhvillime, rezistenca e madhe dhe kthimi mbrapa ka çnguar fillimet premtuese duke çuar në rezultate deficiente.

Keto mesime mbi përvojën kanë nxitur zhvillimin e analizave, debateve dhe programeve të veprimit (shih p.sh. Johnston 1997a). Analistët dhe aktivistët bien dakord për disa pika: *se pari*, korrupsioni është një problem kompleks me lidhje intriguente tek faktorët e tjerë ekonomikë e politikë si brenda ashtu edhe jashtë vendit.

se dyti, zgjidhja e korrupsionit nuk realizohet me një goditje të vetme, por mbetet një sfidë afatgjatë: *se treti*, perpjekjet e suksesshme antikorruptive varen nga vullneti politik. Kjo përfshin si vullnetin politik për të nisur luftën kundër korrupsionit në rradhë të parë, dhe në vazhdim dëshirën e vullnetin për të mbështetur betejën me tej deri në arritjen e rezultateve.

1. Përkufizimi i Korrupsionit

Kur merret në konsideratë vullneti politik në veprimet anti-korrupsion, është e nevojshme të sqarohet - të paktën në nivele të përgjithshme - çështja e drejtimit politik dhe për çfarë reforme? Korrupsioni është një term i gjërë, duke përfshirë një varietet të gjërë veprimesh dhe sjelljesh ilegale, të pandershme, të parregullta, dhe/ose pa principe. Shumë përkufizime vënë theksin në abuzimin e pozicionit publik, burimeve dhe fuqive për fitime private. Sidoqoftë, në praktike shpesh mund të jete e vështirë të behen dallime ndërmjet "publike" dhe "private", gjë që pengon perpjekjet për të trajtuar korrupsionin si një kategori e qartë. (Johnston 1997c:8). Disa përkufizime nxjerrin si detyrë specifikimin e saktë se ku mbaron termi "publik" dhe ku fillon ai "privat", në favor të përfshirjes në mënyrë të qartë të sektorit privat në përkufizim: sjelljet nga ata që kanë një pozicion të caktuar në sektorët publike apo private nëpërmjet përfitimeve ilegale ose të padrejta të atyre vete dhe/ose shoqatave ose drejtuesve të tjerë për t'u angazhuar me veprime të tilla, nëpërmjet keqpërdorimit të pozicioneve që ata kanë. (Banka për Zhvillimin Aziatik 1998:5).

Perpjekjet për të qenë përcaktues lidhur me korrupsionin kanë çuar në zhvillimin e një sërë tipologjish dhe taksonomish të praktikave dhe sjelljeve. Sidoqoftë, disa analistë e shohin këtë si të panevojshme për arsye se

¹ Abt. Associates INC, Projekti i Zbatimit të Ndryshimeve Politike, (Implementing Policy Change Project)/USAID, (Shën. i Red.)

ata izolojnë praktikat korruptuese nga mjedisi politik dhe institucional ne te cilin ata shfaqen. Ashtu siç thekson edhe Johnston, "Korrupsioni është tashmë faktori endogjen i analizuar me shpesh ne zhvillimin ekonomik e politik se sa si një veprim diskret ose i rastesisht, dhe evidencat e efekteve të tij është favorizuese për një sërë nivelesh në shoqëri dhe ekonomi." (1997c:14) Një shembull i këtij procesi vlerësimi për përcaktimin e korrupsionit është formulimi i njohur se korrupsioni = monopol + liri veprimi – përgjegjshmëri (1998:75)

2. Një Kuader Konceptual për Vullnetin Politik

Zgjidhja politike është një dukuri komplekse që përfshin: a) aktorët individuale, me aspiratat, motivacionet dhe aftësitë e tyre; b) organizatat, brenda të cilave funksionojnë individët dhe në emër të të cilave ata veprojnë shpesh; c) sistemet social-ekonomike dhe të qeverisjes; d) politikat, programet, dhe veprimet me të cilat aktorët dhe organizatat janë përfshirë në stadi të ndryshme (identifikimi, hartimi, zbatimi, vlerësimi). Njësoj si tek çështje të tilla si pronesia ose kapaciteti, vullneti politik paraqet një çështje të fshehtë, jo të dukshme apo të ndarë nga disa lloje veprimesh. Matja e tij mund të bëhet në mënyrë të tërthorë.

Kuadri konceptual i trajtuar këtu përqipet të shmange këtë vështirësi duke specifikuar: a) karakteristikat e vullnetit politik në lidhje me përcaktimin e treguesve; b) teresinë e faktoreve të ambientit që ndikojnë në vullnetin politik, reformat anti-korrupsion, dhe rezultatet e reformave; c) lidhjet ndërmjet tyre. Modeli ngre 4 rryma (drejtime) të punës së zbatuar dhe asaj analitike. *E para* shqyrton hartimin dhe zbatimin e përpjekjeve për të përmirësuar performancën organizative të sektorit publik. (Brinkerhoff 1986, 1991). *E dyta* është e lidhur ngushtë me qëndrueshmërinë institucionale. (Brinkerhoff dhe Goldsmith 1990). Rryma e *treta* është puna e ndërmarrë në Bankën Botërore mbi angazhimin e vendeve dhe pronesinë e huazuar (Heaver and Israel 1986, Johnson and Wasty 1993, Jayrajah and Branson 1995). *E katërta* lidhet me zbatimin e politikës nga një proces dhe perspektivë politike ekonomike. (Brinkerhoff 1996b, White 1990, Grindle and Thomas 1991, Meier 1991)

3. Karakteristika të Vullnetit Politik

Vullneti politik i referohet synimit dhe angazhimit të aktoreve sociale – përfshirë këtu drejtuesit e zgjedhur ose të caktuar, burokratet e agjensive publike, agjensitë kontrolluese të shoqërisë civile, grupet e sektorit privat dhe kështu me radhë, për të sulmuar manifestimet dhe shkaqet e korrupsionit, në përpjekje për t'i reduktuar ose eliminuar ato. Modeli i propozuar këtu trajton vullnetin politik si një fenomen që mund të pershkruhet nëpërmjet 5 karakteristikave kyçe, të cilat mund të përbejnë bazat e këtyre treguesve. Karakteristika të vullnetit politik janë: 1) konvergimi i iniciativës për përpjekjet anti-korrupsion; 2) shkalla e rigorozitetit analitik e zbatuar për të kuptuar kontekstin dhe shkaqet e korrupsionit; 3) përpjekjet për të mobilizuar qëndrueshmërinë e aksionereve në mbështetje të reformave anti-korrupsion; 4) zbatimi i sanksioneve të besueshme të objektivave të reformës anti-korrupsion; 5) vazhdimësia e përpjekjeve për arritjen e rezultateve të reformës.

a. Konvergimi i iniciativës. Kjo karakteristikë lidhet me atë se ku qëndron forca drejtuese për trajtimin e

korrupsionit. A vjen iniciativa për reforme nga aktori që mbështet ndryshimin? A ka ndonjë tregues se ky i fundit e percepton korrupsionin si një çështje që kërkon vemendje? Ose është iniciativa për ndryshim e vendosur në një grup të jashtëm që ka induktuar ose detyruar aktorin të pranojë ose të mbështetë çështjen anti-korrupsion? Iniciativa e brendshme për veprimet anti-korrupsion tregon se vetë reformuesit e konsiderojnë korrupsionin si një çështje të dukshme, dhe ata ndiejnë përgjegjësinë për të bërë diçka lidhur me të, duke dashur të dalin të suksesshëm në përpjekjet e tyre të nevojshme për të luftuar korrupsionin. Treguesi duhet të jetë në një zonë me një shtrirje nga me e ulta tek me e larta, për të parë se ku shtrihet iniciativa anti-korrupsion e reformuesit.

b. Shkalla e rigorozitetit analitik. Kjo karakteristikë e vullnetit politik do të bëjë të nevojshme përcaktimin e madhësisë me të cilën reformuesit, ose grupi reformues, ndërmerr një analizë të thellë të korrupsionit dhe e përdor për të hartuar një program reforme adekuate teknikisht e të mundshme politikisht. A ka pranuar grupi për reforme të njohë kompleksitetet që shkaktojnë sjelljen korruptive? A e ka ndërtuar strategjinë e tij për një model bindës për korrupsionin, që merr parasysh strukturën e institucioneve dhe rregullat që drejtojnë ato? A ka identifikuar dhe zhvilluar strategjitë që lidhen me ato institucione, mandatat dhe sjellje që ose e fshehin ose e promovojnë integritetin në qeveri dhe/ose biznes privat? A ka analizuar grupi koston e korrupsionit dhe i ka vlerësuar ato kundrejt kostos së luftës ndaj tipeve të veçanta të korrupsionit? Reformuesit nuk kanë kaluar nëpërmjet këtyre hapave analitike, dhe/ose mbrojnë veprimet që janë plotësisht inefficente për të trajtuar problemet, tregojnë vullnet sipërfaqësor për të ndjekur ndryshimet.

c. Përpjekjet për të mobilizuar mbështetjen. Karakteristika e vullnetit politik lidhet me vullnetin dhe aftësitë e reformuesve apo e grupit të reformuesve për të identifikuar dhe mobilizuar mbështetjen për veprimet anti-korrupsion. A ka zhvilluar grupi një vizion të besueshëm për sukses dhe një strategji pjesëmarrëse që përfshin interesat e aksionereve të rëndësishëm? A është reformuesi duke krijuar një mbështetje adekuate dhe në vazhdim për të kapërcyer rezistencën nga ata aksionerë interesat e të cilëve kërcënohen nga reforma të veçanta? A ka një vullnet për të bërë një raport publik mbi zhvillimin, sukseset ose dështimet, dhe për të ndërmarrë veprime për të forcuar pozitën e sponsorizuesve kundrejt kritikave recidiviste? A marrin parasysh këto përpjekjet për mobilizimin e mbështetjes (sponsorizimit) natyrën afatgjatë të punës për gjetjen e rrugëve të korrupsionit dhe nevojën për të patur një mbështetje gjatë kësaj kohe? Treguesit duhet të trajtohen lidhur me përpjekjet e shumta kundrejt atyre të pakta, të forta kundrejt të dobëta, dhe/ose efektive kundrejt joefektive: me të parat e secilës prej tyre të shoqëruar me një vullnet politike të ashpër.

d. Zbatimi i sanksioneve të besueshme. Një karakteristikë e katertë e vullnetit politik është hapja e reformuesit për të identifikuar nxitjet dhe për të zbatuar sanksionet qofshin këto pozitive ose negative lidhur me strategjitë e reformës. A përqipet reformuesi të përdorë instrumentin e ndjekjes si mjet baze për marrëveshje? A janë sanksionet thjesht simbolike apo është treguar konsideratë e veçantë në

pershtatjen e masave të detyrueshme e të besueshme për të induktuar dhe/ose detyruar ndryshime në sjellje? Reformat e ndërmarra njohin nevojën e rishtrukturimit të marrëdhënieve shëf – agjent, sigurojnë një nxitje pozitive për një marrëveshje me ligjin, bëjnë publike të rezultateve pozitive të reformës dhe rehabilitojnë individët dhe institucionet që kanë arritur një kompromis.

c. Perpjekja për vazhdimësi. Tipari i peste të vullnetit politik është shpërndarja e perpjekjeve dhe e burimeve në mbështetje të veprimeve antikorrupsive. A e trajton reformuesi perpjekjen si një manovrim të menjëhershëm dhe/ose si një shenjë simbolike, ose a janë ndërmarrë perpjekje të qarta për periudhën afatgjatë? Kjo përfshin krijimin e një procesi për monitorimin e ndikimeve të reformës dhe të mjeteve për bashkimin e këtyre gjetjeve në një strategji, për të siguruar se janë realizuar përfundimisht qëllimet e reformës dhe objektivat. Gjithashtu, përfshin shpërndarjen e burimeve njerezore dhe financiare për programin e reformës dhe sigurimin e shkallës së nevojshme të shpërblimit, për të siguruar reformuesit që të mund të kenë rezultate të kënaqshme.

Listat e mëdha për secilin nga 5 karakteristikat së bashku përshkruajnë shumicën e rasteve me të fuqishme të ekzistencës së vullnetit politik. Variacionet në listat e karakteristikave individuale lënë vend për një karakterizim me nuanca të vullnetit politik në një situatë të dhënë. Në përdorimin e këtyre 5 karakteristikave dhe treguesve shoqëruar për të identifikuar dhe matur vullnetin politik, është e rëndësishme të shikohet në perspektivë implikimet e një sere çështjesh. Një rradhitje e vogël në një ose dy prej karakteristikave nuk shënon detyrimisht një mundësi të plote të vullnetit politik. P.sh. disa subjekte që marrin shpërblime angazhohen në mënyrë progresive në reformat që nuk i kanë nisur ata vetë. Vullneti politik është një fenomen dinamik, subjekt i zhvendosjeve dhe modulimeve për kohë shtese përballë rrethanave sfiduese ku ky vullnet mund dhe duket se ndryshon në kohë.

4. Faktoret e Ambientit

Siguri theksuar me sipër, vullneti politik nuk ekziston në një boshllëk, por ndikohet nga një sere faktorësh të ambientit, të cilët ndikojnë në reformat anti-korrupsion dhe rezultatet e tyre. Faktoret e listuar më sipër janë identifikuar si në literaturë ashtu edhe nëpërmjet përvijës, duke patur efekte mbi mundësitë për reforma dhe ndryshime institucionale në një sere sektorësh. Diskutimi hedh dritë mbi lidhjet e tyre me perpjekjet anti-korrupsion dhe ndikimet në të. Nderkohe që çdo faktor ndikon në vullnetin politik, nuk është gjithmone e qartë e nuk bëhet dakord lidhur me atë se, nga do të drejtohen ndikimet. Ekzistojnë një sere kontradiktash rreth disa faktoreve, dhe miratime për faktoret e tjere.

a. Tipi i regjimit. Megjithatë lidhjet e qendrueshme ndërmjet tipit të regjimit dhe suksesit të reformës nuk kanë qenë të izoluar, ka një të dhënë nga studimet e zbatimit të reformës ekonomike se regjimet e hapura demokratike ose në demokratizim sigurojnë me shumë mundësi për të ndjekur ndryshimin në një zonë të gjere aktoresh, në krahasim me autoritetet që dominojnë nëpërmjet një qarku të mbyllur të elites. (Brinkerhoff dhe Kulibaba 1996). Regjimet demokratike, në masën që ata zotërojnë sisteme qeverisjeje demokratike efektive, institucionalizojnë

elemente baze të rregullit e ligjit, përgjegjshmëri, transparencë dhe aksesit. Faktori i dukshëm që ndan aftësinë e regjimeve demokratike dhe jodemokratike për të luftuar korrupsionin është sipas Johnston (1997c:18), fakti që në regjimet demokratike "konkurrenca aktive dhe rregullat e pranueshme të përgjegjshmërisë e bëjnë të vështirë për një person ose grup personash të dominojnë politikën ose ekonominë, dhe që dallimet relativisht të qarta midis dy zonave ndalojnë llojet me të keqja të abuzimit të njerezve nëpërmjet tjetres. Politika dhe ekonomia plotësojnë njëri-tjetrin në një shkallë të gjere dhe zhvillimi i njerit ndihmon në zhvillimin e tjetrit". Kështu një regjim i hapur demokratik ka me shumë të ngjarë: **a)** të ketë me shumë drejtues të cilët kanë një dëshirë politike për t'u drejtuar korrupsionit; **b)** të krijojë kushtet të cilat do t'i lejojnë grupet e tjera shoqërore të fillojnë dhe mbështesin veprimtaritë anti-korrupsion. Nga ana tjetër, regjimet autoritare ka me shumë të ngjarë: **a)** të kenë udhëheqës të cilët kanë një dëshirë të kufizuar dhe sipërfaqësore për të trajtuar problemin e korrupsionit; **b)** të ofrojnë pak mundësi ose nxitje për qytetarët, për të shprehur shqetësimet e tyre në lidhje me korrupsionin dhe zvogëlimin e praktikave korruptive.

Kjo nuk do të thotë se regjimet demokratike kanë më pak të ngjarë të kenë probleme me korrupsionin: sistemet demokratike janë gjithashtu të ekspozuara ndaj disa praktikave të korruptive. Mund të gjenden shumë shembuj nga e tashmja dhe e kaluara që tregojnë se si janë shfaqur në një shoqëri demokratike favorizimet, rryshfetet, etj.. (Noonan 1984). Megjithatë qytetarët mund të jenë të ndergjegjshëm për këto abuzime, përgjegjësia mund të kufizohet nga elita në pushtet, kontrollet e ekzekutivit mbi aparatit gjyqësor, dhe rregullat dhe sanksionet komplekse që kontrollojnë kritikëzimin ose veprimet korrekte nëpërmjet atyre që janë jashtë qeverisë. Në disa vende, megjithatë blerja e votave nga ana e politikaneve është e jashtëligjshme, ajo është një dëgjka që ndeshet rregullisht (Rose-Ackerman 1997; Johnston 1996). Megjithatë, regjimet demokratike ofrojnë me shumë mundësi për ndryshime të paorganizuar në qeverisje. Ashtu siç tregojnë edhe rastet e studimit në Bates dhe Krueger (1993) këto ndryshime shoqërohen me fillimin e reformave të politikave, të cilat rritin mundësitë për të trajtimin e çështjes së korrupsionit.

b. Qendrueshmëria sociale, politike dhe ekonomike. Teoritë dhe praktikët synojnë të tregojnë se qendrueshmëria shoqërore, politike dhe ekonomike është një faktor i rëndësishëm në zbatimin e reformave politike. Megjithatë, ka qendrime të kundërta që vijnë nga përcaktimi në se është prania ose mungesa e stabilitetit ajo që kontribuon në suksesin e zbatimit të reformave. Nga disa analiza arrihet në përfundimin se periudhat e krizave janë momentet me të pershtatshme për të ndërmarrë reforma. Gjithashtu, ato arrijnë edhe në përfundimin se gjatë këtyre periudhave vendimarrësit përballen me pengesat me të mëdha për të bërë ndryshime dhe mund të synohet e të ndërmarrin ndryshime të rëndësishme duke përfshirë këtu edhe masat anti-korrupsion (Grindle and Thomas 1991).

Në sferën ekonomike katalizatorët tipikë krijojnë shumë shpejt nga bilanci i pagesave dhe deficitit fiskal, nga një sere paqendrueshmërisë të monedhës dhe/ose zhvlerësime të saj ose nga një kolaps i institucioneve me të rëndësishme bankare. Për shembull, në rastin e krizës së

fundit ne Azi, çdo faktor i mesipem mund te sherbeje per te filluar nje reaksion zinxhir te zhvillimeve te vullshme ekonomike, te cilat rritin vullnetin politik per te bere ndryshime. Ne sferen politike, zhvillimet destabilizuese te tranzicionit, si per shembull zgjedhjet politike te cilat bejne zevendesimin e qeverive te reja me ato te vjetra, shpesh sjellin nje vale reformash. Ne lidhje me anti-korrupsionin, nje prej sfidave eshte te ruaje nxitjen per ndryshime pertej spastrimeve te ish-funksionareve, e cila shume rralle mund te zgjase ndikimet dhe te shkaktojë paranoje dhe ndarje ne fraksione (Theobald 1990). Megjithate, te tjere argumentojne se krizat ekonomike dhe politike pothuajse gjithmone rezultojne ne ngushtimin e mundesive te zgjedhjeve, duke nxitur ne kete menyre idene se tani nuk ka rruget dalje per kalimin e situates. Cijeta me e zakonshme eshte perqendrimi i forcave per te mbijetuar ne periudhen afatshkurter dhe qetesimi i menjehereshem per te lehtesuar simptomat me te dukshme te krizes (Kulibaba and Rielly 1994). Situata te tilla ndikojne negativisht tek udheheqesit per te marre parasysh dhe per te angazhuar ne reforma te veshitura siç mund te jene zbutja dhe eliminimi i korrupsionit.

Qendrueshmeria krijon kushte ne te cilat qeverite ndjehen me te fuqishme dhe kane me shume besim tek forcat e tyre per tu marre me qeshnje te rendesishme. Kjo situata eshte me e favorshme per te inkurajuar nje deshire politike te vertete dhe per te ndermarre reforma te rendesishme.

c. Shtrirja dhe natyra e korrupsionit. Shkalla e vullnetit politik, e nevojshme per te ndermarre reforma anti-korrupsion, eshte ne varesi te madhesis se interesave te perfshira. Ne kete menyre, shtrirja dhe natyra e korrupsionit influencen ne vullnetin politik si dhe ne hartimin dhe zbatimin e programit te reformave. Ne praktike ndeshen nje sere tipesh te ndryshme te korrupsionit, qe nga aktet korruptive te rastesishme (rryshfetet e vogla, shperdorimi i te hollave te te tjereve ne nje sasi te vogel, favorizimet, etj.) e deri tek korrupsioni qe eshte sistematik (shperdorimi i te hollave te te tjereve ne nje sasi te madhe, pervetesimet, mbeshetja nga ana e zyrtareve, etj.). Ekziston nje mendim i pergjithshem se ndaj tipit te fundit te korrupsionit eshte mjaft i veshire suksesi. Politikanet nuk mund te jene shume te motivuar per te vepruar kunder korrupsionit sistematik. Ne fakt ata e shohin veten relativisht te pafuqishem perballe madhesis dhe kompleksitetit te tij. Strategjite e suksesshme te reformave do te shfaqen me vonese dhe kosto politike qe do te shoqeroje keto reforma mund te sherbeje si nje pengese. Perverse kesaj, perkohshmeria e shumices se politikaneve nuk inkurajon perkushtimin e tyre per qeshnjat afatgjate siç eshte korrupsioni sistematik dhe ai qe ka nje shtrirje mjaft te thelle.

Duke i mbajtur gjerat e tjera te pandryshuara, do te jete me e lehte te linde deshira politike per te trajtuar praktikant e rastesishme politike se sa luftimi i akteve korruptive qe jane specifike per vende te caktuara. Pervoja e zbatimit te politikave tregon se nje numer i vogel veprimesh te suksesshme mund te ndikojne ne sigurimin e forces dhe mbeshetjes se ndryshimeve me te gjera dhe me te medha ne nje afat me te gjate (Brinkerhoff 1991). Siç e thamë edhe me lart, situatat e krizave perbejne nje motiv per te ndermarre me shume reforma te gjera me ndikime te shumta.

d. Interesat e grupeve. Pozicionimi i grupeve te interesuara ne favor ose ne kundërshtim me masat e reformave eshte

nje faktor i njohur per suksesin e zbatimit te politikave. Veçanerisht te veshira jane reformat nga te cilat dalin te humbur pushtetaret, te cilet jane ne kundërshtim me ndryshimet dhe kane shume burime per ti perdorur, si edhe reformat nga te cilat dalin te fituar te pafuqishmit, te cilet kane mundesi te pakta per te mbeshetetur ndryshimet e reformave (Waterbury 1989, Grindle 1991, Crosby 1997). Kështu, sa me e madhe te jete shkalla e prekjes se interesave te grupeve te fuqishme, aq me i vogel do te jete vullneti politik per te mbeshetetur ndjekjen e ketyre reformave. Kjo eshte nje prej arsyeve qe mekanizmat e sigurimit te mbeshetjes nga ana e zyrtareve, karakteristike per korrupsionin sistematik, jane mjaft te veshira per t'u luftuar. Nje pjese e argumentit se krizat jane rastet me te pershtatshme per te bere reforma, eshte se krizat prishin monopolin e grupeve qe jane ne pushtet dhe krijojne mundesi per me shume mbeshetje te grupeve te interesuara ndaj ndryshimeve te reformave.

Interesat e grupeve mund te kene nje ndikim te fuqishem ne deshiren politike per t'u marre me problemat e korrupsionit. Ne shume vende qe kane filluar proceset demokratizuese, qeverite reformiste jane politikisht te dobeta, te perfshira ne aleanca te paqendrueshme dhe luftojne burokracine publike dhe grupimet ushtarake, te cilat i shohin me dyshim dhe u rezistojne ndryshimeve (Harsch 1993). Ne situata te tilla, vullneti politik shpesh mund te zhvendoset dhe te jete kalimtar, duke u rritur ose ulur ne pergjigje te perpjekjeve per te mbajtur te bashkuar koalicionin. Mbajtja e nje koalicioni mbeshetës mund te kerkoje nje sere kompromisesh, duke e bere te veshire ndjekjen e nje programi anti-korrupsion. Interesat e grupeve radikale mund te izolojne dhe neutralizojne reformuesit e dobet. Nje element i argumentit se stabiliteti eshte nje faktor i rendesishem per reforma serioze, eshte se koalicionet e qendrueshme e çlirojne qeverine nga nevoja per te treguar vemendje te vazhdueshme per te plotesuar interesat e grupeve te vecanta. (Ijthashtu, ato ndihmojne ne krijimin e kushteve per te ecur ne rruget e reformave ku qeveria te kete forcen dhe deshiren per te arritur rezultate reale.

e. Shoqeria civile dhe sektori privat. Fuqia, zhvillimi dhe forma e shoqerise civile dhe sektorit privat perbejne nje faktor tjetër qe ndikon ne deshiren politike. Ne varesi te hapësirës politike qe ekziston per organizimin e subjekteve jo-shtetërore, shprehjen e pikepamjeve te tyre dhe rolin qe ato luajne ne procesin politik, organizatat e shoqerise civile mund te jene mjaft te rendesishme ne perpjekjet per te luftuar korrupsionin. Brenda sistemeve te qeverisjes demokratike, shoqerite civile shpesh kryejne rolin e mbikqyresit qe liron pergjegjshmerine dhe transparencen e qeverise. Ky funksion mund te inkurajoje deshiren politike tek reformuesit e sektorit publik si dhe te krijojte reformues ne shoqerine civile dhe sektorin publik. Nje shoqeri civile e forte ndihmon ne rregullimin e pabarazive midis shtetit dhe shoqerise, pabarazi kjo qe perben nje toke pjellore per lindjen e korrupsionit (Johnston 1997b).

Nje shoqeri civile e lekundur mund te luaje nje rol te dukshem ne lindjen e vullnetit politik per te luftuar korrupsionin, jo vetem duke ushtruar funksionin kontrollues por duke sherbyer edhe si nje kunderpeshë ndaj fuqise se tepruar qeveritare. Ajo gjithashtu mund te nxisë reformat me ane te legjitimitetit te udheheqjes politike dhe nepermjet sigurimit te mbeshetjes per reformuesit qe

synojne te bejne ndryshime. Ky funksion eshte vecanerisht i rendesishem per te mbeshetetur deshiren politike, duke e siguruar ate se premtimet e marra do te mbahen. Pervec kesaj, shoqeria civile mund te kontribuojne ne hartimin dhe zbatimin e reformes anti-korrupsion, si nje force aktive e pritur drejt ndryshimit. Ajo mund te zgjidhe parregullsite nepermjet perdorimit te ekspertizes se kontabilistëve, avokateve, akademikeve, OJQ-ve, udhheqesve te biznesit, besimeve fetare dhe qytetareve. Per shembull, ne Venezuela, nje OJQ lokale organizoi seminare ne te gjithë vendin, duke u mesuar venezuelasve se cila eshte rruga me e mire per te minimizuar korrupsionin (Coronel 1996). Pervec shoqatve te biznesit qe jane pjese e shoqerise civile, edhe firmat private mund te ndikojne ne deshiren politike. Ne menyre te vecante, firmat e medha nderkombetare qe bejne deklarata publike se nuk do te investojne ne ato vende ku qeverite lejojne praktikat korruptive, kane nje ndikim te madh tek motivimi i vendimmarsve publike dhe programet e reformave. Ka nje rritje te levizjes nderkombetare te firmave te sektorit privat, e rorientuar nga organizata te tilla si Dhoma Nderkombetare e Tregtise, per te denoncuar korrupsionin dhe per te zhvilluar kodet e sjelljes dhe masave te tjera veterregulluese.

f. Marrëdhëniet donatore-qeveri. Gjithashtu, komuniteti nderkombetar i donatoreve ka luajtur nje rol te rendesishem ne vendet qe perfitojne fonde, per te forcuar seriozisht vemendjen ndaj qeshtjeve te korrupsionit. Ne varesi te asaj se sa qeverite e pranojne se mundesia per te marre fonde varet nga perpjekjet serioze per te trajtuar problemin e korrupsionit, marrëdhëniet donatore-qeveri perbejne nje burim dhe/ose nje orientim per deshiren politike. Programi i Bankes Boterore per reforme te sektorit publik shpesh permban elemente per luftimin e praktikave korruptive, dhe perpjekjet e USAID per te promovuar demokracine dhe qeverisjen demokratike fokusohen ne fuqizimin e ligjit dhe luftimin e korrupsionit. Disa vite me pare, organizatat donatore dhe nderkombetare si p.sh. zyrtare te Bankes Boterore dhe FMN-se, u fokusuan me shume tek korrupsioni dhe njoftuan politika te forta anti-korrupsion si kusht per huadhenie ne takimin vjetor te vitit 1996. Ne pergjigje te nje deklarate te Organizates se Shteteve te Amerikes ne lidhje me rryshfetet nderkombetare dhe pasturin e paligjshem, ne vitin 1996, 21 shtetet anetare te kesaj organizate nenshkruan Konventen e Karakasit, ku parashikoheshin veprime ne kete fushë. Asambleja e Pergjithshme e OKB-se dhe Organizata per Bashkepunim Ekonomik dhe Zhvillim kane propozuar dhe miratuar deklarata dhe konventa anti-korrupsion. Banka Aziatike e Zhvillimit eshte ne procesin e nxjerrjes se nje politike te re anti-korrupsion. Keto prirje sherbejne si sinjale per vendet qe perfitojne fonde ne lidhje me korrupsionin si dhe per te

forcuar vullnetin politik.

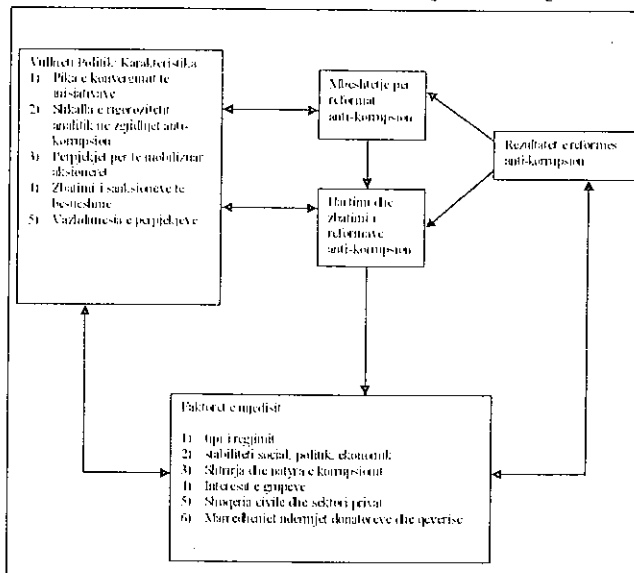
5. Vullneti Politik dhe Rezultati i Reformave

Grafiku i meposhtem bashkon vecorite qe identifikojne vullnetin politik dhe faktoret e mjedisit, dhe tregon marrëdhëniet e tyre me njera-tjetren si dhe marrëdhëniet me reformat dhe rezultatet e tyre. Ky grafik jep ne menyre skematike thelbin e parimeve qe propozon kjo kumtese. Ashtu si çdo model, edhe ky model thjeshtezon sfondin analitik dhe veprues. Per shembull, ne venien e theksit tek angazhimi dhe vullneti politik per te ndenmarre reforma, modeli jep nje fteshe te kufizuar per te detajuar variablat organizative qe lidhen me zbatimin e reformave, gjë te ciles modele te tjera i kushtojne me shume rendesi (Brinkerhoff dhe Goldsmith 1990, Mazmanian dhe Sabatier 1989, Crosby 1996).

Siç e tregojne edhe te dhenat, vullneti politik ndikon drejtperdrejt ne mbeshetjen per reformat anti-korrupsion dhe ne hartimin e politikave, programeve dhe aktiviteteve qe perfshihen ne reforme. Si mjedhim, nje hartim i sakte dhe nje zbatim efektiv çon ne arrijten e rezultateve te reformes. Keto marrëdhënie nuk jane te drejtuara vetem ne nje drejtim. Arrijta e rezultateve dhe qellimeve mund te sherbeje per te forcuar mbeshetjen per reformat, ose ne rastet negative, mungesa e rezultateve mund ta zvogeloje

kete mbeshetje. Pervoja ne lidhje me rezultatet e reformave gjithashtu siguron informacion per menaxhimin e procesit te zbatimit te reformave.

Ne baze te ketij informacioni mund te behet ose rihartimi i programit ekzistues ose hartimi i nje programi te ri per reforma te metejshme ne te ardhmen. Ndryshimet se reformave dhe ne nivelin e hartimit/zbatimit te tyre mund te ushtrojne ndikim ne deshiren politike, si edhe ne nxitjen ose dekurajimin e deshires per reforma anti-

korrupsion ne varesi te kushteve specifike.

Faktoret e mjedisit, te cilet u përmenden me lart dhe qe paraqiten ne grafik, ndikojne deshiren politike, mbeshetjen per reforma, hartimin/zbatimin e tyre dhe rezultate te reformave. Keta faktore kombinohen per te formuar kuadrin ekonomik, institucional dhe social-politik ne te cilin do te behen analiza dhe do te merren veprime. Ashtu siç del edhe nga diskutimi, keto influenca jane relativisht komplekse dhe pjeserisht te kuptueshme. Para fillimit te reformave anti-korrupsion, faktoret e mjedisit kerkojne nje perpunim te kushteve fillestare qe do te lehtesojne ose kufizojne deshiren politike ne fillim te reformes dhe qe do te ndikojne ne cenninin e hartimit te reformes. Qe nga momenti i fillimit te reformave keta faktore te mjedisit ndikojne mbi mbeshetjen per reforme, procesin e zbatimit dhe ne kete menyre edhe mbi rezultatet e reformes. Edhe nje here mund te thuhet se marrëdhëniet nuk jane e vetmja menyre; edhe keta variabla mund te ushtrojne ndikim ne faktoret e mjedisit.

6. Strategjite per Krijimin e Vullnetit Politik

Ka nje sere perdorimesh te trajtuara ne kete kumtese per modelin e vullnetit politik. Perdorimi me i dukshem i kuadrit eshte se ai sherben si nje mjet vleresimi per te ditur nese ekziston ose jo paraprakisht deshira politike per te ndermarre hartimin dhe/ose zbatimin e reformave anti-korrupsion. Pas identifikimit te shkalles se pranime se deshires politike, ky vleresim mund te rregullohet nepermjet perdorimit te pese karakteristikeve dhe treguesve te tyre per te matur fuqine e tyre.

Se pari, ky kuader mund te perdoret per ti dhene pergjigje pyetjes nese eshte reale deshira politike. Nje problem i rendesishem ne egzaminimin e deshires politike eshte nevoja per te bere dallimin midis perpjekjeve per reforme te cilat jane te siperfaqshme dhe te hartuara vetem sa per te krijuar imazhin se udhheqesit politike po perpiqen per ndryshime, dhe perpjekjeve thelbeshore per reforma te cilat jane bazuar ne angazhime reale dhe qe do te rezultojne ne ndryshime te rendesishme duke gjetur mbeshitetje.

Ashtu siç u tha edhe me lart eshte e veshtire te behet vleresimi i qellimit, dhe shqyrtimi i deshires politike ne baze te pese karakteristikeve krijon nje baze per te qene me te qarte se cilet jane ata aktore qe duhen angazhuar per te zgjidhur problemin e korrupsionit.

Se dyti, kuadri mund te sherbeje si nje mjet monitorimi gjate procesit te zbatimit te reformave dhe treguesit dhe faktoret e mjedisit mund te pedoren si mjete per te pare zhvillimin e deshires politike me kalimin e kohes. Keto rezultate mund te perbejne nje informacion te vlefshem per reformuesit dhe ndihmojne ne perrmesimin e zbatimit te strategjive.

Se treti, elementet e modelit tregojne nje sere rrugesh qe duhen ndjekur per te aritur ne krijimin dhe/ose fuqizimin e vullnetit politik. Keto rruge fillojne qe nga palet jashte vendit, si per shembull donatoret nderkombetare ose ofruesit e asistencese teknike, te cilet synojne te nxisin reforme anti-korrupsion ne nje vend. Ndikimi i tyre mund te ndahet ne: ndikim i drejteperdrejte dhe indirekt. Aktualisht ne praktike keto modele strategjish perdoren shpesh te kombinuara duke bashkuar foreat dhe ndikimet e drejteperdrejte dhe indirekte; disa duke iu permbajtur krejtesisht rruges se perezaktuar, te tjere me disa variane.

7. Ndikimi Drejteperdrejte ne Deshiresh Politike

Strategjite qe ndikojne drejteperdrejte ne vullnetin politik fokusohen ne pese karakteristika te tij. Duke filluar me piken e fillimit te reformave, donatoret mund te zgjedhin te punojne me ata aktore te cilet kane treguar vullnetin per te ndermarre aktivite anti-korrupsion, ose ata te kene bere perpjekje per te krijuar kushte per inisiativa te jashtme. Idea ne kete rast, eshte identifikimi dhe mbeshitetja e personave te cilet mund te udhheqin procesin e ndryshimeve ne kuader te reformave. Prania e nje udhheqesi ne procesin e zbatimit te politikave vleresohet si nje vecori per nje zbatim te sukseshem ne te gjitha sektoret (Brinkerhoff 1996a).

Donatoret tradicionalisht kane ofruar asistencese teknike duke u bazuar gjeresisht ne dy karakteristika: zbatimin me rigorozitet i veprimeve anti-korrupsion dhe aplikimin i sanksioneve te besueshme. Nje rrezik qe duhet shmanjur eshte tendenca per t'u marre me shume me rregullimet teknike te alternativave te zgjidhjes dhe duke i konsideruar keto rregullime si preokupimin kryesor. Ne varesi te asaj se ne cfarë mase alternativat e zgjidhjeve dhe sanksionet

behen mjaft perezaktuese dhe dominante, aktoret e brendshem nuk perbejne me burim per inisiativa dhe mritet rreziku i zvogelimit te vullnetit politik.

Gjithashtu, donatoret mund te marrin masa ne lidhje edhe me dy karakteristika te tjera: angazhimin e udhheqesve te fuqishem dhe vazhdimesine e perpjekjeve. Mund te sigurohet asistencese per te ndihmuar reformuesit ne identifikimin e te humburve dhe fituarve me te rendesishem, te zhvillojne ndertimin e koalicioneve dhe strategjite e angazhimit dhe te planifikojne fushata publikeiteti. Donatoret dhe/ose asistentet teknike te mbeshitetur nga donatoret shpesh mund te jene mjaft te dobishem ne rolin e ndemnjesisit neutral per te lehtesuar angazhimin e udhheqesve te fuqishem (Kulibaba 1997, Langseth 1998). Ne lidhje me vazhdimesine e perpjekjeve, donatoret mund te sigurojne burimet financiare per te vazhduar perpjekjet anti-korrupsion dhe te monitorojne dhe raportojne perpjekjet qe behen per vazhdimesine e reformave.

8. Ndikimet Indirekte ne Vullnetin Politik

Keto strategji synojne te krijojne dhe nxisin vullnetin politik duke u fokusuar ne faktoret e mjedisit qe ndikojne ne nivelin e vullnetit politik. Ne disa raste, qellimi per te nderhyre nuk mund te jete i fokusuar drejteperdrejte ne vullnetin politik, por megjithate ai mund te ushtroje ndikim. Programet e sektorit publik, te mbeshitetura nga donatoret, si per shembull axhustimi strukturor, mbeshitetja per zgjedhjet demokratike, fuqizimi ligjor, reformat ne qeverisje dhe sherbime publike dhe reformat ligjore dhe juridike, mund te ndikojne ne menyra te ndryshme regjimin, qendrueshmerine politike, shtrirjen dhe natyren e korrupsionit dhe interesat e grupeve. Rezultatet e programeve te sukseshme mund te çojne ne ndryshime te faktoreve te mjedisit qe jane te lidhur me vullnetin politik. Per shembull, perpjekjet per te rritur mbikqyrjen e parlamentit ndaj veprimeve te nje agjencie mund te mrishte aftesine e udhheqesve me te rendesishem per tu angazhuar ne lufte kunder korrupsionit.

Gjithashtu, edhe programet qe fokusohen ne shoqerine civile dhe sektorin privat mund te forcojne vullnetin politik per reformat anti-korrupsion. Mbeshitetja ndaj grupeve kontrolluese te shoqerise, krijimi i vrojtuesve qytetare qe do te monitorojne veprimtarine e agjensive qeveritare, trainimi per mbrojtjen e politikave publike, trainimi per gazetarinje investiguese dhe faktore te tjere mund te ndikojne ne menyre indirekte ne vullnetin politik. Ne lidhje me sektorin privat, nje shembull i mire per modelet indirekte te luftimit te korrupsionit eshte sektori i gjese se gjalle ne Afriken Perendimore. Ne kete rast shoqatat e sektorit privat u ndihmuar per t'u mobilizuar ne meth procedurave te drejtimit te tregtise cross-border. Nje dialog i gjere dhe procesi i negociimit, ne fillim ne menyre jo zyrtare pastaj ne menyre zyrtare, shkaktuan ndryshime ne nxitjen per te kulluar praktiket korruptive dhe te mrites vullnetit per te ushtuar presion ndaj tyre (Kulibaba 1997, Holtzman dhe Kulibaba 1997).

Si perfundim, ashtu siç u permend edhe me lart ne marredheniet donatore-qeveri, ekzistojne qeveri per nje dialog te drejteperdrejte me udhheqesit qeveritare ne lidhje me korrupsionin dhe nxjerrjen e politikave dhe praktikave anti-korrupsion e shoqeruar me fonde te dhena nga donatoret. Kjo mund te krijoje nje mjedis te favorshem per forcimin e vullnetit politik ne lufte ndaj korrupsionit.

INSTRUMENTAT E ZHVILLIMIT EKONOMIK LOKAL: INFRASTRUKTURA*

1. Rendesia e Infrastruktues ne Zhvillimin Ekonomik Lokal

Rindertimi i infrastruktures fizike te nje komuniteti eshte ndoshta gjeja me me vlere qe mund te beje pushteti lokal per permiresimin e ambientit te biznesit. Mungesat ne infrastrukture kufizojne aftesine e nje ekonomie per te realizuar ristrukturimin dhe integrimin ekonomik ne nje shkalle me te gjere ne tregjet kombetare dhe nderkombetare. Rindertimi i infrastruktures eshte nje nga sfidat me te medha te pushtetit lokal dhe kjo, per shkak te koston se larte te saj.

Komunitetet ne vendet e Europes Qendrore dhe Lindore dhe ne ato te ish-Bashkimit Sovjetik ndeshen me sfida te medha ne lidhje me infrastrukturen. Edhe ajo infrastrukture qe ekziston po vjeterohet si rezultat i mungeses se investimeve. Ne procesin e tranzicionit drejt nje ekonomie tregu, disa qeveri qendrore ia kaluan autoriteteve lokale pergjegjesine per mirembajtjen dhe zhvillimin e infrastruktures. Ne kete menyre, pushtet lokale, te cilat ne kete fushe vareshin nga veprimet kombetare, u duhej tashme te kujdeseshin vetveten. Por, ndersa atyre iu dha kjo pergjegjesi, ata rralle arriten te merrin fonde te mjaftueshme per financimin e ketyre projekteve.

Per me teper, pushtetet lokale ne ne ekonomite ne tranzicion po ndeshen me kerkesa ne rritje per sherbime cilesore te infrastruktures, per plotesimin e nevojave te modernizimit dhe konkurrences. Megjithate, sasia dhe cilesia e ketyre sherbimeve jane te pamjaftueshme per te plotesuar kerkesat. *Se pari, funksionimi eshte shpesh joeficient*, duke rezultuar ne humbje te medha te energjise dhe ujit, si dhe prishje te mjeteve dhe pajisjeve. Kjo vjen si rezultat i pamjaftuesmerise se puneve qe kryhen per mirembajtjen. *Se dyti, ato jane te pamjaftueshme per perdoruesit*. Njerezit dhe bizneset gjate aktivitetit te tyre te perditshem jane te lidhur me sherbimet e infrastruktures. Ne se keto sherbime nuk jane te mjaftueshme, banoret dhe bizneset ndjehen te shqetesuar dhe mbajne qendrim ndaj pushtetit lokal. *Se treti, ajo ndikohet nga inefficiencia financiare dhe rrjedhjet fiskale*. Kjo do te thote se, shpenzimet e komunitetit per infrastrukturen dhe sherbimet qe lidhen me te jane me larta se sa te ardhurat qe sigurohen prej tyre. Kjo ndikon negativisht ne financiat e pushtetit lokal dhe e ben te papershatshem nga pikpamja financiare parashikimin e ketyre sherbimeve per nje periudhe afatgjate.

Perballimi i ketyre sfidave kerkon qe pushtet lokale te vendeve te Europes Qendrore dhe Lindore dhe te ish-Bashkimit Sovjetik te ushtrojne autoritetin e tyre per te ndihmuar permiresimin e infrastruktures. Ne menyre te vecante, pushtet lokale duhet te zhvillojne nje vizion afatgjate te investimeve te infrastruktures, te

vendosin prioritetin midis ketyre investimeve dhe te pergatisin nje plan shumevjecar investimesh kapitale per t'i realizuar ato. Roli i pushtetit lokal ne permiresimin e infrastruktures se komunitetit nuk duhet mbitheksuar. Infrastrukture eshte nje pike kritike per aftesite per te drejtuar, angazhuar si dhe per te ndertuar partneritet.

2. Elementet e Infrastruktures se Komunitetit

Ne elementet me kryesore te infrastruktures se komunitetit perfshihen: transporti, sherbimet komunale, telekomunikacioni, toka dhe sherbime te tjera te bashkise. Keta faktore perfshijne si infrastrukturen fizike te nje komuniteti, ashtu edhe disa faktore te tjere qe ndikojne ne krijimin e nje ambienti te pershtatshem per biznesin. Renditja e trajtimit te ketyre faktoreve, nuk do te thote renditje sipas rendit te rendesise se tyre. Ato jane te gjitha te rendesishme per situaten ekonomike te komunitetit.

a. Transporti

Nje sistem transporti plotesisht i zhvilluar perfshin autostradat dhe rruget, linjat hekurudhore, portet dhe aeroportet si dhe transportin publik. Transporti perfshin nje rang te gjere te sherbimeve, funksioneve dhe pergjegjesive publike dhe private. Pavaresisht se nga cili sektor ofrohet, transporti eshte nje mall publik i cili eshte i nevojshem per zhvillimin ekonomik lokal. Nje sistem i mire transporti eshte nje garanci per prodhimin dhe tregtine dhe se njerezit dhe produktet mund te levizin lirisht brenda komunitetit dhe ne rajon. Ajo i lidh njerezit me punen e tyre, bizneset me foren e tyre te punes dhe çon mallrat ne tregje. Infrastrukture e transportit nuk eshte e zhvilluar njelloj ne te gjitha zonat e nje vendi. Pergjithesisht (por jo gjithmone), sa me ne lindje te shkosh, aq me e ulet eshte cilesia dhe vlefshmeria e infrastruktures se transportit.

Vendet e Europes Qendrore dhe Lindore dhe ato te ish-Bashkimit Sovjetik ndeshen me nje sere sfidash te rendesishme per permiresimin e infrastruktures. Ato jane:

- rritja e trafikut;
- lenia pas dore e elementeve te sigurise se rrugeve, e cila duket ne normen e larte te aksidenteve;
- efektet negative ekonomike dhe sociale nga nderpererja ne nje shkalle te gjere e transportit publik ne zonat rurale;
- mungesa e harmonise midis politikave ambientale dhe atyre te transportit. Shpesh qellimet e tyre jane ne kontradike me njera-tjetren;
- venia e theksit me shume tek investimet dhe permiresimet e lidhjeve nderkombetare ose te distancave te largeta, se sa tek fuqizimi i tregjeve lokale;
- perpjekje te pakta nga qeveria per te identifikuar

*Pergatitur nga Keshilli per Zhvillimin Ekonomik Urban (Council for Urban Economic Development), mbeshketur nga USAID (Shen. i Red.)

dhe veçuar modelet me të vlefshme të iniciativave të suksesshme të transportit lokal.

Vitet e fundit, në vendet e Europës Qendrore dhe Lindore dhe në ato të ish-Bashkimit Sovjetik ka patur një prirje të zhvendosjes nga transporti hekurudhor në atë rrugor. Përdorimi i hekurudhës ka rënë ndjeshëm dhe po kaq është rritur transporti me kamion. Ky ndryshim ka shkaktuar shumë probleme ekonomike, transporti dhe ambientale. Transporti rrugor është lloji i transportit që ka efekte më të mëdha shkatërruese për mjedisin. Ky lloj transporti prish mjaft shpejt autostradat dhe kjo kërkon me shumë riparime dhe investime.

Kur flasim për infrastrukturën e transportit duhet të merren parasysh si *sasia* ashtu edhe *cilesia*. Cilesia e rrugëve dhe intesiteti i trafikut përcaktojnë mundësitë për zhvillimin në të ardhmen të transportit. Nuk ka rendesi se sa rrugë ekzistojnë nëse ato janë të përdorshme dhe me cilësi të keqe. Përmirësimi i transportit është një synim afatshkurter, i cili mund të arrihet lehtë. Përmirësimet mund të bëhen në periudhën e aktuale dhe mund të jenë të vlefshme edhe për të ardhmen.

Gjithashtu, e rëndësishme është edhe marrja në konsideratë e ndikimeve që ka zhvillimi i transportit në mjedis. Politikat e transportit duhet të marrin parasysh edhe kërkesat mjedisore dhe të garantojnë sa më pak dëmtime të mjedisit.

Megjithatë niveli kombëtar është i rëndësishëm për zhvillimin e infrastrukturës së transportit, pushtet lokalë janë aktore të rëndësishme. Ato shpesh mund të marrin pjesë në financimin dhe realizimin e projekteve të mëdha përgjithësisht me mbështetjen e qeverisë ose të organizatave jo-qeveritare (asistencë teknike, trajnime, etj.).

Për shembull, Bashkia e Ostrava-s, Mosnov-it dhe Agjensia e Zhvillimit Rajonal të Ostrava-s në Republikën Çeke, krijuan Kompaninë e Zhvillimit të Aeroportit Ostrava-Mosnov. Përveç modernizimit të infrastrukturës rajonale të transportit dhe komunikacionit, projekti i Zhvillimit të aeroportit synon që të krijojë të ardhura në rajon dhe të nxirë zhvillimin e sipërmarrjes. Ky projekt parashikon zhvillimin e një zone industriale dhe biznesi pranë aeroportit.

Por, ka gjera të tjera që mund të arrihen edhe pa donatorët e huaj dhe fondet kombëtare. Qyteti i Varna-s në Bullgari është një shembull ideal për këtë. Në Janar 1997, ekonomia ishte pranë kolapsit dhe bashkia ishte e papafte të shmangte rritjen e çmimeve aktual të transportit. Përfaqësues të bashkisë kontaktuan me bizneset për t'u argumentuar atyre se transporti publik është njëri kryesor për të çuar punëtorët në punë. Bizneset dhënë fonde për të ruajtur nivelet e pranueshme të çmimeve në sistemin e transportit. Si shenjë mirënjohjeje, bashkia falenderoi bizneset që kontribuan dhe u realizua një pritje me presidentin bullgar. Kjo ishte hera e parë që pushteti lokal njohu zyrtarisht kontributin e bizneseve dhe kjo u mirëprit.

b. Sherbimet komunale

Sherbimet komunale përfshijnë ujën, gazin, elektricitetin, kanalizimet dhe burime të tjera të energjisë. Ato duhet të ofrohen në vazhdimësi dhe me një normë

të arsyeshme. Sherbimet komunale janë një input kryesor në kostot e biznesit. Nëse cilesia e këtyre sherbimeve është e lartë, atëherë bizneset do të ulin kostot e tyre dhe do të kenë më të lehtë të ecin përpara. Pa patur sherbime cilësore dhe të vazhdueshme, për të siguruar sherbimet që atij i nevojiten një biznesi do t'i duhej të lidhte kontratë me një subjekt të pavarur. Kjo kërkon shumë kohë dhe shpenzime. Në qoftë se sherbimet komunale krijojnë kosto të ulta për bizneset, atëherë ato do të kenë më shumë para në dispozicion për të investuar, gjë që do të sjellë krijimin e vendeve të reja të punës dhe rritjen e të ardhurave.

Në vendet e Europës Qendrore dhe Lindore dhe në ato të ish-Bashkimit Sovjetik shumë prej këtyre sherbimeve janë në pronësi të shtetit. Duke qenë se është një zotërues i tyre, pushteti lokal duhet të mesojë t'i menaxhojë këto sherbime në përputhje me kërkesat e ekonomisë së tregut. Në këtë aspekt, një prej alternativave që mund të zgjedhë pushteti lokal është *privatizimi i këtyre sherbimeve*. Qëllimet kryesore të privatizimit janë: të rrisë kapitalin e investuar, të përmirësojë efektivitetin me anë të kontrollit të drejtëpërdrejtë nga ana e zotëruesve private dhe të sigurojë sherbime me cilësi për popullatën.

Për të rritur efektivitetin e privatizimit të sherbimeve komunale, pushteti lokal mund të ndërmarrë hapa të caktuar. *Hapi i parë* është transformimi i kompanisë që ofron sherbimin në një "ndërmarrje biznesi" në pronësi të bashkisë. *Hapi i dytë* është përgatitja e një strategjie privatizimi. Qëllimi është të përfshihen investitorët që janë profesionistë në këtë fushë, të cilët kanë synime afatgjata për produktet e tyre. Disa prej aksioneve mund t'i shiten punëtorëve dhe stafit drejtues.

Një prej problemeve më të rëndësishme me të cilin ndeshet pushteti lokal është se si do të kontrollohen çmimi dhe cilesia e sherbimeve, pasi të ketë përfunduar privatizimi i tyre. Metoda më zakonshme është mbajtja, nga ana e bashkisë, e pjesës më të madhe të aksioneve të kompanisë që privatizohet. Një metode tjetër do të ishte shitja e pjesës më të madhe të aksioneve subjekteve private dhe mbajtja e "aksioneve të arta" nga ana e pushtetit lokal, të cilat i sigurojnë atij të drejta të veganta. Në çdo rast, madje edhe kur është bërë privatizimi, pushteti lokal do të vazhdojë të ketë rolin e tij për të garantuar kryerjen e sherbimeve komunale në një nivel të kënaqshëm për qytetaret.

Bashkia e Gorlovka-s në Ukrainë është një shembull i mirë për mënyrën se si është realizuar strategjia e privatizimit të sherbimeve komunale dhe përmirësimi i sigurimit të këtyre sherbimeve. Në fillim të viteve 90-te *sasia* e ujit të pijshëm pothuajse u ndërpre, sepse kompania e ujesjellesit kishte në dispozicion vetëm 50 përqind të personelit të saj dhe 30 përqind të pajisjeve (të cilat ishin përdorur për më shumë se 10 vjet). Për të shmangur këtë problem dhe për të siguruar ujin e pijshëm për qytetin, u bë e nevojshme përdorimi i metodave të reja. Bashkia krijoi një kompani të re (Volga) duke patur si baze kompaninë e ujrave të zeza dhe duke nënshkruar një kontratë me punonjësit, në baze të një kërkesë të bërë nga vete ata. Kushtet e përmirësuar

rriten perfitimet per punonjesit aktuale dhe ne kete menyre kompania u be terheqese per shume punetore, duke e lejuar kompanine te plotesonte vendet qe ishin bosh dhe te ngrinte moralin e punonjesve.

Pervoja sugjeron nje proces me tre faza per realizimin e reformave te sherbimeve komunale publike. *Se pari, bashkia, ne bashkepunim me kompanine qe menaxhon nje sherbim te caktuar, krijon nje kompani aksionere qe do te siguroje kete sherbim.* Me pas bashkia lidh nje kontrate per infrastrukturen me nje kompani te re. *Se dyti, zbatohen reformat e qmimeve.* Keto reforma do te ndihmojne kompanite e reja qe te paguajne shpenzimet, te investojne ne infrastrukture dhe te permiresojne cilesine e sherbimeve. Dhe se fundi, ndjeka e metodave te financimit si: emetimi i aksioneve, bonove dhe letrave me vlere te bashkise per te inkurajuar riparimet dhe zhvillimin e infrastruktures.

Nje tjetere alternative per menaxhimin e sherbimeve komunale eshte krijimi i bashkepunimit. Shume bashki te vogla ne vendet e Europes Qendrore dhe Lindore dhe ne ato te ish-Bashkimit Sovjetik shpesh nuk kane burime financiare dhe alesi menaxhuese per te siguruar sherbime komunale ne menyre efektive dhe eficiente.

c. Telekomunikacioni

Mjetet e komunikacionit nderlidhin njerezit si brenda ashtu edhe midis komuniteteve te ndryshme ne te gjitha huten. Infrastruktura e telekomunikacionit eshte e perbere nga telefonat, rrjeti i fibrave optike, sistemet e mikrovalëve dhe te gjitha mjetet e tjera te transmetimit te zerit dhe te te dhenave. Keto sisteme formojne nje *rrjet informacioni* qe ndihmon ne permiresimin e levizshmerise, krijon mundesi te reja biznesi dhe zvogelon kostot e bizneseve. Me qe jetojme ne nje shoqeri te integruar, njerezit duhet te kene mundesine te komunikojne ne distanca te largta midis tyre. Telekomunikacioni eshte nje faktor i rendesishem per eliminimin e kohes dhe largesise gjeografike, te cilat jane barriera per konkurrenca.

Ne Forumin e Shoqerise se Informacionit u sugjeruan ruget se si qeverite e vendeve te Europes Qendrore dhe Lindore dhe ato te ish-Bashkimit Sovjetik mund te nxisin zhvillimin e telekomunikacionit. Ato u keshilluan qe: te liberalizojne aspekte te ndryshme te zhvillimit ekonomik; te krijojne nje kuader te qarte ligjor; te krijojne nje zyre kombetare per zbatimin e planit kombetar te veprimit; te vendose tarifate e telekomunikacionit bazuar tek transparencia, kostoja e sherbimeve ne kete industri dhe ne menyre jo-diskriminuese. Kjo do te zvogeloje kohen qe duhet per te filluar konkurrenca ne kete sektor. Transformimi qe eshte vene re mjaft heret ne shoqerite perendimore, tani po ndodh edhe ne vendet e Europes Qendrore dhe Lindore dhe ne ato te ish-Bashkimit Sovjetik.

Pushteti qendror dhe komuniteti lokal jane njelloj te rendesishem ne reformen e telekomunikacionit. Perpjekjet e Shoqates se Pushteteve Lokale, per te ndertuar nje rrjet rajonal telefonik ne nje rajon te Hungarise, tregon per mundesite qe ka pushteti lokal per te permiresuar telekomunikacionin duke punuar ne

menyre kolektive. Keto perpjekje u financuan me ane te bashkimit te burimeve dhe me ane te bisedimeve me qeverine qendrore per te siguruar asistencë.

Agjensia Bullgare e Zhvillimit Rajonal dhe qendrat lokale te biznesit siguruan sherbime komunikacioni per bizneset dhe bashkite si edhe kurse trainimi ne disa rajone te Bullgarise. Agjensi te tilla jane te vetmet qe ofrojne sherbime e-mail, faksi dhe sherbime te tjera te rendesishme ne kete fushe. Nje tjetere burim i mundshem per te zhvilluar dhe zgjeruar infrastrukturen e telekomunikacionit ne komunitet jane universitetet e medha, te cilet jane modernizuar per te ecur me te njejtin hap me homologet e tyre perendimore.

d. Menaxhimi i tokes

Toka eshte qdo pjese e planetit mbi te cilen mund te ushtrohet e drejta e pronesise, administrimit dhe perdorimit te saj. *Menaxhimi* i saj eshte procesi i vendimmarrjes ne lidhje me shperndarjen dhe perdorimin e burimeve per te plotesuar qellime dhe objektiva te perezaktuar. Aktualisht, ekziston nje prirje per te privatizuar token dhe per ta lene ate ne duart e banoreve dhe bizneseve. Privatizimi i tokes eshte nje metode e rendesishme per te nxitur investimet private.

Qeverite lokale e realizojne privatizimin e tokes ne disa menyra. Nje prej tyre eshte *kompensimi*, i cili eshte procesi i dhenies se tokes pronareve te meparshem ose pasardheseve te tyre te ligjshem. Gjithashtu, nje menyre privatizimi eshte edhe ndarja fizike e tokes dhe pasurive dhe shperndarja e tyre tek perdoruesit aktuale, bleresit dhe subjekte te tjere.

Se fundi, mund te thuhet se nje privatizim i suksesshem dhe zhvillimi i nje tregu funksional te tokes varen nga:

- perezaktimi i qdo cope te tokes ne se eshte ne pronesi absolute ose ne pronesi te shtetit;

- transaksionet mbi token, te cilat duhet te jene te regjistruara ne nje menyre te tille qe pronesia dhe aspekte te tjera ligjore ne lidhje token te vertetohen me shpejtesi dhe kosto te ulet;

- mundesia per financim, e bazuar ne nje sistem efektiv kolaterali, i cili eshte ne dispozicion nepermjet nje sistemi bankash tregtare;

- mundesia per te qene i siguruar nepermjet subjekteve private te sigurimit;

- statute dhe ligje te tjera, te cilat nuk krijojne pengesa te teperta fiskale ose autoritare per transaksionet e shitblerjes, dhenies me qira ose veprime te tjera me token;

- statutet dhe ligjet e tjera qe krijojne siguri ne ushtimin e te drejtes, qe vjen nga pronesia mbi token;

- ekspertiza, e cila eshte e vlefshme per keshillimin per ceshtje ligjore, te vleresimit, dhe ceshtje te tjera qe lidhen me token;

- ndertimi i partneritetit midis sektorit publik dhe atij privat per zhvillimin e tokes nga ana e pushtetit lokal;

- perdorimi i fuqise se pushtetit lokal per te drejtuar zhvillimin.

Vetem disa prej ketyre detyrave jane nen kompetencat e pushtetit lokal. Megjithese ky pushtet nuk mund te ndikojë drejtperdrejte ne reformen e sistemit bankar, sistemit te sigurimeve dhe atij ligjor, ai mund te kontrolloje mbajtjen e llogarive te tyre dhe te identifikojne, madje dhe te ofroje ndihme, per profesionistet lokale me te mire (juristet, agjentet e sigurimit, kontabilistet). Me e rendesishmja eshte se pushteti lokal mund te perdore fuqine e tij ne nje zone te caktuar toke per te nxitur ose kufizuar tipe te caktuara te zhvillimit, ose te udhheqje ne krijimin e partneriteteve per zhvillimin e tokes.

Aftesia e pushteti lokal per te perdorur token per stimulimin e zhvillimit ekonomik lokal ndryshon nga njeri shtet ne tjetrin. Pushteti lokal mund te marre nje sere insiativash per zhvillimin dhe menaxhimin e tokes.

Se pari, pushteti lokal mund te perdore fuqine e tij, ne nje zone te caktuar toke brenda juridiksionit te tij, per te menaxhuar token dhe ndihmuar ne zhvillimin lokal ekonomik. Ndarja sipas zonave përcakton tipin dhe intensitetin e zhvillimit te lejuar ne çdo cope toke. Ne baze te kesaj fuqie specifikohet tipi i perdorimit te tokes, lartesia maksimale e ndertesave, etj. Disa zona mund te rindahen ne zona me te vogla me qellim qe te nxitet zhvillimi i tyre. Kjo eshte nje teknike e ndryshueshme, sepse ajo nuk kerkon shpenzime te drejtperdrejta qeveritare. Ajo qe mund te realizohet ose jo ne nje pjese te tokes do te kete nje ndikim te madh ne zhvillimin e nje komuniteti. Gjithashtu, vendosja e kufizimeve dhe kerkesave per zona te caktuara mund te sherbeje si nje mjet per te mbrojtur nje zone nga nje zhvillim i palavorshem. Si perfundim, vendosja e kufizimeve dhe kerkesave sipas zonave mund te sherbeje per perdorime te caktuara te tokes se qytetit si per hotele, zyra, dyqane dhe per kufizimin e tyre per perdorime te tjera.

Rasti i Kutno-s ne Poloni eshte nje shembull se si nje qytet i vogel mund te jete i afte te perdore, si nje avantazh ekonomik, pozicionin e tij si autoritet dhe menaxher i tokes ne kete zone. Kutno eshte i vendosur ne nje zone me drejtim bujqesor dhe ne nje kryqezim strategjik, ku kalojne rrugët per ne Berlin, Varshave dhe Moske. Bashkia shfrytëzoi kete pozicion gjeografik per te zhvilluar industrine. Ata vendosen te krijojne nje park agro/industrial ne nje superfaqe toke prej 40 ha. Nga njera ane e tij ky park kishite nje vend tregtimi per shitjen e produkteve te fermereve si dhe nje treg per shitjen e pajisjeve bujqesore. Pjesa tjeter e parkut ishte per shitjen e pjeseve te kembimit per kamionet qe kalonin pergjate kesaj rruge. Nje vullnetar i Korpusit te Paqes i ndihmoi te ndertonin nje strategji dhe te hartonin buxhetin. Duke zhvilluar nje plan biznesi dhe marketingu ata terhoqen nje firme te madhe per pjesen industriale te parkut. Firma e Mercedesit pranoi te ngreje nje qender shpërndarëje per pjeset e kembimit. Me pas filluan edhe biznese te tjera. Per arrijten e kesaj, Bashkia e Kutno-s ndemorri nje plan per menaxhimin e tokes: bashkoi 160 ha toke dhe e ndau token ne zona per ngritjen e parkut agroindustrial.

Se dyti, pushteti lokal mund te krijojë nje baze te dhenash ose nje inventarizim te pasurive te tokes se saj. Kjo i siguron bashkise nje kuptim me te mire per pasurite

e saj dhe sherben si nje pjese e planit te zhvillimit.

Bashkia e Novgorod-it ne Rusi hartoi nje program per inventarizimin dhe freskimin çdo vit te informacionit per trojet qe jane bere gati te privatizohen ose qe jane propozuar te ndryshohen (rizhvillohen). Kjo eshte pjese e nje inisiative te gjere per te krijuar nje distrikt te vecante per zhvillimin e infrastruktures. Ky informacion u perdor per te krijuar nje harte te detajuar qe paraqet trojet, rrugët, linjat hekurudhore, kushtet ekzistuese te tokes (mjedisin dhe perdorimin aktual te saj) dhe ne se dihet, ndarjen sipas pronesise. Per kete projekt bashkia grumbulloi dhe analizoi nje sere te dhenash ku perflshihen:

llojin e perdorimit te tokes duke perdorur keto kategori te saj: toke industriale, toke industriale e vjetertuar, toke industriale e papedrorur aktualisht, toke banimi per individ, toke banimi nga disa familje, toke e shfrytëzuar, toke e zone nga linjat hekurudhore, toka te tjera:

- numri i pergjithshem i ndermarrjeve;
- numri i te punesuarve ne keto ndermarrje;
- numri i njesive te banimit;
- numri i banoreve ne keto njesi banimi.

Te dhenat per harten do te plotesohen me informacion shtese. Kjo gje e lejon bashkine te analizoje zhvillimin afatgjate te zonave.

Se treti, pushteti lokal mund te krijojë nje banke per token. Kjo menyre eshte nje zoterim dhe ruajtje publike e tokes per nje perdorim te mevonshem. Bankat e tokes jane nje inventarizim ne pronesi te bashkise per pjeset e tokes. Me ane te grumbullimit te pjeseve te tokes ne menyre te vazhdueshme, bashkia mund te bashkoje shume pjese toke me premisa zhvillimi, gje qe mund te terheqe firmat. Te ardhurat nga shitjet e pasurive perdoren per te marre dhe permiresuar toka te tjera per banken.

Se katerti, nje alternative tjeter mund te jete shitja me zbritje e tokes. Kjo eshte nje shitje publike e tokes me nje çmim me te ulet se sa vlera e tregut te saj. Diferenca midis çmimit te shitjes dhe vleres aktuale te tokes perben nje subvencion, nje nxitje per zhvillimin e saj. Kur kjo alternative perdoret ne projektet e rizhvillimit, nje agjensi publike mund te bleje nje pasuri dhe ta rishese ate me po ate çmim ose me çmim me te ulet. Ne disa raste, toka mund te ofrohet me nje çmim me te ulet me qellim qe te terheqe bizneset, ose te organizoje zgjerimin ose zvogelimin e biznesit. Edhe ky lloj financimi mund te ndihmoje ne zhvillimin e nje rajoni, sepse ajo siguron mundesine per te paguar çmimet e tregut (te cilet nuk mund te arrihen ne kushtet e fondeve te kufizuara). Gjithashtu, ajo mund te perdoret per te nxitur fillimin e aktivitete te caktuara te biznesit ne rajon.

Se pesti, nje mjet tjeter mund te jete pergatitja e truallit. Pushteti lokal mund t'i parapergatite pasurite per shitjen e tyre ne treg duke perdorur disa metoda. Ata mund te prishin ndertesat ekzistuese, te pastrojne token, te krijojne pjese te reja toke, te krijoje kushte te reja ne nje zone per ndertime ne te ardhmen dhe te tregtoje troje.

Bashkia e Novgorod-it ne Rusi po zhvillon konceptin e

distriktit te veçante per ta perdorur si nje mjet per reformen e tokes dhe zhvillimin ekonomik. Distrikti mbeshketet ne nje numer teknikash te menaxhimit te tokes. Ne nje distrikt, toka e te cilit eshte përcaktuar per tu perdorur per qellime industriale, eshte patur si synim terheqja e investimeve private dhe krijimi i vendeve te punes. Per te arritur kete, brenda distriktit do te organizohen nje sere aktivitetesh per zhvillimin ekonomik si: inventarizimi dhe berja e hartave, pergatitja e truallit dhe ndertime te infrastruktures. Ky distrikt do te financohet nga nje llogari e krijuar nga bashkia dhe Duma (parlamenti rus). Fondet qe do te derdhen ne kete llogari do te rezervohen per zhvillimin ekonomik (menaxhimin dhe marketingun e pasturise) dhe zhvillimin e infrastruktures. Pasi te kalojne dy vjet nga fillimi i procesit, bashkia mund te vendose te krijojë nje strukture formale per te rizevilluar kete zone. Ne qofte se ky vendim eshte marre, atehere bashkia do t'u kerkoje zoteruesve te pasturive dhe perdoruesve te tokes, qe punojne ne zonen e tyre, te paguaje nje kuote, e cila do te perdoret per te financuar rizevillimin.

e. Sherbimet bashkiake

Cilesia e aspekteve te jetes jane shpesh nxitje per krijimin, zgerimin dhe terheqjen e bizneseve. Kjo eshte veçanerisht e vertete per ekonomine globale. Kjo atmosfere ne lidhje me cilesine mund t'i detyroje bizneset te largohen ose te shtrihen me shume ne rajon. Megjithese kjo ne vetvete nuk eshte nje infrastrukture e prekshme ose e dukshme, sherbimet e bashkise kane nje rendesi te veçante per te krijuar nje ambient terheqes per bizneset dhe banoret. Ne keto sherbime perfshihet: zjarrefikësja, policia, departamenti i shendetesise dhe sherbimet e nderhyrjes se shpejte, mbledhja e mbeturinave. Kushtet e mjedisit si cilesia e ujit dhe ajrit dhe hapesirat e gjelberuara, jane gjithashtu shume te rendesishme. Ne qofte se keto sherbime nuk jane te mjaftueshme, atehere zhvillimi lokal ekonomik nuk do te arrije nivelet e deshiruara.

Pushteti lokal ndeshet me pyetjen se kush duhet t'i siguroje keto sherbime. Ne periudhen e komunizmit ishte sektori publik qe realizonte kete gje. Aktualisht, pushteti lokal ndeshet me nje sere kufizimesh per burime. Fondet nga pushteti qendror jane reduktuar shume dhe eshte kufizuar mundësia per te gjetur burime kapitali afatgjate per te financuar keto sherbime. Nje problem tjetër eshte edhe mungesa e theksuar e efektivitetit te veprimeve te pushtetit lokal. Situata aktuale karakterizohet nga nje shpërdorim i burimeve, nivel i larte i humbjeve fizike dhe mungesa e financimit per veprimtarine dhe investimet.

Duke patur parasysh mungesen e burimeve, shume qeveri kane kerkuar ndihme per shperndarjen e burimeve te tyre ne sektorin privat. Ka disa menyra me te cilat qeveria mund te punoje me sektorin privat:

- *letrat me vlere* perfaqesojne te drejten per nje sherbim te veçante, per te cilin qeveria ka paguar qe me pare por qe konsumatori e zgjedh vete se nga kush do ta marre kete sherbim;

- *dhenia e privilegjeve te veçanta nje individi ose grupi individesh* (per shembull lejimi i nje kompanie

private per te realizuar sherbimin e transportit urban ne disa zona gjeografike;

- *kontratat per sherbime* jane kontrata qe lidhen me nje kompani jashte qeverise, per shembull per te patur nje kompani private per te bere sherbimet e mirembajtjes;

- *subvencioni*, i cili eshte nje dhurim i parave te sektorit publik per ndermarrjet private (per shembull per te kompensuar shpenzimet e ndertimit te nje spitali privat ku do te kurohen pacientet e varfer).

Te gjitha keto jane variante te ndryshme te se nejetes çeshtje: gjetja e nje mjeti praktik, duke perdorur burimet qe nuk jane te qeverise, per te ofruar nje sherbim qe qeveria deshiron te ofroje por, qe nuk mundet per shkak te mungeses se burimeve. Ne pergjithesi, perfshirja e sektorit privat ne sherbimet e bashkise eshte gradual dhe i vazhdueshem dhe i bazuar ne investime te vogla dhe ne kontrata per fusha te kufizuara. Vetem ne raste te veçanta, gjate privatizimit, ka patur kontrata per investime te medha.

3. Alternativat e Financimit

Duke qene se infrastrukture eshte nje mall publik, investimet do te mbeten gjithmone ne nje shkalle te madhe pergjegjesi e sektorit publik. Përveç privatizimit, ka edhe menyra te tjera per gjetjen e asistences financiare.

- *"Ndertoj-veproj-transferoj"*. Kjo menyre perfshin nje kompani private, e cila financoon, nderton dhe vepron ne nje sistem infrastrukture per nje kohe te caktuar, gjate se ciles qeveria ka patur nje rol mbikqyes dhe regullues. Ne fund te projektit, i cili zakonisht zgjat 15 deri 25 vjet, sistemi i kalon qeverise. Ky projekt eshte hartuar per te kaluar rezikun tregtar ne sektorin privat dhe per te patur te lire fondet qeveritare per tu perdurur ne nje drejtim tjetër.

- *Lloji i dyte i financimit eshte ndihma e vetvetes* ose vullnetarizimi, i cili i perdor burimet e komunitetit per te arritur qellimet ne fushen e infrastruktures. Ky lloj financimi perfshin edhe krijimin e kooperativeve dhe te punuarit bashke. Per shembull, pjesemarrësit ne kooperim mund te financojne blerjen e nje centrali telefonik te vogel, kabllove dhe aparateve te telefonit, te cilat mund t'i shtohen sistemit telefonik rajonal ose kombetar. Kjo eshte mjaft efektive per te angazhuar pjesemarrjen lokale dhe fondet private per investime ne zonat rurale. Forma me e perhapur e ndihmes se vetvetes eshte investimi nga ndermarrjet private per krijimin e mundesive per t'i shfrytezuar vete ata.

Bashkia e Varna-s ne Bullgari kishte nje metode origjinale te ndihmes se vetvetes. Ajo u kerkon qytetareve qe te paguaje ne menyre vullnetare nje takse shtese qe do te perdoret vetem per punet publike dhe zhvillimin e infrastruktures. Qytetareve iu kerkua te votonin ne nje referendum ne se ata pranonin te paguanin takse shtese. Referendumi dhe rezultatet e tij u publikuan gjeresisht ne massmedia. Qytetaret ishin dakort te paguanin kete takse. Banoret qe kishin probleme te shumta financiare, si te moshuarit dhe te paaflet, u perjashtuan nga pagimi i saj. Ne kete menyre, bashkia duhej te merrej vesh me zyren kombetare te taksave per te zbatuar kete politike. Gjithashtu, asaj i duhej te hente perpjekje per nje

mbikqyrje te efektshme per te siguruar se keto fonde do perdoren per ate qe u premtua.

Bonot dhe bankat e infrastruktures jane nje burim tjetër financimi. Disa qeveri lokale emetojne bono per te rritur kapitalin privat. Nje prej kufizimeve ne vendet ne tranzicion, per financimin me ane te bonove, eshte kerkesa e ulet per instrumenta investimi. Bankat e infrastruktures jane nje lehtesi per dhienien e huave ndaj publikut, te financuara nepermjet emetimit te bonove, fondeve te qeverise dhe mbeshetjes se jashtme. Keto banka mobilizojne fondet e brendshme dhe krijojne nje mjet mjaft terheqes per financim nga ana e donatoreve.

Nje teknike tjetër financimi eshte edhe *shkembimi i burimeve* te tilla si toka ose elementeve te tjere per te nxitur infrastrukturen. Ne shkembim te tokes ose burimeve te tjera qe mund te perfitoje, nje kompani private pranon te zhvilloje infrastrukturen, reth ketij trualli.

Pushteti lokal ne vendet e Europes Qendrore dhe Lindore dhe te ish-Bashkimit Sovjetik po realizon *bashkimin e burimeve* per zhvillimin e infrastruktures. Shume projekte te infrastruktures nuk jane vetem lokale por kane shtrirje rajonale, si per shembull rrugët, aeroportet, sistemet e menaxhimit te ujit, etj. Keshitu, modernizimi i infrastruktures eshte nje nxitje per çdo bashki sepse kjo do te ndihmonte edhe banoret jashte juridiksionit te saj. Ne qofte se nje komunitet nuk i mbulon kostot e sherbimeve, atehere ai nuk i realizon dot keto sherbime. Partnershipi rajonal eshte nje metode e re qe po perdoret per te kaluar kete pengese.

Programet nderkombetare te ndihmes dhe fondet per mjedisin mund te perbejne nje burim i rendesishem per financimin e zhvillimit te infrastruktures. Ketu mund te permenden porti Klaipeda ne Lituani, i cili duke qene i vetmi port pa akull ne pjesen lindore te detit Balltik dhe duke terhequr investoret e huaj, perfitoi nje fond pre 200 milione dollaresh nga Banka Europiane per Rindertim dhe Zhvillim dhe Banka Europiane e Investimeve per te bere zgjerimin e tij.

Terheqja e *investimeve private* eshte nje menyre tjetër per te mbeshetur zhvillimin e infrastruktures. Investimet private zakonisht sigurojne kater perfitime te mundshme: zvogelim te riskut per sektorin publik; efektivitet me i larte ne ndertimin dhe veprimtarine e menaxhimit te sektorit publik; fonde shtese per investime; perfitime pozitive ne fushet perkatese. Me nje perfshirje me te madhe te sektorit privat, ekonomia e rajonit krijon nje imazh me te mire per pjesen tjetër te botes. Gjithashtu, kjo krijon nje ekspozim me te madh per boten e jashtme dhe sherben si nje mjet per te terhequr investimet e huaja. Perveç kesaj, pushteti lokal eshte me shume i pergjegjshem kur sektori privat eshte i perfshire ne zhvillimin e infrastruktures. Kur duan te investojne ne nje komunitet per nje projekt infrastrukture, investitorët private shohin:

- qendrueshmerine politike;
- realizimin e mire te privatizimit dhe politikat e mbulimit te kostove;
- ndarjen e qarte te pergjegjesive midis niveleve te ndryshme te qeverisjes;
- nje kuader cilesor ligjor dhe nenligjor.

5. Disa Perfundime

Ne kete artikull dalin ne pah nje numer çeshtjesh te rendesishme ne lidhje me zhvillimin ekonomik lokal ne vendet e Europes Qendrore dhe Lindore dhe ne ato te ish-Bashkimit Sovjetik.

Se pari, infrastruktura e mire eshte nje nga elementet me te rendesishme te zhvillimit ekonomik lokal. Aktualisht, eshte mjaft i nevojshem riparimi dhe modernizimi i infrastruktures ne kete rajon. Eshte e nevojshme qe pushtet lokal te kene rolin udheheqes ne rindertimin e infrastruktures se tyre fizike dhe ne shperndarjen e sherbimeve te rendesishme qe lidhen me te.

Ne vendet e Europes Qendrore dhe Lindore dhe ne ato te ish-Bashkimit Sovjetik eshte e nevojshme te behen tre ndryshime per te reformuar sherbimet e infrastrukture: zbatim me i qendrueshem i parimeve tregtare, perdorim me i gjere i konkurences, perfshirje me e gjere e perdoruesve. Komunitetet duhet te zgjerojne aktivitetet ku mund te perdoret konkurrenca dhe nxitjet tregtare. Kjo do te krijojë sherbime me te mira dhe do te kete nje mbulim te mire te tyre. Ka nje sere rruges per te krijuar presionin e konkurences. Nje menyre eshte sigurimi i sherbimeve alternative, per shembull, konkurrenca midis transportit automobilistik dhe atij hekurudhor ne zona te ngjashme gjeografike. Per sherbimet, per te cilat ka nje monopol natyral, konkurrenca mund te nxitet me ane te ofertave konkurruese.

Se dyti, infrastruktura eshte e kushtueshme. Pushteti lokal do te kete nevojë te ashtroje aftesite krijuese dhe ato te ndertimit te partneritetit, si dhe te angazhoje burimet financiare per t'i dhene infrastruktures vemendjen e duhur. Perveç kesaj, eshte e nevojshme qe pushteti lokal te identifikojë prioritetet e infrastruktures dhe te kete nje plan disavjeçar per te siguruar zbatimin dhe financimin e ketyre prioriteteve.

Se treti, pushteti lokal mund te perdore token fizike qe zoteron per te nxitur zhvillimin ekonomik. Ne vendet e Europes Qendrore dhe Lindore dhe ne ato te ish-Bashkimit Sovjetik po perdoren nje sere aktivitetesh efektive ku perfshihen: krijimi i bazes se te dhenave per token, sigurimi i tokes per zhvillimin e biznesit dhe pergatitja e truallit.

Se katerti, cilesia e infrastruktures eshte po aq e rendesishme sa edhe sasia e saj. Ne qofte se infrastruktura eshte ne gjendje te perdorshme dhe nuk mund te mirembahet, atehere nuk ka rendesi se sa infrastrukture ka. Perveç kesaj, ruajtja e cilesise se infrastruktures kerkon te merren parasysh edhe çeshtjet e ambjentit gjate marjes se vendimeve per infrastrukturen.

Se fundi, menaxhimi i infrastruktures lokale kerkon zhvillimin e marrëdhënieve te reja midis sektorit privat dhe subjekteve te pushtetit lokal. Me ane te privatizimit, kontraktimit, vendosjes se sanksioneve, reformes regulluese dhe partneritetit, pushteti lokal do te krijojë partneritete dhe metoda te reja pune per te garantuar kryerjen e sherbimeve dhe zhvillimin e infrastruktures. Perveç kesaj, meqë qeveria qendrore ka rolin e vet ne disa fusha te zhvillimit te infrastruktures, sidomos ne transport dhe telekomunikacion, do te jete e Per shkak te çmimeve gjithmone ne mije dhe karakterit rajonal te shumices se çeshtjeve te infrastruktures, partneritetet lokale administrative do te jene nje element i rendesishem per zhvillimin e infrastruktures.

INFORMAL SECTOR IN ALBANIA EMPIRICAL REPORT¹

By Dr. Zef PREÇP

Auron PASHA³

Ledia MUÇO⁴

General Overview

· In other former-socialist countries, such as Poland, Hungary, Czechoslovakia, etc., private entrepreneurship wasn't completely restricted during the period of socialism. In Albania such a phenomenon didn't exist. Some small forms of an informal sector did exist in Albania during the communist regime including: the producing and selling small quantities of agricultural produce in villages near Tirana and other main cities, different services and home-made goods, etc.

· Radical changes of Albanian's economy after the downfall of the communist regime have produced not only a change in the structure of the production of goods, but also the make up of the structure of the producers as well as the prices of such goods. There were also changes in the forms of ownership and the organization of production resources. Since economic decentralization was presented, the allocation of resources started to be defined by the market forces and retail prices were liberalized.

· Since the democratic process started in Albania, a new structure of economy emerged - the informal economy. Up to that time, it had existed in very small forms. This phenomenon began to be evident at the same time that the private sector was re-established. As a result of the anarchy that characterized the beginning of the de-nationalization of the Albanian economy, there was a relentless development of informal sector. This was caused by the lack of vision regarding the role of the state during the transition towards market economy and the lack of experience in implementing economic liberalization and privatization of state property.

· Little attention was paid to the informal sector during the first years of transition. This sector was considered as a way to overcome the crisis and the high social polarization of this period, without thinking about the mid and long run consequences.

· After the collapse of the centralized economic system, many economic sectors failed, thus generating greater unemployment. During the transition, unemployment

in Albania has been higher than the average level of unemployment in other countries in transition (officially reported at 11 per cent). At the beginning of transition, the unemployment rate was 26-30 per cent.

· During the transition, policy makers have often lost control of the economic reforms in Albania, resulting in contrary effects.

· The flourishing of trade, based mainly on the import of goods, came as a result of the standstill in the productive sectors of the country. Foreign trade represented an activity of fast profits and low risk.

· The increase of the level of poverty and disadvantaged social groups, following the changes, along with their failure to secure sufficient income in the formal economy was one of the reasons why they turned to the informal sector to secure their living or income.

· At the beginning of transition, a legal framework was established to provide for the possibilities of structural changes and state property privatization. However, the legal framework itself, wasn't sufficient to respond to the fast political and economic changes that were brought about by the re-emergence of the private sector and capitalism in Albania.

· The uncontrolled migration from rural to urban areas, especially to Tirana, has been one of the main phenomena of the transition. As a result a new labor force has emerged, which, due to its low cultural and professional level, could be employed only in the informal sector without having any possibilities for legal work.

· A poorly functioning governmental structure accompanied reform implementation. Paramount among the negative features of this structure were a lack of clearness in fulfilling functions, huge politicization, lack of competitiveness among experts and specialists in each public administration level, and the feeling of uncertainty about job security. As a result governmental structures became apathetic and irresponsible in implementing their duties.

¹The analysis presented in this report is based on the study and surveys of formal and informal enterprises designed and implemented by the Albanian Center for Economic Research (ACER).

²Executive Director, Albanian Center for Economic Research, Tel./Fax: 042/25021, E-mail: zefi@qske.tirana.al.

³Vice Director, ACER, Tel./Fax: 042/25021, E-mail: apasha@qske.tirana.al.

⁴Resercher, ACER, Tel/Fax:042/25021, E-mail: apasha@qske.tirana.al.

- The Financial system was weak and unable to help with business development. The Albanian economy generally remains a cash economy. Based on several studies, 60 per cent of money circulates out of the bank system. After the failure of the pyramid schemes, Albanian banks were faced with a lack of public confidence caused by the collapse of the schemes as well as an undeveloped payment system.

- The informal sector in Albania was created and works separately from formal finances. Even in cases where the initial capital of informal enterprises comes from legal sources, it was usually channeled in informal ways without paying any duties. At the same time, very important financial resources from loans and returns/assets from privatization are used in the informal sector.

- During 1994-1996 (at which time the volume of credit to finance the economy was at its highest level of the transition) the credit system in Albania had some negative features including: unprofessional selection of clients (mainly based on political affinity), and the indifference to the collateral system. This resulted in many non-performing loans. At the end of 1997, 43 per cent of the total loans were non-performing ones. As a result, since the failure of the credit system, loans are inaccessible as a resource for investment.

- The informal sector has experienced qualitative changes since its beginning. Informal resources of investment, especially remittances (another financial feature of Albania), have helped in the consolidation of both informal and formal entrepreneurship. Formal entrepreneurship has increased resources for their development and extent through non-declaration of a part of incomes.

- The informal economy is present in these economic branches: retail activities (kiosks, street vendors, etc.), transport (taxies, minibuses, buses, trucks), construction, production (small manufactures at homes, etc.)

- Finally, there were a number of factors that have had influence on the establishment and development of the informal economy in Albania. Among these factors we can mention:

1. Economic factors

- Restructuring processes (i.e. transition process itself). In most of the cases, the restructuring processes are developed spontaneously and often beyond the control of policy makers or groups that have supervised transition policies.

- Spontaneous privatization. The interests of social groups that don't sufficiently benefit from privatization, were not taken into consideration.

- Financial crises that have almost totally disordered the operation of Albanian economy. (i.e. the crisis of 1997.)

- Unstable and confusing tax policy. Most of them are designed to achieve rapid impact towards increasing budget revenues without thinking about long term impacts.

2. Social factors

Social factors sometimes are not taken into consideration in the transition policy design. Such factors include:

- Low living standard of the population that that naturally encouraged them toward hidden activities;

- High level of unemployment, always above the average level of other countries in transition;

- Distinctly different levels of development among different regions of country;

- Apathy and lack of individual responsibility toward the future potential of society, from most of its members.

3. Juridical factors

Some of them include:

- Uncompleted legislation and its weak coordination;

- Inability of governmental structures to implement previous legislation;

- The lack of knowledge among the proper level of officials about different groups of the population, and thus their correspondingly weak presentation of legislation and Albanian institutions;

- Low level of judicial education and a culture within the population that favors the development of informal economy;

- Negative inheritance from socialist regime in matters related to the role of law, division of power, functioning of institutions, and relations between the elected and the governed.

Analysis and Results of Surveys

- The informal sector in Albania is extensive. This sector has been expanded since the beginning of political and economic transformation.

- The existence of the informal sector is a result of radical changes in the economy that brought about big changes in the labor force and the population's income, vacuums in the legal structure, lack of implementation of the laws by governmental structures, and a confused tax policy with high costs.

- Based on results of the survey the informal sector controls about 32 per cent of markets in average. This sector is more evident in retail, transport and construction.

- Fiscal evasion seems to very extensive. The level of

Informal Sector in Albania...Designed by A.C.E.R.

tax payment in Albanian firms is very low. Only 75 per cent of firms declare that fiscal evasion of firms is frequent and very frequent. This evasion emerges in the non-declaration of profits or revenues as well as in the non-payment of social insurance fees declaring a lower wage in the contract than the real one.

- 73 per cent of firms have declared they hide something from their profit. ON average it goes to 20 per cent of it.
- 94 per cent of firms have declared that fiscal evasion is a result of the current tax policy. This policy, with its high cost, obliges them to hide something from their activities.
- The corruption remains an important problem for the development of private firms. Bribes are included in the product or service costs offered by them. More than half of firms have declared this is a considerable cost estimated up to 5 per cent of the monthly turnover.
- According to respondents' opinion, the practice of declaring another wage in the contract from the real one is frequent and very frequent in the private enterprises.
- There still exists a weak financial infrastructure that influences negatively in the development of private business. Only 3 per cent of the respondents have declared they have taken loans for the establishment of their businesses.
- The informality in the area of financial sources is also very high. Remittances represent an important part of the initial capital. (30 per cent of firms have secured the initial capital using remittances). The remittances are thoroughly uncontrolled and not properly channeled in the financial system. On the other hand 16 per cent of firms have begun their business from private sources.
- The policy regarding contracts between employers and employees is not yet well defined. The informal labor market has, to a large extent becoming a competitor of the formal labor market. (57 per cent of firms haven't labor contracts with their employees). Virtually no firms had difficulty finding people to work without contracts.
- Based on the firms opinions, hidden unemployment must be prevented by the government (94 per cent). If we take into consideration that most of them have declared that they have employed individuals without contract, thus those not engaged in hidden unemployment are at a distinct financial disadvantage.
- There is a significant correlation between formal and informal sector in Albanian economy. 47 per cent of registered firms have declared that they provided some

goods and services from informal sector. 64 per cent of manufacturing and 56 per cent of constructing firms provide goods and services from informal sector. The main reason to do that is the lower prices in this sector.

- Informal enterprises have operated for relatively a long period of time (51 per cent for 2 - 5 years, 13 per cent for more than 5 years). It shows that these enterprises have found no difficulty in continuing to exist. To the contrary, operating in this sector still remains favorable for them, although the accumulated capital during these years is enough to shift these firms to the formal sector. (legalize their activity)
- The consolidation of the informal sector becomes one of the main difficulties for the continuance of regular sector firms. The reason is their unfair competition. At the same time, the prices offered by the informal sector have created artificial mechanisms for the establishment of these prices based on demand and supply. These prices are tax free and other also free of other obligations so they are not on the same level as prices defined by regular market.
- Most of informal enterprises have begun their business with capital provided from family savings (56 per cent) that makes us believe that it has been a modest amount. Their capital is ten times lower than the enterprises that have started their activity with the capital provided by remittances.
- Informal sector has established competitive mechanisms within its structures. The extension of this sector becomes a difficulty for informal enterprises.
- The increase of the informal sector also results from the fact that most informal entrepreneurs (59 per cent) have declared that their incomes have been considerably increased compared to 2 years before.
- The informal sector a found labor force in persons who have no other opportunity to generate incomes. Thus the employment in this sector has been a lifeboat for them. 88 per cent of the employed people in this sector have declared that the main reason for employment has been the otherwise impossibility to generate incomes.
- Job relationships on personal and family relations are a characteristic of the informal sector. 80 per cent of employees in the informal sector have declared that they have been provided their job due to these personal relations.
- The government and its structures play the key role in restricting and minimizing the size of the informal sector. They do this first, by establishing the conditions and possibilities for the formal sector to have greater advantages thus providing the incentive for informal entrepreneurs to legalize their activity.

ACTION PLAN FOR SME'S¹**Background**

Since the beginning of economic transformation in Albania, there hasn't been any sustainable and long run strategy for the development of economic priorities. Even though the necessity for reform it has always been emphasized, it hasn't been very clear to the governmental structures which are policy priorities.

The destabilization of Albanian business environment has restricted the development of SME sector. The failures in macroeconomic policy have influenced in the enterprises' activity, but especially in the SME sector which are weak and unable to absorb capital and information.

The aim to design an Action Plan for SME is to define the development of SME according to the stabilization and improvement of economic development in general. It is important to make clear the macroeconomic situation and the most important conditions for the development of SME sector emphasizing the special actions that have to be undertaken in this way. The main areas included in the Action Plan are:

1. THE IMPROVEMENT OF ECONOMIC ENVIRONMENT, INSTITUTIONAL INFRASTRUCTURE AND THE LEGAL FRAMEWORK TO SUPPORT SME

2. THE MONITORING OF CHANGES IN POLICIES AND LEGAL ENVIRONMENT FOR SME IN ALBANIA.

1. The improvement of economic environment, institutional infrastructure and the legal framework to support SME's

a. An important element for SME is the information on clients, potential trade and channels of delivering.

§ The government, Foreign donors and business associations should be involved in encouraging the free exchange of information and the establishment

of a wide agencies network that provide consultancy and information for SME, as well as to a pre - campaign for the development of public services which will give more information and will improve the important data-base for SME's. This can be realized also using some incentive methods for the development of SME, giving free access in trade standards information to them, etc.

§ The establishment of a European information system for business information exchanging purposes.

§ The renovation of database for monitoring the development of SME through the conduct of several statistical surveys all over the country according to EU standards and within the structure of EUROSTAT, as well as the publication of such data on periodical bases.

§ The supervision of SME activity and establishment of a cooperation between governmental and non-governmental agencies/institutions which would design an annual report for SME in cooperation with Chambers of Commerce and Industry, Business Development Agencies and other business organizations.

§ The consolidation of Information and other SME sources in an "Address" in order to avoid in this way their spread to many (state) agencies that are neither able nor well known by businesses. Usually the proliferation of state agencies activities has reduced the specialization of these agencies.

§ The establishment of a consolidated and centralized Trade Register. It is necessary to undertake a computerization process for the system both in Center and in bases establishing terminals there. This system must operate on the bases of simple administrative procedures eliminating the unnecessary complications.

§ The establishment of SME organizations/Associations that would provide the same services that governmental agencies provide (in terms of information). The criteria for legitimization and independence of these organizations must be im-

¹This Action Plan is based on the study and surveys that ACER has carried out. It has been designed based on the free market principles to which ACER is dedicated.

DRAFT ACTION PLAN FOR SME's

proved by laws and regulations.

§ The design of urban development plans in cooperation with local SME's and the establishment of possibilities to provide the required licenses in time minimizing the bureaucracies in providing the necessary documentation;

§ The organization of public databases for types of the activity, enterprises that will be privatized, vacant business possibilities in the region, development of SME in local level, etc;

§ The establishment of organizations that will bring together local administration and SMEs in order to encourage and define the development of SME in local level, promotion of entrepreneurs potential for joint-ventures, foreign investments, promotion of important joint initiatives for local level, etc; specialization of these organizations/associations according to the type of activity to improve technical and managerial skills as well as to reduce the SME's future development cost in domestic and foreign markets; identification of barriers for organizing and developing activities in order to improve the business progress (visits abroad, using application of technical assistance in professional operations, international and bilateral funds for development and incentive of joint venture), etc.

d. Undertaking education and training programs for SME staff.

§ Reviewing measures that the government should undertake and foreign donors may help, to encourage the SME development in order to fix the sources and methods that should be followed to support the consultant services and professional training for managers and employees in SME.

§ Undertaking a general education and training program in national level including the entrepreneur education as well as training for different groups (employee, just graduated individuals, local government officials, bankers, etc).

§ The courses and seminars should be organized in cooperation with international organizations/donors as well as through bilateral collaboration with neighbor countries in order to exchange the know-how and technology, protection of business environment, relation of enterprises activities and organization of entrepreneurs.

§ Definition of programs by the Business Development Agencies and other agencies within the country and abroad that offer technical assistance for

training the entrepreneurs and managers, as well as the implementation of all these programs in the defined levels.

§ The implementation of a more active policy of local government to support the local SME with regional information on business possibilities, channels of information etc.

SPECIAL PACKAGE

The Improvement of Institutional Infrastructure and Legal Framework in Supporting SME Development

Background

Albania is slowly leaving the situation of legal vacuum towards the improvement of legal and institutional structure of SME. However, sometimes laws and regulations are designed only to improve current framework without taking into consideration the real conditions and without consulting SME and their respective organizations. There is still a need for improvement in legislation that directly influences SME.

Although a lot of efforts have been made, institutional infrastructure for supporting and developing SME sector in Albania is still very weak. Only some public institutions authorized in economic functions follow a special policy for SME. Many efforts have been concluded in establishing associations and formal agencies that have neither the possibility, nor ability to create a supportive environment for SME. For this it is necessary:

Recommendations

a. The improvement of legal framework and adoption of new laws

§ In this frame it's important to make a clear-cut definition of SME according to the EU standards, taking into consideration in the same time the specifics of business in Albania. It is also necessary a new classification of businesses based on sound criteria. It will facilitate the identification of problems that face SME's as well as procedures of certain programs of inspection and taxes.

§ The reviewing of procedures of establishing a business in order to simplify and centralize them for domestic activities and special licenses (such as export/import licenses, etc.). Setting up a codified system of identification which will pass all the required procedures by law so that these procedures would not be repeated anymore.

§ It is important to mention that the effects of Anti-Monopoly Law in Albania are not evident. There must be a clear definition for the institution that enforce such a law so that this institution can undertake concrete measures toward agents that uses unfair competition practices.

§ Issuing of regulations in accordance with the core of law. So, contradictions within legal framework will be avoided as well as extra taxes and fiscal burden within a fiscal year, which represents disadvantages for SME.

a. The development and implementation of an accelerated privatization strategy in a wide range using the privatization techniques.

b. The design of a national strategy for mobilizing the domestic investments and absorbing the foreign capital, including some measures for improving the general business environment all over the country.

The issue of providing investment and credits for SME is one of the current problems. After the failure during 1994-1996, the Albanian credit system seems to be unable to face the requirements and necessities of SME for capital. This sector can't create the long run financial basis only from the savings of entrepreneurs. The investments and credits are necessary elements for the further development and strengthen of SME.

§ The establishment of special state funds in order to encourage the SME activity as well as to create facilities for them in providing credits from banks, investment funds, etc. The establishment of a fund or agency as intermediaries between banks and business. This fund/agency which would be legally supported by the government, would be specialized in the credit area and would share the credit risk with banks.

§ The increase of funds from domestic and foreign sources to organize an efficient information infrastructure for providing consultant services and technical assistance for the development of SME, credit options etc.

§ The provision of tax and custom benefits for investments as well as technological and managerial know-how, especially for joint ventures with foreign partners.

§ The establishment and encouragement of leasing companies in order to use the equipment and technology under favorable conditions.

§ The engagement of credit analysts in banks to do business with SME and to accept business plans as instruments for identification and evaluation of business ideas and projects.

§ Developing the agencies for settling labor standards for SME, based on the quality of controls in manufacturing and services as well as applying new ISO standards.

a. Taking measures for restraining the activity and influence of hidden economy and the establishment of a competitive environment without trade deregulation consequences.

b. The establishment of a development strategy for SME separately from the one for big businesses for special parts of this strategy.

c. The continuation and strengthen of fight against corruption.

The corruption remains one of the main business barriers. The institutional schemes designed by the Government based on the ACER survey in cooperation with World Bank must be distributed to all governmental chains rather than remaining a privilege of Central Institutions. There must be established the premises for adopting these schemes in the local level. The fight against corruption is long and complicated but it is necessary to start achieving some results.

d. The adoption of a fiscal policy that aims to enhance the development and expansion of formal SME sector.

§ In this direction programs must be designed for enhancing the activity of SME, realizing in this way the progressive decrease of tax and tariffs for those that will undertake investments and will hire a considerable number of employees. (programs of temporary employee tax holiday)

§ Giving to local authorities a greater part of fiscal revenues that they should use in promoting and supporting the local SME.

§ High level of taxes causes the high level of evasion. So, because of these taxes (an important one is social insurance contribution, which is 45.9% of the wage) small firms tend to pass in informal activity. It is suggested a gradual decrease and split of social insurance contribution with employees.

§ The design of policies that create facilities for

SME in using telecommunication, electricity, etc. (defining special fees for them) during the first year of their activity and general procedures in the second year of their activity.

§ In addition, tax policy must be designed in the way to ensure not only the achievement of short-term fiscal objectives but also to have positive impact in long term.

h. Strengthening and developing private manufacturing in Albania

It is necessary that relevant structures and institutions must concentrate their efforts to strengthen and develop this sector. Such a sector promotes economic growth and provides technology base. The crisis of 1997 in Albania had influenced the firms of manufacturing sector more than other sectors and it is restoring very slowly. On the other hand, such firms have fixed costs of their activity, while firms of other sectors can reduce their activity costs because they have variable costs. So for this reason it is necessary:

§ To support manufacturing sector with credit and differentiated interest rates as well as favorable customs duties;

§ To design strategies by the relevant ministries (agriculture and industry) in order to promote and guarantee domestic production;

§ To strengthen and start the real function of the Anti-Monopoly Agency/Office to provide fair competition and to avoid monopoly in different sector by domestic and foreign firms.

1. Monitoring the Changes in Policies and Legal Environment for SME in Albania

It is necessary to establish a monitoring system, which will aim to:

- Monitor the direct impacts that the decisions, laws or possible changes will have in the economic policies toward the SME sector;

- Provide support for policy and decision-makers, based on analysis and data that not only will inform them on the development of SME but also will encourage changes.

Recommendations

a. The design of a monitoring system for this purpose

The monitoring system will aim the preparation of a report twice a year (six months). This report will serve as the bases of discussion on the development of policies toward SMEs sector. The findings of this report can be discussed in different workshops and forums with the participation of MP, governmental officials and different experts.

• The development of the two levels of monitoring system, in macro level and specified lower levels.

In the macro level, the system will monitor the macro-economic development as well as the development of the country based on some comprehensive economic indicators. Such a group of indicators can be the Index of Economic Freedom. These indicators are:

1. Trade Policy;
2. Taxation Policy;
3. Government Consumption of Economic Output;
4. Monetary Policy;
5. Capital Flows and Foreign Investment;
6. Banking Policy;
7. Wage and Price Control;
8. Property Rights;
9. Regulation Policy;
10. Black Market.

It should be also included the Index of Corruption. This index will be elaborated with known instruments for the evaluation of corruption phenomenon, developed by World Bank, Transparency International, etc.

The lower levels of monitoring would be defined according to the defined specifics and features.

The monitoring methods and data resources should be precise and reliable. Greater part of these data can be provided through INSTAT. An important role can be played by ACER research database, which include issues such as privatization, economic reforms, informal economy, etc.

For the development of such a monitoring system a group of experts, governmental officials, NGOs, Banks, Business Community etc., would be established. They would design the necessary instruments for the functioning of the system, including the surveys, data analysis and recommendations.

Policy Recommendations for Restraining the Informal Sector*

THE FACTORS THAT IMPACT IN INFORMAL ECONOMY SIZE	RECOMMENDATIONS	PRIORITY LEVEL		
		SH.R.	M.R.	L.R.
1. Political Factors	1. Recommendations			
Political Instability, characteristic of Albanian transition, brings anarchy in the country, having a negative impact in economy.	1. Establishing a long-term political stability in the country.	+	+	+
	2. Building of a society based on the rule of law and in respecting Institutions.	+	+	+
2. Economic Factors	2. Recommendations	SH.R.	M.R.	L.R.
1. Financial Crisis that disorient the functioning of the country economy. (1997 crisis case)	1. Good Administration of the state finance, through a studied monetary policy.		+	
	2. Increase of the efficiency of Supervision	+	+	
	3. Improvement of the payment-system	+		
	4. Implementation of the rules for loans intended the decrease of the bad loans.	+		
2. An unclear privatization strategy that was not adopt to the interest of the social stratas.	1. The rigorous implementation of the new privatization strategy approved.	+	+	
	2. Higher transparency in the privatization process through tenders and auctions	+	+	
	3. Declaring the strategy for the involvement of vouchers and their future in the privatization process	+		
3. Confuse tax policy that has been designed mostly to have immediate effects without thinking for medium and long term impacts	1. Reviewing and improvement of the tax policy encouraging the development of the SME's	+		
	2. The approval of Anti-Dumping law that will protect the formal sector from unfair competition	+		
	3. Implementation of a favorite policy for formal businesses intended the legalization of the informal ones.	+	+	
	4. Strengthening of control from the respective structures (tax Police) towards the unregistered enterprises	+		

4. High cost social security policy	1. Reviewing of the social security policy that is with a high cost for the entrepreneurs trying to find the ways of reducing the actual tax (almost 45.9 % of the real wage)	+		
	2. In deciding the size of social security payments it should be taken in account even the opinions of Trade Unions.	+		
	3. Reviewing the policy of the social insurance contribute of the Individuals that are already in pension but they do have an entrepreneurial activity.	+		+
	4. Encouraging the parallel functioning of the private pension system (Better-paid workers should be encouraged to join these private schemes. This would reduce the pressure on the state to increase the contributions in order to secure the social profits)	+		
5. The weak role of Banks in reducing the Cash Economy	1. The creation of an appropriate and favor environment for the businesses in order to reduce the cash transactions of the firms. The policies in this direction should be designed very carefully and in a transparent manner giving the firms the possibility to understand the advantage on the transactions through banks.	+		
3. Administrative Factors	Recommendations	SHR	MLR	LR
	1. Reduction of enterprises registering, eliminating the involvement of unneeded institutions in this process	+	+	
	2. Facilitation of the procedures for export/import licenses	+		
	3. Control and sanctions for the employers of the public administration and tax department in bribe cases	+		
	4. Increase of the local government role towards the control and support for the local enterprises. More competencies for local government would make possible a more active role of this level in minimizing the informal sector.	+		

3. Social Factors		3. Recommendations		SH.R.	MLR.	L.R.
1. High unemployment level that has been always above the average of the other transition countries.		1. Implementation of a more active state policy towards creation of the new jobs creation		+	+	
		2. Effective training and education programs for unemployed in order to secure their incorporation in the active life. Experience from other countries shows that to spend in training and education is worthier than spending for social benefits.		+	+	
		3. Involvement of the private sector in creating the possibilities, designing and implementing the training programs for unemployed and entrepreneurs. Reviewing of the legal framework towards the tax advantages for the enterprises involved in training/retraining programs		+		
		4. Evaluations of the real level of unemployment trying to include even those people that are not registered.		+		
		5. Design of new policies that stimulate the development of new enterprises and investment in manufacture, construction and other field creating new jobs.		+	+	
2. High Level of poverty where a considerable part of the population lives under the minimum standards.		1. Definition and implementation of instruments combating the poverty.		+	+	+
		2. Reviewing the social policies in coordination with the policies for the reduction of unemployment.		+	+	+
		1. Actions to sensitize and convince the illegal employees for the need of work contracts.		+		
3. Low level of public sensibility for the consequences of the informal sector existence		2. Policies for public sensitizing about the importance of paying social insurance		+	+	
		4. Recommendations		SH.R.	MLR.	L.R.
4. Juridical Factors						
		1. Reviewing legal framework in order to improve it.		+	+	
1. The gaps of legal framework and its bad coordination		2. Identification of problems in the legal framework for privatization process, tax field, for the informal activities control, corruption etc.		+		

2. Inefficiency of the state structure to implement the existing legislation.	3. Reviewing acts and regulations that sometimes become out of mining of law itself. Issuing new regulation to support the law for unregistered employment.	+	+	+
	1. Control on implementing laws and regulation and sanctions against abuses	+	+	+
	2. Reviewing the competencies for institution in order not to create unneeded bureaucracy and duties overlapping	+	+	+
	1. Approval of the collateral law helping in implementing special practices for the transactions through banks.	+		
3. Weak reflection of the different groups or social levels in legislation	2. Programs should be introduced for progressively reducing the rates of taxes (especially V.A.T) and contributions whenever SMEs make investment and employ new workers		+	+
	1. Public education with the laws and regulation that impend the development of informal economy.	+	+	+
4. Low level of juridical culture which favors the development of informal economy	2. Public information through media on basic principles of their rights.	+	+	+
	3. Making clear to the people their rights and their duties in the employer-employee relationship, emphasizing the need of regular contracts and the payments of social insurance.	+	+	+

SHR=Short-run
MR=Medium-run
LR=Long-run

VISION, COURAGE AND PERSISTENCE TOWARDS A PROSPEROUS DEMOCRATIC SOCIETY

*Prof. Tomasz Mroczkowski*¹

Ladies and Gentlemen,

First of all I would like to congratulate ACER and its team and in particular Dr. Preci, for putting this conference together and for the excellent work they have done in collecting data for the report. I am very honored to be invited to participate. Since 1993 I have been coming to Albania very regularly and I have been observing the various twists and turns of the process of transformation and reform here. And each time I have found Zef and his team to be a very inspiring example of the determination of the Albanian people, the best of the Albanian people committed to continue the path of reform in spite of very difficult conditions.

I would like to make some comments about the two major themes of this conference: restraining of informal economy and economic growth. In particular I would like to speak a little about the relationship between these two issues. As has been said some form of informal sector activity has existed and exists in most societies whether they are more or less developed. However, it varies in scope, in nature and in impact it has on economic growth. On the one hand we can think of a country like Italy which has a large informal sector which co-exists with a strong and a growing formal economy. In countries like USA you have a relatively small informal sector and also you have strong economic growth at least now. In a third case, for example in Ukraine, you have a different combination you have a large and growing informal sector and negative economic growth. So the relationship is complex.

Let's take the case of Albania. I think it is a special case. For historical reasons in the past the communist regime in Albania was more effective in stamping out private initiative than some of other communist regimes in Eastern Europe. Thus after the collapse of communism Albania became open and free to economic activity but at a low level of economic and institutional development. The in-

formal sector explosion, as ACER report notes, became a survival mechanism for many people under these circumstances. Some similar processes were occurring in other transition economies but the Albanian case is more extreme.

Today in 1999, we are practically a decade after the collapse of communism. Our understanding of the success factors of the transition process is now deeper than years ago. We now have a group of countries that have been successful in the transformation and we have some where the process has stalled.

Some of the lessons of this past decade would include things such as: Continuous postponement of reforms does not make reform any easier, but reforms can not be done all at once: macroeconomic stabilization and economic restructuring alone do not work without institutional building and the rule of law, an aspect of transformation that in my opinion has been neglected. It has also been neglected in the process the external western support of reforms, especially in countries like Russia. Another lesson, as the experience of Czech Republic and of Russia shows, is that privatization is not an automatic formula for sustainable growth. The way it is implemented and the accompanying policies are very important to success and in fact the relatively successful privatizations in Poland and Hungary have not followed any single path. They have implemented simultaneously a variety of different approaches to privatization.

Creating a favorable business environment is absolutely critical to growth and stability. The experience of the transition has reinforced some lessons confirmed by economic theory. In addition to stable economic policies such as low interest rate, low inflation, low budget deficit and reasonable taxes and basic economic freedoms, what is vital to economic growth are strong institutions and the rule of law - all supported by social consciousness.

¹Lecturer, American University, Washington D.C.

What are some of the lessons for Albania from its own experience and from the experiences of others. Thinking about this I would like to mention some policy temptations related to informal economy and economic growth, temptations that a government might have.

Temptation number one is to view the informal economy as convenient for the government and to decide in fact to tolerate it; after all it provides employment and life support for large groups of the population at a time when government resources are limited. The danger of such a policy is the escalation of the informal sector and in fact a resignation on the part of the government from the task of building a civil society. Typical policies for this attitude are unchanged high social security taxes and employment tax level without any plan to rationalize the level of these taxes.

Temptation number two is to fight the informal economy by bureaucratic repression alone while maintaining taxation intact and without any positive incentive to improve tax compliance. Such a policy would in fact also not lead to long term results.

Temptation number three might be spontaneous or ideological privatization as a solution to economic difficulty. But as I mentioned before the case of Russia and Czech Republic show that some forms of privatization may not necessarily bring broad benefits and may in fact create major social problems. Under conditions of capital scarcity and budget deficits, privatization or the sale of public assets to foreign investors, is actually a very attractive option for government. The question is how should this be done. Let me give you a little example from the energy sector. What many people don't know that in United States, a leading private sector economy in the world, many energy companies are publicly owned by municipalities. They compete with private companies and often offer services at cheaper prices than the purely private sector counterparts. In Poland, many municipalities sold their heat providing plants to private foreign companies creating private monopolies, which charge even higher prices than before. I'm not speaking here against

privatization in principle but just pointing out some of the pitfalls.

What then should be the best policy toward the informal sector? The first of the lessons should be that there is no quick fix to this problem. Only a complex and long term plan may work. A plan based on strategy and division of tasks. I believe the ACER document has some of the elements of the strategy that encompasses economic, administrative, social and legal aspects. One of the interesting results of surveys about informal economy in countries like Albania and Poland (I participated in a very similar survey study in Poland) is that, as it turns out, the majority of economic participants and that includes both entrepreneurs and employees express a preference for the legalization of this sector. You might say that most people want a normal and legal working environment. There appears to be a popular base for building a healthy business environment and you do need to build support for the difficult reform that are needed to correct the situation. I would say that ACER recommendations are a set of key objectives whose implementation would create much more favorable business environment.

For Albania thus, restraining the informal economy is clearly part of an ongoing agenda of continuing reforms. But such a plan, as it is said, is not easy. It requires courage and vision but it can be done. Even the most difficult reforms as the experience of some other countries in transition show can be done. They do create a period of difficulty. For example, in Poland now there is a major reform of the pension system and it brings some difficulties with it but in the end it is going to be done and I think it will work.

Democratic capitalism is a more difficult system than socialism and as Mr. Anton Marcincin pointed out so well it requires responsibility and discipline not just ideological enthusiasm. In the end, I believe the goal of a stable and prosperous democratic society is worth pursuing, in spite of all the difficulties. Therefore, I would like to conclude by wishing the Albanian people and its government the necessary vision and courage and persistence in pursuing these difficult goals.

Thank you!

REPORT OF NATIONAL CONFERENCE: "ISSUES OF ECONOMIC GROWTH IN ALBANIA"

During March 12-13, 1999, the Albanian Center for Economic Research (ACER) held in Congress Palace in Tirana the National Conference: "*Issues of Economic Growth in Albania*". This activity was organized in the frame of ACER projects: "*Informal Economy: Hidden Employment and Fiscal Evasion*" and "*Balkan Network: Hidden Barriers to Economic Growth*", supported by Center for International Private Enterprise (CIPE) and Chesapeake Association/USAID. In this conference was made an analysis of challenges and opportunities for developing business in Albania, of economic policies applied on businesses and informal sector as well as were suggested several recommendations on the policies that must be followed to provide a steady economic growth.

There have been participated over 80 persons, representatives of Albanian Government (both central and local one), representatives of domestic and foreign banks; NGO-s, business community, academic circle, donors community, foreign and domestic experts in economic, finance and banking field, journalists and analysts, etc.

The Conference was held within two days, in a kind of debate, distinguished by four sessions which were developed parallel two by two during the first day, and in a plenary session in the second day. There were four main fields of discussion in these debates: "*Business Environment and Strategies for SME*", "*Informal Sector Issues*"; "*Corruption and Business Development*" "*A Stable Economic Growth and Respective Strategies*", while the results of each session were presented in a plenary session next day.

Session A1: Business Environment and Strategies for SME.

The discussions of this session were focused on

the identification of SME role in Country development and economic growth; of barriers and challenges business face and opportunities it has to be developed, as well as were suggested some recommendations on the possibilities to support business in order to be developed further and to enhance the establishment and development of new enterprises as well.

After the presentation of ACER study results on SME problems and difficulties, it was made a presentation of papers on the issues related directly or indirectly to business environment. Among the main barriers of businesses have been identified, *Informative Barriers, Barriers of Legal Framework, of Consumer Behavior, Financial Barriers, Barriers of Quality of Inputs, of Infrastructure, etc.* At the same time there were suggested several ideas and recommendations about the way of facilitating these barriers.

The relation between legal framework and business was another interest topic of discussion in this session. This not only for the current context but also for the perspective, offering some visions and alternatives about the ways that must be pursued in the future. There have been also identified the ways of breaking the laws or not implementing them that must be studied to make proper improvements on them. It can be mentioned: *the hide of financial result from tax officials; the abuse toward consumers; custom dues evasion; smuggling and corruption; social insurance dues evasion; etc.* It was considered extremely important a fair tax policy, as a main factor for reducing fiscal evasion, the simplifying and modernization of tax legislation and rigorous implementation, etc.

The case of implementation or no, of tax facilities

on SME is open to be discussed till now. It was developed a long debate between two main parties in this session. The first party required making tax facilities (represented mainly by business community). So, they brought up a lot of cases where SME's have been treated with facilitated conditions both in developed and developing countries, while the second party, (represented mainly by Ministry of Finance) tried to bring arguments on restricting tax facilitates and exceptions in order to reduce fiscal evasion and corruption phenomenon as well as to set equality of all subjects before the law.

The majority opinion was to find a compromise way, to implement tax facilities till the moment when the cost of implementation is lower then the cost of maintaining informal sector toward formal one. However, all participants were of a unique opinion that: *There are no taxes without business; there is no state (government) without taxes and there is no secured business without state (government).*

Regarding the taxation, it was a proposal to evaluate tax on revenues not based on the personal incomes but on personal expenditures, in order to implement the taxation not only on the budget administrate, but also on a part of informal economy, i.e. for that part of population that operate in private formal or informal sector.

The ability to absorb investments in different districts of Albania depends even on the ability of municipality to make easier this process. This was one of ideas treated in this session, emphasizing relationship between private sector, entrepreneurs and local government (mainly municipality), a relation that must be used to improve and find opportunities for their cooperation toward a regional economic development. The speakers emphasized once more the active role of municipalities to absorb investments according to regional source priorities without getting through abuses and discrepancies of competencies they got, especially after the fiscal decentralization campaign and strengthen of proper local government institutions.

Other speakers emphasized that business community and other organizations that represent it directly should have a more active role in economic growth, contributing so in functioning of country development mechanism.

At the end of the session there were suggested some recommendations on legislation field, in order to become improved more the institutional framework and business environment as well.

Session: A2 "Informal Sector Issues"

In this session has been discussed about the problems that are faced because of informal sector acceptance and exceeding, about the alternatives of its legalization, reduction of fiscal evasion and hidden employment, etc. So, since the beginning of this session, the participants pointed out the fact that up to now the informal economic issue hasn't been treated so much. According to their opinion, it is because this sector has been considered as a way of smoothing the obvious polarization of Albanian society and because of poverty that economic transition brought for a part of society.

The preliminary report of informal economy in Albania, its causes, dimensions, and extend, designed by Albanian Center for Economic Research presented as an emergency necessity, the focus on this sector because its extension during transition years constitutes a big barrier for the formal economic sector, making unfair competition with it. The informal activity also means less revenues in government budget which itself means less opportunity for government to produce public goods that are so necessary for the Albanian society – public order and law, infrastructure, health, etc.

The speakers discussed in theoretical and practical aspect about different informal economic issues such as: cases of arising and developing informal economy, some measures to prevent or restrict its further extension; the role of this sector in other economies in transition; some features of developed countries; etc.

In this session has been discussed even for the distinguishing between informal economy and criminal one. The informal economy, as it was defined in this session, is a group of economic units, whose products or services are legal, but they do not obey to society institutions' rules such as: licensing, taxation, etc. The main effect of informal economy presence is fiscal evasion and not being include of employees to social insurance scheme. It was noticed the fact that prices of products or services settled by informal sector are lower then those of formal sector, but these prices are creating artificial reports of settling them upon the demand and supply mechanism. Such reports operate out of regulated market, inducing in this way the fact that these prices don't reflect the real market.

Among the most sectors where the presence of informal economy is strong, can be mentioned: retail, transport, construction, and manufacturing. Some parts or displays of informal economy are located within the formal sector which consists of employment without contract or declaring another wage (minimum) in contract, differently from the real wage. The enterprises in informal sector also hide a part (not a small one) of their activity, avoiding in this way tax payment. The fact that employees aren't included in social insurance scheme has two negative consequences because *it establishes a great unsecured contingent especially from the generation of post 1993 employees, compounding a social risk for the future, and it reduces extremely the contribution of current generation economically active that influence negatively in the social insurance budget and as a result in the increasing of current pensioners' incomes level.*

Among the main causes of informal economy development have been mentioned:

- The weak legal and institutional framework with a lot of defects in general and of banking system and privatization process especially;

- The processes of restructuring in Albanian economy themselves, have some times became out of charge of their inventors;

- The market flourishing based mainly upon import goods, which was a result of a total blockage of domestic manufacturing, was a good field of getting swift profits with a minimum risk;

- A high unemployment level that forces people toward hidden activities;

- The apathetic attitude and the lack of individual responsibilities for the future destinies (fates) of society, from the majority of their members;

- The internal migration of great dimensions and in an uncontrolled way of population from rural zones toward urban ones brought a huge force of labor, that because of the low cultural and professional level had the possibility to be involved only in the informal sector, while the possibilities for a regular employment were absolutely absent;

- The lack of an efficient banking system to finance or credit businesses favored the arising of informal financing market;

- The tax policy, that during transition period has been designed to have immediate effects in increasing budget revenues;

- Reselling of privatized properties to pyramid firms;

Several speakers were focused on two alternatives that can be implemented toward narrowing the informal sector: the eliminating of this sector through hard sanctions, or creating the conditions to make formal the informal economy. The participants in this session were of the same opinion that it would be more useful the second alternative, to make formal this sector, because formal sector needs the potential of informal enterprises. For this purpose, was emphasized the role that government should have in restriction of informal economy through economic instruments and methods and through administrative ones.

In this session was pointed out also the fact that although the measures undertaken by Government in order to cancel pyramid firms, for some reasons it exists again the risk of their revival:

First, the existence of population free capital, that

would invest them with profitable conditions;

Second, the banking system continues to be under the restructuring process and unable to absorb the hole flow of people accumulations and to response to investors needs by loans;

Third, the lack of other investing alternatives as stock market, capital market, etc.

At the end, were suggested several policy recommendations to prevent the informal economy development.

Session BI: "Corruption and Business Development"

In this session has been discussed about the achievements of the fight against corruption, the role of several players in this fight, institutional weakness for a successful anti-corruption fight, the need to coordinate governmental institutions activities, business community and civil society to combat really this phenomenon, etc. From the most of participants the corruption was considered in theoretical conception as an opinion or possibility for profits in exercising their dues, or providing advantages in business and in a narrowed concept as a concrete phenomenon in specific cases and fields. Corruption was considered also as a phenomenon that has existed during different periods of time as well as a phenomenon that infects not only countries in transition, but also the other countries of the world, even in the most developed ones. What have changed is the extension of activity fields that are being considered as "corrupted" as well as the continuum improvement of methods to combat corruption. The experience shows that the objective of the fight against corruption should be the reducing of this phenomenon and not its elimination, which is only an illusion. In this session the corruption was treated according to the formula: *Corruption = Monopoly + Discretion + Accountability*.

During this debate was emphasized also that even though there are no exact statistical measurers to give concrete figures about the level of corruption and the efficiency of governmental institutions, it can be measured through indirect indica-

tors. In this way, has been considered as most important the AC'ER results which were published in the conference organized by World Bank and Albanian Government on June, 1998.

Several speakers said that it must be appreciate the up to now achievements in the fight against corruption even though there aren't functioned all the links and measures proposed for this purpose.

Another object of their discussion was about the whole fields of corruption appearance. The main field of current corruption was considered public procurement, giving several suggestions about the necessary requirements of public procurement: the transparency of government (central or local) about the use of public funds. However, the laws must be wider and fulfilled by regulations and decisions that response to real implementation of procurement in practice, while the most important thing is the responsibility of procurements. So, the all administrate level (central and local one) should be responsible for the implementation of procedures and basic principals in public procurement.

Another interest point of discussion was the existence of organized and spontaneous crime in economy. It was made a long debate about the forms and features of organized crime in economy; how it can appear in hide ways, and from those persons that are able to penetrate through government administration; it happens by people cooperation and is extended to actions or lack of actions that have always a part of their activity abroad.

On the other hand, it was emphasized especially the efficacy of the fight anti- crime because it can create upsets and many negative economic and social consequences, from banks, trade and manufacturing companies bankruptcy, the disequilibrium of macroeconomic parameters, up to the most forms of political, economical and social destabilization, as the state of 1997 in Albania.

A specific feature of crime is that the damaged

party is always the state, banks and companies while their representatives are still afraid to denounce the crime.

It was of a great attention the case of the most known forms that make obvious the economic crime in Albania such as: *falsification of documents; signs; vouchers; cash money; visas; smuggling in all its kinds; the frauds; the property alienation and hiding; penal acts against state activities made by administrative officials themselves as well as the penal acts regarding taxation and bankruptcy, etc.*

There were also discussed a lot about the legislation for fortune games, informal exchange markets, verification of revenues deposited in banks, etc.

The participants pointed out that there are a lot of vacuum and absence not only in the legislation for this phenomenon, but also in the willingness to strike it. It was mentioned also even the interventions to forbid the striking of well known cases as "corruption" and denounced widely by media.

Another topic of discussion was the relation between corruption phenomenon and the weakness institutional functioning. So, not only the corruption derives by malfunctioning of institutions, but also even the weakness of institutions increases because of this phenomenon. It was pointed out that in practice, the governmental institutions often make overlapping in charges and don't make a clear distinguish of concrete labor fields and responsibilities, exchange indictments between each other, pretending to pass the fall no to them, but to the other institution that are deal with, so it still remains a current challenge the strengthening of institutions.

Several institutions are given the functions but not the concrete instruments for exercising them. On the other hand, is the problem of responsibility of those that fulfill these functions.

So, the proposals can't be made over the general plan, but analyzing one of the links where the

institutional weakness is obvious. The lack of criteria (and not implementation of the existing one) for hiring and dismissing people influences to employees to consider themselves as nonpermanent in their job, as well as to consider their job as related to existence of the superior that hired them in the same post.

The politicization of employment policies is one of the basic cases of being nonpermanent in their jobs in different levels. On the other hand, administrative and penal non-punishment of persons that are doubted as corrupted, bring up as a direct consequence the increasing of corruption phenomenon.

Another important topic of discussion was the relation that exists between informal businesses and corruption. So, it was emphasized that exists a distinguishing among those businessmen that are aware of doing business through corruptive ways on the one hand, and those businessmen that want to develop a fair activity, but are forced to use corruption, under the conditions of unfair competition, as a way of facing the barriers and competition on the other hand.

Although the business often is considered as a feeder of corruption, different businesses are and should be considered as its restriction. In this case, it is needed a cooperation between governmental institutions and business organizations.

During this session were pointed out the causes of that favor corruption. Among them can be mentioned:

- Economic transformations that precede to legal and institutional transformations;
- The coincidence in time of transition with national property delivering/privatization;
- The huge flows of foreign aid to Albania;
- Legal vacuum and the low level of law implementation;
- Centralized governing and the low level of democratization process;
- Economic destabilization of Albania;
- The low economic living level;
- The low cultural level and deformation of personalities to a major part of people;

The immediate opening and wide contacts with material world, deprived for the most of Albanians till then.

Through this debate were defined the ways of combating better corruption.

Session B2: "The Stable Economic Growth and Respective Strategies"

The focus of discussions in the session on "The Stable Economic Growth and Respective Strategies" corresponded to the issues of possible perspectives for a steady economic development, global and regional policies, fiscal policies, the development of banking and financing sector, the role of business community, the importance of cooperation between business community and state in order to share opinions and define the ways of providing economic development in long term periods and with stable rhythm.

In the papers and discussions presented in this session has been emphasized the need of continuance for macroeconomic stabilization as one of main economic mid-term principles of government as well as a necessity to create conditions for a stable growth and for strong structural reforms.

The governmental economic programs have been oriented toward emergency needs without having clear long term objectives. The designing of a studied platform with policies and long-term harmonized objectives for a stable development should be a subject of a careful governmental estimation. The up to now experience in designing isolated sector strategies out of frame and general long-term economic development, gives evidence for their failure. The issues that if there exist the conditions, which are the advantages and disadvantages of designing a strategy, the mid-term and long-term needs, the objectives and instruments that should be defined, has been discussed a lot by the participants. They pointed out that designing of a strategy first of all requires some conditions under which it could be developed as well as the existence of different groups of inter-

ests and a common will.

Another aspect of debate on strategies was the case of Albanian economy integration. This has been considered as a necessity because the bilateral and multilateral relationships with developed countries serve to provide support for realizing reforms and strengthening institutions in developing countries such as Albania.

The steady and harmonized economic development is a precondition for the successful integration of Albanian economy in world market and European economy. But, it will be taken into consideration the necessity for a regional economic integration in Balkan as well as the need to study policies and instruments that would made possible the accelerating of this process.

Another topic of discussion was the role of private sector as a dominant in the Albanian economy and economic growth. Concerning with economic legal framework has been ascertained that the up to now laws haven't been so much incentive for the business and some of them have had counter effects, including the lack of implementation or their bad-implementation. These have created the conditions for markets deformation and difficulties in decision-making process. There were also presented some of the most serious barriers that make difficult the establishing of a macroeconomic environment as well as some microeconomic barriers for business development. Some of the most evidenced problems were the lack of a vice-verse cooperation between government and business community, the anarchy, corruption, smuggling and the informal economy.

In terms of Albanian agriculture development was pointed out by the participants that the sector currently needs so much a real support by government through rural programs and policies that should have clear objectives. This is for the fact that the experience of the Albanian agriculture during transition has been a sample of consequences that causes the lack of proper development policies or spontaneity of governmental policies. Based on the fact that small firms

characterize Albanian agriculture, the agrarian policies should be focused widely on small farmers establishing the proper environment for the development of agriculture on general.

The Gross Domestic Product and the problems regarding its estimation were some other topics of this session. The lack of information and errors in getting credible information regarding the main economic indicators bring to inaccurate comments and interpretation of phenomena and economic development.

The establishing and strengthening of a functioning statistical system is a foundation stone for undertaking serious economic studies and designing acceptable economic policies.

MAIN RECOMMENDATIONS OF THE CONFERENCE

Legal Framework

1. Completion of legal framework to combat corruption and smuggle.
2. Completion of legal framework on banking transaction in order to reduce transactions in cash.
3. Improvements of law on stock exchange and law on.
4. Improvements law on free zones.
5. More effective functioning of current legal framework, especially law on competition, through avoiding infringements on paying fiscal dues, paying and using electrical power, urbanistic, competition and privatization.
6. Establishment of an efficient legal structure to support and facilitate private initiative; adoption of law on anti-dumping.
7. Completion of laws and regulations in order to reduce possibilities for arbitrary decisions and interpretations of laws and regulations by public administration.
8. Adjustment of legislation in compliance with current conditions of Albania.
9. Improvements of law on verification of public officials' property and improvements of its implementation.
10. Further improvements, reforming and modernization of tax legislation.

11. Giving tax authorities the right to define the size of tax dues based on other estimations and information.

12. Designing and a draft-law on tax for farmers that are significantly market-oriented.

Finances

1. Establishment and development of formal market institutions such as strengthening and development of second tier banks, developing and efficiently operating of stock exchange, etc.
2. Increasing SMEs access to capital resources through financial and banking institutions that can provide services for a big number of clients with low collateral and high risk.
3. The possibility to progressively decrease the part of salaries that goes to social insurance system. This will help to increase the number of contributors.
4. Strengthening tax control bodies.
5. More professional collaboration between tax and custom bodies.
6. Increasing the credit given by banks.
7. Giving direct loans for private sector, extending consumer loan, encouraging the establishment of cooperative banks that play an important role for agro-business development.
8. Decreasing fiscal and custom burden and increasing tax basis.
9. Financial support for SMEs through low interest rates loans.

SMEs

1. Creating a favorable business environment in order to encourage foreign and domestic products.
2. Collaboration and information exchange among businesses.
3. Adoption of quality's standards and guaranteeing their implementation through enforcing them and informing consumers.
4. Providing support for economy of scale where it is possible through creating an appropriate environment.
5. Identification of informal market as a priority for state bodies.
6. Interruption of the links among persons involved in economic crimes in the region.

Policies/Strategies

1. Engagement of all parties interested to design a mid-term economic development strategy through creating proper conditions for such a purpose.
2. Providing stability and confidence to current social and economic policies as a precondition for a steady and sustainable development of business and economy as a whole.
3. Liberalization of credit policy in order to increase the efficiency of monetary policy and to encourage the domestic business.
4. Application of "smooth" tax system in a broader basis.
5. Implementation of a policy that aims to reduce (not to eliminate) informal economy through favoring formal sector and to encourage informal sector to become formal.
6. Adoption of agricultural development models that provide a proper combination between government intervention and free competition.
7. Analyzing opportunities and using necessary instruments to incite and accelerate Balkan integration of economy as a part of European and global integration process.
8. Increasing the coordination between different institutions engaged in combating the organized economic crime.
9. Designing and implementing a common strategy to combat organized economic crime.
10. Collaboration among different businessmen that would like to have formal activity. Encouraging such businessmen is a way to engage business community to combat corruption.
11. More liberal policies for licenses/removing barriers to enter in market.
12. Decentralization of governance and giving local government more competencies.
13. Democratization of governance and public participation in governance.

a. Privatization

1. Accelerating privatization process, providing transparency during privatization and restraining legal gap for abuses in such process.
2. Clearly definition of rules to sale state-owned property and strengthening control of usage of

funds that came from privatization.

3. Privatization of small enterprises.

b. Corruption

1. Addressing "small" corruption of low level public officials.
2. Selecting officials of public administration using rigid criteria that must not be broken and avoiding the feeling of contemporary.
3. Decreasing the importance of political factor as a criteria for employing at public administration and basing on professional skills.
4. Increasing salaries of public officials that have the right of control and making decision as a way to restrain corruption. But this is not true in all cases because of large briberies that attract unaccountable officials.
5. Cooperation of NGOs in combating corruption, increasing efforts to monitor government policies, their collaboration with media for public awareness, etc.
6. Strengthening state control at state institutions.
7. Further reform on public administration.

Information

1. Developing the informative market.
2. Increasing the quantity and quality of information through a precise, fast and confident product.
3. Creating possibilities for full access of SMEs to all information sources.
4. The importance active educative role of media to inform public and to incite the combating of corruption.
5. Developing investigative journalism in order to provide transparency on cases of corruption, thus inciting the reaction of state institutions.

Education/Training

1. Education of consumers through media and schools.
2. Training and retraining of business staffs.
3. Establishing specialized institutions with necessary experience and tools to provide training.
4. Training of tax administration.
5. Legal protection for tax officials and tax policy.
6. Public education for implementation of laws and for operating in legal markets.

INFORMACION MBI VEPRIMTARITE E QSHKE

I. PROJEKTE KERKIMORE

a. Rrjeti Ballkanik: Barrierat e Fsheshta ndaj Rritjes Ekonomike

Ne kuadrin e ketij projekti grupi i punes ka vazhduar fushaten edukative per sensibilizimin e publikut rreth perfitimeve nga pagimi i taksave, risqet e investimeve te pasigurta financiare, rolin e bankave, etj. Keshtu, jane botuar nje sere artikujsh ne shtypin vendas, jane dhene disa intervista ne televizion si dhe ka nisur transmetimin e ciklit "Ekonomia ne Fokus" ne Radio Tirana.

Gjithashtu, eshte organizuar kursi i dyte i trajnimit me drejtues dhe specialiste te bankave shteterore dhe private, nje seminar trajnimi me mesues te shkollave te mesme si dhe nje takim i hapur me gazetar. Nje informacion me te hollësishem rreth ketyre veprimtarive mund te lexoni ne rubriken "Ngjarje Publike" ne vazhdim.

b. Ekonomia Informale ne Shqiperi: Punesimi i Fshehte dhe Fshelja e Taksave

Ne periudhen Janar-Mars grupi i punes beri pergatitjet e nevojshme per organizimin e konferences Kombetare "Probleme te Rritjes Ekonomike ne Shqiperi". Per kete qellim:

- U pergatiten raporti empirik me perfundimet e vrojtimit te realizuar ne mbi 250 sipermarrje formale dhe 100 biznese informale; nje plan veprimi per SME-te dhe rekomandimet politike perkatese;

- U shpenda nje Thirrje per Kumtesa ne te gjitha institucionet kryesore publike, universitetet, etj., ne menyre qe te sigurohej nje pjesemarrje sa me e gjere ne konference e eksperteve nga fusha te ndryshme te ekonomise. Si rezultat, u pergatiten rreth 32 referate, kumtesa dhe diskutime paraprake.

- Perfundimet e konferences se bashku me raportin e QSHKE-se rreth vrojtimit u jane derguar ministrive kryesore, organizatave joqeveritare qe veprojne ne fushen e biznesit, komunitetit te biznesit dhe donatoreve te huaj.

c. Permiresimi i Shperndarjes se Sherbimeve Publike

Ky projekt mbeshetet nga Instituti per Zhvillimin Ekonomik (Economic Development Institute/World Bank) dhe ORT Rrjeti per Demokraci/USAID. Qellimi kryesor i tij eshte mbeshetja e pushteteve lokale ne rritjen e kapaciteteve te tyre menaxhuese per perimirsimin e shperndarjes se sherbimeve publike. Projekti ka filluar te realizohet ne tre qytete te Shqiperise: Tirane, Durres dhe Kavaje dhe synon ne:

- Identifikimin e mundesive dhe sfidave per

INFORMATION ON ACER ACTIVITIES

I. RESEARCH PROJECTS

a. Balkan Network: Hidden Barriers to Economic Growth

In the frame of this project, the working group has continued the educative campaign to increase the public awareness on benefits from paying taxes, risks of unsecured financial investments, role of banks, etc. There have been published a number of articles in the domestic press, carried out interviews on television as well as it has started a radio talk show program called "Economy in Focus" on the National Albanian Radio.

There have also been also organized the second seminar with banks' representatives, a training seminar with high school teachers and an open debate with journalists that cover economic issues. A more detailed information on these activities can be found in the following rubric "Public Events".

b. Informal Economy in Albania: Hidden Employment and Tax Evasion

In the frame of this project, during January - March the working group has made the necessary arrangements to organize the National Conference: Issues of Economic Growth in Albania". In this regard:

- There have prepared an empirical report with the findings of the survey carried out on 250 formal entrepreneurs and 100 informal businesses; an action Plan on SME and respective policy recommendations;

- A Call for Paper has been distributed to all main public institutions, universities, business agencies, etc. in order to provide a broader participation of experts of different areas in the conference. More than 32 references, working papers and discussions were prepared before the conference. A more detailed information on the conference development can be found on

- Conference conclusions and recommendations together with ACER documents on the survey have been distributed to the main ministries, universities, business community, non-governmental organizations and donors.

c. Improvement of Public Service Delivery

Since the beginning of this year, the Albanian Center for Economic Research has started a project entitled "Improvement of Local Government Public Service Delivery" supported by Economic Development Institute/World Bank. The main aim of this project is to support local governments in increasing their management capacities in improving the public service delivery. The project has started into three cities of Albania: Tirana, Durresi and Kavaja and aims in:

- Identifying the possibilities and challenges to increase

te rritur nivelin e pavarësisë financiare të pushtetit lokal:

- Përgatitjen e ndryshimeve/permiresimeve në kuadrin ligjor për pushtetin lokal;
- Trajnimin e administratës së pushtetit lokal duke ndihmuar në permiresimin e shërbimeve të tyre; dhe
- Edukimin e publikut për shërbimet e ofruara nga bashkia, nxitjen e pjesëmarrjes së tyre në procesin e vendimmarrjes, promovimin e praktikave më të mira brenda vendit dhe shkëmbimi i përvojës me eksperte të huaj të pushtetit lokal.

Në kuadrin e këtyre projekteve gjatë këtij tremujori janë ndërmarrë hapat e mëposhtëm:

- Janë siguruar materialet e nevojshme për kuadrin ligjor në lidhje me pushtetin lokal, si dhe materialet që tregojnë përvojën botërore në lidhje me shpërndarjen e shërbimeve publike;
- Janë realizuar takime me kryetaret e bashkive të rrethëve dhe me prefektet, ku dhe janë identifikuar personat e kontaktit brenda bashkive të cilët do të bashkëpunojnë në realizimin e projektit;
- Janë identifikuar çështjet kryesore që do të trajtohen në vërtetimin në publikum e gjere dhe është përgatitur pyetësori paraprak për këtë qëllim.

II. NGJARJE PUBLIKE

1. Debat për Çështje Aktuale të Biznesit në Shqipëri

Në kuadrin e projektit "Ekonomia Informale në Shqipëri: Punesimi i Fshehte dhe Fshehja e Taksave" mbështetur nga Qendra Nderkombetare për Sipermarjen Private (CIPE) në datën 28 Janar 1999 në një nga ambientet e Hotel Tirana International, u zhvillua debati "Çështje Aktuale të Biznesit në Shqipëri". Në takim morën pjesë 17 drejtues dhe specialiste nga Ministria e Punës dhe Çështjeve Sociale, Ministria e Financave, Agjensite e Zhvillimit të Biznesit në shtatë rrethet e vendit, përfaqësues nga organizata donatore. Qëllimi kryesor i debatit ishte shkëmbimi i mendimeve mbi çështje të ndryshme të ekonomisë informale në Shqipëri mbështetur në rezultatet e vërtetimit të QShKE-se.

Gjatë takimit u diskutuan çështje të tilla si kuadri ligjor ekzistues dhe vështirësitë që ndesh biznesi sot, politika fiskale dhe shtrirja e sektorit informal, masat për ngushtimin e veprimtarisë së sektorit informal dhe krijimit të një mjedisi të pershtatshëm e favorizues për bizneset legale, nevojat e trajnimit dhe kualifikimit të menazhereve të SME-ve, nevoja për hartimin e një strategjie kombetare për mobilizimin e investimeve të brendshme dhe tërheqjen e kapitalit të huaj. Në këtë veprimtari mori pjesë edhe z. H. Sumka, drejtor i USAID i cili duke vlerësuar debatin dhe mendimet e të pranishmeve shprehu besimin se USAID do të vazhdojë të mbështesë forcimin e organizatave të biznesit nëpërmjet asistencës teknike, etj.

the level of financial independence of local government:

- Preparing changes/improvement in the legal framework for local government;
- Training the local government administration thus helping in their service improvement; and
- Educating the public on services offered by the municipalities, enhancing their participation in the decision-making process as well as promoting the best practices within the country and exchanging experience with foreign experts in the local government.

In the frame of these projects during this quarter are undertaken the following steps:

- It has been provided the necessary materials related to the local government legal framework as well as materials showing the world experience in terms of local government public service delivery;
- There are organized meetings with mayors of the municipalities included in the survey and there have been identified contact persons within the municipalities who will cooperate in the project;
- There have been identified main issues that will be addressed in the survey to the general public and it is prepared a draft questionnaire.

II. PUBLIC EVENTS

a. Informal Discussion: Current Issues of Business in Albania

In the frame of the project "Informal Economy in Albania: Hidden Employment and Tax Evasion" supported by Center for International Private Enterprise (CIPE) on January 28, 1999 it was organized the informal discussion "Current Issues of Business in Albania". It was attended by 17 experts from Ministry of Labor and Social Affairs, Ministry of Finance, Business Development Agencies in seven districts of Albania, representatives from donor organizations. Main aim of this meeting was to exchange ideas on several issues related to the informal economy in Albania based on ACER survey results.

During the meeting participants discussed issues such as current legal framework and difficulties faced by the business, fiscal policy and extend of informal sector, measures to restrain the informal sector and to establish a favorable environment for legal businesses; need to train and qualify SME managers; need to design a national strategy for mobilizing the domestic investments and attract the foreign capital. Mr. H. Sumka, Local USAID Director attended also this event, who while evaluating the debate and opinions of participants expressed the confidence that USAID will continue to support the strengthening of business organizations through technical assistance, etc.

b. Seminar: Probleme te Sistemit Bankar ne Tranzicion

Ne daten 12 Shkurt 1999 u zhvillua ne ambjentet e Hotel Tirana International seminari i dyte i bankiereve i titulluar "Probleme te Sistemit Bankar ne Tranzicion". Ne te moren pjese rreth 25 eksperte nga Ministria e Financave, Banka Qendrore dhe Bankat Private. Kjo veprimtari u drejtua nga Z. Cristoph Ruehl. Ekspert i Bankes Boterore per Europen Lindore.

Seminari u organizua ne kater sesione ne te cilat u diskutua roli i bankave ne ekonomi, lidhja midis zhvillimit ekonomik te nje vendi dhe zhvillimit te sistemit bankar duke sjelle pervojen e disa vendeve ne tranzicion; u analizua ndikimi i njedisit ne sistemin bankar, rendesia e zhvillimit te tregut te kapitalit, etj. Pjesmarresit diskutuan gjithashtu rreth problemeve aktuale qe ka sistemi bankar shqiptar lidhur me borxhet e keqija, rruget per privatizimin e bankave shtetore, rolin e shtetit ne kete proces, konkurrencen midis bankave private, etj.

c. Seminar: Nevoja per thellimin e njohurive Ekonomike tek Brezi i Ri

Ne daten 13 Shkurt, 1999 u organizua ne nje nga njediset e Hotel Tirana International nje seminar trajnimi me mesues qe japin lenden e ekonomise ne shkollat e mesme te pergjithshme te Shqiperise. Seminari u drejtua nga Christoph Ruehl, ekspert ne Banken Boterore per Europen Lindore. Ne te moren pjese rreth 32 mesues te shkollave te mesme, perfaqesues te ministrise se Arsimit dhe Institutit te Studimeve Pedagogjike.

Pas nje trajtimi te pergjithshem te lindjes se teorise ekonomike pjesmarrest diskutuan disa nga njohurite baze te ekonomike se tregut te tilla si GDP, menyra e vleresimit te saj, mekanizmat qe vene ne levizje lidhjen midis kursimeve dhe investimeve, roli i bankave dhe funksionet e saj, etj. Ne seminar u soll dhe pervoja e vendeve te ndryshme ne tranzicion lidhur me strukturimin e sistemit bankar, nevoja per privatizimin e bankave shtetore, domosdoshmeria e krijimit te bankave private, etj.

d. Bisede e Hapur me Gazetare te Problemeve Ekonomike

Gjate qendrimit te tij ne Shqiperi, z. Christoph Ruehl, realizoi nje bisede me gazetaret mbi problemet e sistemit financiar bankar si dhe rolin dhe funksionimin e institucioneve nderkombetare si FMN dhe Banka Boterore. Ne takim z. Ruehl ju pergjigj pyetjeve qe kishin te benin me raportin ndermjet bankave private dhe atyre shtetore, nevojën e privatizimit te ketyre te fundit, arsyet e frenimit te bankave private ne dhenien e kredive bizneseve private, domosdoshmeria e zvogelimit te ekonomise cash, etj. Gjithashtu, z. Ruehl beri nje permbledhje te shkurter te reformes bankave ne vendet ne tranzicion dhe te problemeve me te cilat ato ndeshen sot. Seminari u ndoq me interes nga 10 gazetarë nga gazetat kryesore te vendit.

b. Seminar: Issues of Banking System in Transition

On February 12, 1999 it was organized the second seminar "Issues of Banking System in Transition". It was attended by 25 experts from Ministry of Finance, Central Bank and Private Banks. This activity was leaded by Mr. Cristoph Ruehl, World Bank expert for Eastern Europe.

The seminar was organized in four sessions where the participants discussed on the role of banks in the market economy, relation between economic development of a county and the banking system development bringing the experience of some countries in transition, influence of environment in the banking system, the importance of capital market development, etc. Participants discussed also on the current problems of Albanian banking system with the bad loans, ways to privatize the state owned banks, role of government in this process, competition between private banks, etc.

c. Seminar: Need to Deepen the Economic Knowledge to the new Generation

On February 13, the center organized a training seminar with the participation of high school teachers that teach economic subject. The seminar was leaded by Mr. C. Ruehl, World Bank expert for Eastern Europe. The event was attended by 32 high schools' teachers, representatives of Ministry of Education and Institute of Pedagogical Studies.

After a general introduction of economic theory since its emerge, participants discussed on some basic economic concepts such as GDP its estimation, mechanisms that relate savings and investments, role of bank and its functions, etc. The experience of other countries in transition related to the banking system restructuring, need to privatize state-owned banks, necessity to establish private banks, etc.

d. Open Debate with Journalists of Economic Issues

During his stay in Albania Mr. Christoph Ruehl, has had an open debate with journalists on the problems of banking system as well as the role and functioning of international companies like IMF and World Bank. Mr. Ruehl responded to some questions related to the relation between private banks and state owned banks, the need to privatize the latest, reasons why private banks don't give credits to private businesses, necessity to reduce the cash economy, etc. In responding the questions of journalists Mr. Ruehl made a short summary of banking reforms in countries in transition and problems they are actually facing. This event was attended by 10 journalists of main domestic newspapers.

e. *Konferenca Kombetare: Probleme te Rritjes Ekonomike ne Shqiperi*

Ne datat 12-13 Mars 1999, Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike organizoi ne Pallatin e Kongreseve, konferencen Kombetare "Probleme te Rritjes Ekonomike ne Shqiperi". Konferenca u organizua ne kuadrin e projektit "Ekonomia Informale ne Shqiperi: Punesimi i Fshehte dhe Fshehja e Taksave" te mbeshitetur nga Qendra Nderkombetare per Ndermarrjen Private (CIPE) dhe "Rrjeti Ballkanik: Barrierat e Fshehta ndaj Rritjes Ekonomike" mbeshitetur nga Chesapeake Associates/USAID. Ne te moren pjese rreth 80 drejtues dhe specialiste te Ministrise se Financave, Ministrise se Pushtetit Lokal, Ministrise se Privatizimit, Drejtorise se Pergjithshme te Tatimeve, Bankes se Shqiperise, perfaqesues te OJQ-ve, komunitetit te biznesit, akademike, perfaqesues te donatoreve, specialiste te huaj dhe vendas per probleme te ndryshme te biznesit, etj.

Ne konference u be nje analize e sfidave dhe mundesive te zhvillimit te biznesit ne Shqiperi, politikave te ndjekura ndaj biznesit dhe sektorit informal si dhe u dhane nje sere rekomandimesh per strategjite e mundshme per ngushtimin e sektorit informal dhe zhvillimin e SME-ve. (per me teper informacion shih fq. 63-70)

III. PJESMARRJE NE KONFERENCA/TAKIME NDERKOMBETARE

a. *Lufta kunder Korrupsionit ne Vendet ne Zhvillim dhe Ekonomite e Reja: Roli i Sektorit Privat*

Ne datat 22-23 Shkurt 1999 u zhvillua ne Washington D.C. konferenca "Lufta kunder Korrupsionit ne Vendet ne Zhvillim dhe Ekonomite e Reja: Roli i Sektorit Privat" organizuar nga Organizata per Zhvillim dhe Bashkepunim Ekonomik (OECD) dhe Qendra per Ndermarrjen Nderkombetare Private (CIPE). Ne kete veprimtari moren pjese rreth 200 perfaqesues nga sektori publik dhe privat nga mbi 40 vendeve te ndryshme te botes. Konferenca u perqendrua ne situaten aktuale ne vendet ne zhvillim dhe ekonomite e reja duke theksuar rolin qe ka sektori privat si nje element kyq ne ndertimin e nje kuadri nderkombetar per minimizimin e korrupsionit.

Kjo veprimtari sherbeu gjithashtu si nje platforme per prezantimin e konventes se re te Organizates per Bashkepunim dhe Zhvillim Ekonomik mbi rryshfetet e huaja. Kjo konvente si dhe konferenca ishin nje perpjekje me shume per vendosjen e luftes kunder korrupsionit ne vend te pare te politikave se qevrive te shume vendeve. Ne kete veprimtari mori pjese dhe Dr. Z. Preçi, Drejtor i Qendres Shqiptare per Kerkime Ekonomike i cili mbajti nje kumtese rreth strategjive anti-korrupsion ne Shqiperi dhe rolin qe luajne organizatat jo-qeveritare ne perpjekjet per minimizimin e ketij fenomeni.

e. *National Conference: Issues of Economic Growth in Albania*

On March 12-13, 1999, Albanian Center for Economic Research organized in the Congress Palace the national conference "Issues of Economic Growth in Albania". It was organized in the frame of the project "Informal Economy in Albania: Hidden Employment and Tax Evasion" supported by Center for International Private Enterprise (CIPE) and "Balkan Network: Hidden Barriers to Economic Growth" supported by Chesapeake Associates/USAID. The event was attended by more than 80 participants, high officials and experts from Ministry of Finance, Ministry of Local Government, Ministry of Privatization, General Tax Department, Bank of Albania, NGOs community, business community, academics, donors representatives foreign and Albanian experts, etc.

Participants in the conference made an analysis of the challenges and possibilities of business development in Albania, policies followed toward business and informal sector as well as were given some recommendations for possible strategies to restrain the informal sector and develop SME. More information on this event can be found on page 126.

III. PARTICIPATION IN CONFERENCES/INTERNATIONAL MEETINGS

a. *Conference: Fighting Corruption in Developing Countries and Emerging Economies: The Role of the Private Sector*

The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and Center for International Private Enterprise have organized the conference entitled "Fighting Corruption in Developing Countries and Emerging Economies: The Role of the Private Sector" in Washington D.C. on February 22-23, 1999. It was attended by over 200 representatives from both the public and private sector, representing over 40 countries. The conference was focused on the situation in developing countries and emerging economies emphasizing the role of private sector as a key element in building an international framework to lessen corruption.

This activity served also as a solid platform to launch the new OECD convention on foreign bribery. This convention as well as the conference were another effort to put the fight against corruption on the priority list of many national governments. Dr. Z. Preçi, Director of Albanian Center for Economic Research attended also. He held a speech on anti-corruption strategies in Albania and the role that non-governmental organizations play in the efforts to diminish this phenomenon.

sh. Konferenca: Europa Juglindore: Nje Axhende per Shekullin e 21

Ne datat 5-7 Mars, 1999 u organizua ne Budapest te Hungarise. Konferenca "Europa Juglindore: Nje Axhende per Shekullin e 21" financuar nga nje grup organizatash donatore si Aspen Institute Berlin, Keshilli i Europes, Fondacioni SOROS, USAID, etj. Konferenca pati si qellim kryesor krijimin e nje forumi te perhershem per problemet e komuniteteve lokale ne Europen Jug-Lindore i cili do te mblidhte se bashku politikane, akademike dhe perfaqesues te shoqerise civile per:

- Rishikimin e zhvillimeve dhe sfidave qe ndesh pushteti lokal ne rajon;
- Lehtesimin ne mbledhjen dhe shkembimin e pervojave, praktikave me te mira dhe kerkimeve ne rajon;
- Inkurajimin e shkembimeve, lidhjeve dhe projekteve te perbashketa si brenda rajonit ashtu dhe me vende te tjera;
- Identifikimin e prioriteve per bashkepunim ne nivel bilateral, rajonal dhe nderkombetar;
- Aty ku te jete e nevojshme lehtesimin e kontakteve me institucionet dhe organizatat jo-qeveritare nderkombetare.

Ne konference mori pjese dhe Dr. Z. Preçi, Drejtor i Qendres Shqiptare per Kerkime Ekonomike.

c. Workshop: Alternativa per Tregun e Letrave me Vlere ne Shqiperi

Ne datat 5-7 Mars u zhvillua ne Struge te Maqedonise workshopi: Alternativa per Tregun e Letrave me Vlere ne Shqiperi" organizuar nga Komisioni i Letrave me Vlere me mbeshtetjen e Korpusit Vullnetar per Sherbime Financiare dhe Agjensia e Shteteve te Bashkuara per Zhvillim Nderkombetar. Ne seminar moren pjese rreth 54 eksperte dhe specialiste nga Banka Qendrore, Bursa e Tiranes, Qendra per Regjistrimin e Aksioneve, Banka private dhe shtetore, organizata jo-qeveritare dhe organizata donatore. Qellimi kryesor i ketij seminari ishte debati mbi alternativat e zhvillimit te tregut te kapitaleve ne Shqiperi.

Gjate tre diteve te te workshopit pjesmarresit diskutuan rreth rolit te tregut te letrave me vlerë ne nje ekonomi tregu, nevojën për një treg të zhvilluar kapitalesh në Shqipëri, synimet dhe objektivat që duhen patur, mjedisi institucional, etj. Ne kete veprimtari mori pjese dhe zt. A. Pasha, zv. Drejtori Qendres Shqiptare per Kerkime Ekonomike.

IV. INFORMACIONE TE TJERA

a. Cikel Emisionesh ne radio

Ne fillim te ketij viti Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike ka nisur nje cikel emisioni te perjavshem ne Radio Televizionin Shqiptar te titulluar "Ekonomia ne Fokus". Punonjes kerkimore te qendres kane diskutuar mbi probleme te ndryshme te tranzicionit si ekonomia informale dhe rrugët për minimizimin e saj, tregun e punes, decentralizimin fiskal, problemet e rritjes ekonomike ne Shqiperi, etj.

b. Conference: Southeastern Europe: An Agenda for 21st Century

On March 5-7, 1999 it was organized in Budapest, Hungary the conference: "Southeastern Europe: An Agenda for 21st Century" funded by Aspen Institute Berlin, Council of Europe, SOROS Foundation, USAID, etc. The conference aimed at establishing a permanent forum on the issue of local community in Southeastern Europe, which would bring together policy-makers, practitioners and representatives of civil society to:

- Review developments in, and challenges to, local communities in the region;
- Facilitate the pooling and sharing of expertise, good practice and research in the region;
- Encourage exchanges, links, joint projects both within the region and with other countries;
- Identify priorities for co-operation at bilateral, regional and wider European and international level;
- Where necessary, facilitate contacts with the International Institutions and international non-governmental organizations.

Dr. Z. Preçi, Director of Albanian Center for Economic Research attended the conference as well.

c. Workshop: Alternatives for Security Market in Albania

On March 5-7 in Struga, Macedonia it was organized the workshop *Alternatives for Security Market in Albania* organized by Security Commission under the auspices of Financial Service Volunteer Corps and United States Agency for International Development. It was attended by 54 representatives from Ministry of Finance, Central Bank, Tirana Stock Exchange, Center for Registration of Shares, Know How Fund, academics, donors organization, etc. The main aim of this seminar was the debate on the alternatives of capital market development in Albania.

During the three days of workshop participants discussed on the role of security market in a market economy, the need for a developed capital market in Albania, necessary aims and objectives, institutional environment, etc. The vice Director of Albanian Center for Economic Research, Mr. A. Pasha attended this activity.

IV. OTHER INFORMATIONS

a. Radio Talk Show

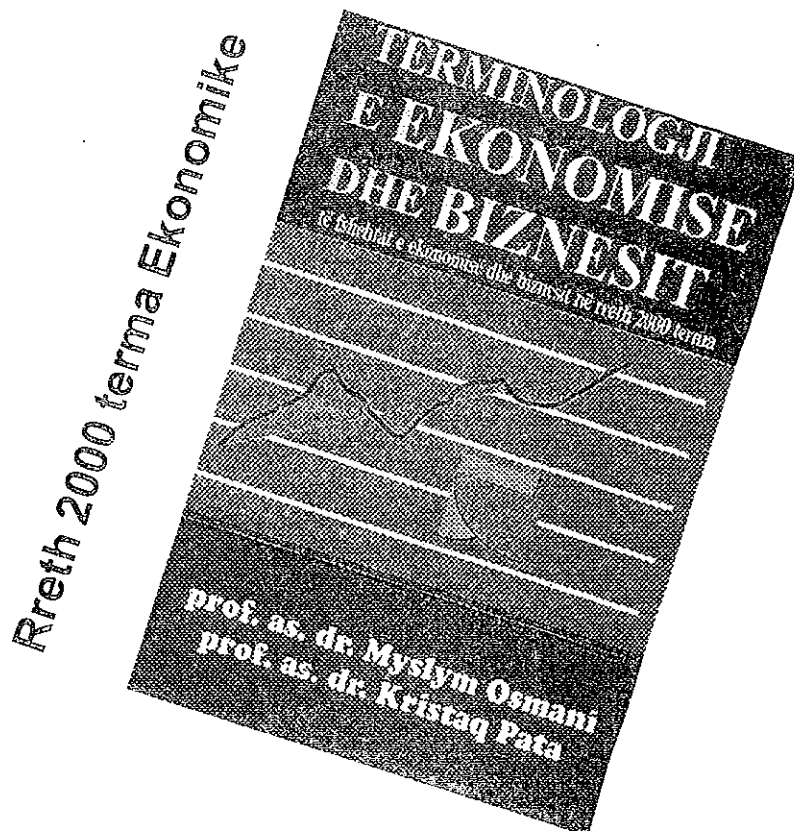
Since the beginning of this year ACER has started a weekly Radio talk show at the National Radio entitled "Economy in Focus". Center's researchers have discussed several transition issues such as informal economy and ways to restrain its dimensions, labor market, fiscal decentralization, issues of economic growth in Albania, etc.

DOLI NE QARKULLIM FJALORI TERMINOLOGJIK I EKONOMISE DHE BIZNESIT

nga

As.Prof. Dr. Myslym Osmani

As. Prof. Dr. Kristaq Pata

Rezultat i nje pune disa vjeçare te autoreve, fjalori pasqyron dhe shpjegon nje permbledhje termash nga fusha te ndryshme te ekonomise, duke synuar qe t'i vije ne ndihme nje kategorie lexuesish te gjere, si dhe shqiperimin e mjaft termave ekonomike qe shpesh perdoren ne gjuhe te huaj.

Ky Fjalor eshte i vlefshem per:

Ekonomiste,

Financiere,

Studente,

Drejtnes Organizatash,

Biznesmene,

Mesues,

Specialiste te ndryshem

Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike

Rruga "A. Frasheri", Pall. 4, Hyrja 3, Apt. 24, Kutia Postare 2934, Tirane, SHQIPERI.

Tel/Faks: (355) 42 25021.

E-mail: zefi@qske.tirana.al

Web: WWW.ONLINE.BG/ACER

QShKE...
Rruga drejt zgjidhjeve efektive

Qendra Shqiptare per Kerkime Ekonomike per vitin 1999 ofron sherbimet e saj per te gjitha institucionet e ndryshme shteterore dhe jo-shteterore, akademike dhe universitare, organizatat e biznesit, firmat dhe korporatat, mediane shkruar dhe audiovizuale etj., ne fushat:

Studime Ekonomike

- Studime Sektoriale dhe Kapaciteti;
- Vrojtime ekonomiko-sociale;
- Perpunim profesional statistikor i te dhenave me instrumentat perkatese ekonometrike.

Sherbime per OJQ-te

- Buxhetim, Hartim Strategjie, Ndertim Institucional, Trajnim ne fusha specifike, Auditim;
- Negocim me donatoret, Identifikim projektesh, Lehtesim transferim Fondesh;
- Bashkepunim i dy a me shume partnereve, Instrumentat perkatese.

Zhvillime Strategjike

- Identifikim dhe Monitorim i Mundesive Investuese;
- Joint-Ventures, Eksportet, Importet;
- Kooperimi "Cross - Border".

Keshillime dhe Sherbime per SME-te

- Informacion per mundesi biznesi;
- Kushtet dhe dokumentat per fillim biznesi;
- Keshillime mbi Legjislacionin Tregtar, Bankar, Financiar, te Punes dhe te Tatim-Taksave;
- Lidhje Biznesi me partnere vendas dhe te huaj;
- Informacion mbi procedurat e zhvillimit te tenderave.

Menaxhim Biznesi

- Strategji dhe Planizim Biznesi/ Formim Profesional;
- Kerkime, Studime dhe Strategji Marketingu;
- Organizim dhe Ristrukturim Biznesi;
- Menaxhim: Identifikim, Hartim, Zbatim, Monitorim, Vleresim Projektesh.

**The Albanian Center for Economic
Reserach is the Country's first independent,
non-governmental organization dedicated to
promoting the development of free market
economic policies**

ACER is a non-profit corporation

Cmimi

4 USD

300 leke